EESTI PROLETAARNE KIRJANDUS

EESTI
PROLETAARNE KIRJANDUS

*

EESTI PROLETAARNE KIRJANDUS

Valimik jutustusi ja luuletusi

Eesti Riiklik Kirjastus
TALLINN
1951

KOOSTANUD

I. Sikemäe ja H. Lepik

Vastutav toimetaja
H. Lepik.

Tehniline toimetaja
H. Veber.

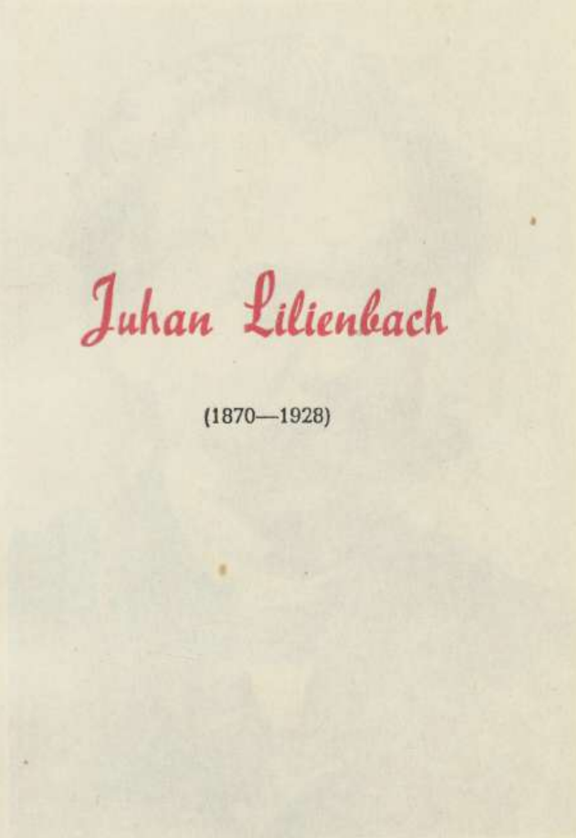
Kunstiliselt kujundanud
J. Jensen.

Ladumisele antud 23. VII 1951.
Trükkimisele antud 19. XII 1951.
Trükiarv 7000. Paber 60:92, 1/16.
Trükipoognaid 19,5. Arvutuspoognaid 16,05. MB-18336.
Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk tän. 54/58.
Tellimise nr. 1336.

Hind rbl. 16.05.

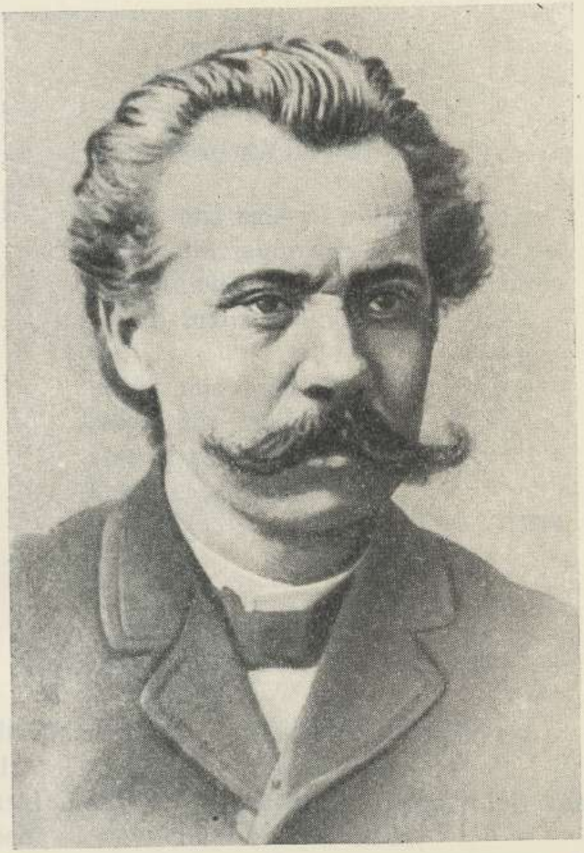
На эстонском языке.

Эстонские пролетарские
писатели.

Juhan Lilienbach

(1870—1928)

LAGUNEV MÜÜR

Müür, mis hakkab pragunema,
kipub ära lagunema,
seda tuleb rõhkuda,
maani maha lõhkuda.

Müür, mis maha langenud,
saagu ära kasitud,
sest et seda enam süles
keegi ei saa tõsta üles.

1904

SÕJAMEHE PÄEVARAAMATUST

Korralikult sõdisivad
meie väed;
surnukehasid jäi maha
terved mäed.

Korralikult taganesid
meie väed;
moona, kraami võeti kaasa
terved mäed.

Surnukeha-kuhjad olid
meie väest;
moon, mis kaasa võeti, võeti
meie käest...[1]

1905

---

[1] Mõeldakse Vene-Jaapani sõda. Toim.

VEEVOOG

Hõbeallikas
maa sees pimedas
vangiraudades
kange kalju all
uinus sügaval
vabaduseta.
Magas orjaund,
kuni tuli tund,
ärkas uinuv jõud,
tõusis une seest,
lõhkus kalju eest,
ennast vabastas.
Kaua oli ta
kannatusega
valgust igatsend.
Vabadusepüüd
puruks lõhkus nüüd
kaljukammitsad.
Murdis lahti tee,
päästis vabaks vee
ainult oma jõud.
Nagu maruhoog
vapper veevoog
tungis edasi,
kuni merre sai,
kus on ruum nii lai.

1905

MEIE TAHAME ELADA...

Meie tahame elada.
Nemad soovivad meile surma.
Meie püüame üles tõusta.
Nad rõhuvad meid alla.
Meie tahame valgust ja õhku.
Nad pimestavad ja lämmatavad meid.
Meie otsime tõde.
Nad petavad meid.
Meie nõuame õigust.
Nad teevad meile ülekohut.
Meie soovime sarnadust.
Nad kaitsevad eesõigusi.
Meie äratame uinujaid.
Nad uinutavad äratajaid.
Meie kihutame.
Nemad rahustavad.
Nemad kisuvad tagasi.
Meie tõmbame edasi.

Neid veab madal omakasu.
    Meid juhivad kõrged ideaalid.
Nad otsivad alatutelt mustadelt tuge.
    Meid toetavad kõik ausad inimesed.
Nad peavad küünte ja hammastega vanast kinni.
    Meie püüame põhjalikke uuendusi.
Nad hirmutavad meid surmanuhtlusega.
    Meie ei karda surma.
Nad meelitavad meid lubadustega.
    Meie ei usu neid.
Nende päralt on minevik.
    Meie päralt on tulevik.
Nemad surevad.
    Meie elame.

1906

KODANLUSEPÄIKE

Kodanlusepäike,
ilus oled sa,
saadad oma läike
üle ilmamaa.
Kodanlusepäike,
vägev oled sa,
sul on k u l l a läige,
hiilgav buržua.
Kodanlusepäike,
s o o j a annad sa —
nende pesa äike,

torm ei tülita.
Kodanlusepäike,
võta armuga
Eestikene väike
oma kaissu ka!

*

Kodanlusepäike,
varsti pead sa
lõpetama käike,
looja minema . . .

1906

HIRMUS UNENÄGU

See oli hirmus unenägu.

Hirmus oli seda näha, hirmus on selle peale tagasi mõtelda, hirmus on seda kirjeldada ja hirmus on seda lugeda ning kuulata.

Hirmus on mõnikord meie elu, veel hirmsamad võivad aga unenäod olla.

Hirmus orjapõli, millest mulle lapsepõlves minu ema ja vanaema voki juures koledaid lugusid jutustasid ja mille üle raamatutes ja ajakirjades kohutavaid sündmusi kujutatakse, oli kõiges oma hirmsuses ja suuruses jälle meie maal.

Mõisasaksad, kelle piiramata võimusest palju teiste võimumeeste kätte oli läinud, olid jälle kõige vägevamad isevalitsejad, kõige ahnemad vereimejad ja kõige tooremad rahvanülgijad.

Vene kohtud, mille üle rahva sekka ka juba nurinat oli siginud, olid kadunud ja endised haagrehikohtud olid igasuguse seaduse irvitamiseks jälle sisse seatud.

Haagrehid ratsutasid mustasaja seltsis maad mööda ümber, peksid ja piinasid inimesi surnuks, lasksid neid ilma ülekuulamata maha ja poosid võlla.

Elumajad ja terved külad põletati maha.

Nemad tegid küla naiste ja neidude kallal häbemata tööd ja said selle eest veel kiita.

Nad lasksid rahvast palja peaga ja põlvili endi ees maas olla, lasksid endi jalgadele suud anda.

Tuhandeid ja kümneid tuhandeid rublasid pidid valdade kogukonnad mõisade kasuks trahvi maksma.

Hobuse- ja jalamehi nõuti nii rentnikkude kui ka ostetud kohtade omanikkude hulgast mõisa tööle, selle peale vaata-

mata, et kõik maksud makstud olid. Nad pidid ehituskraami vedama ja mõisnikkude elumajasid ja kõrvalisi hooneid üles ehitama, mis mõnes kohas ei tea kelle poolt olid ära lõhutud või maha põletatud.

Orjapõli ja teoorjus oli oma täiuses ja suuruses jälle meie maal.

Keskaja inkvisitsioonid — piinakohtud — olid kõige pühaduse ja väe ja võimuga meie juures tegevuses.

Koolimajad, nii head või halvad kui nad olid, põletati maha. Kõrtse ja kirikuid kaitsesid sõjaväed, ehkki neid pühitsetud asutusi õieti küll mingisugune hädaoht ei ähvardanudki. Kõrtsmik müüs viina ja pastor jagas jumalaarmu mõõkade ja püsside ja piikide ja kantsikute kaitsel.

„Neetud rahvas!" kärkis pastor rusikaga vastu kantsli serva tagudes ja välkuvat pilku koguduse ja armulist pilku sõjameeste peale heites. „Teie ei taha oma ülemate sõna kuulda, keda issand jumal teie üle on pannud, sellepärast tahab Jehoova oma tulist viha teie peale välja kallata, teie kangekaelsust juureni välja kiskuda ja teie külad ja majad maatasa teha!"

Ja terveid kogukondi ähvardati Siberisse saata. Võimumehed ja nende lehed vaidlesid juba selle üle, missugust rahvast tuleks elama asendada meie kodumaale, mis niipalju meie rahva verd ja higi aastasadade jooksul enesesse on imenud.

Maa aga ägas ja inimesed nutsid ja kannatasid alandlikult, alandlikult.

Ja see kõik oli selge kui ilmsi. Meeleheitlik ahastus ja viha täitsid mu südant ja ma karjusin: „Ei, see ei või olla! See ei või olla! Igasugusel jäledusel peab ju ka piir olema. Ja igasugusel kannatusel peab ju ka piir olema. See aga ulatab igast piirist üle. See võib ainult unes nõnda sündida. Ilmsi ei laseks rahvas enese inimeseõigusi mitte nii toorelt ja sootumal kombel irvitava mustasaja poolt jalge alla tallata. Terve rahvas tõuseks kui üks mees üles ja võidaks või langeks."

Kui lapsik võib inimene unes olla.

Ma ärkasin üles . . .

1906

NÜÜD

Suured kelmid, suured narrid,
need on võimsad mehed nüüd:
ei ma puutuda neid tohi,
ilmutada nende süüd.
Siiski minu sees ei kustu
kirglik kisklemisepüüd:
väiksed narrid, väiksed kelmid
seda rohkem saavad nüüd.

1907

KIVID

Suletud on meie suud,
meie keeled köidetud,
vägivallal vaigistatud.
Kivid peaksid kisendama!
Siis vast võimumeestel oleks
tüli maalt neid välja saates.
Tuleks tuhat vagunit,
mitusada raudteerongi
panna kive vedama.

1909

KAS ON VÄHE . . .

Mis te selle õnnetuma
vägivalla ohvri pärast,
keda tapeti nii ammu,
nõnda palju ahastate?
Kas on vähe meie ajal
kannatajaid kangelasi,
kes on teeninud, et nende
põrmu ette põlvitame! . . .

1909

PIMEDAS

Oh kui pikk on pime öö!
Uni kadund laugelt.
Kas ei kuma koiduviir
silmapiirilt kaugelt?

Veel on pime. Aga nüüd,
kuni hakkab koitma,
pangem lambid põlema,
pangem leegid loitma!

„Ommikulaulud", 1909

LEINAJATELE

Miks tähevalgust taga leinate
ja kurdate kuupaiste järele?

Kas ööd te tagasi veel ihkate
ja kättejõudvat päeva vihkate?

Ei ole koiduvalgus kustunud,
vaid musta pilve taha peidetud.

„Ommikulaulud", 1909

KOIT

Kas usud, et see kitsas viir,
mis punab seal, kus silmapiir,
võib pea nii laiaks paisuda,
et katab taeva, täidab maa?

Kas rahulolematust ka
ei pea sa nõrgaks alguseks,
mis samuti võib paisuda
pea vabadusevalguseks?

Veel paks on pimedusevõrk
ja valgus ülearu nõrk,
kuid öö on möödas: kitsas viir
ju punab seal, kus silmapiir.

„Ommikulaulud", 1909

OOTEL JA LOOTEL

Taevas tume, tusane,
ehk küll käes on kevade,
pilved päikest peidavad,
vinged tuuled puhuvad,
maapind kurb ja eluta,
lumi hakkab sadama;
ilm on kalk ja pahane,
ehk küll käes on kevade.

Sadagu lund, ometi
talv ei tule tagasi,
värske lumi vanaga
läheb ühes minema;
lahkeks muutub lehekuul
taevavõlv — ja õrnaks tuul,
päiksepalg lööb särama,
haljendama hakkab maa.

„Ommikulaulud", 1909

MUSTSADA

Küll on nendel vähe aru —
nemad tahtvad tuult ja maru
keelda käsukirjadega.

Valgust nad ei taha lasta
maale tulla, talle vastu
bajonetid panevad.

Jää ja lumi sulab juba,
aga nad ei anna luba —
nuutidega nuhtlevad.

Päike ärgu näitku nina —
nemad saatvad talle tina
varsti vastu vahtimist.

„Ommikulaulud", 1909

MEIE PUUE

Kui puhub tuul —
ei lained rahu saa,
kui vaikib ta —
siis veepind uinub ka.

Ma võrdlen rahvast
merepinnaga
ja vägivallamehi
röövlilaevaga.

Me röövlipesa vihkame,
me tuult ja tormi ihkame.

„Ommikulaulud", 1909

KÜLVAJAD

Meie oleme põllumehed.
Tulevikus määravad looduseväed
sellele tööle vilja,
milleks me endi jõu pühendame.

Sellest hoolimata,
et viljasaak ikka ikaldab,
teeme tööd, püüame ja loodame,
et ehk õnnestub.

Me harime põldu
ja külvame seemet:
me külvame tuult,
et tormi lõigata.

„Ommikulaulud", 1909

SÖÖDIKUTE ELUTARKUS

Salga maha au ja häbi,
siis saad ilmas ikka läbi.
Tuule järel purjeta,
vastusõudjaid hurjuta,
vägevamaid paita,
nõrku võita aita,
õigust talla jalgega,
vaheta must valgega,
seisupaika vaheta,
varasta ja valeta —
siis võid ennast rasvatada,
rahakotti kasvatada.

„Ommikulaulud", 1909

TUUP

Ei aju midagi tal tea,
kuid selle eest on nina hea.

Tal ütlemata nüri meel,
kuid sellejuures terav keel.

Liig kitsarinnaline ta,
kuid väga laia lõuaga.

Liig lühikese aruga,
kuid õige pika näpuga.

Ta meile tühipaljas näib,
kuid väga hästi riides käib.

Tal pea on tühi täiesti,
kuid kõht on täis tal kõrini.

„Ommikulaulud", 1909

KÜSIMUSED KÜNNIHÄRJALE

Kas sa ei näe, et sind
silmalappidega pimestatakse?

Kas sa ei kuule,
et sind sunnitakse?

Kas sa ei nuusuta
oma vermete vere lõhna?

Kas sa ei maitse —
nälga?

Kas sa ei tunne
rõhumist?

„Ommikulaulud", 1909

HÄRJA TÄNU

Millal maksan härra vaeva,
tööandja ausat vaeva,
rahamehe rasket vaeva,
peremehe paljut vaeva,
valitseja valjut vaeva,
sundija suukulu,
käskija kõrikulu,
sõimaja sõnakulu,
peksaandja piitsakulu?

„Ommikulaulud", 1909

RAPLA MEHED JA PROVOKAATOR

Provokaator käsutati
Rapla mehi võrku püüdma.
Kihutuskõnedega
hakkas rahvast üles hüüdma.

Nupukad on Rapla mehed,
seda salata ei maksa:
kohe nagu haisust ära
tundsivad nad musta saksa.

Võeti kinni „kihutaja"
(otse mustasaja moodi).
Ma ei tea, mis enne tehti,
pärast politseisse toodi.

*

Muidugi sai palkajatelt
nuuskur maksu vaeva eest,
pidi aga tunnistama:
petta ei saa Rapla meest!

„Ommikulaulud", 1909

SIIS JA NÜÜD

Kui Jakobson „rahvaust" õhutas
ja Koidula kodumaad ülistas
ning „Eesti" ees kannelt lõi Viljandi laulik —
siis oli neil ideaal kõrge ja aulik,
sest eestlasi rahvaks ei peetud siis veel
ja eesti keel oli tööorjade keel.

Kui T. nüüd „kõlbliselt" „kooditab"
ja E. nüüd „Eestile" „luuletab" —
siis kitsaks ja madalaks seda me peame,
sest rahvuse töö on ju tehtud. Me teame,
et eesti soost „suurlased" on meil ju nüüd,
ja lahku läheb nende ning töörahva püüd.

„Ommikulaulud", 1909

VIIBURI VANGIMAJAS

„Te saadanad! Nii mitu aastat
me nende seltsis nende kaitseks
päästsime (?) riiki, usku, isamaad,
et nemad mõnu maitseks!
Ja nüüd, kui juudasetöö tehtud nende kasuks,
nad jätavad meid maha,
ja endi südiduse tasuks
me peame kaotama veel naha.
Nüüd, kui on kinni aetud vabaduste hauad
ja nendel matusteks on kaetud pidulauad,
meid, timukaid ja surnumatjaid, köitvad
vangirauad."

„Ommikulaulud", 1909

VABADUSED

Šahh valetab, et heldesti
ta jagas rahval' priiusi;
neid rahvas võttis omast väest,
ja šahh neid riisus rahva käest.

Kes kingitusi ootavad,
on lapsukesed väetimad;
nad saavad vitsu, kannisid,
ei vabadusi iialgi.

„Ommikulaulud", 1909

INKVISITSIOONIPÄEVIL

Kui päevakära aega
ei annud vanduda,
siis õhtul sängis nean
ma kurjategijaid.

Kui silmad lähvad kinni,
näen unes timukaid,
ma kuulen hädakisa
ja ise kannatan.

Kui unest üles ärkan
ma varahommikul,
on esimene mõte:
nad praegu tapavad...

„Ommikulaulud", 1909

PIMEDUSE VÕIMUS

(Kooliõpetaja Ferreri tapmise puhul)

Jutlustada julgelt valet,
ebausku, rumalust —
selleks terves ilmas pole
kiusu, keeldu, karistust.

Kuid kes rahvast valgustavad,
tõe eest üles astuvad —
nende jaoks on vanast ajast
tuleriidad, timukad.

*

Liig kallis maksma tuleb küll,
kuid mis võib parata,
et vabaduselampi verd
peab õliks valama.

„Ommikulaulud", 1909

NEMAD ISE

Vabadused ära võeti,
kihutajad kinni viidi,
kanged käsud maksma pandi,
valjud vahid välja seati.

Nii ei lõpe liikumine
ega tule tukkumine:
isandad ise ärritavad,
kitsendused kihutavad.

„Ommikulaulud", 1909

MAASTMADALAST

Maastmadalast ju lapse hinge sisse
pead püüdma tõeidu istutada,
pead õpetama teda õigust nõudma
ja ausust armastama alati,
ning äraandjat hingepõhjast vihkama,
pead teda hoidma orjameele eest,
pead ülekohtu vastu õhutama viha,
pead vabadusetuld ta rinda sütitama.

„Ommikulaulud", 1909

REAKTSIOON

Kui kaua vältab veel
reaktsiooni-reel
see hullumeelne sõit,
kus mustade käes võit?

Kes hirmul hüüab: tpruu!
sel suletakse suu;
kes katsub käänata,
sel kael saab väänata.[1]

„Ommikulaulud", 1909

KUI LOOTUST POLE

Ärge paluge, sest ega
kaua ela palvetega
loom, kelt liha ihatakse,
kelle elu vihatakse.
Kas see orja palju aitas,
et ta härra pükse paitas?

„Ommikulaulud", 1909

---

[1] Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu on see luuletus uuesti avaldatud „Tapris" nr. 10, 1917, millele Lilienbach on juurde lisanud järgmised värsid: „Töörahvas pööras ree — / nüüd algab edutee. / Kes katsub käänata, sel kaela väänata!" Toim.

MÕNUSAM

„Vara tööle, hilja voodi,
nõnda rikkus tuppa toodi"
magajatele.

„Vara tööle, hilja voodi" —
nõnda virkusega loodi
laisad logardid.

Mõnusam on sedamoodi:
hilja tööle, vara voodi —
igaühele.

„Ommikulaulud", 1909

MAMMONAKUMMARDAJALE

„Kes kopikat ei korja,
see rublat ei saa."

Noh, otsi siis ja orja
ja sada korda kummarda
oma rublase ideaali —
oma hõbedase iidoli ees.

Raha olgu elamiseks,
mitte elu rahakogumiseks.

„Ommikulaulud", 1909

LOODUSPILT

Päike tõuseb säravalt
kuldselt koiduväravalt
pühalikult ilma ees.
Kaste hiilgab rohu sees.

Ilm on ilul, elul, aul.
Lillelõhn ja linnulaul.
Kaarnad söövad isukalt
värsket liha võlla alt.

„Ommikulaulud", 1909

TÖÖTATÖÖLISE HOMMIKULAUL

Käisin vabrikuväravas,
turul, töökodades, sadamas —
asjata tööd käisin kerjamas,
müümist ja ostmist pealt vaatamas.

Suur on tõesti töölise hool,
suurem veel lahkus tööandjate pool:
üks valmis orjana tegema head,
teine ütleb: vaba sa olema pead!

Alla peab andma — pole midagi teha,
puhka ja vedele, kurnatud keha.
Lapsed ja naisuke, olge veel näljas,
homme olen jällegi aegsasti väljas.

„Ommikulaulud", 1909

TÜHJUS

Küll on ilmas tühjust palju!
Igal inimesel
on oma tühi koht:
kellel kere täiesti tühi,
kellel kaugas kangesti tühi,
kellel kolu koguni tühi.

„Ommikulaulud", 1909

TARK JA RUMAL

Küsiti Diogenest:
„Mis sa otsid?" „Inimest."
Aga küsi rumalat,
tema otsib — jumalat.

„Ommikulaulud", 1909

KOOR JA SISU

Hunt muudab karva,
kuid ära arva,
et eluviis
tal muutub siis.

Uss vana naha
küll ajab maha,
kuid taltsaks see
ei teda tee.

*

Ei nimi asja parandada suuda,
ei uued vormid vana sisu muuda.
Ei muutust riigiduuma too,
ei uueks riigi t u u m a loo.

„Ommikulaulud", 1909

LOODUS JA INIMENE

Päike paistab rõõmustuseks neile,
raskuseks ja palavuseks meile.

Ainult nende kasuks vihma sajab,
meile tusast tuju peale ajab.

Nendega teeb nalja tuul ja maru,
meie vastu karm on ülearu.

Kevade neil' õisi sülle kannab,
meile aga muret lisaks annab.

Suvi, sügise toob neile saaki, tulu,
meile aga tööd ja vaevakulu.

Neile palju lõbu pakub tali,
meie vastu on ta külm ja vali.

„Ommikulaulud", 1909

ÜHISELU

Pole tõsi, et tervet ilmaelu
üks rahvakiht kannab;
igaüks oma osa
ühiselu kasuks annab.

Käsi määrib kätt,
jalg tallab jalga —
seda tõtt ju
keegi ei salga.

Kui on mõnel
vähe enam õigusi,
siis on teisel
seda enam kohuseid.

Härra lapse imetamise õigus
oli orjanaisel,
esimese öö kohused
härrakesel vaesel!

„Ommikulaulud", 1909

NÜÜD

Nüüd maa on vaik ja rahvas rahul
ning ninamehed haudades,
kõik kahtlased maalt välja aetud
ja rahutumad raudades,
ja võitjad pidulaudades.

Nüüd näitasid nad oma vahvust
kord jälle Läänemere maal:
nad surusivad „mässu" maha.
Nüüd on nad peremehed maal,
just nagu vanal kuldsel a'al.

„Ommikulaulud", 1909

VISANISAKISAMAA

Mu isamaa
on visamaa,
mis vanast lahkuda ei saa.

Mu isamaa
on nisamaa,
mis isandatel imeda.

Mu isamaa
on kisamaa
mustale. Muu peab vaikima.

„Ommikulaulud", 1909

MEIE MAA

Kus pudrumäed ja piimajõed —
ei Eesti vennad ega õed
seal maal veel ole käinud.

Kuid värskeid lihamägesid
ja sooje verejõgesid
on igaüks meist näinud.

„Ommikulaulud", 1909

VASTUOLUD

Õigust meie ihkame,
vägivalda vihkame.
Alla aga see ei anna!
Millega siis lõpeb see?

Tahad õigust maksma panna —
valida jääb ainus tee.

„Ommikulaulud", 1909

HÄVITAVAD JÕUD

Värskeid võsusid,
lopsakat rohtu,
õitsevaid lillesid
laastab niitja vikat.

Tärkavat elu,
õitsevat noorust,
küpset jõudu
rüüstab surm.

Paremaid püüdeid,
ausat tööd,
õitsevat edu
hävitab reaktsioon.

„Ommikulaulud", 1909

NIMETA . . .

Tahad paela
saada kaela,
siis ei ole tarvis muud,
pruugi natukene suud:
nimeta timukat — timukaks.
Tõde on valus kuulata,
valusam veel kuulutada.

„Ommikulaulud", 1909

„OLUPOLIITIKA"

Kus viga näed laita,
siis ole seal vait — ja
kui see veel ei aita,
siis kiida ning paita,
kuid hoia, et maita
ei püüa sa laita.

„Ommikulaulud", 1909

MÕRTSUKATE VASTU

Aus võitleb vale vastu
ainult tõemõõgaga,
kaitseb tõde ainult tõega —
ei muud tuge taha ta.

Aga kelm, kes tõde vihkab
ja kes valet armastab,
kummi, tina, rauda, nööri,
lõhkeainet tarvitab.

Võtke talt need tapariistad
ära väevõimuga,
sest et tõega siin ei ole
miskit peale hakata.

„Ommikulaulud", 1909

KÕRBETEEL

Feodaalne vilets orjapõli
ju ammu ära heidetud
ja mineviku kolikambri
on edukäigust peidetud;
kuid veelgi ajavad meid taga
needsamad vaarao sõjaväed,
ees pikk ning raske kõrberada
ja kapitali Siinai mäed.

Ei siiski tohi araks jääda,
ei alandlikuks meie meel,
et vanad vaenlased on kannul
ja uued varitsevad eel.
Egiptus vanastigi polnud
ju vastu Kaananimaad, —
ka nüüdki merest, kõrbest läbi,
mäest üle, proletariaat!

„Ommikulaulud", 1909

KÜLLALT!

Ristiraskuse raputame
endi õlgadelt maha,
orjakstegevaid õpetusi
kauem me kuulda ei taha.

Kui te meid jätate rahule —
rahus teid surra võib lasta;
kui te meid tahate sundida,
siis meie paneme vastu.

„Ommikulaulud", 1909

RINNAGA!

„Ei te ägedusega
praegust olukorda muuda,
ei te endi rinnaga
müüri lõhkuda ei suuda."

„„Kui ei endi rinnaga
olukorda meie muuda, —
teie endi k ü ü r u g a
seda ammugi ei suuda!""

„Ommikulaulud", 1909

AJAMUUTUSED

Talv päästis meid porise sügise käest,
kuid tagus meil ahelad lumest ja jääst.

Nii kapitalism kord ka uuendust lõi:
viis feodaalsed kütked, — kuld-ahelad tõi.

Kord sotsialismi-kevade väest
me pääseme kulla- ja hõbeda-jääst.

„Ommikulaulud", 1909

KAHEPEREKOER

Ta aitab kodanlaste kelku vedada
ja proletariaadi rege tagant lükata;
ta loodab nõnda saada rohkem süüa,
kuid lõpuks mõlemalt poolt jalaga saab lüüa.

„Ommikulaulud", 1909

ÕNNISTUS

Õndsaks ihu, hinge poolest said me vagad vanemad,
selleks oli mõeldud neile: mõisatall ja põrguväravad.

Ei ka lähe hukka meie, nende tütred, pojad,
meil on „kaitsed", „valvused" ja vangikojad.

Kuid taevavägi ise seda teab,
mis sind, me järelsugu, vaol veel peab!

„Ommikulaulud", 1909

TUKIKE FÜSIOLOOGIAT

See arvamine laialt maad on võtnud rahva seas,
et tarkuse ja mõistuse asukoht on peas.
Ei tõsi ole see. Sul olgu pea
ükskõik kui hea
ja tarkust täis, kuid see
sind targaks veel ei tee.
Sa oled paljas null,
kui taskud tühjad sul.

Niisama arvatakse ka, et usus olla südames,
kuid elu tõendab, et ususki on taskutes.

„Ommikulaulud", 1909

MUST TALV

Looduses on suvi ikka
rohelise kuuega;
tali tõmbab iga aasta
selga valge kasuka.

Aga kas te süsimusta
talve praegu tunnete?
Kas te suve igatsete,
mis on tulipunane?

„Ommikulaulud", 1909

„VIIMNEPÄEV"

Te viimse kohtupäevaga
meid kollitate asjata.
Me töötame ju selle heaks,
et ennemalt päev jõudma peaks,
mis õelad pühib kõrvale,
viib õiged uude elusse.

„Ommikulaulud", 1909

SOOV JA TAHTMINE

Soovid on kui suitsupilved:
nad kerkivad ja vaovad
ja kaovad,
ilma et midagi muudaks
või meid eesmärgi ligemale kanda suudaks.
Kindel tahtmine on lõhkerohi,
on võim ja vägi,
mille ees langeb mägi,
mis tasandab tee
üle maa ja vee.

„Ommikulaulud", 1909

PIIRITULI

Minevik on teie,
tulevik on meie —
ainult vaheraja
selgitada vaja.

„Mõtted" I, 1909

EBAUSUVALGUS

Kel silmad elutõevalgust
ei kannata,
see läbi ususuitsuklaasi
peab vaatama.

1910

UUS TIIU[1]

Tiiu, meeletu ja julge,
oli armas minule.
Tiiu töötas, Tiiu võitles,
Tiiu viidi surmale.

1910

MINU ISAMAJAKENE...

„Minu isamajakene
linnupesa sarnane" —
tореduseta ja väike,
madal, kitsas, lühike.

„Minu isamajakene
linnupesa sarnane" —
mida, siis kui tuju tuleb,
lõhub kuri poisike.

„Minu isamajakene
linnupesa sarnane",
kust meid lindudena lendu
jüripäeval aetakse.

1910

[1] Kirjutatud revolutsioonilise ajakirja „Tiiu Tasane" sulgemise puhul tsaarivalitsuse poolt. Toim.

LAMBATALL

Ma olen vaga lambatall,
mul midagi ei ole vaja,
sest minu karjane ja koer
mind valitsevad eluaja.

Ma oskan mollist juua vett
ja sõimest lehepuru süüa;
kui laudast lahti lastakse,
siis oskan murul kepsu lüüa.

Mu karjane on väga hea
ja hoolsalt hoiab oma peret;
ta sõna kõik me kuulame,
sest muidu saame mööda keret.

Ja karjakrantsi austab ka
ning kardab hästi iga lammas,
sest ta on meie ülemus,
tal paikesel on terav hammas.

Kui villa seljast võetakse,
pea vaikselt niitja sülle peidan;
kui kurku pistetakse puss,
truualamlikult hinge heidan.

1910

PALJU SÕNU — PALJU MÕNU

Vähe sõnu — siis ka vähe mõnu,
nõnda arvas kõneleja Tõnu;
sellepärast oli hästi hoolas,
kaua suust tal palju sõnu voolas.
Ja et kuuljad tundsid mõnu palju,
seda tõendas norskamine valju.

1910

VÕÕRA JUURES

Kallist isa-ema kodust
juba vara pandi ta
suveks võõra juurde karja
oma leiba teenima.

Alles siis, kui tali tuli,
lumi kattis karjamaid,
vaene mehike sai näha
oma armsaid vanemaid.

Sügisel, kui tutvaks saime
juhtumisi vagunis,
küsisin talt, kuidas käsi
käis tal karjaametis.

„Ega väga viga olnud,"
kostis poisu rõõmsasti,
„peremees ja perenaine
mind ei peksnud kordagi."

1910

TASAKAAL

Nähke vaeva, tehke tööd
päevad otsa, läbi ööd,
sest et juba laisklejad
kallist aega raiskavad.

Külmetage, nälgige,
kitsikuses elage:
liiga palju prassijaid
elutarbeid raiskavad.

1910

„KUNSTNIKULE"

Moodsalt, kunstiliselt püüab
kirjutada ta;
lihtsalt mõtteid avaldada —
seda katsun ma.

Nõndaviisi põhjalikult
lahku lähevad
meie kirjad, meie püüded,
meie lugejad.

1910

VABADUSTUNG

Isiklik on rüüstamine,
isiklik on orjastus,
vabadusetung on aga
ühiskondlik paleus.

Vabaduse võitu näeksin
raudus, läbi võrede,
haua kaldal, kui ma kaon
tühja igavikusse.

„Edasi" VI, 1913

ILMA ISAMAATA[1]

Aasta algab, aasta lõpeb —
meie rändame . . .
Eduard Vilde „Sõber"

See maa ei olnud ta isamaa,
kus viiekümne aasta eest sündis ta —
see oli Pudivere saksa maa.

Viimaks vanemaile maatükk osaks sai,
mis süld on pikk ja pool sülda lai,
millel ristikujuline piirivai.

Nüüd on tal küll isa- ja emamaa,
kuid seda pole silmagagi näinud ta,
selle pinnale pisaratki pillata ei saa.

„Edasi" VIII, 1914/15

---

[1] Kirjutatud Ed. Vilde 50. sünniaastapäeva puhul. Toim.

TÕSIISAMAALASTELE

Mjassojedovite mälestusele pühendatud

Sõda on leib
ja kasulik äri,
on veskile vesi,
tuul, mis purjele päri.

Sest lase ja torka
ja laima ja näri;
sõda annab leiba
ja on isamaalik äri.

„Edasi" IX, 1915/1916

SÕJAOHVRID

Sõda nõuab ohvreid ilmaotsata,
hukkab ja vigastab hulgana.
Tugevad mehed langevad,
langevad kindlused kangemad.
Peale ainelise kaotuse veel
väheneb kõlblus ja mehemeel.
Nüüd mõnigi suurvaim ja rahvamees
on vaimliselt invaliid ilma ees.

„Edasi" X, 1916/1917

SELTSIMEHE HAUAL

Sa langesid...
Su põrmule au anname.
Su mälestust
me südametes kanname.

Sa langesid...
Jõud rauges võitluses.
Su ideaal
ei lähe looja iganes!

„Edasi" X, 1916/1917

ALGUS JA LÕPP

Sõda algas palvega:
jumal, keisrit kaitse sa!
Lõppes sajatusega:
kurat, keisrit kägista!

„Kiir", 1917

REVOLUTSIOONIÕIGUS

Kui revolutsioonituli
käis puhastades üle maa —
kontrrevolutsioonimehed
siis kadusivad kuulmata.

Nüüd mustad jõud on jälle väljas
ja rahustavad kõigest väest,
ent revolutsiooniõigust
ei anna rahvas enam käest.

Need töölised ja sõjamehed,
kes Nikolaiga valmis said,
niisama võimutroonilt heitvad
ka nende järeltulijad.

Juulis 1917

MARUTÕBI

Suvekuudel kuumal ajal
lähvad koerad marutõvesse,
revolutsioonipäevil rahvuslased
lähvad marurahvuslusesse.

„Kiir", 1917

ENNE JA NÜÜD[1]

Enne („põline"):
jumal, keisrit kaitse sa,
üksainus ongi ta!
Nüüd („ajutine"):
jumal, keisrit kaitse sa,
kuusteistkümmend tükki korraga!

„Kiir", 1917

[1] Epigramm, ilmunud juulis 1917, on sihitud kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse vastu. Toim.

EI KUSTU ...[1]

„Ustavad“
mustavad
turulehed,
ärimehed,
varastajad,
parastajad
hõõrusid käsi.
Enneaegu!

V õ i t l u s praegu
vältab ikka
võidurikka
lõpu püüdel
sõjahüüdel:
Meie k i i r ei kustu,
i d e a a l ei mustu:
T ö ö l i n e ei väsi!

---

[1] Kirjutatud bolševistliku ajalehe „Kiir“ sulgemise puhul reaktsiooniliise Ajutise Valitsuse poolt ja ilmunud uue bolševistliku ajalehe „Tööline“ 1. nr-s. Toim.

Otto Münther

(1864—1929)

ÜKSINDA

Paksud sinakasmustad pilved sõudsid suure kiiruga taeva all; nad kärisesid üksteisest lahti ja jätsid tumesiniseid sakiliste äärtega sügavusi endi vahele, mis kui kõige selgema veega mägestikujärved silma paistsid. Siis kuhjasid nad endid üksteise peale ja nõnda paksult, nagu ähvardaksid nad alla langeda ja tervet elutsevat loodust põrmuks rusuda ja enda alla matta. Salalik vaikus valitses terves ümbruses ja õhk oli raske kui tina. Ta nagu tundis hirmu seda koledat loodusmängu nähes, mis algamas oli. Äkitselt plahvatas taeva all pilvedes sakiline tulejuga, mis silmi pimestama sundis, ja selle järel raksatas kõu niisuguse mürinaga, nagu oleksid sajad hiiglakaljurahnud kõrgelt mägede harjadelt lahti käristatud ja koleda jõuga kuristikkudesse heidetud. Selle järel käis tuuleiil ja vihmavaling ja see segunes kokku üheks möl-luks, nõnda kui oleks taevas ja maa teineteise ümbert kinni haaranud ja oma koledat mängu alanud. Selle elementidemässu sekka kajas kordkorralt vali raksatus, mis kõrvulukustavate kärgatustega algas ja ikka kaugemale ja kaugemale minnes vaiksemaks jäi. Veel kajasid siit ja sealt tumedad mürinad, nagu sureva hiigeleluka viimased hingetõmbed.

Seda koledat loodusvägede mässamist vaadeldes tundsin ma salahirmu südames, aga ma armastasin nende mängu vaadata. Ma teadsin, et äikese järel päike paistma hakkab ja uut elu ja liikumist elule äratab ja neid haavu parandab, mis hävitus sünnitab...

See oli siis... Mind huvitas loodusvägede mässamine, rõõmustas päike, kevade-õhk ja mu noorus...

Nüüd kuulen ma vahest müristamist ja tema kaja äratab mälestused mu noorusest, päikesest ja õnnest minus elule, aga ma ei tunne sellest enam rõõmu...

Minu maailm on väike kahvatute seintega ja kumera laega ruum ja kõrgelseisev võredega aken, kust tumehall hämarikusarnane valgus sisse tungib ja sellele kurvale ruumile videvikusarnast valgust laenab. Päikesekiir, mis kõik elustab ja kõigis uut eluloDtust äratab, valgustab ainult akna ees olevat korbalist sammeldanud seina, mille vahele siin ja seal härjapõlvetaimekesed oma juurekesed on sirutanud ja nagu kukkumist kartes toast hirmuga kinni hoiavad. Ja seegi valguskiir käib kõrgelt, nagu väriseks ta ja kardaks oma palet siia kurba ruumi paista lasta, kust raske välja on pääseda. Ta armas valgus jääb kahvatuks, nõrgaks ja uinutajaks hämaruseks, kui ta seinast tagasi põrgates allapoole ulatab.

Hävitav ajahammas on selle rõhuva inetu müüri urbseks teinud ja oma alalise närimise läbi kõik ta iluduse ära hävitanud. Ühest kohast on krohv maha langenud ja punased telliskivid paistavad kui verega korpa läinud haav selle elutu koleda keha küljes. Iga kord, kui ma pilku sinnapoole heidan, paistab ta oma täie koledusega ja saladusliku olekuga. Ma põlgan seda inetust, aga ma ei suuda selle mõistatusliku koha pealt oma pilku ära pöörata... Mõnikord paistab ta kui verega kaetud ebajumala kuju, mille silmad kurjasti vilguvad, mille palged vihm üle on ujutanud ja mille hammasteta kole suu inetult irvitab, nagu püüaks ta kedagi oma lõugade vahele tõmmata. Mu üle käib külmavärin. Kui öösiti tuul hulvab ja vihm kahisedes vastu müürisid langeb, siis vaatan ma hommikuti, kas vihm teda mitte ära pole pesnud...

Vahest kuulen ma kajaka haledat kisa ja tuvikene lendab müüri ääre peale ning vaatab oma suurte mõistmatute silmadega allapoole; vist tunneb ta kaastundmust. Ta seisab kaua vaikides ühe koha peal ja lendab kuulmatult minema; teda ei takista keegi, kuna ma üksinda jään...

Sagedasti vaatan ma üles sinava taeva poole, kus pilvekesed vabalt kui udusuled ja valged treemlid liiguvad. Kaks kollast liblikat lendavad pikkamisi aeglaselt teineteist taga ajades vabas õhus, mis nende ümber heljub. Nad on vabamad

kui inimene, kes arvab, et maailm tema pärast on tehtud, kuna ta ori on... Teinekord lööb taevas punakaks, muutub tumesiniseks ja läheb kordkorralt mustaks, kust tähed üksikult paistma hakkavad, igavest igavust tundes ja looduse seadusi täites. — Öö ligineb. „Küll võib homme päikese tõus ilus olla..." mõtlen ma.

Ma tean, et kevade käes on; mu ruumis valitseb kauemini hämarusesarnane valgus; ma kuulen aurulaeva vilet... Kui kena on nüüd... Selle inetu urbse müüri taga voolab jõgi, on majad, kirikud ja lossid. Õhk on siidine, päike kullatab kirikute kupleid ja kiirgab tuhandetes kiirtes peeglisarnastelt aknaklaasidelt tagasi ning suudleb õrnalt virvendava vägeva jõe pinda. Ja inimesed? Nad tõttavad nagu sipelgad edasi, võivad minna, kuhu tahavad, võivad näha, mida nad ihaldavad, võivad kõnelda, millest tahavad, aga ettevaatlikult; võivad töötada ja armastada...

See on mul kõik raske aru saada. Veel hiljuti võisin ma kõike sedasama teha. Aga siis ei pannud ma seda tähele; ma ei tundnud seda, mis vabadus tähendab, niisama, nagu rikas ei tunne, mis nälg on. Ma ei mõistnud, missugune õnn vabaduses peitub ja missugune õnn on elu näha ja seda maitsta.

Ma kardan, et ma enam elu näha ei saa, et see kole krobeliseks näritud müür oma hirmsa haavaga mu peale langeb, mu ära lämmatab ja ise rusuhunnikuks muutub, kust ohakad ja umbrohi välja tärkavad. Siis ei näe ma enam sinavat taevast ega kuule kajaka kisa ega siruta ebajumala Mooloki sarnane kuju oma koledaid lõugasid mu poole. Ka ei näe ma kastetilkasid, mis müüriprao vahel kõikuva rohu latvades ripnevad... Mu ümber on öö... igavene raske öö, mille järel ärkamist ei ole...

Õhtul, kui ma üksinda istun, siis asub hirm mu südamesse. Kole vaikus valitseb mu ümber. Paistab, nagu sirutaks kole elajas mustavast aknaaugust oma hirmutavad küüned välja ja püüaks mind haarata. Külm higi tekib mu otsaesisele, süda peksab kuuldavalt ja ihust käib niisugune tundmus läbi, nagu oleksid sajad pinnud ihusse aetud. Ma pööran kõrvale, et oma varju ei näeks, mis väriseva lambitule valgusel seina peal nagu liiguks. Ma kardan teda; ta on nurklik ja inetu. Ta

nagu varitseb mu järele ja paneb hoolega iga mu liigutust tähele ja vaikib.

Seal langeb mu pilk põrandale, kus jälgede läbi sündinud rada paistab. Viltkingadega tallatud rada... Kui kaua kulus aega ära, enne kui jäljed järele jäid? Kes oli see kõndija?... Vastake, tummad, osavõtmatud seinad ja sa mõistatuslik nurk...

Korraga hakkavad kellad tornis lööma; nad kuulutavad öötundi. Haledalt ja kohutavalt kajavad metallihelid läbi öövaikuse ja ei paku mingisugust troosti. Valgus kaob mu ruumist. Veel punab tuline traat ja siis valitseb mu ümber pimedus, mida kevadine ööhelk hallimaks teeb. Saladuslikest nurkadest vaataksid nagu mu eelkäijate kahvatud näod välja. Nad on kõik, mis neil kallis ja armas oli, ohverdanud: eluõnne, oma perekonnad ja vabaduse. Nad on sedasama tundnud, mida mina. On seda läila ebajumala-pea sarnast punavat kohta müüri sees näinud, on kajaka heledat kisa ja kurba kellade-mängu kuulnud...

Kuud ja aastad läksid pikkamisi mööda. Inimesed elasid, aga nad olid maetud. Missugune valus ja kohutav sõna!... Ei ühtegi valguskiirt paistnud nende peale, ei kõlanud neile ükski troostisõna... Hallid rasked seinad ja tumedad võlvid vaatasid tummalt nende peale ja surusid nende mõtted, mis laiemale püüdsid tungida, endi alla. Vaim ei suutnud ärkvel olla, jäi tuimaks; mõnikord tärkas leek nende rinnus põlema ja täitis hinge lämmatava vihaga... Surmavaikus... Kajaka hale kisa ja kurb kellade helin, see oli nende maailm, millega nad kokku puutusid...

Ööpimedusest tõuseb pilt pildi järel minevikust mu vaimusilma ette. Ma kuulen lukkude raksumist, raske ukse liikumist ja hallid niisked müürid tõmbavad ahnelt elurõõmsaid noormehi enda hõlma, kes nende vahel kõik oma lootused välja hingavad. Nende minevik on neil meeles, kuna nad tuleviku peale mõtelda ei või, sest et nad igavesti maetud on; aga nad elavad... Aastad lähevad mööda ja murravad nende elujõu maha. Mingisugust pääsmist ei ole. Kadunud kõigile ja iseenesele. Kasutu nagu kivi mulla all. Kõik võimuvalitsuse ohvrid...

Uuesti avanevad tammepuust uksed. Inimesi toodi sisse ja viidi välja... Siis toodi noor, tugev ja uhke mees siia. Raudse jõuga oli ta pimedusvõimuga võidelnud ja võimuvalitsusele ning vägivallale vastu pannud. Oli vabaduse ja kõrge aate tungalt kõrgel hoidnud ja seda oma rahvale paista tahtnud lasta, kes pimeduses ja viletsuses lämbuvad. Ta astus ennastsalgavalt rahva õiguste eest välja ja seletas seda ülekohut, mis salk võimumehi miljonitele inimestele teeb. Ta langes võitluses, aga ta ei pidanud ennast võidetuks ja ootas pilku, et pääseda... Aastad läksid mööda, lootus jättis ta maha, külm vaikus ümbritses teda ja pime öö mattis ta enda alla. Osavõtmatud kahvatanud müürid lämmatasid ta ära...

Sajad tundmatud inimesed on siin vaevelnud, nad on oma hingepiina, oma valu, oma ahastust ja oma viha nende müüride vahel välja õhanud, ilma et nad ühtegi troostisõna oleksid kuulnud. Üks on terava asja otsaga isegi külma südamega seina rinna sisse uuristanud: „Jumalaga, Maria!"... Need sõnad olid tal vist kõige kallimad ja ta arvas, et see, kellele ta need sõnad pühendas, kord veel nad teada saab; aga kus elab ta?... Nad on langenud, neid ei tunne keegi, ei ühtegi pisarat pole nende pärast valatud. Nende hauad on teadmata ja ükski mälestusmärk ei ehi neid. Kui tuul puude latvades kahiseb, siis kajab see neile kui tasane uinutamislaul...

— — — — — — — — — — — — — —

Õhtuti kuulsin ma tumedalt kajavate võlvide all tasast sosistamist ja peaaegu kuulmatult libises üle kivipõranda must kogu, risti käes hoides. Lukud ragisesid, sõjariistad kõlisesid ja vastukajavate sammudega läksid inimesed vaikselt surma. Ükski silm ei vaadanud neid kurva armastusega ja ükski osavõtlik sõna ei kõlanud neile järele. Ja need, kes seda teadsid, elasid ometigi... need, kes seda nägid, said sellest aru ja elasid edasi... ja need, kes kõike seda madalust, valjust ja koledust tundsid, mille abil vabadussädet alla suruti, ei julgenud võidelda... Vaesed, viletsad ja nõrgad inimesed!...

Korraga kuulen ma tasast, tumedat koputamist. See kostab teiseltpoolt seina. Ma kuulan hinge kinni pidades — ja uuesti kuulduvad tasased üksikud löögid. Pikkamisi, vahet pidades, kostavad nad edasi. Ma veerin neid löökisid ja sean nad

kokku. Neist tekivad sõnad ja ma saan teada, et teiselpool seina keegi naisterahvas niisamasuguse saatuse osaline on, nagu minagi. Ka teda piiravad hämarus, vaikus ja hallid osavõtmatud seinad ümber. Ta peas keerleb mõtete mäss. Need on õnnelikumad kui tema. Ei karda nad raudu, ei vangitorni ega suuda neid ühedki müürid kinni pidada. Ühe pilguga lendavad nad terve maailma ringi, kuna keha asjata pääsemisteed otsib. Ma tunnen seda naisterahvast... Teda tunnevad tuhanded. Teda vannutakse ja jumaldatakse. Ta on noor neiu, kelle püüdmised puhtad on nagu mägede allika vesi, ja kelle süda leekiva armastusega oma vanemate ja ligimeste vastu tuksub. Ta ihaldab vabadust hullustuse sarnaselt ja võitles raugemata jõuga inimeste vabaduse eest ja püüdis seda võimu hävitada, mis pimedust armastab. Ta langes — ja üks inimene oli tumedate müüride vahel rohkem.

See koputamine on minusse kui uut elu toonud. Ma ei karda enam koledat avaust, mis irvitavalt mu peale vaatab, ega kohku kajaka kisa ja kellade helinat kuuldes — ma ei ole enam üksinda... Ka mu eelkäijad, kes oma viimaseid tunde siin ootasid, need saadaksid oma haudade põhjast nagu õnnistust mulle ja mu hinges leegitseb kuum armastus nende vastu...

Jälle väriseb tuluke mu ruumis ja mu mustav vari liigub kui kohutav tondikuju seina peal. Õudne tundmus asub rinda ja külmavärinad käivad üle keha... Seal kostavad õrnad löögid: „Jumalaga... Mind... viiakse..." Mu silmade ees muutub pimedaks, nagu raudse võruga kruvitaks hing kinni, et hääl välja ei tungiks. Mul on tundmus, nagu kistaks tangidega mu südant ja üksikuid närvisid välja. „Jumal, kas ma mitte hulluks ei lähe!" käib kole mõte mu peast läbi... Tuluke virvendab silmade ees... Osavõtmatud müürid nagu ähvardavad mu peale langeda; aga mu jõud nõrkeb... Väsinult langen ma külmale põrandale; mul on võimatu pääseda, ma olen köidetud... mind köidab ahel...

Mispärast?

Lugeja, ära küsi seda.

17. aug. 1905 Koguteosest „Punaseilt päevilt", 1905.

KELDRIS

I

Tume ja rõhuv oli meie korter; vist jaolt sellepärast, et ta peal sajakahekümne numbrikambriga võõrastemaja lasus. Kolmteistkümmend kulunud kivist astet läksid allapoole, meie korteri ukse juurde, mis vahest kuldsel ajal oli värvitud. Nüüd oli ta kriim ja suitsenud, nagu mõnest tulekahjust ära päästetud, ja ei läinud muidu lahti, kui pidid terve keharaskusega ta peale vajutama. Kinni lükates jättis ta suure prao oma vahele, nii et külm vabalt sisse võis tungida. Kambri seinte pealt oli krohv mitmest kohast maha langenud ja krohvi peerud paistsid kui haavatud looma verised küljekondid liha seest välja, kuna põranda lähedal seinad hallitusega kui roheka kaleviga üle olid kaetud. Laekrohv oli pragusid täis, mille äärtesse suits ja tolm olid kogunenud, nii et lagi nagu vana suitsenud ja luitunud raudteekaart välja nägi. Kaks akent oli lae lähedal, mis väljastpoolt poriga täis oli pritsitud, nii et nende läbi hämarikusarnane valgus sisse tungis. Akende läbi ei näinud meie muud kui taevast, parun Wrangeli lossi torni ja möödaminejate sääri. Õhtuti, kui ma oma asemel istusin ja üksisilmi akende poole vahtisin, paistsid nad kui koleda hiigeleluka pisarsilmad, millest niiskus mööda seina maha jooksis ja põrandale seina äärde mustad kohad sünnitas.

Kui meie kivipõrandat mööda käisime, kajas meie korter tumedasti ja koledalt, sest majariistade vähesus ei suutnud kambri kaja nõrgendada. Ühes nurgas labidad, kirved, kablid, lillede juurikad ja kastitäis liiva; teiselpool seina ääres kaks raudvoodit, mis oma aja ära olid teeninud ja armu pärast

keldrisse heidetud, kust meie nad välja võtsime ja ära parandasime, nii et nende peal magada võisime. Sagedasti tuli ette, et meie pool ööd sängis ja poole selle all viibisime. Sängide ees oli pakkude peale seatud laud, ta kõrval pakk-kast ja nendest eemal potisarnane raudahi, mida meie õhtutel käbidega toitsime, mille toru loogeldes kui madu üle toa käis ja kütmise ajal haledasti ja kohutavalt kumises.

Vastik ja eemaletõukav oli see kurb ruum, kuhu õhtu eel vahest päikesekiir häbelikult sisse vaatas ja seina külge naelutatud suitsenud pilti soojendas, mille peal keegi magav eurooplane kujutatud oli, kelle naelutatud saabaste taldu neeger uudishimulikult sõrmega katsub.

Selles urkas, mida meie „kooljakeldriks" nimetasime, elasime meie kolmekesi: Narva Jüri, Hindrik Kask ja mina. Jüri oli noorukene, punakate juustega ja väikeste vurrudega mees, ja ta käis alati pikas, pruunis kuues. Oli alati mõttes ja rääkis vähe. Sellevastu oli Hindrik päris kangelane. Suure kasvuga, laia pihaga ja tugeva rinnaga. Tõstis raudteeröõpa õlale, kaevas peaaegu kahe mehe eest kraavi, nohises kangesti ja oli alati heas tujus. Kui ta mõnikord koju tulles ukse taga kobas, siis kuulsime meie juba nohinast, et ta ukse taga on.

Elulained olid meid kodumaast lahti kangutanud ja mööda mitmesuguseid okkalisi teesid ühte Mustamere-äärsesse linna talutanud. Seal kannatasime puudust, nälgisime, otsisime tööd, kaevasime maad, kandsime lillesid, lõhkusime turul vanu kõrtsisid ja poode maha ning näitasime igal pool oma kätetööd, mille üle ükski arvustaja sõnagi ei lausunud.

Imekspanemisväärilise külmusega ja rahuga kandsime endi ränka iket. Ei kahetsenud meie ratsasõitjaid preilisid, pillajaid mõisnikke ega igasuguseid õnneküttе, ei ka paksu inglast, kes võõrastemaja palkoni peal istudes õlekõrre läbi külma punši jõi. Need inimesed olid meist nõndapalju eemal ja kõrgemal, et meie nende peale niisamasuguse pilguga vaatasime, nagu perekonna-romaani kirjutajad oma kangelaste peale, kellel mingisuguseid nõrkusi ei ole ja kes täiesti täiused on. Missugune mõte! Aga ometi elutses ta meie peas.

Ainult siis tundsime kõikide vastu põlgust ja meelepaha, kui meie peremees — linnaaednik — meiega mõne asja pärast

tüli otsis. Jumalukene, peremeeste juures on see harilik nähtus! Teeb kodu abikaasa meele pahaks, või on ta mõnes asjas eksinud, või saab ta teate, et sinna ja sinna kohta maksta on, siis on alati inimene, kes ta valitsuse all seisab, selles süüdi: kas on ta vähe teinud või on töö ära rikkunud jne. Midagi pole kergem, kui teist inimest sundida. Ja see, kes ise kõige vähem teeb, on kõige parem kubjas.

II

Kevade oli käes. Kisili-[1] ja mandlipuud pidasid pulmi. Õietolm käis ühe õie pealt teise peale võõrusel ja sünnitas uut elu. Mäeharjadel oli lund näha, kuna orgudes rohi ja loorberipuud haljendasid. Elustav soe ja mahe õhk hõljus orgudes ja küngastel, nagu oleks ta surnud looduse sisse uut elu õhutada tahtnud. Meri oli ka vaiksemaks jäänud ning ta kohises ühetooniliselt ja kurvalt. Terviseotsijad komberdasid nagu karbist välja pugenud teod mööda uulitsaid, ahnelt värsket õhku sisse hingates. — Kirikukellad helisesid haledasti ja kutsusid usklikke kirikusse lihavõttepühi vastu võtma.

„Tont võtku, kellad kutsuvad kirikusse ja meie peame siin veel tööd tegema. Kas meie inimesed ei olegi!" hüüdis Hindrik ja ronis nohisedes küpresside vahelt välja. Terve ta selg oli küpressi-okkaid täis ja mütsi küljes ripnesid katkikistud ämblikuvõrgu tükid. „Ega täna viimane päev ei ole," ütles ta labidat maa sisse lüües, millest kõik saadud on ja milleks kõik peavad saama.

„Poisid, läheme minema!"...

Meie lõime silmad päikese poole, mis õige madalal seisis; korjasime oma tööriistad kokku ja vaatasime nagu kunstnikud oma kätetöö peale, aga see ei näidanud mingisugust trööstivat pilti. Lahtikangutatud mustavad mullapangad haigutasid korratult üksteise kõrval, nii et seda vaadates tahtmatult küsimus keele peale tuli: kas inimene tõesti midagi mõistlikumat teha ei või?...

Sõnalausumata pöörasime oma urka poole, kuna Hindrik peremehe käest mullakaevamistöö eest raha läks nõudma.

---

[1] Kontpuu.

Allalangeva päikese kiired paistsid meie keldri akendest sisse ja valgustasid ämblikuvõrkusid, mida mööda ämblikud nagu laevamehed edasi-tagasi käisid ja saaki varitsesid, kui meie keldrisse astusime. Valguskiired tegid meie korteri armsamaks, nii et Jüri vilistades potisarnasesse ahju käbisid hakkas toppima. Praksudes läksid käbid põlema ja hakkasid põgenevate päikesekiirte asemel poolpimedaks minevale ruumile valgust andma. Ma vaatasin, kuidas tuli käbide kallal ahnesti oma hävitustööd tegi ja kuidas ahi kordkorralt punasemaks läks. Nägemata soojuskiired tõusid õhku ja segasid endid keldri läpastanud, niiske, hauaõhu sarnase õhuga, misläbi viimane soojemaks läks ja magushapuks muutus. Jüri pani teekannu ahju peale ja seadis kaks lattnaela kannu äärte alla, et viimane ümber ei kukuks. Vaevalt oli ta kannu naelte peale seadnud, kui see urvakile langes. Vesi tungis kannu servast üle ja voolas hõõguva ahju peale, kust aur suure kahinaga üles tõusis.

„Võtku saatan veel kannu olema, põleta pagana pärast käed ära!" urises Jüri, kannu kuue hõlmade sisse võttes ja põrandale tõstes.

„Mis sa siin ohverdad?" hüüdis Hindrik, sel silmapilgul Maitopi Peetri seltsis sisse astudes. „Teate, Peeter tuli meile pühasid vastu võtma... Näete, mis tõime!" ütles ta taskus olevate marjaviina-pudelite peale näidates... „Istu, Peeter," pööras ta viimase poole.

Peeter oli tömbi ninaga ja suurte vurrudega, arvata kolmekümne-viie-aastane mees. Ta elas juba mõnda aega kohalikus linnas ja oli endale suure kokkuhoidmise läbi mõned kopikad korjanud. Nimetatud ajal oli ta karaiim Maitopi juures kojameheks ja meile puuduse ajal abimeheks.

Peetri tulemine oli meile kõigile meele järele ja meie hakkasime varsti pühasid vastu võtma. Teekann seati lauale, klaasid kõrvale, need valati täis ja tühjendati, üksteisele head õnne ja tulevikku soovides. Tuttav soov, mis niihästi vürsti lossis kui ka viletsas töölise hurtsikus kõlab. Meie jõime veel — ja magus tundmus hakkas meie rindasid täitma. Meie unustasime endi raskused, viletsused ja isegi sagedasti ettetulnud nälja ära... Korter oli korraga soe ja armas... „Kool-

jakeldri" õhk oli kosutav ... Meil hõljus tulevik ees, rääkisime parematest päevadest. Uskusime kindlasti, et elu meil teiseks, paremaks ja kergemaks muutub ... Olime õnnelikud ja tundsime iseenese väärtust. Ja häda sellele, kes oleks tohtinud meie inimlikke õigusi rõhuma tulla. Meie rääkisime, meie vaidlesime ... Meie olime „kooljakeldri" elanikud, aga meie olime inimesed, ja nüüd tundsime seda, mida meie sagedasti mitte ei tundnud: meid rõhuti! ... Olime prügi, millega teesid sillutati, et paremal seltskonnal kergem sõita oleks! ...

Oli kaunis hilja, kui Peeter ära läks. Hindrik norises juba sängis. Jüri oli kõveras ja ei rääkinud midagi; vist mõtles ta mõne asja üle, mis tal vaidluse ajal oli pähe tekkinud. Ma keerasin lambitule väiksemaks, mille valgus kordkorralt nõrgemaks läks, kuni ta viimaks ära kadus. Ümberringi valitses vaikus, ainult kilk laulis kuskil prao vahel aeglaselt ja ühetooniliselt, ning selle sekka kajas Hindriku norisemine ...

Ei tea, mis aeg see võis olla, kui läbi une vankrimürinat ja hobusekapjade plaginat kuulsin, mis meie trepi juurde seisatama jäi. Varsti kuuldus trepiastmetel sammusid, kolinat ja ukse haledat kräginat. Ma tegin silmad lahti ja nägin endi korteris mitmeid politseiametnikke, kõik sõjariistades, kuna ühel latern käes oli.

„Ajage nad üles!" ... kamandas nende ülem. Ma kargasin voodist välja ja vaatasin suuril silmil nende peale; mul oli arusaamatu, mis see tähendas. Jüri ärkas ka üles ja hakkas ennast riidesse panema. Hindrik magas aga nagu lõvi voodis ja ei kuulnud midagi, mis ta ümber sündis.

„Ajage ka tema üles," ütles ülem abilisele ja see hakkas Hindrikut liigutama.

„Ää tee, et panen jalaga," ümises Hindrik uniselt.

„Nad on vist sakslased, Ivan Grigorjevitš," ütles ülem, „rääkige nendega ometi saksa keelt."

Abiline täitis oma ülemuse soovi; aga ta sai vist meist vähem aru, kui meie temast, mispärast ta meiega kõnelemise maha jättis ja Hindrikut veel suurema jõuga raputama hakkas. Suure vaevaga sai ta Hindriku üles.

„Kus teie passid on?" küsis politsei-ülem. Meie otsisime endi passid üles ja andsime nad ta kätte.

„Otsige nad läbi!"

Meid hakati üksikult läbi puistama, ehk meil küll kõige vähematki otsimise-väärilist polnud. Minu juurest ei leidnud nad muud kui noa ja rahakoti. Esimesel oli poolteist tera ja teises paar rubla kopikatega raha. Peaaegu sedasama leidsid nad teiste juurest. Aga sellega ei leppinud hoolsad ametnikud mitte; nad puistasid meie asemed läbi, — ka sealt ei leidnud midagi. Nüüd tuli kord meie kompsude kätte, sest nende sisu oli mitmekesine. Sealt tõmbasid nad välja: vanu kasukaid, nõelumislõnga, haamri ja tangid, roostetanud lauanoa, vanu särke, nöörinuustaku, nahkkindad, paar sitsrätikut ja varrastega kootud kampsuni. Seal hiilgas midagi: hoolas ametnik leidis nartsude vahelt kollakalt läikiva teelusika, mille Jüri mõne päeva eest turult kümne kopika eest oli ostnud. Lusikas pisteti tasku. Peaga tehti heakskiitev liigutus. Põlgavalt lükati jalaga meie kompsude sisu eemale ja mindi nurka tööriistade juurde; kolistati neid, lükati liivakast ümber, silmitseti ahju-alust; heideti pilk ka veel asemete alla. Räägiti isekeskis paar sõna tasakesi ja mindi minema . . . Paukudes langes uks kinni. Uksprao vahelt paistis veel tulevalgus . . . Oli kolistamist kuulda, siis jutupõminat ja siis sõitis tõld mürinal minema.

„Vist tehti kuskil puhas töö ära," ütles Hindrik. „Lollid tulevad siia puistama. Kes teadis võtta, ei see seda siia too," lisas ta juurde ja ronis asemele. Jüri pani piibu põlema. Sülgas paar korda. Püüdis juttu teha, aga nähes, et see ei edenenud, jäi ta viimaks jällegi vagaseks.

Kamber oli külmemaks läinud ja külmavärinad käisid mul üle keha. Õhk oli jälle hauaõhu sarnaseks muutunud, nii et sissehingamisel ta kibehapu oli . . . Ma istusin ja vaatasin seda haua sarnast ruumi, mille põrandal laialipillatud riidetükid nagu lõhkikistud elaja sisikond maas olid. Lamp heitis hallitanud ja suitsenud seinte, maas olevate riiete ja mustavate akende peale kollakat valgust ja andis sellele ruumile kohutava, kurva kuju. Ma mõtlesin ja mõtlesin, aga ei jõudnud mingisugusele otsusele. Kui nüüd kuritöö kuskil ära tehti, miks tuldi siis meid puistama? Vist olime meie need seltskonnast väljaheidetud pühkmed, keda igaüks, kui ta tarviliku arvab olema, pöörata võib, kellest kõike halba mõel-

dakse, kui nad ka midagi halba pole teinud, vaid oma viletsa olemise eest võitlevad... Ma tundsin ennast määratu sügavuses olevat, kust mul väljapääsmine võimatu oli. Meie olime põhja langenud ja hauasarnasesse keldrisse maetud, aga meie elasime...

Parun Wrangeli lossi tornis lõi kell viis; öövaht läks kolistades meie akna juurest mööda, ja tumedad valguskiired hakkasid niiskusest nutetud akendest läbi tungima, mina aga juurdlesin edasi...

III

„Lähme vaatama, ehk saame kuulda, mispärast öösel meie juures võõrsil käidi!" ütles Hindrik teisel hommikul.

Selle ettepanekuga olime meie rahul ja läksime.

Ilm oli väljas pilvine ja vihma tibutas sadada. Meri mässas, nagu oleks keegi teda orgiga vihale ärritanud. Merekohina sekka kajasid kirikukella hääled. Merekalda uulitsat mööda edasi minnes nägime meie Maitopi kuld- ja hõbeasjade kaupluse ees rahvahulka seisvat. Igaüks, kes sinna lähedale jõudis, see ka seisma jäi.

Meie püüdsime ka sinna ja ajasime kaelad õieli, aga midagi ei olnud võimalik aru saada.

„Mis on siin sündinud?" küsisime ühe vanamehe käest.

„Räägitakse, et öösel pood on ära lõhutud."

„Kes on seda teinud?..."

„Räägitakse, et kojamees."

„Kas ta võeti kuritöö pealt kinni?"

„Ei!... Vaadake, hoovi poolt käib poodi väikene uks, sellel on ripand-lukk ees olnud. Selle krambi on varas välja tõmmanud ja sealjuures oma käe ühe väikese naela vastu veristanud... Kojamehe käsi olla selja pealt lõhki. Ta ajada vastu, et rohuaias kibuvits ta kätt on kriimustanud, aga kes seda usub..."

Sõnarohke vanamees rääkis seda niisuguse kindlusega, nagu oleks ta seda ise oma silmaga näinud, ja ta oleks kes teab kui kaua kõnelnud, kui rahvahulk poleks korraga liikuma hakanud; nimelt tuli Peeter kahe linnavahi vahel hoovist välja.

Ta nägu oli kurb ja tõsine. Meid nähes naeratas ta tahtmatult ja ütles: „Jumalaga, vennad! Näete, mind viiakse."

Meie ei mõistnud talle midagi vastata, vaid läksime kihava rahva hulga seas Peetrile tummalt järele. Meie ei pannud rahva häälitsemist tähele ja vaatasime, kuidas teda viidi. Meil oli temast kahju... Ta oli nii hea meie vastu... Politseivalitsuse suure maja ees jäi rahvahulk seisma, sest Peeter keeras linnavahtidega selle hoovi peale. Suur uks läks lahti ja langes kolisedes kinni, ning Peetrit ei näinud meie silmad enam.

Kurva meelega keerasime oma hauda tagasi ja vaidlesime terve päeva Peetri süütuse üle. See päev oli meil täiesti rikutud; ka teine päev polnud mitte parem. Politseinik tuli võõrastemaja valitsejaga meie juurde ja tõi meie passid ja Jüri lusika tagasi. Ta köhatas, ajas rinna ette, laskis silmad selles urkas ringi käia ja ütles: „Valitsus ei soovi, et teie siin elate, sellepärast palun, et teie kohe siit välja läheksite..."

„Aga meie peremees teeb siin võõrastemaja aias tööd ja ta lubas meid siin elada..."

„Ärge siin arvustage midagi."

„Meie ei arvusta, aga meie nõuame oma õigust. Meie oleme nõndasama riigikodanikud kui teisedki. Kui meie nõnda vaesed oleme, et selles keldris peame elama, kus ainult lühikese aja päikesepaistet näeme, kus õhk kõiksuguseid haiguseidusid täis on, kus puudus iga sammu peal varitseb, siiski oleme meie inimesed, kes kaitset nõuavad, aga mitte tõukamist"...

„Öeldakse, et peate välja minema," ütles ametnik uhkelt, ja keeras ennast ukse poole.

„Ega seegi siin taevariik ole," urises Hindrik.

„Mis?"...

„Ei midagi!"...

Päike oli kaunis kõrgel, kui me oma „kooljakeldrist" lahkusime. Väljas ümber vaadates ja viimast pilku ta poriga pritsitud akende peale heites, tundsime endi südametes haledust ja meil oli kahju temast lahkuda. Ta oli meid külma eest varjanud, meile peavarju pakkunud ja meile teiseks emaks olnud. Meie olime temas nii mõned lõbusad pilgud ära elanud. Kui

ka elu vilets on, on temas ometi armsaid tundisid, sest vaevatud inimene naerab ka, kuigi küll sagedasti läbi pisarate; ja ega keldri süü ei olnud, et meie nõnda armetud olime...

IV

Selsamal sügisel mõisteti Peeter vannutatud meeste kohtus kõige oma varanduse kaotamisega kaheks aastaks vangitorni ja pärast seda veel vallaküsimuse alla. — Kui ta oma trahviaja ära oli istunud, tuli välja, et Maitopi sellid poe ära olid riisunud!

„Sulejoonistused", 1906

SIINA

I

Laevakell helises ja kohin laevaruumis läks suuremaks. Paksud mustad suitsutombud tõusid suitsenud, tahapoole surutud laevakorstnast välja, mis tumedalt mürises ja mille kohal ka õhk värises, sest et vägev, uinuv aurujõud, mis selle vaikiva, musta avause all elutses, oma võimu avaldama hakkas.

Mustav laevakeha seisis liikumatult ja ta oli kui hiigelelukas köitega sadamasilla külge kinnitatud. Selle määratu keha ümmargused aknad paistsid kui unised silmad, mis vaikides vaatavad ja midagi ei räägi.

Laeva kajutites valitses vaikus. Suurem osa reisijaid vaatasid ülalt vaatesillalt laeva tühjendamist pealt. Mõni tegi oma tähenduse ja avaldas seda oma tuttavale. Teine vaatas tummalt ja nürilt linna poole, kuna kolmas selga laeva-võre najale toetas ja kõige suurema rahuga paberossisuitsu suust välja puhus. Ühe sõnaga: igaühel oli enesega tegemist, aga see tegevus oli närtsinud ja rõhuv, sest juunikuu soojus avaldas oma täielist mõju reisijate peale. Ainult keegi Astrahani kaupmees jõi klaas klaasi järele kuuma teed, et kuumuse läbi palavust eemale tõrjuda.

Sellevastu ei tuntud sadamasillal ja laevaruumi avause juures rahu, ehk seal küll seesama kõrvetav palavus valitses.

Kaldalt olid laevale laudadest ülekäigu-teed tõmmatud ja neid mööda käisid värisevate põlvedega, määratuid pakkisid kandes, nagu sipelgad, pakikandjad. Nende punased määrdunud särgid olid tolmukorraga kaetud ja mitmest kohast katki. Mõnel oli see rinna pealt lahti, kust päevitanud, higine ja kar-

vane rind välja paistis. Mõni oli palja jalu, ilma mütsita; mõnel saapalabad või kummikalossid jalas, mis nööridega jalgade külge olid kinnitatud, ja mõnel jahukott ümber, mille peal Borelli auruveski tempel mustas. Raskete sammudega, pikkamisi, astusid nad mööda nõtkuvaid laudu, kusjuures neil higi mööda nägu alla voolas ja suurtes tilkades laudade peale langes. Laevale, mustava ruumiavause lähedale jõudes, viskasid nad pakid laevalaele. Silmapilguks ajasid nad endid sirgeks, pühkisid punaseks löönud, higist nõretavate nägude pealt higi ära ja tõttasid kiiresti sadamasillale, et ülejäänud pakkisid, kastisid ja vaatisid laevale tuua.

Avause lähedal on vinnamismasin, mis laevalaele toodud asju ja kraami laevaruumi toimetab. Kiiresti nagu määratu kangelase käsi liigub ta laevalae ja avause vahel, suuri pakkisid, kaste ja kotte üles tõstes ja kolinaga mustavasse sügavusse saates, kus tume, nagu maa alt tulev hääl kajab:

„Küllalt!"

Kohe jääb vinnamismasin seisma. Silmapilgu vaikib ta, nagu mõtleks ta järele. Selle aja sees pannakse konksu otsa pakkisid ja kastisid. Siis käega õhkulöömine, ja jälle kajab: „Viira-a!"

Kiirelt hakkab masin, nagu mängiks ta, käima ja pragisevat vinnamisketti alla neelama. Masin müriseb ja avause kohalt näikse midagi rasket välja kerkivat. Masin teeb pool pöörangut ja vinna otsas rippuvad kastid, kotid ja pakid kõiguvad õhus.

„Maina!"...

Ja järelemõtleja masin hakkab kolisema ning ta suutäis langeb laevalaele... Jälle jooksevad pakikandjad nende juurde. Nende higist nõretavad näod punetavad ja päevitanud rinnad lainetavad tugevasti, et täie jõuga värsket õhku kopsudesse tõmmata. Ja kastid? Need tunnevad endid kui härrad olema. Nad panevad inimesejõule vastu ja ainult suure vaevaga jõutakse neid paigast ära nihutada. Nad on valmis iga silmapilk kandjaid kokku suruma, endi alla matma ja neid eluajaks vigaseks tegema...

Nii läheb töö kiiresti masina kolina ja üksikute hüüete saatel edasi ja päike kõrvetab omasoodu ligi ning valgustab

oma tuliste kiirtega jõge, aurulaevu, kaldal olevat linna ja mäekünkaid, mis oma vaikivate latvadega põhjatumasse kaugusesse vaatavad.

Teine kell heliseb. Kiiresti jooksevad pakikandjad ja lõpetavad oma tööd. Viimast korda koliseb vinnamismasin. Viimast korda neelab ta pragisevat ketti alla ja viimane ülestõmmatud masina suutäis langeb prantsatades laevalaele. Mustav avaus kaetakse kinni. Ülekäiguteed tõmmatakse sadamasillale. Pakikandjate rääkimine läheb valjemaks. Kuulukse vandesõnu, juhatamist ja vankrite mürinat. Uued reisijad tõttavad laevalaele. Elavus laevalael kasvab iga minutiga suuremaks.

Kolmas kell heliseb ja mürin ja ähkimine on laevaruumis õige vali. Paksud suitsukeermed tõusevad kui tõrvapilved kiiruga laevakorstnast välja ja lagunevad õhu käes laiali. Kapteni käsud kõlavad ja unest ülesäratatud laevarattad sirutavad end ning hakkavad ahnesti laineid lakkuma. Viimane köie-ots tehakse lahti, mis kui madu vette langeb ja rataste alt väljakeeva vahu sisse ära kaob. Vahe laeva ja sadamasilla vahel läheb ikka suuremaks ja rataste läbi tõusnud lained võivad juba lahkesti vastu sadamasilda lüüa, kuna teiselt poolt tõusnud lained ikka kaugemale ja kaugemale kaovad.

Meie läheme ja pilt, mis meie ees ennast laiali laotab, läheb toredamaks. Päike oli alamale veerenud ja ta kiired kullatasid S. kirikute ristisid. Eemalt paistsid Žiguli mäed oma tammemetsa ehtes ja Stenka Razini kalju sinas kaugel õhu sees.

Parempoolne kallas libises kui rohelise kaleviga ülelöödud sein meist mööda, kuna pahemalt kaldalt pilliroog, liivakünkad, heinamaad, pajupuhmad ja nende taga määratusse kaugusesse veniv kollendav stepp meile silma paistis. Siin ja seal lainetel kõikuv kalamehe lootsik, kaldal mängivad lapsed ja mõned külad tegid selle pildi elavamaks.

Kõik reisijad tõttasid laevalaele Volga elu vaatama ja igaühel oli tegemist, et oma arvamustele, imestustele ja tähendustele maad anda.

Ja õigusega võib venelane Volga üle uhke olla. Sest tema peal ärkas rahva seas esimene vabadusetundmus. Igaüks, kes endisel ajal rõhumist välja ei jõudnud kannatada, põgenes Volga kaldale, et seal kuldset vabadust maitseda. Ta toidab

miljoneid ja annab tuhandetele tööd, kes palehigi sees oma ülalpidamist teenivad, ja on sadasid rikkaks teinud, kes maapealset paradiisielu maitsevad. Seda näeb ja tunneb see, kes Volga-pealset elu on tähele pannud. Suurepärane, aga kurb... Kadunud on Stenka Razini aeg, kadunud ka laevade vedajad. Uus aeg oma raudteede ja aurulaevadega teeb Volga-pealse elu kirjumaks, elavamaks, aga ei vähenda seda viletsust, mis Volga kaldal kisendades silma paistab...

Päike vajus ikka madalamale ja madalamale ja tema lähedal lõi pilvitus taevas sinisemaks ja tumedamaks, mis kord-korralt suuremaks kasvas. Mõne hea minuti pärast oli läänepoolne taevas kaunis mustav, nii et päikese ümbrus verekarvaliseks muutus. Veel läks tund mööda ja vihma eelkäija — tuul — hakkas veepinda liigutama ja temale vagusid sisse ajama. Õhk oli vilumaks muutunud ja esimesed vihmapiisad langesid laevalaele. Läänepoolne taeva ja maa vahe oli halli udu sarnaseks muutunud ja see udukogu liikus kord-korralt lähemale. Viimaks jõudis ta meie juurde ja mattis meid enda alla. Vihma tuli õlekõrre jämeduselt ja ta tagus Volga pinna kui väikesi jääpurikaid täis, mis veepinnaga ühes kiikusid, ära kadusid ja jälle nähtavale tulid.

Reisijad tõttasid kajutitesse, nii et laevalagi varsti tühi oli. Madrused tõmbasid vihmakuued selga ja tõttasid igaüks oma kohale. Tüürimees andis tüüri juures olevale madrusele käskusid ja see hakkas ratast kiiresti teisele poole keerutama.

Jõgi tegi sellel kohal käänaku ja laev libises õige palgiparve lähedalt mööda, nii et rataste alt tõusnud lained selle tugevasti kiikuma panid.

„Veealune liivarüngas ei ole kaugel — katsuge järele!" hüüdis tüürimees sillalt.

Keegi madrus haaras valgete, mustade ja punaste vöötidega lati kätte ja hakkas sellega vee sügavust mõõtma.

„Seitse, üheksa... kaheksa!" hüüdis ta peaaegu pühalikult oma bassihäälega. Uuesti surus ta lati vette, tõmbas ta pikkamisi välja ja vaatas, kuidas vesi latti mööda alla nirises. Veel kord: üheksa... seitse... kaheksa ja... kohisedes jooksis laev liivasse kinni. Rattad aitasid omalt poolt veel lainete voolule kaasa ja laev seisiski.

Kohe tõusis laeval suur segadus. Kapten ronis vaatesillale. Reisijad tungisid müksatust tundes vihmast hoolimata välja vaatama, kas ehk õnnetust ei ole juhtunud.

Madrused haarasid pika palgi kätte ja hakkasid selle abil laevanina liivast lahti kangutama. Kära tõusis suuremaks, kajasid vandesõnad, aga asjata — veevool surus laeva ikka kõvemini liivasse.

„Lootsik vette! Ja ankur sisse!" komandas keegi, ja kohe jäeti palgiga puurimise katse järele ning tõtati laeva tüüri juurde lootsikut vette laskma. Varsti oli lootsik lainetes, ankur sees, ja mitu tugevat kätt sõudsid lootsiku vastuvett üles, kuhu ankur sisse heideti. Nüüd hakati laevalael ankruketti võlli ümber pöörama ja selle abil laeva liivast lahti kangutama, aga asjata. Mitu madrust pöörasid võlli hoobade abil ja komistasid sellejuures libedal põrandal, mille vihm oli märjaks teinud. Korraga kukkus keegi madrus köie keerme otsa ja kehata vandesõna tuli kuuldavale.

„Mis te vahite siin!" hüüdis keegi neljanda klassi reisijatele. „Tulge, aidake vanduda, ehk läheb siis paremini!"... Aga laev ei pannud seda tähele, ta seisis vagusi nagu mudasse vajunud lehm, kes kõik väljapääsemise katsed ära on teinud ja nüüd vagusi, uniste, paluvate silmadega ümber vaatab ja päästmist ootab.

Selle aja sees oli öö kätte jõudnud. Möödasõitvate aurulaevade mastides hiilgasid tuled ja valgustasid virvendavaid laineid. Nähes, et väljapääsemine oma abil võimatu on, pandi vile hüüdma ja tõmmati hädatuled mastidesse...

Ma keerasin laevale tagasi, laskusin pingile ja hakkasin laua ümber istuvate teejoojate jutustamist kuulama.

„Kuhu kaupmees oma nina pistab, seal rikub ta kõik ära," hüüdis teravaks lõigatud pruuni habemega mees, kelle mütsi ees olev tärn, ankur ja kirves tunnistasid, et rääkija ameti poolest insener oli. „Kaupmehed ehitavad laevu, ajavad reisijad laevade peal kraamiga ühte ruumi ja rõhuvad hinnad alla. See pole muud kui sea temp... Ei võta endale osavaid laevade juhtijaid, kes erihariduse on saanud, vaid võtavad niisuguseid, keda aga kätte saavad ja kes odavalt teenivad. Ega sellepärast ime ei ole, et nüüd liival istume. See, kes mineval

aastal kontorikirjutaja oli, on nüüd endale laevaankrud kuuekrae külge õmmelnud ja on sellega tüürimees. Katsugu nüüd laeva päästmise eest 150 rubla välja maksta, küll siis tuntakse, mis puudub. Teame teid..."

„Teie ärge nõndapalju jutustage," ütles katuseräästa sarnaselt lõigatud juustega ja kroogetega kuuega kaupmees, kes Kama pealt palkisid parvetas. „Teame teie vendi küllalt. Kui insenerid raudtee-ehituse ajal mõnda tööd vastu võtavad, siis tehakse neile niisugune pidu, et mõned roobaste otsa maha kukuvad, ja kui kivi jõest välja tuleb võtta, siis maksab see tuhandeid."

„See on lahke võõrustamine," vastas insener naerdes.

„Võõrustamine? Ütelge parem, et see meelitamine on, mille all omakasu püüdmine peitub," ütles kõrvalt elava olekuga noormees, kes mõni semstvo statistika-teadlane võis olla.

„Tõsi, Grigori Timofejevitš, tõsi!" hüüdsid mitmed laua ääres istuvad kaupmehed. „Inseneril hea rääkida, aga katsugu ta ise midagi ette võtta, küll siis näete, kuidas ta viisud nurgast välja otsib."

Vaidlus läks säärasel toonil edasi. Keegi ei tundnud end haavatud olema, sest et nad neid kibedaid tõesõnu ja etteheiteid väga hästi tundsid ja nendega harjunud olid. Neil oli hea meel, et nad seda, mis salaja südame peal pakitses, üksteisele avalikult võisid välja ütelda ja oma südameid selle juures kergitada. Sõnad kõlasid sõnade järele, kibe tõsidus kuuldus, nende sekka kajas naer, heakskiitvad hüüded; valitses elavus, ja palgiparvetaja kaupmehe bassihääl sumises sinna hulka nagu kambrisse juhtunud mesilase sumin, kes ühest nurgast teise lendab ja endale väljapääsemise teed otsib...

Mul läks kord-korralt raskemaks nende elavat vaidlust kuulata, ja nende hääl läks ikka kaugemale ja kaugemale. Veel paistis lae all põlev lamp, laua ümber istusid vaidlejad, kuuldus kaupmehe mesilasesumina taoline kõne, ning ma ei kuulnud enam midagi.

. . . .

II

Korraga tundsin ma pigistust ja ärkasin. Suurem osa reisijaid magas, vaidlejate laud oli tühi, ainult mõned kogud liikusid ruumist läbi. Ma otsisin oma pigistuse põhjust ja nägin, et võõras sumadan ja mõned muud pakid mu jalgade juurde olid lükatud. Nende kõrval istus väike noor lihtsas, aga korralikus riides naisterahvas. Ta oli võtnud peast kübara ja lükkas käega otsale langenud kangekaelseid lühikeseks lõigatud juukselokke tahapoole. Lambituli langes tema näole ja selle valgusel paistis see õige õrn ja kaunis olevat. Suurte ripsmete alt vaatasid kaks suurt musta silma rahulikult ja ta kokkupigistatud õrnade huulte nurgas oli märgata kurblikku joont. See nägu avaldas midagi, mida ma naisterahvaste juures senini tähele polnud pannud...

„Ma segan ehk teid?" Tema hääl kõlas sulatavalt ja pehmelt.

Ma tõusin kiiresti üles, tõstsin ta sumadani ja pakid laudile, nii et lahedam istuda oli. Ta tänas ja vaatas oma suurte silmadega mu peale. Ma vastasin paar sõna ja meie tutvus oligi tehtud.

Nüüd sain ma kuulda, et meie ühe väikese linna all seisime, kust ta laevale oli tulnud. Tema nimi oli Siina Verigina ja ta sõitis Kaasanist, kus ta naisarsti eksami ära oli teinud, lõuna poole, et ühes semstvos ametisse hakata.

Ilma pikema sissejuhatuseta hakkasime vestlema Punase Risti tegevusest näljapaikades, millest Verigina oli osa võtnud. Ta rääkis küla-elust, rahva viletsusest ja hingemaa-süsteemist. Ühe küsimuse arutamine äratas teise küsimuse üles ja sünnitas nende üle mõtete vahetamist. Ta oli majanduslike, ühiseluliste ja mõttetarkuse õpetustega õige tuttav ning ta oli endale nende kohta omandanud selge maailmavaate, nii et ta vastas kindlast seisupaigast ühele või teisele küsimusele. Ilma et oma teadmistega edvistada, rääkis ta vene uuematest seltskondlikest püüetest, kirjandusest, Leo Tolstoi õpetusest ja noorsooliikumisest.

„Mu vend oli tuline isamaalane ja hea õppija. Aga ta heideti noorsooliikumise pärast ülikoolist välja. Pärastpoole, kui

ta sellest veel osa võttis, saadeti ta kusagile kaugemasse kubermangu elama, kus ta praegu raskustega võitleb. Ta oli hea vend ja sõber. Et ta palju lugenud oli, tõmbas ta endale professorite tähelepanu ja nad soovisid teda ülikooli juurde jätta, aga saatus juhtis teisiti. Elutingimused on vahel niisugused, et nad kõik su ettekujutatud plaanid ümber lükkavad ja sind teist teed käima sunnivad, mida sa ette ei võinud aimatagi . . . Kas teie ka nõndaviisi arvate?

„Muidugi," vastasin ma ja vaatasin aknast välja. Kuu oli tõusnud ja kullatas Volga laineid. Laev oli linnakesest õige kaugele jõudnud ja maakoht ning Volga kaldad olid teiseks muutunud. Kallaste lähedal seisid mitmed petrooleumiveolaevad ja palgiparved. Ühel vilkus tuli, mille ümber inimesed istusid. Iseäranis tore on Volga öö-ajal. Peaaegu nägematult voolavad määratu suured veevood edasi. Peeglina särab veepind ja parempoolne kallas heidab oma mäekühmudega ja metsasalkadega tumedaid varje veepinnale. Igal pool valitseb vaikus, ainult mõnest kohast tõstab aeg-ajalt mõni veelind kurblikku kisa.

„Kas pealinnas lõpetasite oma õppimise?" pöördusin ma küsides Siina poole.

„Ei — Zürichis."

„Mispärast mitte kodumaal?"

„Lihtsalt, et kõik soovijad pealinna naiste arstiteadusinstituuti ei mahu. Iga aasta antakse määratu palju palvekirju sisse, kuna neid vähe on, keda vastu võetakse. Takistusmüüre on palju, ja neil, kes neist üle tahavad pääseda, peavad head eestkostjad ja ka raha olema. Ei ole sul seda, siis on sul raske sisse pääseda. Need takistused teevad aga elu sagedasti õige kibedaks. Mis sellest salata või mis sellega edvistada — ma ise olen seda tunda saanud. Vanemad surid mul ära ja minu onu ja tädi panid minu gümnaasiumi, kus parema seltskonna noorsugu ja rikaste lapsed õppisid. Vist sellepärast, et mind kroonu kulule võeti. Mind saadeti kooli, aga raha ei antud, — nii olin ma teiste hulgas kerjaja.

Mu peale vaadati seal kui kõige kurjuse peale. Ma rikkusin oma õppeasutuse üldist head tooni oma riiete, kommete ja halva prantsuse keelega, aga igaühel on teada, et meil seda

keelt halvasti õpetatakse. Ühe sõnaga: ma polnud sellele õppeasutusele sünnis, nagu seda kord meie klassipreili mulle avaldas. Ta oli õige õel inimene ja teadmata on, kust niisugused inimesed tulevad ja kuidas neid ülepea gümnaasiumidesse ametisse pannakse. Ta tegi mu elu nõnda kibedaks, et raske on seda avaldada. Tegin ma mis tahes, aga iialgi ei oldud minuga rahul. Esimene löök oli järgmine. Igal aastal teatavail päevadel anti meie kätte korjanduslehed, et meie nendele üles tähendaksime, kui palju igaüks kooli eestseisjanna, inspektori ja valitsejanna kingituste heaks raha annab. Raha pandi kokku õige palju, et kingid suurepärased saaksid, nagu meie hiilgava gümnaasiumi seisukord seda nõudma pidi. Kõige suuremat tegevust selle rahakorjamise juures avaldasid klassipreilid, sest nad tahtsid selle läbi kooli valitsejanna ja eestseisjanna lugupidamist endale võita. Teie ei või arvatagi, missugusel kombel nad koolilastega ümber käivad. Neid sunnitakse „ohverdama", ja kes raha ei taha kinkida, seda häbistatakse ja nimetatakse kerjuseks ning tehakse tunnistuste peale halvad tähendused.

Et ma ühel korral, kui korjandusleht mu kätte anti, sellele alla ei kirjutanud, peeti seda suureks ülekohtuks. Raha mul ei olnud ega olnud seda ka võimalik kuskilt saada. Lihtsalt, ma mõtlesin, et ega selle väikese asja peale nõnda suurt rõhku panda. Aga, nagu näha, vihastas minu olek klassipreilit väga.

„Mõtelge, m-lle Verigina, see on ju meie kalli Maria Mihhailovna heaks! Ta on ju meie kõikide vastu nõnda hea! Kas teil mitte häbi ei ole!" . . .

„Mul ei ole raha," vastasin ma.

„Siis võiksite mõne oma sõbranna käest raha laenata või tädile sellest kirjutada!"

Klassipreili pealetungiv olek pahandas mind, mispärast ma veidi teravas toonis vastasin: Kui tõsiseltki midagi tarvis on, ei taha ma onu ja tädi käest küsida, ja niisuguse tühja asja pärast ei lähe ma neid mingi hinna eest tülitama! Oma sõbrannade käest ei tahtnud ma ka laenata, sest et mul oli vähe tõsiseid sõbrannasid. Õigust ütelda polnud mul ühtegi inimest, kes mul õige lähedal oleks seisnud.

Sel juhtumil oli kohe oma tagajärg. Kohe alandas klassi-

preili mu tunnistusel ühe numbri vähemaks, nimelt sellepärast, et ma tema vastu jäme olla olnud. Klassipreili hakkas mind sellest silmapilgust saadik põlgama ja kallas oma sappi igal pool, kus ta võis, mu vastu välja. Ta rääkis kooli eestseisjanna juures mu peale tühje jutte ja luuletas kõiksuguseid halbusi. Korra teretas keegi gümnaasiumiõpilane, keda meie pidudele tantsima oli kutsutud, mind jalutuskäigul. Seda nägi meie klassipreili ja kohe peale jalutuskäiku võttis ta mind käsile:

„Kes see oli, keda teie nõnda õrnalt teretasite?"

„Õigust ütelda, ma ei tea! Keegi tuttav," vastasin ma.

„Tuttav? Kes ta on? Kus teie temaga tuttavaks saite? Kas pidul?" ... Ja nii läks edasi!...

Teisel päeval peale õppetunde kutsuti mind kooli eestseisjanna juurde, ja meie Maria Mihhailovna, kes kõikide vastu „hea ja armas" oli, luges mulle ette valju epistli:

„Teie ärge unustage, kus te õpite. Õppeasutus, milles teil au on olla, ei salli niisuguseid kergemeelseid tütarlapsi!"

Ma ei julgenud ametlikule ja valjule koolivalitsejannale vastu kõnelda, ehk seda küll oleks pidanud tegema! Valitsejanna sõnadest sain ma aru, et klassipreili mu peale valetanud oli. Gümnaasiumi-õpilasest oli ta junkru teinud ja teretuse asemel olin ma käemusu saatnud.

„Missugune alatus," kähises eestseisjanna. „Möödaminejatele saadate teie käemususid. Et seda enam ette ei tohi tulla!"

Jumal tule appi, missugune alatus! Mul polnud tuttavaid, niisama ei liikunud mu peas mingisuguseid romaane. Mul oli mõttes nõnda pea kui võimalik gümnaasium ära lõpetada ja kuhugi kõrgemasse õppeasutusse minna, et seal oma kogutud teadmiste läbi ühiskonnale kasulik olla.

Igal pool, kus aga võimalik, püüdis klassipreili mind haavata. Ta rääkis teiste koolilaste ees, et mina kooliõpetajatega edvistavat, ja ütles korra kõikide kuuldes: „See oleks parem, kui te kohe nende kaela langeksite!" ... Teised tütarlapsed pistsid kihinal naerma, kuna maailm minu silmade ees pimedaks läks. Mul polnud ühtegi hinge, kellele oma südant oleksin välja puistanud ja kellelt ma trööstisõnu oleksin leidnud. Ma olin üksinda! Sest ajast saadik, kui mu onu mu sünnipai-

gast — väikesest Volga-äärsest linnast — teise linna asus, lõppes kogu mu ühendus selle linnaga ja mu lapsepõlvesõbrad jäid kaugele ja võõraks.

Küll on raske üksinda olla, see on täiesti piin!... Lõpuks leidsin ma hea hinge ja langesin peaaegu seeläbi kuristiku kaldale... Elu on kord niisugune," lisas ta naeratades juurde.

„Ma olin seitsmendas klassis ja mõtlesin tulevikus naiste arstiteadusinstituuti või mõnesse muusse kõrgemasse õppeasutusse astuda. Et esimestel kursustel mitte lollina istuda, sellepärast tahtsin ma ennast enne seda loodusteadustega pisut tutvustada. Sel ajal tuli üks arstiteaduse üliõpilane meie gümnaasiumi oma õe juurde. Ma ei olnud teda iialgi ennemalt näinud, aga ma võtsin julguse rindu ja läksin eeskotta tema juurde ja küsisin, mis mul esialgu sünnis oleks lugeda. See oli kõik. Ta lubas mulle nende raamatute nimekirja saata ja ta saatis mulle ka varsti tõesti täieliku raamatute nimekirja ja kaks õpperaamatut, muud midagi.

Sõbrannad andsid vist naljapärast klassipreilile teada, et ma tundmata üliõpilasega olen rääkinud ja ta käest kirja saanud. Nad tahtsid vist klassipreili vihast nägu näha! Silmapilk algas juurdlus... Küsiti uksehoidjalt ja ahjukütjalt järele ja lõpuks hakati mind läbi otsima.

Klassipreili otsis mu voodi, pesu, kirjad ja kõik asjad läbi. Ma ei või seda kirjeldada, missuguse õhinaga ja madalusega ta seda tegi. Viimaks leidis ta need kaks raamatut, mis üliõpilane mulle oli saatnud. Sellest oli küll! Teie ei või endale ette kujutada, missugune lärm gümnaasiumis tõusis! Siis vast sain aru, missugust mõju loodusteaduslikud raamatud tütarlaste gümnaasiumis avaldada võivad. Seda võrreldi kõige hirmsama häbiteoga. Missugune silmakirjalik olukord!... Mina olen täiskasvanud inimene, pole mitte preili, — tahan aasta pärast arstiteadusinstituuti või kuhugi kõrgematele kursustele minna — ja nüüd ei või ma mõnda loodusteaduslikku raamatut lugeda! Ma ei võinud seda teha sellepärast, et ma olin tütarlaste gümnaasiumi müüride vahel.

Teisel päeval peale läbiotsimist kutsuti mind koolivalitsejanna juurde, ta tõi välja nimekirja ja raamatud, mis üliõpilane mulle oli andnud ja mis mu juurest ära koristati. Teie oleksite

pidanud nägema, missuguse põlgusega ja ettevaatusega ta neid puudutas!

„Kas need on teie asjad?"

Ma vastasin, et need on minu omad. Ta nuusutas lõhnapiiritust ja ütles õige külmalt, et ma kombetu käitumise pärast gümnaasiumist välja olen heidetud!

Enam ei lisanud ta midagi juurde! Tähendas veel ainult seda, et selle üle juba mu onule teada on antud."

„See süüdistus oli ju täiesti tähtsuseta," lisasin ma vahele, kui Siina rääkimise oli lõpetanud.

„Sagedasti ei panda tõsist asja mitte nõnda tähele kui tühja juhtumit."

„See on küll nõnda; aga vabandage, ma sooviksin teada saada, mis te siis ette võtsite?"

„Õigust ütelda ei ole siin midagi palju rääkida. Asi on lihtne. Ma ei võinud kaua seda uskuda, mis ma kuulnud olin. Alles siis hakkasin ma seda uskuma, kui ma klassipreili võidurõõmust hiilgavat nägu nägin. Ma ei olnud säärast hiilgust varem tema näol veel näinud. Sealt paistis varem õelus, aga nüüd lehvis sellel rahulik naeratus.

Ta jõudis oma eesmärgile. Nagu inkvisitsiooni-kohtunik, kes oma vastase tuleriidale on saatnud ja selle üle rõõmu tunneb, sedasama tundis vist temagi.

Mulle ei lubatud sõnagi enda kaitseks kõnelda ja enda eest seista, vaid mind pühiti kui prügi gümnaasiumist välja. Mul oli kole siin maa peal elada ja ma mõtlesin hirmuga, et mis ütlevad mulle mu eestkostjad. Iga asi oli mu meelest halb ja ma tahtsin kõikide eest ära põgeneda kaugele, kus valitseb igavene tõde, kus ei ole valet ega silmakirjalikku olekut...

Ma läksin gümnaasiumist välja — ilma mõtlemata, kuhu. Kaks asja seisis mu mõttes: kas mine ja lõpeta oma küünal igaveseks, või mine nende hulka, kes sind kombetu käitumise pärast ei süüdista. Ma läksin ja läksin... Õhtu oli kätte jõudnud. Siin ja seal vilkus uulitsalatern. Mitmed inimesed läksid valjusti rääkides minust mööda ega heitnud mulle pilkugi. Pea oli mul raske ja rinnus mässas kole, kirjeldamatu torm. Nii jõudsin ma kaugemasse linnaäärde, kus uulits õige

laiaks läks ja kahte harusse jagunes. Teine selle uulitsa haru oli ehitatud üle õõnestiku, mille olid sünnitanud kevadeveed ja kuhu kive täitmiseks oli heidetud. Selle koha pealt käis üle puust purre, millele mõlemale poole nõrgad käsipuud olid kinnitatud. Ma laskusin nende puude najale ja vaatasin alla mustavasse kuristikku, mille kivide vahel kuuldus vee nirisemist. „Kas nüüd?" mõtlesin ma ja vaatasin ringi. Eemalt virvendasid tuled ja lähedal oli kuulda samme.

Kui ma seal kahes mõttes lonkasin, kuulsin korraga:

„Zinaida Petrovna! Mis on teiega juhtunud? Nõnda hilja siin?"

Rääkija oli mulle tuttav semstvo-arst Travinin.

„Kas on tõsi, et teid gümnaasiumist välja on heidetud? Mu õde rääkis seda mulle... Ülekohtused inimesed, kellel põrmugi inimlikku arusaamist pole. Metsalised... Olge head, lähme meile, peame aru; hommik on õhtust kenam," ütles ta oma sõbralikkude silmadega mu peale vaadates.

Teie ei või arvatagi, kui palju soojust oli selles hääles ja neis lihtsais sõnades. Või tuli see mulle sellepärast nõnda ette, et tema sõnad mu meeleolule iseäraliselt mõjusid. Need olid kui kevadine soe vihm närtsilöönud taimele. Imelik tundmus asus mu rinda, nagu oleks raske, rõhuv asi südamelt ära veeretatud. Ma ei mõistnud talle midagi vastata ja vaatasin suuril silmil tema otsa.

Ta sai mu kohmetusest aru, vaatas kaugusse ja lausus: „Lähme, teil on rahu tarvis, sest niisuguses olukorras võib inimene hulluks minna." Ta võttis mu käest tasakesi kinni ja me läksime. Ma hingasin kergemalt... Elulootuse säde hakkas kui imeväike täht pimedast taevast vilkuma..."

Siina vaikis. Tema tumedad silmad paistsid lambitule valgusel õige suured olevat. Nähtavasti olid endised kurvad pildid tema vaimusilmade ette kerkinud ja ta tundis oma hinges neid nähes vist värinat.

„Aga kuidas teie ülikooli pääsesite?" pöörasin ma jutu teisale, et mitte tema hinge enam kurbade mälestustega koormata.

„Vaadake, Travinini sõber oli semstvo statistik ja see muretses mulle semstvo statistika-osakonnas koha, kus ma

nõndakaua teenisin, kuni gümnaasiumi lõppeksami ära tegin. Ma mõtlesin kooliõpetajannaks hakata, aga Travinini õde, kes Peterburis naiste arstiteadusinstituuti sisse ei pääsenud, andis mulle nõu, et temaga ühes välismaale sõita arstiteadust õppima. Tema vend mõjus sedavõrd semstvo-valitsusele, et mulle õppimiseks iga aasta 400 rubla abiraha anti. Ühtlasi tehti ka tingimuseks, et ma pärast õppimist 5 aastat semstvo teenistuses pean olema.

Kuigi küll see abiraha väike oli, tegi ta mulle võimalikuks oma ammuigatsetud eesmärgi poole tõtata.

Õnneliku tundmusega, nagu oleksin ma pilvedele tõstetud, kus mu iga soov täide võib minna, kui mul aga selleks soovi on, sõitsin ma vaba Šveitsi pinnale, mis mulle ilma mingisuguse takistuseta ülikooli uksed avas ja mind mu ammuigatsetud eesmärgile juhtis..."

„Kuidas teil seal läks?"

„Mis ta siis läks — vaevast viisi. Ei oska esiteks saksa keelt, kõik on kallis, raha vähe. Ma võtsin endale väikese toa ja tegin kõik ise: pesin pesu, pidasin kambri korras, kütsin ahju, ja vahel olin päevade kaupa külma käes ja näljas. Puud on seal kole kallid. Aga kas teate," ütles ta oma hiilgavaid silmi üles tõstes ja õrn punahelk lehvis üle tema näo, „ma tegin ühe talve jooksul kakskümmend kaheksa keemiakatset ära!" ...

Sellest ütlusest kõlas võiduhõiskamine, mis kõik viletsusel ära varjas ja neile niisuguse kuju andis, nagu oleks neid siin tingimata tarvis, kui inimene püüab midagi kõrgemat kätte saada. Sest sagedasti karastab puudus inimese tahtejõu terase sarnaseks ja viletsuse läbi õpib inimene head ja kurja selgesti tundma.

Ma vaatasin seda õrna lihtsat kuju, ta armast nägu ja elavaid silmi, mis tumeda läikega paistsid... Kui palju oli see õrn loomus kannatanud ja kui palju oli tal tahtejõudu ning edasipüüdmist! Ta talutati kuristiku kaldale, kust ta ära pääses ja uut rada käima hakkas. Okkaline oli uus rada, aga ta sai kõndud, kuni sihile jõuti. Mitte uhkuse, mitte alpuse või mõne muu kunstliku pöörangu läbi aetud, et endale seltskonnas paremat paika võita ja ennast imetleda lasta, ei

võtnud ta oma teed ette, vaid teaduse-armastuse pärast ja avarama töövälja otsimise eesmärgil. Ma vaatasin tema peale ja mu kodumaa haritud neiud tõusid mu vaimusilmade ette. Kui lopergused ja vaimuvaesed paistsid nad mulle. Nad käivad koolis suuremalt jaolt sellepärast, et vanemad seda soovivad ja seisus seda nõuab, aga kui kitsas on nende maailm. Nad jäävad eluaeg lõigatud tiibadega lindudeks, kes oma tolmusest ringkonnast välja ei pääse. Kui ka mõningad sellest välja pääsevad, siis lendavad nad ilma sihita ümber. Ilma kindla maailmavaateta, ilma teadmata, mis ette võtta, sealjuures kangekaelsed olles ja neid õpetusi kõrgeks pidades, mida kodanlus neile on sisse kasvatanud, nii et neid tahtmata pead haletsema . . .

III

S-i jõudes olin ma Siinaga juba hea tuttav. Me käisime Volga kaldal, vaatasime turul olevaid töö-otsijaid ja mitmeid tähtsamaid asutusi. Aeg oli lühike. Juba teisel päeval sõitis ta selle semstvo arstiks, kes talle abiraha oli andnud.

Mulle tuleb praegu meelde tema armas, õrn kuju oma mustade südamesse tungivate silmadega ja armsa, rahuliku häälega. See neiu oli endale teadust omandanud, et töötada, töötada eemalolevas pimedas nurgas, kus vaesus, pimedus ja harimatus iga prao vahelt välja paistavad, see on külas, kus kõige rohkem teadust ja abi tarvis on. See on raske oma jõudu selleks pühendada, ja seda ei tee paljud, kes heameelega rahva valgustamisest räägivad.

Ma sõitsin temaga ühes kuni kolmanda raudteejaamani ja seal lahkusime. Mul oleks talle palju, palju ütelda olnud, aga ma ei mõistnud midagi rääkida. Ma vaatasin tema otsa ja tegin sõnu, õigemini — ma otsisin neid ega leidnud . . .

Kogu ümbrus: mõned üksikud ehitused, kollendav stepp, pilvita taevas, kust päike tuliseid kiiri alla saatis, ja sinendav kaugus, need mõjusid halvasti mu meeleolule ja ma tundsin ennast kõikidest mahajäetud olevat. Ühtegi polnud, kes mulle trööstisõnu oleks öelnud. Võõras ja tundmatu olek igal pool.

„Saatus on meid niisugustesse kohtadesse ajanud, kus ilu puudub," ütles Siina, „aga ärge unustage, et siin ka inimesed elavad, kes endid mõnikord õnnelikena tunnevad. Siin ootab töö, ja kui sind selles ei segata ega takistata, siis tunned sa, et midagi oled teinud, ja õnnelik tundmus asub sulle rinda. Ärge unustage seda mitte, mis teie mulle laeval ütlesite, ja töötage selles sihis. Selle mälestuseks annan ma teile selle lille."

Lill kukkus tema käest maha. Ma võtsin selle üles — ta oli närtsima löönud...

Rong hakkas minema. Siina noogutas jumalagajätuks peaga, lehvitas rätikuga, ja kade rong viis ta minust eemale.

Ma seisin kaua, kaua ja vaatasin järele ärasõitvale rongile, mis kord-korralt väiksemaks jäi ja viimaks kui suitsu väljaajav neljakandiline must kast mulle silmi paistis ning siis kaugusse kadus.

„Sulejoonistused", 1906

ÜKS NENDEST . . .

I

„Härra!"

„Mis on?"

„Jaan sõitis ukse ette."

„Las ta ootab . . ."

Ja vanaldane naisterahvas läks tasakesi nagu kass üle muda Jaanile härra käsku viima.

Käskija ei olnud muu kui dr. Kahl, kelle vanemad valla hingekirjas veel Kaali nime kandsid. Ta oli keskmise kasvuga, lühikeste mustade juustega ja ülespoole keeratud vurrudega noormees, kelle harilikku nägu ta mustad silmad ja sirge nina ilustasid.

Niisuguseid nägusid tuleb õige sagedasti ette ja nad ei vangista kunstniku silmi sugugi, vaid libisevad nende eest tähelepanemata mööda. Seda enam meeldivad nad neidudele, kes vaevalt koolipingi selja taha on jätnud. Need leiavad, et sellised näod väga ilusad on, iseäranis veel siis, kui nende omanikkude nimedel ladina keeli nimed ees on.

Peale käskimise jäi Kahl seisatama, nagu tuletaks ta mõnda tähtsat asja meelde. Astus akna alla ja vaatas sealt välja. Keeras tagasi ja jäi peegli ette seisma. Kohendas maniskikraed, mis lõuapäradeni oli kasvanud, sealt tagasi paindunud ja kuni vestikraeni võrsunud, kuhu mitmekarvaline siidist kaelaside nagu murkel kinnitatud oli.

Nägu, juuksed ja rinnaesine näisid nende omanikule meeldivat, sest ta pööras rahuloleva naeratusega kõrvale; heitis esiti pilgu oma jalgade ja siis vastasoleva seina küljes rippuva pildi peale.

Pilt tuletas Kahlile ta üliõpilasaega meelde. Ta oli mitmekarvalise lindiga ümber piiratud ja selle peale ristis mõõgad ning mitmekarvaline müts seatud.

Pilt kujutas salka mehi, kellel kõikidel värvimütsid peas ja mõõgad peos olid. Ühel suure habemega pastori sarnasel mehel oli suur sõnnisarv käes. Kogu see pildil olev meestesalk oli maalimisvääriliselt korratus olekus üles võetud. Mõned seisid, mõned istusid ja mõned olid küljeli maas. Seal oli noori ja vanu, suuri ja väikesi. Ühel üks ja teisel teine asi käes, et millegi asja läbi oma isikule isesugust värvi anda. Selle meestesalga selja taga seisis suur lipp, mille voltide vahelt hõbedaga trükitud sõnad välja paistsid.

Suure pildi kõrval ja allpool olid mitu väiksemat pilti üles seatud, mille peal purjus üliõpilased õllekorvide otsas istusid. Ka Kahl paistis nende hulgas olevat.

Need pildid puutusid igaühele silmi, kes Kahli juurde tulid, ja mõjusid mitmesugusel viisil vaatajate peale. Neid pilte vaatasid talupojad ja ei tulnud mingisugusele otsusele. Neile näis arusaamata olema, mispärast targad inimesed endile mitmekarvalised mütsid pähe panevad, endid purju joovad ja siis päevapildina üles lasevad võtta... Nad mõtlesid ja mõtlesid ning ei uskunud sugugi, et need joobnud härrad talupoegade pojad on. Ainult ühekorra oli peakohtumees, kes ka Kahli juures käis, lausunud: „Mis see meisse puutub — sakste asi käib laialt..."

Koguni teistsugust arvamust said pildid siis kuulda, kui dr. Kahli sõbrad neid vaatlesid.

„See on nüüd seal ja seal kirikhärraks, see on seal ja seal arstiks, see on selles ja selles linnas advokaadiks, ülemaks talurahva-kohtunikuks, ülemkooliõpetajaks ja notaariuseks," seletas Kahl rõõmust hiilgavail silmil. — „Aga kas tunnete, kes see on..."

„Kes ei peaks nüüd teid tundma," vastasid sõbrad, ja Kahl naeratas heal meelel.

Ja kaua vaatasid dr. Kahli sõbrad neid tähtsaid mehi, neid esimesi õisi, mis kehvast Eesti pinnast olid tärganud ja rohket vilja tõotasid kanda. Noored mehed õhkasid ja preilid hoidsid hinge kinni pidades oma õhkamist tagasi, et nende südamesala-

dused kuuldavale ei tuleks. Esimesed nägid endi ees oma ammuigatsetud paleust ja teised soovisid seda paleust omandada...

Aga dr. Kahl? Ta oli uhke selle üle, et teda oli kaalutud ja väärt leitud nende meeste hulgas olla. Iga kord vaatas ta, ja ka nüüd, vaimustusega seda meestesalka, neid vaimukangelasi. See on juba suurus, nende meeste hulgas olla, kui sa küll ise väike oled... Kahli vaimustus tõusis seda mõteldes, ja oma kuju pildilt otsides sosistas ta: „Ma olen üks nendest..."

Koguni armetu paistis Kahli kuju pildi peal olevat. Ta oli teiste vanemate meeste selja taha peidetud. Ainult pea ja õlanukid paistsid välja. Värvimüts oli lohus ja viltu peas. Vari oli näo peale langenud ja ta nina teisele küljele litsutud. Parem silm oli nagu udu sees ja sellele kohale oli päevapiltnik musta täpi teinud. Aga see ei vähendanud Kahli vaimustust sugugi. Ta oli üks nendest oksadest, mida see hariduspuu kaitsevalt üle Eestimaa laiali laotas...

Kaua, kaua vaatas Kahl seda pilti ja ta mõtted viibisid kaugel... Aga seal helisesid korraga kellad, sest Jaani hobune raputas ennast külma pärast ja Kahlil tuli meelde, et täna uue aasta laupäeva õhtu on. Ta vaatas kella. See oli pool neli. Kella kaheksa ajal pidi ta Kuusesalus olema. See tegi Kahli korraga kaineks. Tänane õhtu oli tema kohta tähtis. Täna õhtul palus ta Kuusesalu omaniku, vana rikka Ambergi tütart Elsat vormilikult endale abikaasaks. Siin ei võinud enam viivitada. Ta astus kirjutuslaua juurde, süütas paberossi põlema ja võttis noore neiu päevapildi kätte, mis selja tagant nõndaviisi oli üles võetud, et ta lokki seatud juuksed, üks silm, väike, ülespoole kerkiv nina, õrnad huuled, ümmargune lõug, prilliklaas ja nöör näha olid. Ta vaatas seda pilti lähedalt; siis seadis teda kaugemale. Vaatas ja vaatas. Vaatas seda terve tähelepanemisega ja õrna, armatseva pilguga. Mõne tunni pärast pidi see iludus tema oma olema. Igavesti tema... Kahli südant täitis niisugune õnnis tundmus, et ta terve maailma vastu sel silmapilgul oma headust oleks üles näidanud. Ta oleks tõesti vanale Luua Mihklile, kes kiriku ukse ees käis ja talle sagedasti luudasid pakkus, sellel minutil öelnud: „Meie oleme kõik ühesugused eestlased, vennad, ja meid ei lahuta ükski vahesein ega org..."

Kahl pani pildi tasakesi laua peale, tõmbas lauasahtli lahti, võttis sealt sametise kasti sees oleva briljantkiviga sõrmuse välja, pistis selle tasku ja keeras sahtli lukku. Vaatas ringi, kas ta midagi ära ei ole unustanud, ja astus uuesti peegli ette. Lükkas harjaga paar korda juukseid ja vurrusid. Kohendas jälle kuube ning kutsus Miina enda juurde, kellele ta tarvilised käsud kätte jagas ja kes talle kasuka selga aitas tõmmata. Pistis kõrged kalossid jalga ja läks, head õhtut soovides, uksest välja.

Miina läks härrale järele, saani juurde. Kattis tekiga härra jalad kinni, soovis härrale head teed ja: till-tall, till-tall . . . sõitis dr. Kahl Kuusesalu poole.

Õhtu oli õige vaikne. Taevas oli selge, ainult mõned pilved paistsid nagu valged treemlid ja puuvilla-kahlud siit ja sealt taeva küljest silma. Päike oli õige taevaservale lähenenud, maalis taevaserva veripunaseks ning pani lumekibemed puude küljes punaka valgusega hiilgama. Väljad ja luhad olid paksu lumekattega kaetud, kust kivikangrud ja ristikheina-kärbised mustavalt välja paistsid. Talumajade katused valendasid ja nende unka-aukudest ja korstnatest tõusid suitsusambad ülespoole, mis kõrgemal õhus laiali lagunesid ja ära kadusid.

Kahl vaatas seda vaikset maakohta ja tal tulid endised ajad meelde, mil isa teda kooli ja koolist koju oli viinud. Mitmed õhtud olid just niisamasugused olnud. Ta oli sel ajal väike, kössis, halli kuuega poiss olnud. Ta oli neid õhtuid hoopis teistsuguse silmaga vaadanud, kui nüüd. Kui ruttu oli see kõik mööda läinud. Ülikooli-aastad, üliõpilase-elu, parem seltskond ja praegune elu. Ta oli tundmata jõu läbi kodupaigast, oma noore-ea sõpradest, rahvast ja oma ümbrusest kõrgemale tõstetud ja need olid talle võõraks jäänud. Ta ei leidnud endal nendega mingisugust sidet olevat, kõik nende kõned ja arvamised jäid temale ikka võõramaks ja ta ei leidnud asja, mille üle omastega oleks võinud pikemat juttu ajada. Kõneained, eluviisid, püüdmised, mõisted — need olid nõnda mitmesugusest maailmast, et nad kuidagi kokku ei käinud . . .

„Kui ruttu, kui ruttu," mõtles Kahl ja kohendas kasukat, „on see aeg mööda lennanud. Varsti saab juba kaks aastat,

kui ma Sõlme alevikku asusin, ja terves kohalikus paremas seltskonnas olen ma kodus..."

Tal oli õigus, sest osava mehena, kes seltskonnas liikuda mõistab, oli Kahl kõikide Sõlme elanikkude südamed oma poole võitnud, iseäranis veel niisugustes perekondades, kus noored koolitatud tütred kodus olid. Et selle läbi ta arstlik tegevus tõusis, ei ole imeks panna. Ühes oma tegevusega ja oma tööväärtusest arusaamisega kergitas ta ka oma töö hinda, mis vaesemate hulgas nurinat sünnitas; aga inimene ei ela mitte üksipäini vaimust, vaid ka leivast. Nüüd oli tal veel korda läinud rikka Ambergi tütre südant enda poole võita ja Kahl ei leidnud ühtegi takistust, mis tema õnne ja edasijõudmise teel ette oleks julgenud asuda.

„Kui ruttu, kui ruttu," mõtles ta ja tõmbas kasukakrae koomale, nii et ta muud ei näinud ega kuulnud, kui Jaani tugevat selga, härmatanud hobust, selle puristamist ja aisakellade tilinat: till-tall, till-tall...

II

Arvata kahekümne viie aasta eest oli Kuusesalu omanik alles väike mehike. Ta rääkis siis teistsugusel toonil. Tegi mõisates tisleritööd ja istus kord haagikohtuniku puuriski. Oma tööst oli tal mõned sajad rublad järele jäänud, nii et ta ühe sakslasega lupja põletama hakkas. Sakslane jäi varsti pankrotti, kuna Amberg seda äri edasi ajas. Kurjad keeled teadsid rääkida, et Amberg sakslase pankrotti jäämise juures süüdlane olnud, aga kellel siin õigus oli, jäi teadmata.

Sellega ei leppinud Amberg veel mitte. Ta rentis endale paemurru ja hakkas sealt kive välja kangutama; ehitas lubjaahjud ja hakkas metsasid ostma. Asi edenes, ehk küll mitmesuguste takistustega; aga varsti võitis hästi edeneva tööstuse läbi kogutud kapital takistused ära ja hakkas rohkenema. Sest kapital ja tulukene on ühesugused: mõlemad on alguses väikesed, aga kui korra jõu kätte saavad, siis nõuavad nad ohvreid. Üks hävitab inimeste kätetööd, teine hulkade elu, õnne ja tervist. Vaesest poolrikkaks on raske saada, kuna poolrikkast kerge on rikkaks tõusta. Nõnda oli lugu ka Ambergiga.

Oli ta esimestest takistuseväravatest läbi pääsenud, siis avanesid kõik teised väravad nagu nõiakepi jõul ta ees, ja Ambergi vägevus kasvas ja kasvas...

Ta kogus varandust ja ükski ei võinud seda öelda, et ta seda ei mõistnud.

Vedasid talupojad talle palkisid ja jätsid kelgu palgi otsa alla panemata, nii et lumi palgi püksivärvli kohalt paljaks nühkis, kohe tõmbas Amberg koorma pealt viis kopikat maha. Tõi teine puid ja ladus süllad natuke koredasti, jälle vähendas Amberg viis kopikat sülla hinda. Lõhkus keegi puid ja jättis mõned halud jämedaks, kohe langes lõhkuja palga kurss viis protsenti. Maksis ta kellelegi palka, siis jättis ta rubla või poole maksmata. Alati leidis ta põhjusi, miks ta seda nii teeb. Iga vaese inimese higist jäi ikka midagi ta sõrmede külge.

„Jaa, jaa, jaa, kui mina seda teile ütlen, siis peate teie seda uskuma," armastas ta sagedasti oma tuttavatele öelda, sest sõpru tal ei olnudki. Tisler Redel oli küll ta sõber, aga see suri ära ja selle varanduse nõudis Amberg endale.

Arvata võib kindlasti, et Redel ta selle ülekohtu pärast kord teises ilmas kohtusse kaebab.

„Teie näete, mis praegu siin on," rääkis ta edasi, „aga kahekümne viie aasta eest oli siin kuusemets. Jaa, jaa, jaa, ma olen siia hooned ehitanud, rohuaia asutanud, Soomest õunapuud toonud, kännud välja juurinud, põllud kividest puhtaks teinud — jaa, jaa, jaa, kõik oma töö ja vaeva läbi... Ja vaadake, kui teie tahate põllumees olla... kus olete teie paremat vilja näinud, kui siin?"...

Tal oli oma jagu õigust. Kahekümne viie aasta eest seisid saunikute eluhooned oma põllulappidega ja mõned kahe-päeva kohad Kuusesalus. Amberg ostis esiteks ühe kahepäevamehe koha ära ja siis hakkas ta nagu katk oma idusid laiali laotama. Kord-korralt langes saun sauna järel oma maadega Ambergi kätte, kes hooned maha lõhkus, võserikud maha raius ja saunikute põllulapid üheks põlluks muutis.

Lubjatööstuse kõrval, mis Ambergile rohket kasu saatis, oli tal seda kerge teha. Nii lappis, täiendas ja suurendas Amberg Kuusesalut väsimatult, kuni see kauni väikese mõisa kuju sai. Ta oli mõis, aga ilma õigusteta ning selle vahega, et

seal perekell puudus, mille aset lokulaud täitis. Rahvas uskus kindlasti, et need mõisad, millel mõisa-õigusi ei ole, perekella pidada ei tohi, mispärast neid mõisateks ei või nimetada. Vist arvas Amberg sedasama, sest ammu käis ta ümber, et endale rüütlimõisat osta. Siis oleks võinud ta kõmisevalt endale rinna vastu lüüa ja mõisnikkudele uhkelt ütelda: „Kes võib mind katkiseks tisleriks nimetada? Ma olen niisamasugune mõisnik nagu teiegi!"...

Rikkuse kasvamisega tõusis ka Ambergi iseteadvus. Ta vaatas kõikide peale kõrgilt.

Igast sõnast laskis ta märgata, kes ta on. Pidas ennast targemaks kui teised, ja nimelt sellepärast, et ta oma jõu ja vaeva läbi vägevaks oli tõusnud. Püüdis igaviisi oma mineviku jälgi varandusevaibaga kinni katta. Õppis veel vanas eas saksa keele ära, et keegi ei võiks ütelda, et ta harimata inimene on. Tarvitas kahesugust mõõtu: kodus rääkis ta oma perekonnas saksa keelt, kuna ta mõisarentnikkude ja valitsejate seas eesti keelt kõneles ja viimaseid kadakasaksluse pärast pilkas.

Ta oli eesti mõisnik ja rahamees. Rahvas kummardas teda, et ta käest teenistust saada. Mõned eesti mehed otsisid tema sõprust, et oma jõudu tema abil suurendada. Eesti „paremad" üliõpilased saatsid ta tütardele oma päevapiltisid ja käisid sagedasti Kuusesalus võõrsil, et kord head... noh, ma jätan parem ütlemata.

Amberg teadis seda väga hästi. Ta muigas rahulolevalt ja lausus: „Jaa, jaa, jaa, kui mina seda teile ütlen, siis peate teie seda uskuma..."

Ta oli eestlane, aga ainult nime järele. Rahvast seisis ta õige kõrgel ja kaugel. Teda lahutas rahvast niisugune müür, et sellest üle ronida kaelamurdev töö oleks olnud.

Niisugune mees oli Kuusesalu omanik Amberg! Ta oli oma hulga tööliste, oma varanduse ja oma maa täieline isevalitseja, ja seda mõju sai ta perekondki tunda. Ta valitses kui patriarh niihästi ennemalt kui nüüd, uueaasta laupäeva õhtul, oma perekonnas.

III

Tuled olid Kuusesalus põlema pandud ja need saatsid oma valgust läbi akende kaugele õhtupimedusesse. Mitmed võõrad olid juba sinna sõitnud ja nad istusid Ambergi kabinetis ning rääkisid — poliitikast, oma tööst ja praegustest vaestest aegadest. Naisterahvad olid saali kogunenud ja rääkisid niisugust juttu, mida pidude ajal küll, küll kuulda saab. Noored härrad ja preilid lobisesid saali nurgas sohva ees ümmarguse laua ümber. Tihti heideti nalja ja selle hulka kõlas mitmehääleline naerulagin. Ainult preili Elsa oli natuke rahutu. Kahl ei olnud veel tulnud.

Jõulupuu ei olnud veel oma kurssi kaotanud, ta seisis oma kulla- ja hõbeda-karvalises ehtes nagu väljakutsuvalt. Just nagu oleks ta teadnud, et kui küünlad ta küljes põlema süüdatakse, siis preili Elsa elus üks tähtis muutus ette tuleb.

Seal kõlistati korraga ja ka aisakellade kõlinat oli kuulda. Kiiresti jooksid teenijad kotta ja nende järel preili Elsa ning ta vend, kes Riias „Baltia" korporatsioonis studeeris, Kahli vastu võtma, sest tema see pidi olema — ja oligi. Kajasid rõõmsad teretushüüded ja vilkusid armastuse-iha pilgud, ning dr. Kahl astus teiste vahel kui vägimees saali. Ta oli ju vägimees, akadeemia kodanik, kes võis seda salata!... Algas tutvustamine. Ühtelugu kõlas: „Rõõmustan väga, rõõmustan väga... Lubage küsida, Wahl või Thal... Härra dr. Kahl..." ja nii läks edasi, kuni terve ring läbi. Sealt läks Kahl kabinetti, kus Amberg metsahärraga selle üle vaidles, kui palju ta töölised igal pühapäeval Hundisoo kõrtsis õlut ära joovad.

„See on palju!" ütles metsahärra, „kahtekümmend viit korvi õlut nad ära ei joo. Olgu seitse korvi, see võib olla."

„Jaa, jaa, jaa, kui mina teile ütlen, siis peate teie uskuma," vastas Amberg.

Ta tahtis veel mõndagi ütelda, aga juba seisis dr. Kahl ta ees ja kummardas viisakasti. Amberg tõusis üles, andis Kahlile kätt, ja metsahärra peale vaadates sõnas ta: „Ma ütlen teile... ja see on õige"... Siis vaatas ta helduslikul pilgul Kahli peale ja laskis oma täit suurust paista. Ta oli arvata pea jagu Kahlist pikem, palja pealae ja suure pruuni habemega,

mida hallid karvad ta palgete kohalt teise-karvaliseks muutsid. Justkui apostel Paulus Düreri pildil — ainult selle vahega, et tal pikk mantel ja mõõk puudusid.

„Väga hea, et tulite," sõnas Amberg Kahlile naerataval pilgul. „Aga ütelge, tohtrihärra, mis teie selle kohta arvate? Härra Hensel ei usu sugugi, et mu mehed Hundisoo kõrtsis igal pühapäeval 25 korvi õlut ära joovad. Mina aga tean, et see nõnda on..."

„See võib võimalik olla," vastas Kahl argselt.

„See ei ole mitte võimalik või võimatu, aga m i n a ütlen, et see nii on."

Ta istus ja käskis ka Kahlil istet võtta. Kahl vabandas ja läks teise tuppa, kus teda Elsa igatsusega ootas.

Amberg ei lasknud ennast sellest sugugi segada ja ta hakkas rääkima, kui mitu vagunitäit ta lupja läinud aastal ära oli saatnud ja kui palju iga vagun tulu toonud.

Elsa viis Kahli saalist läbi teise tuppa mamma juurde, kus nad isekeskis tasakesi palju-ütlevate nägudega rääkisid. Kahli ja Elsa kiirete kõnede peale vastas mamma mõne sõnaga ja nokutas tähendusrikkalt peaga. Viimaks oli kõik valmis ja Kahl andis mamma paksule käele südamlikult suud. Eestööd olid tehtud ja nad pöörasid saali tagasi, kus üleüldine lõbutuju nad oma lainetesse tõmbas.

Vaevalt läks pool tundi mööda, kui noorem tütar Margarete jõulupuul küünlaid põlema hakkas süütama. Midagi tähtsat liikus õhus. Kõik tõstsid oma päid nagu tiisikushaiged, kui kevadine värske õhk sisse tungib.

„On midagi," mõtlesid mitmed... ja oli kah... Kõrvalises kambris kuuldi mamma tasaseid käskusid, teenijate käimist ja klaaside üksteise vastu puutumist. Preili Elsa oli saalist välja läinud ja Kahl vaatas rahutult ümber. Ta ei pannud üliõpilase naljatamist suurt tähelegi ja vastas selle rääkimise peale harvasti. Viimaks tõusis ta üles ja läks ka kõrvalistesse ruumidesse. Võõrad jätsid jutustamise pooleli ja vaatasid üksteise otsa, siis jõulupuu peale, mille küljes küünlad rõõmsasti põlesid ja oma leegiga mõne oksa okkaid puudutasid. Magus kuuselõhn tungis võõraste ninadesse ja andis sellest nägemata olevusest midagi tunda, mis varsti sündima pidi.

Korraga ilmus mamma paks keha ukse peale, nagu nuumatud hani tatsus ta kabineti poole, kus elav vaidlus kordkorralt vaiksemaks jäi. Kardinad kerkisid, ja nende vahelt tulid Ambergi ja mamma kujud nähtavale, metsahärra ja teised härrad nagu auvahid nende selja taga. Midagi nägematut oli ligidal, seda märkasid sealolijad. Nad heitsid pilkusid üksteise poole ja tõusid üles.

„Kas lauluraamat on ühes?" sosistas metsahärra oma naabrile.

See muigas ja astus jalaga ta saapanina peale. Tõmbas huuled kokku ja vaatas maha, et ümberolijad midagi ei märkaks.

Midagi lähenes. Teise ukse kardinad liikusid ja oodatud sündmus oli käes. Kahl ja Elsa tulid sisse. Kõikide pilgud jäid kui naelutatud nende peale. See oli tõesti kena paar. Jõulupuu küünalde helk langes nende peale, ülendas nende kogusid ning andis nende nägudele isesuguse värskuse. Peenikesest riidest saterkuub seisis Kahlil laitmatult seljas ja tegi ta kuju sirgemaks, pikemaks ning viisakamaks. Keegi ei oleks võinud ütelda, et see Murka Matsi poeg on, kes mõne hea aasta eest alles külavainul kilkas. Vist ei uskunud Kahl seda sel silmapilgul isegi. Ja preili Elsa? Ta oli kui puhkema löönud roos, mis noppijat ootas. Helesinakas kleit kattis ta kaunist, saledat keha ja langes rikkalikkudes voltides allapoole. Rind tõusis ja langes tormiliselt ning õrn, häbelik puna mängis kui koiduhelk metsa latvadel ta palgetel. See paar oli rahva müllkast välja kasvanud kui osi ja pinnale tõusnud. Ta oli tilk parema seltskonna ämbrisse...

Longus peadega ja mahalöödud silmadega astusid nad Ambergi ja ta abikaasa ette. Kahl pomises midagi, mis õnnistuse palumist pidi tähendama, ja langes Elsa seltsis põlvili. Vana Ambergi liigutas laste viisakus ja vanematest lugupidamine väga. Akadeemia kodanik seisis tema ees põlvili. See oli talle magus ja natuke veider. Ta tahtis austamist, aga et see austamine korraga nõnda rohkel mõõdul tuli, siis oli tal sellest natuke häbi. Ta andis Kahlile käe ja tõstis noorpaari üles.

„Mis õnnistust mina võin anda," lausus ta mahedasti, „ega ma jumal ole. Härra Kahl, ma austan teid ja usaldan heameelega teie kätte oma lapse saatuse. Jaa, jaa, püüdke aga edasi,

nagu mina seda olen teinud, siis läheb... Jaa, jaa, vaadake... siis läheb..."

Noorpaari õnnekatel hakkas seda kuuldes üle keema. Hiilgavate nägudega ja õnnelikkude pilkudega vaatasid nad kord Ambergi, kord mamma otsa ja suudlesid tänutäheks nende käsi.

See oli ümberolijatele märgutäheks, et kahe inimese südamete ühinemise protsess lõppes, et midagi nägematut nähtavaks oli saanud. Nad tungisid noorpaari ja Ambergi ümber, ning üleüldine õnnesoovimine algas. Käte pigistamine, õnnelikud pilgud, õnnesooviavaldused ja naljatamine kõlasid läbisegamini. — Rõõmu ülendaja ilmus: teenija tõi kandelaua peal vahuviina täidetud klaasid piduliste hulka.

„Elagu! Elagu! Elagu tulevane noorpaar!... Elagu härra Amberg!... Dr. Kahl!... Preili Elsa... Elagu ja ... elagu!" kõlas mitmelt poolt. Vahuviin voolas... Klaasid kõlisesid... Rõõmsad hääled kõlasid üksteisest läbi ja ühinesid üheks üleüldiseks suminaks, mille hulgast „elagu" ja jälle „elagu" välja kostis.

Pidutuju oli kõikidel. Ta tuli kõikidest ja läks kõikidest läbi ja ühendas kõiki nägematu väega nagu kiituselaulu lauljaid...

Äkitselt märkas preili Elsa toa-Mariet mureliku näoga ukselävel seisma. Ta lähenes tasahiljukesi viimasele ja küsis selle ilmumise põhjust.

„Kuulge, preili," ütles Marie pool sosistades, et keegi ei märkaks: „Reinu Mihkli Kai on siin ja palub tohtrihärraga kokku saada. Teate, ta on mu sugulane."

„Mis ta siis tahab?" küsis Elsa.

„Ega m'agi tea. Olge head, tulge küsige ta käest järele"...

Haljastatud kastrulitega ilustatud puhtas, suurepärases sakste köögis seisis Reinu Kai nagu porine plekk parkettpõrandal. Ta oli rutuga Mihkli kasuka selga tõmmanud, mille küljes veel õlepead ja põhked rippusid. Suur hall rätik oli tal ümber, mida ta pahema käega lõua alt kinni hoidis ja mille ülemalt poolt Kaie lahtised juuksesalgud välja vahtisid. Nägu oli külma ja rutulise käigu pärast punaseks löönud ja aukuvajunud silmadest oli paar pisarat ta kortsus palgetele veere-

nud. Jalgu katsid hallid sukad ja suured saapa-lavad, kust õled välja vahtisid. Teise lava ninas haigutas suur pragu, mille vahele lumi oli tunginud ja nüüd soojal köögipõrandal sulama hakkas. — Kai seisis lõõtsutades ja hädalise näoga nagu viletsus ise.

„Jaan jäi... hai-geks... Tulin paluma tohtrihärrat... Kuulsin, et härra olla siin," sõnas ta hingeldades.

Elsa vaatas Kaie kõhna kuju ja küsis:

„Kas ta palju haige on?"

„Kiidab teine rindade alt valutama ja kaebab südant..."

„Oota, ma kutsun tohtrihärra siia."

„Tänan, tänan, kulla preilikene."

Elsa läks saali, rääkis Kahlile pool salaja, mis aga Ambergi pilgu eest varjule ei jäänud.

„Mis seal on?" küsis ta.

„Oh, ei midagi, Reinu perenaine tahab Johannesega kokku saada, ta poeg jäänud haigeks."

„Kes käsib neid lasta lapsi õues ümber joosta? Külmetavad endid ära, siis tohtri järele! Kus see tohter ennemalt oli. Nüüd kuulevad, et arst siin, kohe jooksevad ta järele," ütles Amberg iseteadvalt.

Kahl vaatas arglikult Ambergi poole, läks aga siiski Elsa seltsis kööki.

„Tere, tere, kulla tohtrihärra," kähises Kai, sügavasti kummardades.

„Mis on?"

„Jaan jäi haigeks."

„Kes on see Jaan?"

„Eks ta ole ikka mu poeg, tohtrihärra. Oli teine terane poiss, ei mallanud põrmugi paigal seista, jooksis ikka teine ümber, aga täna hommiku jäi teine juba longu. Kurtis ikka, et süda valutada. Ma pakkusin teisele tailiha. Võttis ühe linnunokatäie ja jättis suurema osa kõik järele, jah..."

„Mis tal viga on?"

„Õhtu eel hakkas südame alt kaebama ja tusklema. Me kartsime, ehk saab villi, ja tulin teid paluma, kallis tohtrihärra, ehk tuleksite vaatama. Teie tunnete ju isi paremini, kui mina seda tean rääkida... Mihkel raius küll kuuseoksi katki,

kastis kaljaga märjaks ja sidus poisile ümber pea, aga ei näi aitama. Eks teie, tohtrihärra, ikka tea, mis tal on, — kui tuleksite . . ."

Kahl jäi mõttesse.

„Ei tea, kas on häda nõnda suur, kui nad arvavad."

„Teadsid, et sa siin oled, ja sellepärast tulid su järele. Eks sa homme hommiku lähe," ütles Elsa Kahlile paluval toonil ja vaatas nii südamlikul, nii äraseletatud pilgul ta otsa.

Kahli olek oli kriitiline. „Mine nüüd külmaga läbi lume üle versta sinna, ja ei tea, kas poisil ongi midagi suurt häda — ainult vahest kõhuvalu, mis üle võib minna. Inimesed ju nii arusaamatud. Kui kuhugi sammu teed, kohe on nad su kannul," mõtles Kahl ja kortsutas kulmusid.

Elsa näis Kahli võitlusest aru saavat ja ta aitas naisterahvaliku osavusega kõrvalt: „Tohtrihärra arvab, et see haigus vist raske ei ole, ta tuleb homme hommiku vara, aga õige vara, teda vaatama ja kirjutab talle rohtu."

„Kus ta ütleb omal valutavat ja kas ta valjusti kaebab?"

„Pea on tal palav ja kaebab seest valutama. Kõik kohad olla haiged ja süüa ei taha sugugi."

„See on külmetamisest tulnud, see ei ole kardetav, ta läheb mööda. Ma tulen homme hommiku vara teda vaatama, kuidas haigusega lugu on," lausus Kahl ennast trööstides, ja neli silma vaatasid tänulikult ta peale. — Elsal, et Kahl tema seltsi jäi, Kaiel, et tohtrihärra nii osavõtlik ja lahke oli . . .

„Marie, andke Reinu perenaisele klaas veini ja saia. Tohtrihärra tuleb homme vara ja kirjutab rohtu," sõnas Elsa-preili Marie ja Kaie poole pöördudes, ja läks Kahli seltsis saali, kust rõõmsad muusikahelid neile vastu kõlasid.

„Tänan väga, kulla preili, ja tohtrihärra. Küll olete aga helded ja lahked," sõnas Kai sügavasti kummardades noorpaarile järele.

Saalis oli tants lahti pääsenud; kergelt kui lennates liikusid paarid libedal põrandal Strauss'i valtseri järele. Kahlil tuli õnnelik joovastus peale. Ta tegi kummarduse preili Elsa ees — ja varsti keerles ta tantsijate ringis. Unustatud oli haige poisikene, unustatud üliõpilasaegsed tõotused. Ta tundis sooja, pehmet olevust oma käte vahel, tundis selle kuuma hinge-

õhku oma palgel. Nägi jõulupuu virvendavaid küünlaid, liikuvaid seinasid, piltisid, sohva peal istujate nägusid. Edasi, edasi tõttas ta. Ta oli võitnud. Õrn neiu, ta tulevane õnn, see oli ta kaenlas. Ta pigistas teda õrnalt oma rinna najale ja tundis, nagu oleksid nad lennanud, kaugele, kaugele õndsusesse . . .

IV

Reinu Mihkli kahepäevakoht oli ühe versta maad Kuusesalust eemal. Ta seisis, lagunenud ja lohakile vajunud hoonetega, õige tee ligidal. Lumi kattis hoonete katuseid ja elumaja ümber pandud õlevihkusid, mille vahelt paar väikest aknaauku mustendades nagu nirgisilmad välja vahtisid. Tuul puhus unka-aukudest sisse, liigutas lakas rippuvaid õlekõrsi, kandis lund laudil olevate heinte peale ja läks välja kui varas, kes midagi ei ole leidnud. Kõik oli õues lumega kinni kaetud: haokood, kraejalad, virutisküna ja vee-regi kõige veenõuga. Õueaiad olid maha kistud, väravad ripakil, ainult tore pihlakas, see seisis kui vägev kaitseja aida otsas ja laotas oma oksad selle katkise katuse poole, mille roovilatid kui sukavardad tuule käes kõikusid. Niisamasugust kurba pilti pakkus eluhoone sisemus. Ta oli väiklane, tahmaga kaetud seintega ja savipõrandaga ruum, mille ühe neljandiku jao suur paekividest üles laotud ahi enda alla võttis. Mõned haokood parsil, kartulikotid parte äärel ripakil, luud, labidas ja puuhalud ukse taga nurgas; veepada ja kalja-astja rehealuse ukse kõrval, tagaseinas kaks sängi, nende all kanapuur; peale selle olid seal veel söögilaud, paar pinki ja ahju lähedal raie-pakk. See oli kõik, mis majariistadest, tarbeasjadest ja ilustustest eluhoones leidus. Ühe sõnaga, sealt võis kõiki neid hõlpsusi leida, mis üks väike kahepäeva rendikoht pakub. Ja sellega leppis Reinu rahvas, kui neil leib ei puudunud, kui lapsed terved olid, kui Mihklil tööd oli ja tal tarvituseraha taskus kõlises. Nad uskusid, et talupoja elu niisugune peab olemagi, sest parem elu nõuab suuremat sissetulekut, aga kuidas seda saada, seda ei teadnud Reinu rahvas, ei ka Mihkel isegi. Ta õhkas vahel. Mispärast? Kellele ta seda avaldas. . .

Täna, uueaasta õhtul, oli Reinu rahva meel õige nukker. Mihkli ainuke poeg, kaheteistkümneaastane poiss Jaan, looskles sängis ja hädaldas vahetpidamata. Mihklil oli vaesest poisist kahju. Ta oli igal pool juba Mihklile abiks, niihästi äestamise kui ka heinategemise ja rukkilõikamise juures. Ta oli Mihklile asjaks ja jalakergitajaks.

Mihkel istus sängi äärele, piip pihus, ja vaatas tuimalt visklevat poisi peale.

„Kas jääb valu vähemaks?" küsis ta madala häälega.

„Ei sugugi, südame kohalt valutab mis hirmus; ai, ai!" kiunus poisikene.

„See läks ja jäi! Hea surma järele saata," urises Mihkel. „Mine, Anni, vaata, kas ema ei tule juba."

Arvata kuueteistkümneaastane tüdrukuke tõusis pingilt üles, läks välja, aga tuli varsti tagasi. „Kuusesalu poolt tuleb must kogu, vist on ema."

See rahustas Mihklit. Ka Jaan pööras oma punakad silmad ukse poole. Ta ootas ja oigas ning ei pööranud pead enne kõrvale, kui juba ema ühes külma aurulainega sisse oli astunud.

„Kas tuleb?"

„Oh ei! Seal suur praht, palju saksu koos. Peetakse tohtri ja Elsa-preili kihlusi. Kes see sealt täib ära tulla."

„Kui kauge see siis nõnda on, ega ta jalad oleks siia jäänud," urises Mihkel läbi hammaste ja sülitas.

„Ütlesin küll, et Jaan haige on ja ta südant kaebab, aga tohter ütles, et see külmetamisest on tulnud, mis mööda läheb. Lubas teine homme hommiku vara tulla."

„Või homme hommiku!" pomises Mihkel.

„Elsa-preili tuli ka välja. Ühtepuhku tohtri suus ja kaelas. Oli teine õige lahke, käskis mulle joodavat viina anda ja saia." — Siin võttis Kai saiakannika välja, murdis suure tüki selle küljest ja pakkus Jaanile.

„Säh, katsu ometi sugugi."

Jaan vaatas tumma pilguga ema poole ja raputas pead. Ta nägu õhetas. Silmad olid vesised. Huuled kuivad ja keel tahtis kurgulae külge kinni jääda.

„Vett," kuuldus vaevalt ta suust. „Ai, ai, ai! . . . Oh jumal, oh jumal," ta nägu kiskus kramplikult kokku.

„Anni, mine too kambrist lõnga-õli, anname mõned tilgad sisse, ehk aitab."

„Sa võta ja koori sibulat," ütles Mihkel sängi äärelt Kaiele, „öeldakse, see peab ka südamevalu ja villi vastu olema."

Silmapilk tõttasid ema ja tütar rohtusid otsima, et haigust eemale peletada. Aga haigus ei pannud seda tähele. Need arstirohud, mis talupoja toanurgast leida on ja mida igasuguse haiguse vastu tarvitatakse, ei jõudnud ta võimu murda. Ta sammus edasi ja hakkas Jaani elupuud tükk-tüki järel ära hävitama. Ei pannud ta Anni pisaraid, ei ema jumala appikutsumist ega Mihkli tasast õhkamist tähele. Ta oli endale ohvri valinud ja nõudis seda endale. — Rusuvalt ja piinavalt venis tund tunni järele. Hommik jõudis juba kätte ja taevaserv hakkas punetama.

Jaan viskles ja ägas sängis, kutsus ema, vanemaid ja jumalat appi. Kisendas valuhoogudel härda häälega ja palus abi. Reinu rahvas seisis nõutult, hädaldades ja ei mõistnud mingisugust abi anda. Nad ootasid hommikut.

„Ai, ai, ma suren, ma suren," oigas poisikene. „Tule, ema, triigi mind südame kohalt!"

Hädaldav ema pani käe poisikese südame kohta, mille tormiline tuksumine tasasemaks oli jäänud, nii kui põgeneks süda kaugemale, kaugemale... ja jätaks selle koha tühjaks, kus ta tuksus.

Kuulge, kuulge, kellad helisevad... „Oo... oo... ma suren... ma suren..." Kramplik hoog tõmbas ta keha kokku. Õhetav nägu muutus kibedaks. Ta tõmbas paar korda raskesti hinge. Rabas kätega... ja ta keha vajus sirgemale, silmad muutusid klaasiseks...

Haledasti kostis ema ja tütre kaeblik nutuhääl Jaanikese eluta keha ees. Mihkel istus ristis kätega sängi peal ja ohkas raskesti, südame põhjast... Temale kostsid kellahääled kõrvu.

Päike tõusis punetades üles ja valgustas lumega kaetud metsasid, põldusid, inimeste eluhooneid, ja vaatas elustava pilguga vaikivat loodust, kust selgesti ja armsasti, nagu uutaastat tervitades, dr. Kahli traaviva hobuse kellad: till-tall, till-tall helisesid.

Ta pidas sõna!...

„Sulejoonistused", 1906

JUUBILAR

Häärangu härra von Karp istus oma hõbepulmapäeva hommikul kabinetis ja suitsetas kõige suurema meelerahuga kallist havanna sigarit, mille suitsurõngad pikkamisi keereldes ülespoole tõusid ja kord-korralt kahvatumaks jäädes kabineti ruumi ära kadusid. Ta oli oma kuldraamiga prillid otsa peale lükanud, nii et pilk paksude hallide kulmukarvade alt pruunidest silmadest vabalt laual seisvate lõhnavate lillevaaside peale võis langeda, mis hommikul vara tähtsa päeva ülenduseks laua peale olid toimetatud.

Ahnelt magusat lillelõhna sisse hingates ja lillesid vaadeldes, mis värskelt ja süütult vaasides istusid, mõtles ta oma mineviku peale ja võrdles seda oma seisukorraga. See oli ta meelest hoopis teistsugune. Siis oli härra sõna tõsises mõttes härra. Tal polnud muud vaja teha kui talupoegadele käskusid anda, ning kõik tehti hoolega ja hästi ära. Nüüd pidi härra kõik tööd oma kulul ära laskma teha. Ta pidi püüdma sissetulekut suurendada, pidi lapsi koolitama ja vallarahvast, kes harimata oli, valgustama. Seda oli ta ka korda saatnud. Ühele pojale oli mõis ostetud, teised teenisid sõjaväes, mõisa põllud olid suuremaks ning paremaks muudetud ja talurahva vastu oli ta täielik isa, nagu Häärangu härra armualused seda avaldasid. See on, ta ei müünud neile oma talukohtasid, teades, et talupoegadel sissemaksu-raha korraga raske on maksta. Selleasemel kergitas ta pikkamisi ja sihikindlalt talupoegade renti, justament selle järele, kuidas nende majanduslik jõud kasvas. Oli ta ennemalt haagikohtunikuks, siis toimetas ta oma kohtumõistmist õige vaikselt viisil. Ta ei pannud süüalust mitte kinni, sest et puudusega võitleval lihtinimesel tööpäev kallis on,

mispärast see talli viidi, kus kohtuotsus täide saadeti, ja vaikivate tallimüüride kivistunud suu ei lausunud kellelegi, kuidas see sündis. Oma valla rahva elu tundis ta väga hästi; ja miks ei pidanud ta seda tundma, sest iga kord, kui Hansu Jüri ja Mardi Hans renti läksid maksma, seletasid nad pikalt ja laialt härrale ära, kuidas keegi nende naaber elab, kui palju ühel või teisel peremehel lapsi on, kuidas naabrid oma maja peavad ja kui palju nad loomi ja vilja ära müüvad. Sealjuures ei unustanud nad kaudsel viisil nimetamast, et Soo Jaak neile korra mõisa metsa poolt rahnukoormaga vastu tulnud ja et Andrese Kaarlil terve kuhi niisuguseid suuri, valgeid kartuleid olla, nagu mõisas viinavabriku taga kasvada jne. Kui küll Jürit ja Hanssu sellepärast valla „sõeladeks" nimetati, ei pannud need seda suurt tähelegi, sest magus on härra armuosaline olla. „Saks on targem inimene kui meie ja ta teab väga hästi, mis taluinimesel tarvis läheb," ütles korra Mardi Hans, kui ta härra poolt kingitud põrsaga kodu poole sõitis.

Von Karp'ile olid peremeeste seletused väga tähtsad. Selle läbi sai ta teada, kuidas kellegi peremehe juures „kukk laulis", ja selle järele käis ta nendega ümber. Ta ühendas ennast sadade niitide läbi vallarahvaga, aga ikka nõnda, et niitide otsad ta peos seisid, nii et ta iga niidiharu oma tahtmise järele võis tõmmata. Mõtles mõni peremees oma kohta ära osta ja hakkas sellest kõnet tegema, kohe laskis härra peremehe karjamaalt metsa maha raiuda ja andis talle teisest kohast jätikut asemele. Mees oli veel õnnelik, et „uut maad" saab teha. Kuulis ta, et kellegi peremehe maa pealt häid turbaid võib saada, kohe võttis härra selle oma hoole alla ja laskis peremeest mõisa metsast hagu teha; viimane oli selle helduse eest tänulik. Oli mõnel mehel kaks-, kolmsada rubla korjatud, siis viidi see härra kätte hoiu peale. See oli oma kohast au härrale näidata, kui hoolas inimene võib olla. Härra muigas ja peremees ka, aga viimane ei teadnud seda, mispärast. . . Niisuguse teguviisi läbi võitis von Karp mitmed peremehed oma poole ja tema valiti kiriku-vöörmündrihärraks, tuletõrjujate-seltsi kassahoidjaks ja kohaliku põllumeeste-seltsi esimeheks. Ainult koolide asutajate hulgas puudus ta; nähtavasti ei meeldinud talle see amet.

„Jah, aeg läheb rutemalt, kui seda arvad," õhkas von Karp, ja talle tuli aeg meelde, kus ta nägusa mehena altari ees oli seisnud. Ja nüüd oli härmatis ta juuste ja habeme peale langenud ning neid hõbeniidi sarnaste karvadega läbi põiminud. Aeg oli palged lohku surunud ning otsa peale mitmed jooned tõmmanud. Ta oli elu maitsenud ja see oli magus olnud, nii et sellest lahkumise mõte kõige suuremat kartust võis sünnitada...

Kes teab, kui kaua härra von Karp niisuguste magusate mälestustega oma pead oleks toitnud, aga seal pandi tasakesi soe, pehme käsi ta kaela peale. Von Karp vaatas üles ja nägi oma kuivaldast abikaasat enda kõrval. Sõnalausumata tõmbas ta viimase oma rinnale ja suudles teda õrnalt. See ei olnud enam kirglik suudlemine, mida ta pärast jaa-sõna saamist oli maitsta saanud, vaid õrn, hell kaastundmuse- ja lugupidamise avaldamine, nagu tasane lainete liikumine pärast tormist aega.

„Aleksander, kas tead, põllumeeste-seltsi eestseisuse liikmed on meid tervitama tulnud," ütles proua tasaselt ja vaatas sealjuures ringi, nagu kardaks ta, et mõni seda kuuleb.

„Või nemad... Kus nad on?"

„Suure trepi ees! Ma käskisin Juulit neid sisse lasta."

„Ikka sealt siis..."

„Mis sellest?"...

„Noh!"...

„Meie peame neid vastu võtma."

„Iseenesestki mõista!"

Härra von Karp seadis prillid nina peale, võttis proua käe kõrvale ja sammus iseteadva näo ja kindlate sammudega saali, kus teda põllumeeste-seltsi saadikud ootasid, keda peaaegu terve eestseisus oli, nimelt: seltsi kirjatoimetaja köster Tuul, esimehe abi mõisarentnik Lilleorg, mõisavalitseja Vinter, kes kassahoidja abiline oli, talitaja Käbi ja kohaomanik Küngas. Nagu näha, olid need kõik mõjuvamad seltsi tegelased, kellel nõndapalju julgust ja iseteadvust oli, et nad mitte peretrepi ette norutama ei läinud, vaid suurtrepi ette sõitsid. Ainult kooliõpetaja Sõmer ei langenud nende liiki. Teda oli kaalutud ja leitud, et ka tema tervitajate hulka kõlbab, sest Sõmer oli laialt tuntud luuletaja, kelle luuletused Tartu võidupidulgi aupärja

olid saanud; ja ta pidi nüüd härrale ühe selle päeva tarbeks valmistatud luuletuse ette lugema. Sõmer oli oma laulatuskuue selga tõmmanud ja seisis teiste seas, korda oodates...

Kui tervitamine möödas oli, võttis köster sõna. Ta köhatas enne ja rääkis, kui tähtis see majanduslikult olevat, kui suur- ja väikepõllumehed endid seltsis ühendavad, sest siis õppivat nad üksteist ja üksteise puudusi tundma. Ta tuletas meelde, kui tänuväärselt härra seltsis töötab, sest suurpõllumeeste kaudu olla talupojad paremaid loomade-tõugusid hakanud muretsema ja loomatoidu-naeriste kasvatamisele rohkem rõhku hakanud panema. Härra olla see mees, kes ära näidata, et suur- ja väikepõllumeeste kasud kokku käia, ta vaigistada neid tulipäid, kes eestlaste ja sakslaste vahele vaenu külvata jne. Köster määris, nagu see harilikult tähtsamate isikute sünni- ja juubelipäevadel viisiks on, härrale magusaid sõnu huultele, misjuures ta ise rehkendas, kui palju härra talle sügisel, kui ta köstrimaksusid korjama läheb, selle tänuks vilja annab. Lõpuks, kui kõik sõnad ja kõnekäänud, mis kogu tee peal meelde olid tuletatud ja üheks lõngaks kokku heietatud, kuuldavale olid toodud, tõmbas köster natuke hinge, et midagi suuremat, kõlavamat ja ülendavamat ütelda, mis ta kõnele krooni pähe aitaks lükata ja kõneleja väärtust niihästi härra kui ka ta seltsiliste silmis tõsta. Aga natukese mõtlemise järel ei tulnud talle midagi meelde, ja ta võttis, nagu endale toetust otsides, hiilgava hõbedase karika katte alt välja, mille ta von Karpi kätte ulatas, öeldes: „Selle annetab põllumeeste-selts teile kui Suure-Kaarli Põllumeeste-seltsi esimehele oma lugupidamise ja austuse täheks."

Nagu tulukesekuma eksinud teekäijale, nii mõjus karika ilmumine kosutavalt saalisolijate peale. Ühtede nägudele ilmus magus meeleheavine, nagu seda siis ikka näha saab, kui inimene teisele midagi head on teinud; teiste nägudel võis rahulolekut avaldavat naeratust märgata, mida inimene siis tunneb, kui ta enese teistest parema, targema ja ülema tunneb olevat. Just niisamasugune naeratus lehvis von Karpi prillide all ja huulte ümber. Ka proua ei saanud oma imestust hoida ja ta hüüdis elavalt: „Oh, kui ilus!" Isegi päikesekiir, mis asjata lillede, saalipõranda ja mööblite peal endale paika oli

otsinud, leidis karika peal aset ja saatis oma sätendavaid valgusekiudusid tuhandes harus igale poole laiali ning andis karikale pühaliku kuju.

„See on vega kallis kingitus ja on põllumeeste-seltsile kulurikas," ütles von Karp muigutades, misjuures ta karikast kõvasti kinni hoidis, nagu kartes, et see ehk kaduma võiks minna. „Ma tenan põllumeeste-seltsi ja tema eestseisust, et ta niisuguse anniga oma presidenti austab, ja ma tahan põllumeeste-seltsi ja peremeeste kasuks töötada, niipalju kui mina seda võin..."

Ta vaikis ja ümberringi valitses vaikus.

Tasakesi võttis Sõmer selle järel oma luuletuse taskust välja ja luges ta vilunud osavusega ette. Luuletuses kujutati kaunist viljapuud, mis kasvab, kosub ja õitest lõhna välja saadab ning viimaks rohket vilja kannab. Selle puuga võrreldi von Karpi elu ja tegevust ja ta töötamist eesti rahva kasuks.

Luuletus mõjus. Von Karp ja ta proua tundsid endid liigutatud olevat ja üks ülemeelik pisar püüdis vägisi esimehe prilliklaaside varjult nähtavale tulla.

„Kui ilus ja armas," sõnas von Karp. „Teie, Sömer, olete üks suur luuletaja. Kui mina noor olin, siis tegin ma ka luuletusi, aga niisuguseid ei saanud ma mitte valmis. Teie luuletustest hõõgub midagi, noh, noh... kuidas ma pean ütlema — värskemat, soemat ja kosutavat vastu, mis kui kevadine õhk uut elu loob..."

Vinter astus Lilleorule jala peale ja sosistas: „Kui seal teistviisi oleks öeldud, katsu, kas siis veel niisuguseid sõnu kuuleksid."

Vastuseks pigistas Lilleorg ta käsivart.

„Eestlased on suured luuletajad ja nad teevad palju luuletusi, mis vega ilusad on," aitas proua omalt poolt.

Sellega oli tervitamise pidulik osa lõppenud.

Saatkonda paluti istuda ja talle jagati sigareid ja paberosse. Ühtlasi juhiti kõnet niisuguste asjade peale, mis saatkonnale huvitavad ja arusaadavad olid. Proua võttis karika, silmitses ta pealkirja, tundis lõbu päikesekiirte mängust ja läks temaga tasakesi teise tuppa. Veel vilkus ta helk ukse vahelt saatkonna silma ja ta ei näinud teda enam...

Kui vähe aega viljakasvust ja tulevase viljasaagi lootustest oli räägitud, ilmus proua uuesti saali ja palus saatkonda einet võtma.

Nähtavasti oli von Karp seda pilku juba ammugi oodanud, sest ta tõusis noormehe kiirusega toolilt üles ja palus põllumeeste-seltsi saadikuid enesega ühes minna.

Saadikud kohendasid oma kuubesid ja kaelasidemeid, et nad kuidagiviisi oma oleku läbi sakste lauas üleüldist korda ei rikuks, ja sammusid pikkamisi söögisaali, kus linadega kaetud pika laua peal toredad sööginõud, hõbepeadega noad ja kahvlid, lusikad, torusse keeratud salvrätikud, kristallklaasid, kilu- ja sardiinikarbid nagu kahekümneviie-aastase teenistuse eest kingitud autähed särasid. Uhkelt tõstsid roosidega vormitud võitooside ning singi- ja juustupankade vahelt lilledega ehitud vaasid ja puuvilja-karikad oma latvu, mille vahel mitmevärviliste veinipudelite tinaninad siretasid.

„Oh!" õhkas talitaja Käbi, seda rikkalikult ehitud pidulauda nähes, ja talle tuli meelde, et Vaia valla kohtumaja õnnistamisel pidulaud pooltki nõnda tore ei olnud. Köster Tuul seadis juba mõttes lauakõnet valmis ja valitseja Vinter vaatas kohta välja, kuhu kõige parem oleks istuda. Sõmer ja Lilleorg vaatasid nõutult ringi ning Küngas oli juba ühe tooli leenist kinni haaranud...

Aga saatkonna imestuseks ei jäänud von Karp söögisaali mitte seisatama. Lauanurk oli ainult ta teekonda takistanud, mis siis jälle edasi läks, kui sellest kõrvale oli pääsetud, nii et mehed väikese peatuse järel uuesti edasi, härrale järele pidid minema. Pidulaud oli saatkonnale kui Moosesele Kaanan, mida nad näha said, aga millele nad ligi ei pääsenud.

Söögisaalist läks saatkonna tee mitmetest korgastest, vaheruumidest ja kambritest läbi koridori, mille ühe kõrvalise ukse vahelt tüdrukud saatkonda uudishimulikult silmitsesid ja kus Husari Juhan palja peaga seisis ning härra tulekut ootas, et sellele kandimeeste üle kaevata, kes oma loomadega ta vilja ära tallata. Sealt pöörati ühte ruumi, mis Käbi arvamise järele ennemalt ja nüüdki tüdrukute tarvitada olla ja kus härra talupoegi oma jutule võtta. Ruumi keskel oli laud kaetud, mille ümber tarviline arv toolisid oli seatud ja

mille peal noad, kahvlid, taldrikud, koore sees aelevad heeringad, kellele peterselli-lehed suhu olid torgatud, külm praad, sink, või, paar pudelit viina ja mõned pudelid õlut olid asetatud. Oma välimuse poolest oli ta söögitoa pidulaua vaesem vend, mida aga saatkonnale täiesti sündsaks arvati.

Härra von Karp jäi ukse kõrvale seisatama ja palus saatkonda sisse astuda — einet võtma.

Saatkonnal oli niisugune tundmus, nagu oleks ta mõnesse hauda langenud, kust lämmatav lõhn välja tungib, mis hinge kurku kinni nöörib, nii et mingisugune jõud sõnu kuuldavale ei suuda tuua. Mehed vaatasid üksteise otsa ja ei liigutanud endid paigastki.

„Olge nenda lahked... võtke platsi..." sõnas von Karp, misjuures ta paar sammu edasi liikus ja saadikute auks ise viina klaasidesse hakkas kallama.

Saatkonna liikmed ei tahtnud enam vastu panna ja hakkasid pikkamisi laua poole nihkuma. Küngas vaatas kiiresti kõrvale, et kas veel Toa-Liisi voodi nurgas seisab. Talle tuli meelde, et ta kord öösel läbi akna sellesse tuppa oli tunginud. Nüüd, kus ta voodit seal enam ei näinud, hingas ta kergemalt...

„Olge head, olge head!"... tähendas härra Vinterile, kui see aru pidas, kas laua taha istuda või mitte. Kogu olek oli meestele iseäralik. Üks vaatas lae all olevat pragu, mille ääre peal kärbes oma nina ja tiibu viksis; teine silmitses enda ees olevaid sööginõusid; kolmas ei usaldanud jalgu laua alla välja sirutada, kartes, ehk on aga seal koer või hauduv kana oma poegadega, kes kära tõstab, ja neljas ootas, kas köster söögipalvet hakkab pidama. Igaühel oli oma mõtetega tegemist ja ükski ei tihanud toitu puutuda.

Proua ilmus lävele.

Von Karp võttis klaasi kätte ja palus kõiki lauasistujaid ja prouat põllumeeste-seltsi ja ta tegelaste terviseks klaasid tõsta.

„Elagu põllumeeste-selts!"... tuli kuuldavale.

„Elagu põllumeeste-seltsi esimees!" vastas köster ja jälle löödi klaasid kokku.

Klaaside kokkulöömisel oli mõju. Meeste meeled muutusid

natuke elavamaks. Kümneverstane sõit oli isu äratanud, mispärast hele nugade, kahvlite ja taldrikute kõlin kuuldavale tõusis.

Härra ja proua täitsid teenrikohuseid, mispärast nad lauas saadikute hulgas ei võinud istuda.

Klaasid täideti uuesti täis.

„Ma tenan põllumeeste-seltsi eestseisust selle lahkuse eest, mis ta oma tervitamisega minu ja mu proua vastu üles on näidanud, iseäranis veel köstri-isand Tuul," sõnas von Karp.

Köster tegi sügava kummarduse, nii et ta sabakuue hõlmad endid vabalt vaheliti lõid.

„Me täname kõrgeaulist juubilari põllumeeste-seltsi nimel selle vaeva eest, mis ta seltsis on näidanud, ja ma kutsun oma seltsimehi üles juubilaripaari auks klaasisid tõstma!" hüüdis köster. „Nad elagu! ... Nad elagu-u!" ... hakkas ta kõrge häälega laulma. Teised urisesid mitmel häälel kaasa, ja selle hulka kajas Käbi köhimine, kellele suure rutuga leivapuru hingekurku oli tunginud.

Kõnelemine läks elavaks ... Õnnesoovid kestsid edasi ... Viimaks, kui vastastikku juba küllalt viisakussõnu oli vahetatud ja lauas istutud, hakkas saatkond minekut tegema ... Härra ja proua saatsid teda mõned sammud ja pöörasid kabinetti, kus karikas oma täie toredusega seisis, mille peal päikesekiired vallatult mängisid. Teda nähes lausus proua:

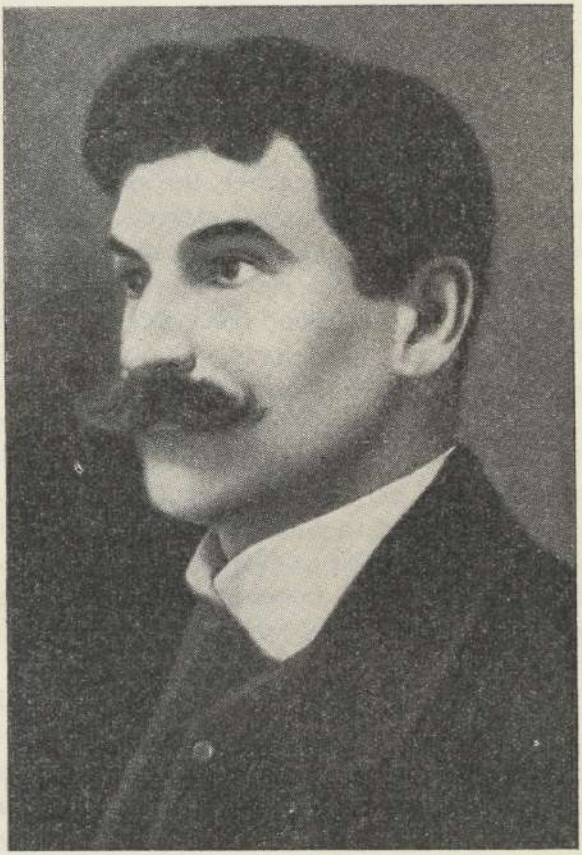
„Talupoegadel on juba peenikene maitse ja neil on teiste kohta lugupidamise-tundmust ..."

„On ..." vastas von Karp haigutades.

„Sulejoonistused", 1906

Villem Buk

(1879—1941)

ABI

Tuhm jõulutaevas oli laskunud halli keldrivõlvina ligi maad ja puistab arvamata hulga lumekübemeid laisalt liikuvate õhulainete peale laiali. Kübemed keerlevad õhus üles-alla, edasi-tagasi ja ei taha ega taha maha langeda, nagu ei raatsiks nad maad, mis isegi juba raskete hangede all ägab, rohkem rõhuda. Siiski langevad nad. Õrnalt ja ettevaatlikult laskuvad nad puuokstele, aiaroodlitele ja katustele ning heidavad viimaks väsinud lindudena lumele maha.

Kuuldub õudset kohinat. Tumedal väljal tõuseb hiiglane üles, kes sügavasti hinge tõmmates oma laiad hõlmad kokku lööb — ühe käega küla katuseid kriimustades ning teisega metsa latvu liikuma pannes jääb ta küla ette seisatama. Tasase sosinaga teatavad räästas ripnevad õlekõrred üksteisele aimatavat hädaohtu ja raagus puud vaatavad vaevaltkuuldavalt nuuksudes kügelevate sammaldanud katuste peale. Ja hiiglane kummardab nagu vargsi viltu vajunud seinte taha ja kuulatab, kuidas hurtsikutes arglikud hääled jõuetut jõulunõu peavad.

Lesk-Mai astub oma onnist välja ning vahib küsivalt saladuslikele, ettevaatlikult hingavatele väljadele, kus lumekübemed liuglevad.

„Ilm om nii sonnun... ku ta n'd viimäte tuiskama ei nakka?"

Ta lööb suurräti nurgad kokku ja astub tänava poole.

„Tuult ega külmä pallu ei ole ja mis ta lumi mulle iks tege! Täämpä om viimäne volikogu päiv vanal aastal ja kui nüüd ei lää, sis ei tiiä, kunas jälle kõrd kätte tuleb."

Nii mõteldes otsustas Mai, maksku mis maksab, teele minna. Tänava algul aiakõrguse hange ees jääb ta mõteldes

seisma. Tuul annab ennast tunda. Ta puhub nagu hoiatades lese vahakarva näo peale ja mängib tema silme ees lumekübemetega. Aeg-ajalt langevad valged ebemed maha, veerevad sahisedes edasi ning otsivad aiateivaste ja roodlite taga varju, seisatavad seal värisedes ja liuglevad jälle edasi. Mai kahtles. Ta tundis enesest mingisugust õuduse värinat läbi käivat ja eemalt, keerleva lume seest oleks nagu hirmutav tont tema peale vahtinud. Kuid teekäija ei lase end eksitada. Ta unustab ümbruse ja iseenda. Tema suured silmad ei näe lumehange ega tõusvat tormi — julgus, lootus ja armastus vaatavad sealt ning ilm on ilus... Julgus oma õiguse, lootus heade inimeste peale ja armastus oma ema ning laste vastu — need kolm ajavad teda teele.

Käega suurrätti, teisega seelikut hoides astub ta hangest läbi ja ruttab tänavat mööda edasi. Pehme lumi sahiseb sõbralikult tema paigatud pastlate ees ja hakkab kaastundlikult kulunud riietesse kinni. Ülevalt langev lumi lendleb õrnalt õlgade peal ja tuul ei takista käimist.

Aiateibad ümisevad midagi kahtlevat, kuid nii tasa, et Mai neid tähele ei pane. Ta jõuab maanteele, seisatab veel pilgukese, tõmbab sügavasti hinge ja siis — vallamaja poole.

„Ku ta tuul vai tõseski," mõtles Mai rutates, „mis ta mulle iks tege! Ta kümme versta mõni asi ärä kõndi... Taevas halesta. Mis sa tiid vai oled? Et na võtassi ta rumala poja vaestemajja küll, aga ku's sa viid oma latse sinnä — kes tedä sääl kaes vai puhastas!... Oh jumal hoidku — et ta hädä om enämb endä kui latse küllen!"

„Eest ära!" hüütakse tagant. Mai astub kõrvale ja satub kraavi, kus ta üleni valgeks saab. Kuid see ei eksita teda. Jälle astub ta keskteele ja läheb masinlikult edasi. Hobuste turnamist on veel kuulda, möödaminejad kaovad ja Mai ei kuule ega näe enam muud kui tuisku.

„Oh sedä elu! Ei tahas näid latsi nii jättä — vaja oles näid koolitada. A kost sa võtad rõiva sälgä? Kost raamatu? Nüüd jälle na vastse raamatu — piltega piiblilugu, vastne katekiskmus... Jah; kooliopetaja ütel kül, et — saada lapsed kooli, kül ma katsun nendega läbi ajada, — aga opetaja... ja vüülmöldre ütlevä — nüüd om kooli uuendamine: kõigil vastse katekisk-

muse ja piibli... Et saas ka, nigu muu inemise-latse, koolitedus... Midägi ei saa. Tuleb kevväi — läävä ku tsirgu pojakese ilma pääle laiali. Ja misuke om väikesel latsel ta võõrashirm, ta karja-elu! Ja nüid, talvel, ilma söömäta, külmän!"

Tuul läheb ikka suuremaks ja suuremaks; ta keerutab maast lahtist lund üles ja paneb selle ühes sadava lumega keema ning keerlema, nii et enam arugi ei saa, kas lumi maast või taevast tuleb.

Mai ei näinud lund, ei kuulnud tuult ega tundnud külma. Möödasõitjatel oli tarvis palju karjuda, enne kui Maie teelt kõrvale said. Iseeneses mõteldes astub ta inertselt läbi lainetava lume edasi.

Ikka ägedamaks läheb tuul Maie ümber, nagu tahaks ta teda sundida ennast tähele panema. Pööraselt tantsib ta teel, ajab lume teekäija jalge ette hunnikusse ja kahmib sealt siis talle riietesse, kuhu vähegi mahub; ja kui ta seda juba küllalt on teinud, siis loobib talle ikka veel igast küljest lumelaineid selga, nagu tahaks ta teda elusalt maha matta.

Ilm läheb hämaraks.

Mai on Kerk-alevisse jõudnud.

Ta satub ikka suuremate ja suuremate hangede sisse, ta peab vahete-vahel seisma, et teed ning kohta tähele panna.

„No ilm kül!" ohkas Mai. „Nüid om maa ja taevas ütenkuun, nigu tahas veli inemisile oopis otsa tetä, ärä hukata..."

Maie ohkamise peale kostab torm mitmesugustes häältes. Telefonitraat vingub mingisugust võimetut vaimustust, puud ja põõsad uluvad paludes ja tornid ning kõrged hooned kiunuvad appikarjuvalt; alevitagune mets aga kohiseb vägevat tormilaulu ja tõotab väsinud Maielegi varju ning tasasemat teed.

„Oh hoidku kül," ümiseb Mai metsa poole rutates, „ei saa enämb silmi vallali laske!"

Nii jõudis ta metsavahe-teele, kus enam lumehangi ei olnud. Temas ärkavad rõõmsad mõtted ja ilusad lootused. Ta kujutleb, kuidas volikogu tema viletsust kuuldes liigutatud saab ja talle nii suure abiraha määrab, et ta muretult võib jõulud üle elada ja rõõmuga uuele aastale vastu vaadata. Peagi jõuab ta metsast läbi ja — suurte akendega helekollane valla-

maja vaatab kõrge mustjashalli vundamendi pealt talle troostivalt vastu... Mai astub hoovi kaudu ootetuppa ja toetab end nurka pingile. Vallakasak, kes kantselei ukse taga kuulatas, tähendas tulijale, et täna volikogul isegi väga palju tähtsaid asju arutada on ja et vaeste-asju vahest ette ei võetagi, aga lubas Maie soovi peale siiski temast vallavanemale teatada.

Läks mööda tund, teine, kolmas... tuli neljas, aga seegi ei olnud veel vaeste tund. Siis tuli viies ning see oli vaeste tund. Kasak kutsus Maie volikogu ette.

„Noh, Mai, mis sul jälle om?" küsis vallavanem poolelisuitsetatud sigarit süüdates ja ennast tähtsalt liigutades.

„Ma tulli," algas Mai kord vallavanema, kord volimeeste peale vaadates, „tulli nüid abi otsma. Et te jo eski tiiäte; mul om kitsas kõrd käen. Jaan lät päevast-päeva iks meelest nõrgembas — mineva-aasta tiinse viil luvvategemisega mõne kopka, nüid ei saa enämb sedägi. Tõse latse om väikese — kuis ma jõvva näid kõiki ommi kätega toita! Mul oll'e sis nüid kolm asja..."

„Kae, kae!" lausub Liivamäe Rein noomivalt, „vai täl õkva peris kolm asja! ei tää, kessi veli neid asju siin oodab."

Vallavanem laseb end tooli seljatoe najale, viskab jalad risti ja suitsetab naeratades edasi.

„No mis nu kolm asja sis om?" rututas Valgeristi Märt.

„Tu om sis..." seletab Mai, „Jaanile ange üts rublagi kuu pääle manu ja tõiste laste jaos kah... Mehe emägä sis, nigu esi tahate... mina tedä enämb pidädä ei jõvva. Inemine jo 70 aasta vana — tälle oles pidanu te jo ammuki abi andma!"

Vallavanem pani sigari laua peale ja hakkas õige ametlikult seletama:

„Mai! Sina tahad, et me sulle abiraha manu paneme — kas sul aru pään om kah? Nüid om sul latse joba pia kõik nii suure, et karja võeva minnä. Ja sina tihkad nüid viil abiraha otsi! Tolle nõrgamiilsele pojale anname nigu ennegi. Ja kui sina tedä tolle raha iist pidada ei taha, siis anna ärä — Savi Toomas lubas tedä tolle rahaga võtta. Ja milles ei või sis. Temä pidä Hullu Märti 40 rubla iist ja — midä's temägi: ol' hääl meelel, käis suvel karjan, nüid aise vast linamasina iin obest ja mõni-

kõrd ei saa tõsest ka midägi. Aga tema pidä. Ja sina ei saa 30 rublaga toda poiskest ärä pidädä! Sii om puha lori!"

„Kulle nüid!" aitas Kubula Kaarli. „Kellel enne midägi vaja, vald andku! Ku me prõlla särätse mehe olessi — valla varandusega hooletult ümbre käissi, ega sis enämb midä kõrda ei oleski. Kõik om vaese, kõik saava abi — tüüd tetä ei oles enämb vajagi! Näeh, Likataja-Juhani pannime vaestemajja. Nüid võt' tõne noore naese ja mudku kihutas — tävveperämine — latsi vaestemaja täis!"

Mai seisis vait, ta ei katsunudki volikogu „arutuste" vahele rääkida.

„Ei ole tollega küll midägi nakata," lausus Ubina Endrik pehmel toonil sekka. „Tüüd piäb tegemä, kulla naeseke! ei või valla pääle loodust panda. Küll nakkat keväjä poole tüüd saama . . . sis lääva latse ärä karja ja . . ."

Pops Jaak kogub juba ammu rääkima, aga ikka võtavad teised sõna käest ära. Viimaks tõuseb ta üles ja lausub kähku:

„Aga kuidas tolle vanainemisega, — egas me või täl sundi meheemmä pidädä!"

„No kae kos mul nüid vaeste tiputaat vällä karas!" kohmas Kubula Kaarli pahaselt ja vaatas Maie poole: „Mis n'd üts vanainemine kül enämb süüb: sa keedät endäle suppi, ja peräkene jääs ommet' üle!"

Mai ei vasta selle peale — kuulab edasi.

„Kulle nüid!" otsustas vallavanem. „Täl rikka sugulase — kas näede manu ei või minnä? . . . A sa esi piäd vanainemist endäl latsehoitjas — no sis söödä kah tedä!"

„Te võede endä vanembit pidädä anuma uhtmidega vai supiperägä, ku te tahate," lausus Mai sekka. „Vai mis te endä vaestele sugulastele olete annu — mis näil tost kasu, et te rikka olete!"

„No-noh!" hoiatas Kubula Kaarli pead noogutades. „Vai ta nakkab õge kroonuste siin! . . . Om ju üteldu, et ei saa, sis, mis sa viil! Vald om esigi vaene."

„Nii om te käest abisaamine!" kogub Mai ennast rääkima, ilma et ta äraminekut mõtelnudki oleks. „Ku mul miis elli, es jätä te tälle kunagi kopkat vallamassu võlgu! Nüid vald jääs vaeses sellega, ku ta vaesele mõne rublakese annab, a ku vaja

oma kontori vällä ehti ja klaastreppi tetä, sis om raha külländ — sada rubla iin vai takan!"

„Kae-eh!" lausus kirjutaja pead üles tõstes. „Nüid läävä veli kõik targas ... naesegi tuleva vallavalitsust oppama!"

„Ei noh, kuidas," kogeles Pops-Jaak, „kuidas tolle asjaga sis saab? Tu om jo sedä, täl om vaesus suur ... Vai jälle ... s ... vast ... noh ... õge anname ... tälle tu veedikese ... ja ..."

„Kulle!" imestas vallavanem üle õla nurka vaadates. „Kes tu? Ah, Jaak! Nu jah, no vot kae!"

„Et ta nii om!" seletas Ubina Endrik. „Ku jo pops volimehes saase, siis hoia alt!"

„M-mh!" jaatas vallavanem. „Ku prõlla säratsid volimehi meil pallu oles, sis oles kassal valu taga! Na võtassi esi ja annassi tõestele kah. Kõik oles vaese — kõik saassi abi."

„No mina ei tiiä," seletas Mai tungivalt, „missugutse inemise sis õge valla käest abi saava? Tulge kaege — mul ei ole kodun enämb soola terä hamba alla panda. Te oppade ja juhatade mulle ütte ja tõist. Küll ma mõestas esigi, ku asi nii oles. Kats suurembat last saieva suvve päält tu mõne vaka viljä, kats — kuvve-säitsme aastatse — omma kodun — nu ei ole kopikatki tiennu, näid ei võta viil tulevakeväjagi keski karjatses."

„Jah," vastas vallavanem templipulka pihku võttes, „kes sul käsk niipallu latsi tetä!"

Sellepeale vaatas ta volimeeste peale nii tähtsal pilgul, nagu oleks terve vald praegu tal pihus, ja vajutas siis valmiskirjutatud passile märgi peale.

Maie nägu muutus kohutavalt. Valu keerleb tal huulte ümber ja paneb need värisema, viha värvib läbemata rutuga tema kahvatanud palgeid, näomusklid tuksatavad mitmes kohas ühekorraga ja silmis vilgub midagi viha ja haledusega segatud läiget ja, kuna sügavad kibrud ja kortsud noore lese näol kannatustest, eluraskustest ja eluvaljustest räägivad, näitab silm emauhkust ja naiseõigust suurustama. Ühed annavad nõu midagi palvemaigulist suhu võtta, volikogule alandust ilmutada, teised käsivad veel enam hädaldada, kolmandad liiategijate üle koguni kohut mõista ...

Mai seisab vait, hingetult vait. Terve hing nagu oleks näo peale välja tulnud, et seda ära seletada, mida sõnad ei suutnud. Aga ükski ei vaata selle näo peale, veel vähem et keegi sealt midagi näeks.

„No sis teke üts otsus," lausus Turba Juhan, üks vanem volimees. „Tolle vana inemisele tuleb sis vaestemajan korten anda, ku sa tedä endä man ei piä ... tu om jo nätä — ta naene nakkas jonni a'ama!"

„Sa tiiäd, Kaarli," küsib vallavanem passile nime alla kirjutades, „kas sääl Peräkülä vaestemajan ruumi om?"

„Sängi ruumi sääl küll ei ole!" vastas Jaak. „Ma ole esi kaenu. Sinna ei mahu!"

„No mina ütle kül," imestas vallavanem, „ega si vallavaene sis mõni parun ei ole. Egäüts vidä endäle suure sängi sisse, nigu maailma lamavoi. Ega sääl jo muud ei tetä, ku magatas ... sis põrmandul viil hää ei ole!"

„No ku sääl ruumi ei ole," lausus Turba Juhan, „siis ange tälle tu paar rubla korteniraha ja las ta piäb teda endä man. Vai kudas s' ..."

„Noh," hüüdis kirjutaja püsti tõustes ja sulge käest ära pannes, „nüid on kõik valmis, kirjutage alla!"

Vallavanem võttis sule.

„Nu-jah noh," rututas Kubula Kaarli, „ku kavva selle naiste loriga siin aiga viitä! Etse's kirjutame alla ja lääme ärä. Kül näis, mis tolle vanainemisega saase — vaeste asja tuleva keväjä kõne alla, sis saada tu meheemä ka siia ... kes näid nüid külma ajaga vedädä saab?" ...

Volimehed ruttasid muist ettetuppa, muist alla kirjutama — arutamine oli lõpetatud.

Mai oli vallamajast välja astunud ja liikus teel edasi. Sihita, vaarudes liikus ta, nagu laps, kes kahel jalal esimesi sammusid teeb ja isegi ei tea, kuhupoole ta minna tahab. Mida samm edasi, seda rohkem hakkab ta kõikuma, nagu oleks ta liikmed raskest kukkumisest lahti põrutatud ja nagu peaks ta siiski suurest valust hoolimata siit kohast põgenema. Teelahkmele jõudes toetub ta tulba najale ja tõmbab sügavasti hinge.

*

Öeldakse: elu astub aeg-ajalt ehk teise inimese ette, paneb oma käe talle pea peale ja annab ennast tunda ning näha; elu on seal nii suur, et inimese silm temast üht kujutut kohta näeb, ja sellest tulla inimesel hirm tema ees: tunneb teda enda ees, kuid ei näe, ei mõista teda mitte.

Midagi niisugust näis Maiele kätte tulnud olevat.

Tema lapsepõli, noorus ja rasked lesepõlve päevad astuvad tema juurde ja ta tahaks nendega üksi olla, läheb nendega kuhugi varju. Aga seal tulevad tuttavad ning sõbrad, kipuvad rüsinal ligi ning vahivad teda kustki üle läbipaistva seina. Mõned naeravad, mõned nutavad, teised lihtsalt vahivad, — tema aga ei taha mingisugust vahtijat. Muudkui tunneb, et põgeneda ei saa, et varjata ennast võimalik ei ole. Teisel silmapilgul leiab Mai ennast kusagil päratumas võõras kohas, kusagil varemetes või metsas, või . . . ei tea kus. Ihkab mõnda inimest näha, kuid ei näe kedagi, tahab appi hüüda — ei jõua häältki teha. Tahab vaadata, näha — ei näe midagi. Siis arvab ta ennast lumetuisku nägevat, kuid see tuisk on imelik. Lumekübemed langevad raskete pallidena tema õlgadele, kukuvad sealt alla ja hakkavad valgete tallekestena tema ümber jooksma. Veel näeb Mai telefoniposte. Aga need on imelikud: nad karglevad, tantsivad. Viimaks jäävad nad seisma, võtavad suure raudse varrega piibud suust ära, puhuvad läkastavat suitsu Maiele vastu nägu ja sülitavad . . . Ta tahab põgeneda, kuid ei saa. Siis piibumehed köhatavad, kõigutavad pead ja räägivad: „Ära sa hakka meile naistelori ajama! Traat, mis meie peade üle käib, on meile ilusat keelt õpetanud, mida meie kuulda tahame." Tulp hakkab liikuma, kohendab oma kirjut vööd ja lükkab Maie enese najalt ära, öeldes: „Kes sul käskis lapsi sünnitada!"

Mai kukkus näoli lumme ja tõusis varsti jälle üles.

„Oi jummal!" rääkis ta iseenesega, „kos ma n'd ole! Ku kõllatse lumekibena ja kõik nigu ümbre käib! . . ."

Nüüd tuli talle kõik tänane lugu meelde; ta nägi, et ta päris asjata siia tulnud ja pöördus tagasi. Ta kiirustas samme. Peagi oli ta kontorist mööda — metsa ja sellest läbi jõudnud, ning kirikutorn ja tema ümber kirendavad majad paistsid talle silma.

Mai ruttas, ilma et ta oleks teadnud — kuhu või mispärast? Kas nüüd lootus igasuguse abi peale kaotada ja lootuseta koju minna või mis?

Kerk-alevisse jõudes kahtles Mai — kas kirikuõpetaja juurde minna või ei. Ta tundis aga jalges nõrkust ja, kartes lumme jääda, pööras kirikumõisa, mõtles seal puhata ja, nagu usklik inimene kunagi, oma häda hingekarjasele kaevata.

Köögi-Miina võttis teda vastu, andis tooli ja teatas temast kirikuõpetajale.

Varsti ilmus see vaheuksele, toetas ennast piida najale ja kuulas paberossi suitsetades Maie kõnet. Viimane rääkis kõik oma loo ära ja küsis lõpuks: „Kas ei võissi opetaja nii hää olla ja minnu kudagi avitada vai nõu anda?"

„Armas Mai!" kostis hingekarjane ruttu. „Ma saa kõik tegemä, mis minu võemussen saesab ... sinu hääs. Ma taha kommussaarile kirjutada, et volikogu om sinnu nii ... abita jätnu ... Ole rahul, mes ole õigus ja kohus, sedä saad sina saama ... saa mina sinu peräst ette võtma ... Mine nüüd rahuga kodu ja .. sis muudku jumalaga, armas Mai!"

Maie nägu läks mõruks — ta oleks nagu kibedat rohtu vastu tahtmist kugistanud, mille juures suu kõvasti kinni hoida tuleb. Ta taotas midagi ütelda, kuid jäi ometi vait. Hingekarjane märkas, et Mai midagi ütelda tahab ja jäi ootama: kui tal muud ütelda ei ole, siis jumalaga jätta ja lubamise eest tänada — on ometi.

„Mai om haige!" hakkas Miina rääkima. „Ma anni tälle külma vett, ku ta sisse tul'... kahvatu ku surm ... haige — aga ta ei jõvva kodu minnä!"

„Oot, mes tetä?" mõtles hingekarjane ümisedes. „Ah, mul on siinsaman hengeperimise raha taskun."

Ta võttis vesti taskust viis kahekopikalist raha ja ulatas need Miinale.

„Seh! mine tuu tälle aptekist rohtu. Ütle aptekrile, et ta segab temäle hääd rohtu — palderjani ja arniket ja ... mes ta esi tiiäb viil parembat; sis mine palle provva käest konnjaaku kah, ja anna tälle ... sis si karastab tedä, sis ku ta väsinu om, sis ta jõvvab kodu minnä. Ja sis anna temäle süvva kah ja sis jumalaga, armas Mai."

Kõik see aeg oli Mai ennast rääkima kogunud, aga kui ta viimaks algamas oli, siis võis ta jumalameest ainult veel tagant näha, ja varsti varjas kinnikukkuv uks kõik ära.

Nüüd tundis Mai, et kõik oli, mille peale lootes ta hommikul nii rõõmsasti teele asunud, temast mööda läinud. Haige ema ja näljased lapsed tulid talle meelde ja ta nägu hakkas pisaratest hiilgama. Ta vaikis ja pisarad voolasid tagasihoidmata hooga üle kahvatanud näo talle rinnale. Siis tõusis ta püsti ja ohkas sügavasti. Miina, kes ennast apteeki minekuks riidesse pani, kuulis midagi appikarjuvat.

Ta ruttas Maie juurde.

„Ärä ike, Maiekene!" troostis Miina. „Ärä ike. Istu siin. Ma tuu sulle rohtu ja otsi süvva kah."

„Paranda tu rohi minu vika!" kostis Mai kuivalt ja hakkas vaarudes ukse poole astuma.

Miina vaatas kohmetult talle järele.

„Kulle, Mai!" hüüdis ta äkki, astus Maiele järele, võttis tal käest kinni.

„Jumalukene!" rääkis Miina kaastundlikult. „Sa satad prõlla maha — ei jõvva sa kodu minnä! Kas tiiäd, mis me teeme?"

„Noh, mis meil tetä?"

„Me palleme opetajat — ta annab obese ja ma vii su kodu!"

„Miinakene, mis sina no kõneled?" kahtles Mai oma suurrätti kohendades. „Ei saa näede käest midägi. Ma tulli tolle loodusega, et vast annab mulle ommeti veedikese... et jo kerkun iks vaeste hääs kah alati korjatas raha. Ei saa näede käest midägi!"

Mai toetas ennast vastu seina ja ohkas. Miina katsus teda ikka troostida:

„Ku sa ei taha opetaja manu minnä, sis mina esi lää. Ega sa kodu minnä ei jõvva... kül ta annab obese... mis na muidu kah... ärä lahuva talli põrmandu... kutsar om hädän — ei jõvva tõisi ärä jalutada."

Nii rääkides ruttas Miina tagatuppa; Mai võttis pingi, et veel puhata.

„Noh, mis opetaja ütel?" küsis Mai kärsitult, kui Miina kööki tuli.

„Es ütli midägi... ei tiiä kas... Oota n'd veedike — ma käi aptekin ärä."

Ta läks.

Äkisti tuli Maiele jälle sarnane tundmus, kui tund varem volikogu ees: ükskõik, kas mind keegi aitab või ei, kas ma suren täna või homme! Midagi niisugust ükskõiksust tundis Mai praegu ja tormas pooljoostes, otsekui südametunnistuse piinast tagakihutatud kurjategija, kirikumõisa köögist välja.

*

„Appi, appi!" karjub Lesk-Maie hurtsik süda-kesköö tunnil.

Suitsenud seinad vahivad kohkunult üksteise peale ja lagunenud suuga ning hallitanud kerisega ahi kükitab nurgas hinge kinni pidades — vaikib kui vana rauk, kellel mingisugust põhjust ei ole oma katkenud hambaid kahjatseda, sest et leibagi ei ole; lapsed karjuvad ja nutavad ning ema seisab kui sümboliseeritud surm ja ringutab meeleheitlikult. Mai looskleb voodis, kukub sealt põrandale ja karjub: „Valu, valu, valu!"

Ja lapsed nutavad ning ema ringutab; valu, õnnetus ja meeleheitmine valguvad ühest nurgast teise ning ähvardavad kõiki hurtsikus olijaid oma alla matta.

Lehtritaoline lambike hoovab suitsevat ja virvendavat valgust abitu ümbruse peale ning murrab oma nõgist pead — milleks on loodud vanasõna: kus häda kõige suurem, seal jumal kõige ligem? ja kas jumal tähendab sedasama, mis abi?

Üks on, kes ennast koguda jõuab — nõdrameelne Jaan. Ta asub ema juurde, teised lapsed ja vanaema tulevad appi ja tõstavad haige põrandalt voodi ning hoiavad teda kinni.

„Emäkene!" räägib Jaan luksudes. „Mis na sulle sääl om tennu? Na om sulle vist mõne särätse kõva asjaga pähä pesnu... Emäkene, nüüd lätsid sa hullus, nigu minagi lätsi. Ärä ike, emäkene — me saame terves!"

Seda rääkides kobab Jaan ema juukseid, kas seal mitte muhkusid tunda ei ole.

Haige looskleb ja sonib.

„Ole vait, emäkene!" troostib Jaan. „Mul om Võsu Hendrike käen katskümmend kopka, mis ta mulle masmada jät. Ma tuu sulle tolle iist rohtu, ärä ike! Ma lää õkva prõlla! ... Ei! Emäkene, mul oma palla jala ja ... ei saa iks enne minnä, ku suvi tuleb ... ärä ike!"

See oli nüüd hädaldavale hurtsikule ainuke troost, paremat siin saada ei olnud.

Viimaks jäi looskiemine — haige ümiseb ja sonib vaikselt. Ka laste kisa ja hädaldamine raugeb — nad nutavad vaikselt. Tuul ulub haledasti hurtsiku ümber; lumeräitsakesed liuglevad mustava klaasi taga, jäävad vahel akna raami peale peatuma, piiluvad pimedast ööst hämarasse hurtsikusse.

*

Voorimees, kes õhtul Maie teelt leidnud ja koju toonud, oli sellest külas rääkinud; hommikul tulid külanaised haiget vaatama. Nad leidsid ta magamas ja mõistsid ema ning lapsi troostida.

„Ei ole midägi!" seletavad nad üksteise võidu. „Me jo tiiäme Maie. Ta säräne kange vihaga, uhke inemine — ku mõni tälle midägi ütles vai om, sis õkva, krambi pääl, — kas vai anna lõppe. Ei ole midägi! Ta ol' sääl nõumeestega tülitsenu — tostsamast vihast ja muud midägi. Ega eelä külm es ole vai ... ku ta ka veedikese külmet ennast —, tal kõva tervüs — kül paranes varsti! Egas ta edimäst korda nii ei ole, et te jo tiiäte ..."

See troost jäi nüüd hurtsikule meeleülenduseks.

Krambid, valukarjumine ja sonimine jäävadki mõne päeva pärast ära ja Mai põeb vaikset kurnavat haigust, mida külanaised tiisikuseks, külmatõveks, palavikuks või hallisõitjaks nimetavad. Peale külanaiste keegi Maie haigust ei uurinud ega talle rohtu toonud ja — lastele kui ka emale jäigi haigus mõistatuseks.

Tervekssaamise lootusega ja heade naabrite troostidega elas nüüd hurtsik.

Nädalad ja kuud lähevad. Haige ei parane. Iga kuu tuuakse Jaanile vallamajast kaks ja pool rubla ja iga kord, kui see

raha tuuakse, tahab Jaan emale tohtrit kutsuda. Kuid Mai ei raatsi oma laste leiba võtta — tohtrit kutsuda.

Jaan kogub ikka tohtri järele minema, aga lükkab asja ikka edasi.

„Ku ma endä rõiva ärä paranda ja ku vällän nisukene tuul om, mis lume särgi puhu ei aja..."

Ükskord aga andis vanaema Jaani tahtmisele järele ja ütles: „Mis sis: puultõse rublaga võeme ka kuu aiga ärä elädä..." Ta võttis rubla ja läks kihelkonna tohtri juurde. Koju tulnud, rääkis ta Maiele:

„Kae, kullakene! Rohi kirjutedi ja... terves saab kah: mudku, tohter ütel, hoitku endä muretamast, söögu rammust toitu ja... mis ta sääl iks viil kõnel. Terves saab kül!"

*

Kõrge kevadine taevas vaatab tumedalt Kanari küla peale ja maas on kõik nii tume, nii kurb. Soovahe väljadel kügelevad kohmetult vabadikuhurtsikud ja koltunud kõrs piilub lootuseta palujana taeva poole ning väriseb kahtlase aprillituule ees; jäserikud männid ja põõsad liigutavad tuimalt endi lühikesi oksi, nagu ei olekski nendel lootust lehtede peale, nagu ei jõuakski päike nende juurte pealt jääd sulatada; põhjatud turbaaugud ning mudaloigud haigutavad arusaamatuses ääreta laotuse sisse ja ei kuulagi kevade hääli, ning päike — ta vahib väsinult külatee sügavate roobaste põhja, kus ta palaval heinakuulgi mülget on nägema õppinud.

Kanari küla on täna õige vaikne. Keskküla hurtsikust ilmub poisike, ronib haoriida peale ja vahib uurivalt enese ümber nagu professor, kes täielist päikesevarjutust ootab.

„Tuleb, tuleb!" kilkab ta heledal häälel ja püüab võimalikult kõrgele ronida.

Kogu küla hakkab kihama. Ühe minuti jooksul on kõik aiateibad ja haoriidad lapsi täis ja mõned vanadki inimesed astuvad aia peale ning vahivad, kuhu lapsed näitavad.

Eemalt, maanteelt pöörab suur hobune külateele ja liigub troskat tassides otseteed Kanari poole.

„Saks sõidab, saks sõidab!" kilkavad väikesed lapsed ja laksutavad käsi.

Jaa, tõesti, troska peal on midagi niisugust, mida Kanari rahvas saksaks nimetab ja mõnikord mitme aasta jooksul endi hurtsikute ees näha ei saa. Ja nüüd tuleb ta niisugusel ajal, mil varesedki Kanaris ei liigu, sest siin pole jalale maad — vesi lainetab üle väljade ja teel on põhjatu mülgas. Küla kilkab ja vahib ja imestab. Vanemad inimesed seletavad üksteisele asja ära ja lähevad hurtsikutesse, aga lapsed on täies arusaamatuses ja ei väsigi vahtimast.

Troska vajub mülgasteel kui lootsik lainetel edasi ja saks tema peal väänleb ette ja taha, paremale ja pahemale poole — lapsed on saksa pärast suures mures ja ärevuses: „Ta satab pori sisse! Kae-kae! prõlla õkva satab maha!" Ja mida ligemale sõitja jõuab, seda suuremaks kasvab laste põnevus — seda selgemalt nad näevad saksa häda, tema kõikumist ja väänlemist.

Vanker liigub küla poole. Mida ligemale ta külale jõuab, seda suuremaks läheb saksa häda. Roobastel on kive, on jääd, on kohati juurikad ja kännud. Hobune on räpakas, kipub hüppama ja jooksma.

Vanker looskleb.

Ta rabeleb kui kana, keda vette visata tahetakse. Ja vanker tahaks nagu mülkasse kinni hakata. Kõige nelja rattaga haarab ta kividest ja juurikatest kinni ja surub ennast oma raskusega roobaste põhja. Aga hobune on tugev. Ilma peatumata astub ta edasi ja teeb hirmsaid, vägivaldseid hüppeid. Saks peab ühe käega ohjast, teisega vankrilauast kinni ja väänleb, et tasakaalu ei kaotaks.

Ainult mülgas on rahulik. Ta solistab oma ühetoonilist aprilli-reisilaulu ja ei pea hobusest sugugi rohkem lugu kui mehest ja vankristki: „Vanker ja hobune kõlbavad minus pöörlema ja mul ei pruugi põrmugi võõrastada, kui ka see mu kaissu kukub, kes hobust mülkas ajab."

Ja mülgas sosistab oma kevadelaulu ning vanker looskleb, rabeleb ja raksub . . .

Nõnda jõuab sõit Lesk-Maie hurtsiku ette ja jääb sinna seisma.

Nüüd alles seletavad lapsed üksteisele, milles asi seisab: „Maiele läts tohtre, jah, kae, ku võtab vankrist suure

kompsu — sääl om rohu ja kõiksugutse tohtre-riista sisen. Tohtreärrä, tohtreärrä, muud midägi!"

Mõned lapsed ei olnud selle seletusega rahul, hakkasid vastu vaidlema ja küsisid vanematelt inimestelt.

Mõnest hurtsikust aga ilmusid naisterahvad ja astusid sõitjale järele.

*

Maie hurtsik on täis naisi ja lapsi — täis nutukahinat ja õhkamist. Hingekarjane astub sisse, annab kõigile teretuseks kätt, asub voodi ette ja hakkab haigega rääkima. See ei räägi, ei liiguta suudki.

Maie rind tõuseb ja vajub tasase rabinaga, kuna vahetevahel sealt tumedat korisemist kuuldavale tuleb. Iga kord, kui see korisemine tõuseb, hakkab ema südantlõhestavalt luksuma ning tema järel lapsed.

Hingekarjane ruttab. Ta tõstab oma käekoti lauale, võtab sealt ametikuue, veini, leiva, karika ja raamatu. See kõik läheb ruttu. Juba on salm lauldud ja sõnad loetud. Külanaised võtavad haige istukile ja talle antakse jumalaarmu.

Toas valitseb surmavaikus.

„Opetajaärrä!" algab Jaan vaidleval toonil. „Tallest tilgast ei saa kül midägi abi. Ku sa iks annad, sis anna, nii et saab!"

Keegi leinajatest ei märganud Jaani keelata ja ta võis vabalt manitseda.

Püha talitus on tehtud ja hingekarjane hingab kergemalt. Haige ei sure nüüd ilma õndsakstegeva sakramendita, tema hing ei lahku maailmast abita. Kristlik kogudus on Maie vastu oma kohused täitnud.

„Jah," lausub kirikuõpetaja oma käsikotti korraldades, „kui jummal tahab tedä sestsinatsest hädäorust henne manu taivade võtta, sis meie ei või ütski teda parembide avitada. Ärge leinake, armsa henge, vaid pallelge tema henge iist jummalat: sinu püha tahtmine sündigu kui taivan, niida ka maa pääl!"

Selle peale lehvis jälle pühalik vaikus läbi toa ja keegi muu ei tahtnud tedä rikkuda kui Jaan.

„Opetajaärrä!" lausub ta etteheitvalt, „egas me toda ei palle, et tä ärä kooles. Me palleme iks, et jummal teda ellu

jätäs ja avitas!" Seda üteldes hakkas Jaan luksuma, laskus voodi äärde kummuli maha ja palus kisendava häälega:

„Meieesä, kes sina oled taivan! sina võid kõik tetä... mäge üles tõsta ja... ütle nüüd üts sõna, et minu emäkene terves saab. Kae, issänd, mina ole kül sinnu selle Hendriku raha peräst pahandanu ja Kesvä Eedi pasuna peräst vihastanu... anna mulle kõike sedä andes, tii minu emäkene terves ja anna meile kõigile süvva ja puid kartulle kiitä."

„Oh jummal!" hüüab üks naiste seast. „Joba nakkab henge tõmbama!"

Kõikide silmad pöördusid surija peale ja hingamistki ei olnud toas kuulda. Maie rind tõuseb tumeda rabinaga kõrgele ja vajub vaikselt alla, siis tõuseb veel kord natuke ja vajub — igavesti.

„Õndsa omma ne koolnu, keä issandan koolva!" sai veel hingekarjane ütelda, siis puhkes leinavalu lahti. Lapsed langesid karjudes voodi ümber põlvili ja ema kukkus meeltheitva ahastusega surnukeha peale:

„Oh kuis oles ma häämeelega sinu iist koolnu! Mis piäb nüüd minust ja lastest saama — sa olid meie viimäne lootus ja abi!"

„Ärä muretse, armas emä!" troostis hingekarjane. „See jummal, kes tedä oma targa nõu ning tahtmise perrä om ärä kutsunu, see jummal saab ka sinu ning laste iist hoolt kandma!"

„Jummal, sina esi kül tiiäd!" ohkas ema, kui ta ennast oli vaigistanud. „Ol' tõne kõva ja terve inemine, nigu raud. A nigu ta läits talvel sinna volikogu pääle... kodu tuudi ja sängi heit, sis enämb es tõse... Jummal, sina esi kül tiiäd!"

„Jummal esi tiiäb kõik, temä om kõik häste tennu!" troostis veelkord hingekarjane ja ruttas jumalaga jätma. Vanematest inimestest alates, andis ta kõigile kätt ja jagas troostisõnu. Kõige viimaks jõudis kord laste kätte.

„Käele suud kah!" õpetas üks külanaine, ja kui luksuvad lapsed olid kordamööda jumalaga jäetud, siis oli hingekarjase käeselg üleni märg ning veel enam kui märg. See näis jumalamehe peale halvasti mõjuvat. Ta jäi seisma ning tegi käega segaseid liigutusi; taskurätikut võttes taotas ta nagu

kätt pühkida, kuid vaatas rahva peale ja hakkas nina nuuskama.

„Opetajaärrä!" lausus Jaan, kes nurka oli istunud ja sealt üksisilmi kirikuõpetajat vahtis, „sul nõnakene oopis puhas — mis sa täst jälle pühid — nuuskad?"

Hingekarjase näol lehvis mingisugune poolsunnitud kurbmängija miimika. Jaan oli veel jumalaga jätmata, niisama ka mitmed väikesed, kes voodi peal kummuli nutsid. Käsi aga langes kui tina alla ja ei tahtnud oma pühkimiseks ega jumalagajätmiseks liikuda. Kuid segadus oli hetkeline. Ta pühkis käeselja oma kuue külge ära, võttis käsikoti ja läks välja. Kohmetanud leinalised hakkasid üksteise järel tema taga astuma.

Surnu juurde jäid omaksed — vaikselt.

Heledad kevadised kiired putkavad läbemata tungil läbi pisikese akna sisse ja rõkkavad tumeda toakese õudset, melanhoolset naeru täis: Maie suremine on ometi suurem kui tema sündimine oli. Ainult Moori-Leena oli teda seal vastu võtmas ja tervitamas, siin jumalagajätuks aga on ülemad ja alamad kokku tulnud.

*

Väike matuserong liigub Kanari külateel. Esimesel vankril on puusärk, rist, labidad ja küüdimehed, teisel — kadunu ema ja neli last, — järel astuvad mõned külanaised ja see on kõik rong.

Ema on pikaldasest murest ja leinast haigeks jäänud; ta on oma igavese kodu ligi jõudnud ja praegune teekäik ei ole talle enam kurb ega rõõmus. Pisaradki on tal ju ammu otsas ja näo sügavatest kortsudest ei paista midagi iseäralist. Nagu see matuserong pulmarongiks muutuda ei või, nõnda ei kõlba vanakese nägu enam naermiseks, nõnda ei või ka sügavates kortsude-murrus ennast hingevalu üles kirjutada. Ei rõõmust ega kurbusest kõnele enam vanaema nägu. Nõrk köha ja vana kasuka krobisemine sulab üheks tasaseks surmalauluks kokku ja vanake vajub vankri raputusel ikka vähemaks ja vähemaks.

Kolme tütarlapse meeleheitlikus olekus särab veel sädemeke lootust — vanaema elab! ja temaga ühes tuleme koju!

Ema hurtsik on veel armas, on kodu, niikaua kui vanaema seal liigub. — Lapsed nutavad vanakese ümber vankris ja — vanaema räägib veel nendega.

„Vanaemä!" lausub väike Liine luksudes, „las' ma lää emä kirstu manu ikma!"

„Mine, tütrekene, mine!" vastab vanake tumedal, kustuval häälel. Ja laps hüppab vankrist maha, läheb teise vankrisse ja laskub puusärgi peale kummuli, sest ema puusärgi peal on kõige parem nutta!

Ja tõesti, laps tõuseb varsti üles ja tema näol lehvib midagi troostilist, midagi lootuslikku või vähemalt midagi niisugust, mida luuletajad leinaõnneks nimetavad.

Ja nagu muutunud olekus jääb laps mõtetes enese-ette vahtima. Üks rõõmus aeg tuleb talle meelde: mälestused mullusest kevadest — oo, kui ilusad! Päikesepaiste tuletab seda kevadet meelde. Aga äkisti kukuvad kõik mälestused mustaks tombuks; nagu ehmudes vaatab laps ümber ja — taevas on must, päike, pakatavad puud, sulisev ojake, väljad — kõik on tumedad ja inetud kui pilvede varjud, mis maad mööda liuglevad.

„Emä!" kiljatab laps äkisti ja kukub puusärgi peale, krampikult sellest kinni hakates.

Küüdimehed, kes ladusasti juttu ajasid, jäävad vait. Kogu rong on vaikne, ainult hobuste astumist ja vankri nagisemist on kuulda.

*

„Vidrik, Vidrik!" tõuseb tagumisest vankrist hädaline hüüe.

Vidrik astub vanaema juurde.

„Ärä sa minu palvet uneta, Vidrikene! Kutsu sa iks opetaja matma!"

„Aga ku ta ei tule?"

„Tuleb kül, ku sa palled. Ta me opetajakene on väega vaeste sõber. Egä jutluse sisen ta palles vaeste iist, et iks jummal vaestele kah abis oles ja... Ta om minu viimäne palve oma armsa Maiekese peräst: et opetaja esi teda matab!"

Vidrik läks oma vankri juurde ja rong on jälle vaikne.

Jaan, kes alati palju rääkis, on kõhuvalu pärast vankri nurka vajunud ja ägab seal iseenesele, sest vanaema on ütelnud, et praegu ei sünni karjuda.

„Sa tiiäd, Vidrik," algab Puukorstna Peeter juttu, „kuis na sääduse om? Enne oli iks katessa ruublit vallamatmine, nüid — ma ole kõik si tii rehkendänu — kuus ja puul tuleb? Kas om õge na matmise-sääduse muudetu vai?"

„Mis sa ajad, kes näid muutse!"

„Egä nal'la ei ole!" seletas Peeter. „Nüid om kõiksugutse kommisjonni ja nõukogu ja kõik maailmasugutse seltsi säetu ... nüid muudetas pal'lu asju ..."

„Üttegi vastset matmise säädust ei ole! Rehkendä õigesti perrä ja — katessa ruublit iks tuleb vällä: lavva, mis vallavanemb Tahu Jaani kätte saat', nu massiva kats rubla, ristipuu viiskümmend kopka ... kae, rehkendä kõik muu kulu ka manu — omgi katessa rubla täis! ..."

„Mis n'd särätse asja pääle viil vaielda kah!" pahandas Jaan, kellel vahepeal kõhuvalu üle oli läinud. „Rist om, ma esi kai, kõvast, jämedäst puust tettu ... ja kirst niisama! Ku teil midägi muud kõnelda ei ole, sis pidäge oma suu kinni — vanaemä ei taha, et lärmi lüvväs!"

„Mänestki katessa!" arutas Peeter edasi. „Nu vana lavvatüki, mis magatsiaida rästäst parandamise aigu kõrvale pantu, nu massa midägi — paarkümmend kopkat ... Kae, lagunema nakkas ..."

Mehed seadsid puusärgi kaant ja vaikisid vaidlemast. Jaan luges väljadel lendlevaid vareseid — seadis neid mitmesuguste ametite peale ja asutas nendest mõnesuguseid seltsisid, nagu tema jutt igal kevadel oli, kui ta palju linde nägi.

Nõnda liigub matuserong kiriku poole.

*

Rong peatub Hoosteplatsil, Vidrik ruttab kirikumõisa. Matuselised korraldavad oma riideid nagu laualeminejad ja vahivad sellejuures vahetpidamata häärberi poole. Kõige suurema igatsusega ootab vanaema, ootab, et tema viimane palve Maie pärast täide läheks. — Vidrik tuleb ja — rong hakkab pühalikus vaikuses ja aukartuses kabeli poole liikuma.

Vana madala torniga kirik pilgutab luugilaudu taeva poole ja hakkab kui laulmisest väsinud vapper kerjus härdasti oigama.

Heledad kellalöögid panevad leinajate tuimenenud tundmused uuesti lainetama, silmad hakkavad jälle tilkuma. Jaa; matjad kuulevad kella koguni teistmoodi kui pulmalised. See ei olegi harilik vasekumin, mida needsamad inimesed teinekord veel kuulda võivad. — Kunagi ei ole ainuüksi Maie pärast kella helistatud — see on temale esimene kord, aga ka viimane kord; ta on viimane kulu, mida kristlik kogudus Maie eest kannab, on viimane au, mis Maiele kui ristiinimesele osaks saab.

Kella kuuldes tõuseb Maie elukord matuseliste silme ette, nad mõtlevad kadunu elu üle, kus võimetud lootusevirvendused kohisevate murelainete alla jäävad ja kõik ühes igavalt, tumedal tuskamisel haua poole hoovavad. Ja nüüd on ta siin ning risti oleme talle ka toonud. Midagi niisugust või sellesarnast tunnevad ja mõtlevad matuselised; midagi tunnevad ja mõtlevad nad tõesti, isegi küüdimehed ei ole harilikus olekus. Väike Liine on nagu ennast unustades üksisilmi kellatorni poole vahtima jäänud. Küll on ta ennegi kella kuulnud, aga niisugust kui siin ei iialgi veel.

Üksteise järel kukuvad torni luugist vahakarva pallid välja, pihunevad väikesteks, kukuvad rohelisel katusel lahti ja lasevad ilusaid helevalgeid laineid laiali. Ja lained muutuvad ikka ilusamaks ja ilusamaks, hoovavad Liine peale, võtavad teda õrnasti kaissu ja seal on nii ütlemata hea olla. Kõik on teada: ema puusärgis, surnuaed, hobused, inimesed... kuid see kõik on hea, kõik on ilus. Niisuguseid puusärkisid ja ristisid on Liine küllalt näinud, aga see kõik on hea. Ei ole muret, ei valu... ainult hea on olemas ja see ei saa iialgi otsa.

Inimesed on igal pool ja on ka siin, inimesed surevad ja... inimesi maetakse... aga see kõik on hea. Ema jääb siia, ei tule enam ühes koju, aga see kõik on hea. Vanaema ja väikesed õed ja Jaan tulevad ühes koju ja see on kõik hea. Ja kui kodus midagi halba on või midagi hirmutavat, siis Liine läheb voodisse teki alla, näeb ilusat und ja ärkab üles, ja räägib vanaemale ja see seletab ära, seletab ka seda, kuhu ema nüüd

läheb ja et tal seal hea olla, ja Liinel vanaemaga on ka hea olla ... kõik on hea. Kaht kallist südant tunneb Liine. Üks on kadunud, teine on veel alles ja see on hea, kõik on hea, sest vanaema elab!

Ja vanker liigub. Väike Liine vajub heinakarsi najale ja kuulab ja unistab. Ja mida enam ta kuulab, seda enam tuleb talle meelde; kuid midagi paha ei tule meelde, sest et midagi paha kuski ei ole. Ta mõtleb, kuidas ema teda sügisel kooli saatnud ja kuidas ta seal jõuluni õppinud, õppinud lugemist ja laulmist. Kõik oli hea ja ilus, aga kõige ilusam oli laul „Üks paigake siin ilmas on". Ja kui Liine pärast jõulupühi enam kooli minna ei saanud, kui ema haige oli, — siis, siis luges Liine tihti seda laulu ema voodi ääres ja — see oli nii ilus, et ema nuttis ja kallistas Liinet, ja suudles ... „Üks paigake siin ilmas on" — ja Liine teab, kus ta on — hurtsikus ema ja vanaema seltsis, jah, hurtsikus. Ja sinna hurtsikusse läheme vanaemaga ühes tagasi — ning seal on hea olla. Liine on juba paljugi kuulnud ja näinud ja koolilapsed on talle palju rääkinud ... ta saab aru, et lapsi on igal pool ja kuidas lapsed elavad. Kõigil lastel on emad, ja emad surevad ära, nagu Liinel, nagu Alahurtsiku lastelgi ... neid anti vöörmündri hoolde ja see andis neid karjasteks ja kui neid peksti, siis jooksid nad vöörmündri juurde ja see peksis kah ja ei lubanud nutta. Aga Liine, kui midagi häda juhtub, läheb vanaema juurde ja seal on niisama hea nutta kui täna ... ema kirstu peal ... Vanaemal on niisama pehmed käed ja ta kõneleb niisama armsasti ja tema juures ei karda Liine kedagi. „Üks paigake" on Liinel alles ja seal on õed ja vanaema — seal on hea. Midagi paha ei ole, ja mis on, seda kõike räägib Liine vanaemale ja nad nutavad üheskoos ja kõik on hea. Inimesed võivad hirmutada, võivad lüüa, nagu Jaani; kuid sellepärast ei ole paha... Jaan on hea laps, ja Liine ja vanaema ... Kõik ilm võib kuri olla, kuid „üks paigake" on Liinel ja seal ei ole midagi paha ... ja sinna võib alati põgeneda ja seal on hea. Ja Liine teab küll, kus ta praegu on ja mis tema ümber on ... Puusärk, rist, vankrid, inimesed, hobused, kirik ... ja sinine taevas üleval ja torniluugist hoovavad imeilusad lained ... ja kõik on hea ja ... vanaema vaatab ka torni poole ja kuulab ja Liine ...

*

Aeglaselt kui väsinud vanake liigub rong.

Surnuaia värava ees läheb rong äkisti segi nagu surija mõtted. Hobused jäävad platsile, inimesed sammuvad puusärgiga väravasse — rongi ei ole enam.

Ilmub köster.

Paari minutiga on matmiskord toimetatud — lauldakse kadunule viimast salmi:

> Nüüd, pisarsilmad, hauasse
> veel viimast korda vaadake —
> ei enam sind me näha saa
> siin ilmas, kallis rändaja!

Jälle tõuseb nutukahin, jälle pisarad... Aga aega on vähe. Küüdimehed ruttavad veel enam kui köster. Leinalistel muudkui „peotäis mull' mulda... viimseks andeks hauda võtke visata".

Juba töötavad labidad — kalm kerkib... Küüdimehed panevad labidad käest; lapsed, vanaema... kõik langevad põlvili. Palvesosin, luksumine, ohkamine ja pisarad... kõik sulab kokku ja teda kinnitatakse paljude aamenitega. Matuselised tõusevad üksteise järel üles ja jäävad vanaema ootama. See ei tõuse. Lapsed hakkavad teda katsuma ja kättpidi tõmbama — vanaema on surnud.

Kogust „Kolm suurt muret", 1909

KRAAV

„Nüüd ta tuleb."

„Ei usu mina."

„Aga ta tuleb!"

„Seda oled sa kõik eluaeg rääkinud."

„Aga nüüd ta tuleb! Ma nägin unegi ära."

„Noh!"

„Nahka lõigati, mulle sai üks tükk. Aga see oli hea tükk; peaaegu neljakandiline. Üks nurk läks natuke viltamisi. Ja vaata, see ongi tähtis. Minu lootus läheb täide. Seesama maatükk, kus peal ma sündinud ja kasvanud olen, see saab nüüd mulle päriseks ja selle pärandan ma sulle, sulle pärandan ma selle!"

„Ah, isa, jäta nüüd niisugused jutud. Läheme ära!"

„Ära? Kus su aru on, poeg! Nüüd läheksime meie veel ära, kui kraav sees on!"

„Ja just kraavi pärast."

„Kraavi pärast? Ma ei saa sinust aru. Äraminekust pole enam juttu; nüüd algab meil alles elu. Sa vaata, poeg, kuidas kraavikaldal juba rohi kasvab; enne oli ainult sammal."

„Aga mis see rohi siis meisse puutub?"

„No ime küll. Me laseme nüüd Kobruväljalt kraavi läbi, Puhmupealt teise, otsad suurde kraavi. Ja siis on meie väljad kuivad, niit kah."

Juhan ei tahtnud kauem vaielda. Isa arvamised ja lootused näisid temale lapsikud olevat. Ta heitis käega ja läks välja. Vana Hendrik istus akna juurde, vaatas soole, millest kraav musta joonena läbi lõikas ja pidas oma plaane edasi: „Vaata,

see on alles kraav. Nagu jõgi lõikab ta soodest ja heinamaadest läbi! Jah. Metsad raiutakse maha, sood kuivatatakse ära... Kui nüüd veel hingemaa ei tule, siis ei ole enam õige lugu. Aga nüüd ta tuleb!"

Hendriku popsikoht seisab mõisa ja küla piiril, Vahru talu metsamaadel. See oli tänini läbipääsmatu koht, põline padrik. Hendrik oli siin isalt pärandanud hurtsiku, mille juures oli paar vakamaad põldu. Aasta-aastalt raius sooasunik võsastikku ja tegi põldu ja heinamaad juurde; tema krunt oli juba paarikümne vakamaa suuruseks kasvanud. Peremees oma soonurga, metsamaa eest suurt renti ei nõudnud, ja Hendrik tuli, pihust suhu elades, omaga läbi. Ainuke pahe oli see, et väljad olid madalad, vesised, vihmase suvega tasusid nad põllumehe vaeva väga puudulikult. Hendrik kannatas ja lootis. Naine kurtis mõnikord vesise karjamaa üle, mis loomadele sõrahaigust tõi; poeg andis nõu välja rännata, aga Hendrik ei raatsinud oma pesast lahkuda.

Nüüd on Hendrikule taevariik ligi tulnud: kraav on soost läbi kaevatud. Ja see kraav, see õnnistusttoov kraav käib otse Hendriku väljade eest läbi. Mullu lõpetati kaevamine ja tänavu annab tema mõju end juba padriku-elanikule tunda.

Õnn on ju inimese päralt. Ja niipea kui ta valmis, sõidab ta kohe ukse ette.

Sel ajal kui Hendriku õue all kraavi kaevati, hakkasid rahva seas mitmesugused lootustandvad jutud liikuma. Räägiti maajagamisest ning kõiksugu uuendustest ja parandustest... Ning „hingemaa lootus", millega Hendrik ennast lapsest saadik on trööstinud, sirutas veel kord oma inglitiivad popsihurtsikute üle.

Hendrik oli inimene, kes sellest lootusest uuesti kinni hakkas. Maa tuleb! Ilma hinnata, ilma rendita antakse igale mehele tükk maad kätte! Ja täna hommikul unest ärgates on Hendrik selles juba kindlam kui kindel, sest „laubä-öösine uni on tähtis, läheb ruttu täide!"

Hommikul vara hakkas Hendrik pojaga maaküsimust arutama ja praegu, kus ta üksi toas istub, mõtleb ta ikka — maast.

„„Peremehe maa, mul ei ole kontrahtigi!" ütleb Juhan. Aga

mis siis nüüd maa korda läheb... Nemad elasid ja olid... Aga nüüd on kord meie käes. Olgu ta mõisa ehk talu maa... Kroonu võib kõik, kroonu teeb kõik!"

Perenaine oli kirikust koju tulnud ja kahtlasi sõnumeid toonud: Luvvaküla popside päevad olevat loetud. Nad aetakse minema, sest soo on juba kuiv.

Juhan oli niisugustest asjadest juba varem kuulnud ja rääkinud. Nüüd tuli ta tuppa, et isaga tõsist nõu pidada.

„Tross vankrile!" ütleb Juhan. „Hurtsik ongi juba lagunenud, laut ilma katuseta. Mis me siin endid veel vaevame. Ülesütlemine on niikuinii ligidal."

Hendrik ei tahtnud sellest kuuldagi. Ta oli oma plaani juures kindel ega võinud, ei suutnud mõteldagi, et ta ka kunagi oma kodukohast peaks lahkuma. Mõrult ütles ta Juhanile:

„Ma näen, et sina minna tahad ja minema pead. Aga ütle siis, kuhu peaksin mina minema?"

„Me läheme linna."

„Linna! Kuidas elan mina linnas!? Kuule ometi. Siin kasvab sammaltki. Aga kiviuulitsa peal! Ja kuhu peaksime seal kartulid maha panema?"

„Isa, pole parata midagi. Sa hakkad majahoidjaks, mina lähen vabrikusse tööle."

Vanamees raputas pead, äigas käega üle otsaesise ja heitis kahetseva pilgu Juhanile.

„Poeg, vabrikuelu on soldatielu! Vangikord on see! Eks sa näe, kuidas Vaku alevis vabrikutöölistega lugu on."

„Pole nüüd seal nii väga karta midagi. Või kuhu sa hingega ikka lähed. Ega paradiis vaestele kusagil lahti ole."

„Kuule, poeg! Minu..."

Peremees astus tuppa. Hendrik võttis „tervise" vastu ja jätkas siis oma lauset:

„Minule maa, sinule linn."

„Jah!" lausus peremees jutu sekka. „Eks need nooremad tiku kõik ikka linna poole... Aga mina arvan, et teil kõigil oleks maal tööd ja leiba küllalt."

Neid ja sarnaseid arvamusi avaldades kulutas peremees veel mõne lause. Aga tal oli „aega vähe", sellepärast juhtis ta jutu asja juurde.

„Kuule, Hendrik!" lausus ta uuel toonil, „ma tahtsin nende kraavide pärast sinuga rääkida."

„Kraavide pärast?"

„No jah. Eks sinul nüüd ikka seda aega ole. Raiu mul sealt Kobruvälja äärest see võsastik maha."

„Kobruvälja äärest!" vastas Hendrik võõral häälel ja tema näo kortsudes hakkas mingisugune ehmatuse- ja imestusejume virvendama. Ta oli peremehe sõnades midagi erilist märganud, mis teda rahutuks tegi. Vanamees istus pingile ja jäi seletust ootama.

„Kobruvälja äärest jah. Vaata, need truupkraavid tulevad sealt sinu maadest läbi suurde kraavi ja... Noh... eks ma seda pärast räägi."

„Ja mis „seda" me siis pärast räägime?"

„Noh, vaata... eks me ole nüüd siin palju aega ühes elanud ja hästi läbi saanud. Sina võid siin ikka nüüd niikaua elada, kui need kraavid kõik valmis saavad ja..."

„Ja kui need kraavid kõik valmis on?" küsis Hendrik ja toetus kõvasti vastu seina, nii et pink ta all kriiskama hakkas.

„Noh, siis võtame siit sinu Tarakaasiku maha, ja siis on kuni Kobruväljani üks puhas väli. Ja teinepool suurt kraavi saab teine uus väli juurde."

„Kas sul on veel midagi rääkida?" küsis Hendrik, ja tema hääles kuuldus midagi väljakutsuvat.

„Noh, eks siis võtad oma hurtsiku kah maha. Või mis siin veel võtta, kukub isegi kokku."

Hendrik tõusis püsti. Võttis halli habeme pihku ja hakkas tuba mööda kõndima. Ta sammud olid imelikud. Nagu soomätaste otsas kõndis ta.

„Sinul on mitusada vakamaad nurmi... Kas mina ei ole sulle renti ära maksnud või... Mina jään siia."

„Hull vanamees! Sellega oleks väljanurk täiesti rikutud."

Peremees astus juba ukse poole.

„Et meie hästi oleme läbi saanud..." ütles ta jumalaga jättes, „siis ei aja ma sind ära. Mul läheb kevadel saunamees ära ja..."

Viimast lauset ei saanud peremees lõpetada.

„Sinu sauna on mulle vaja, sinu sauna!" kisendas Hendrik ja lõi ukse peremehe taga kinni.

Ukse juurest astus Hendrik kesk tuba ja jäi sinna seisma.

„Ja sina, Luvva Hendrik ... Sina oled siin iga aasta maad puhastanud oma kirvega; ja iga palgijupi ... ja iga raudnaela oma kätega sisse löönud ja katuselaastud lugenud. Ja see oli kõik sinu. Aga nüüd ... Nüüd on kraav, kraav ... Kraav on nüüd!"

„Oh sina heldene aeg!" ohkas Hendriku Ann. „Vaata, mina ütlesin juba ammu, et ega see kraav head ei tähenda. No mõtle ometigi, soosse kaevatakse kraave!"

„Nüüd küll, poeg, nüüd küll linna!" kõneles Hendrik ühest nurgast teise sammudes. „Nüüd ära! Ei enam kütisehagu, ei rehepuid. Mitte midagi, mitte midagi ei tee mina enam Luvva soo peal."

Ann pühkis põllega silmi ja seisis tükk aega vait.

„Kuule, Hendrik!" katsus ta läbi nutu rääkida. „Ega ometi linnas saa lehma ja lammast pidada ... Eks teises kohas või maaraasikest rentida ... Ikka parem kui linnas."

„Maaraasikest rentida! Jah. Rabakülas pakutakse maad ... vea hurtsik sinna, pane üles ... Aga seal võidakse kraav kaevata!"

Hendrik vaikis ja vahtis aknast välja. Juhan seletas oma plaani, seletas, et teist teed ei ole kui linna.

„Jah, poeg, linna jah. Aga nüüd linna! Lehmamullikad, tallekesed ja kanapojad, kõik müüme ära. Ja mis üle jääb, selle pärandame peremehele."

*

Mõni nädal on saatuslikust päevast mööda läinud. Esimene lumi on Luvva soo ja Hendriku väljad ning kraavi kinni katnud. Kõik on valge. Aga Luvva hurtsiku asemel mustendavad kaks väravaposti ja ahervare.

Albumist „Edasi" IV, 1911

KIVINE RAAMAT

Väljavõtteid vangi päevaraamatust

Veebruar 4.

Vangi päevaraamat on väike raamat, sest vangi päevad on eluvaesed. Sündmusi ja juhtumusi on vangimajas vähe. Ja seegi, mis siin iseäraliste juhtumustena ette tuleb, ei ole kõik sedavõrd tähtis, et teda üles kirjutada maksaks. Aga mida vähem mul elujuhtumusi on, seda enam teen ma lugemisega tegemist. — Ja see raamat, mida ma loen, on peaaegu alati mu ees lahti. — Ükskõik, kas ma üksikkongis või üleüldises vangikambris, tapiruumides või vangivagunis viibin — ikka leian ma tumedatelt seintelt, mis mind ümbritsevad, mingisugust lugemist. Kõige rohkem aga loen ma siis, kui kusagil vangikambris üksi olen; — siis on seinakirjad mulle ikka huvitavad ning tähtsad. Need seinakirjad, millest ma lugemist otsin, on iseäralik kirjandus: üksikud laused, lühikesed lugemistükid ja salmikud, mis vangid seinte peale on kriipsutanud.

Juba oma esimesel vangipäeval tegin ma seinakirjadega tegemist. Kuid nädalad ja kuud läksid — ma ei saanud nendest palju midagi välja lugeda. Nendes kirjades on sõnad lühendatult ja segaselt üles tähendatud, ning pealegi on nende hulgas palju kirjaoskamatute autorite töid. — Siin avaldab inimene kirjateel mõtteid ja tundmusi, kuna ta õigekirjutustki ei tunne. — Sellepärast oli esiteks seinakirjade lugemine raske. Aga nüüd olen ma juba niikaugele jõudnud, et ma segastest vangikirjadest ning poolkustunud joonistustest aru saada jaksan.

Seinakirjad on enamasti raudnaelaga telliskivi ja krohvi sisse kriimustatud, mõned aga lubjakoore või puu peale lihtsalt pliiatsiga kirjutatud. Siis on veel mõned lühikesed kirjad

voodi- ja aknalaudadesse lõigatud. Lühidalt öelda, kirju on igal pool; isegi roostetanud trellide peale on midagi kriimustatud või tipitud. — Nendesamade abinõudega on ka joonistused, seinapildid valmistatud.

Niisugune on see kivine raamat, mida ma loen. —

Veebruar 8.

See on üks iseäralik juhtumus. Täna tuli ülemvõtmemees... Tegi minu kambri ukse lahti ja ütles: „Tere hommikust!" Sellejuures näis ta mulle nii imelik — kohmetu või ärritatud pidi ta olema: teretusega käis pisike kummardus kaasas! — Ma ei mõistnud seda nähtust enesele kuidagi ära seletada. — Vist on tal kohutava juhtumusega tegemist olnud? arvasin ma: ta on ehmatanud, ning ei tea mitte, mis ta teeb. — Vaatab, lõgistab luku sees võtit ja jälle vaatab, nagu peaks ta minuga väga tähtsast asjast juttu algama.

— Kui teil tarvis on... hakkas ta rääkima: koridorisse ehk... kuhugi minna... Vast ei ole teil kannus vett... Nüüd on minul aega...

Justkui oma vend! Ajab head juttu ja... tal on sinu tarvis aega! — See oligi, millest ma aru ei saanud. Tema kui vanglaülema abiline näitas ennast senini hoopis teistmoodi. Kui tal minu tarvis mõnikord aega oligi, siis mitte „heaks hommikuks" ega sõbrajutuks. — Aga täna hommikul oli.

— Eks ta ole, rääkis ülem vabandaval toonil: Teenistus! Ole sa siin hea või halb? Ma olen kõik teinud, mis ma võisin. Tahaks inimestele hea olla, aga, noh, inimesed ise on ka imelikud. Ja ega's ma üksi ole. Juhtub ta midagi nägema, — noh, siis on põrgu lahti. Võtmemeestel ei ole midagi, aga minu käest küsitakse kõike, kui midagi halvasti on. Ja kas see on kellegi palk, mis mina saan? Paarkümmend rubla kuus! —

Nii seletas, küsis ja seletas ülem. Aga mina ei saanud sellest õieti midagi aru. Ma ootasin ja ootasin... mis ta lõpuks ütleb. Aga lõpp ei tulnud nii peagi. Mulle näis, nagu oleks see inimene oma ahelatest mulle kurtnud.

— Vaata! seletas ta edasi, kuna tema toon ikka osavõtlikumaks muutus: teie arvate, et meil on hea, ja et teil üksi halb. Inimesed on niisugused... Hing saab täis ja... Aga, noh...

siis nurisetakse jälle, et sa halb oled. Meie, mis üleüldse ütelda, püüame kõikemoodi. Kui palju me vaeva näeme. Nagu selle „armuanniga" on. Sa heldene aeg! Mõnikord jookse teise linna äärde, enne kui kõike leiad, mis keegi välja kirjutab... Aga noh, tahad ometi kõik teha, et inimestel hea oleks, et kõik rahul oleksid. Ja ega ometi see kõik lubatud ei ole, mis... Aga noh, meie teeme kõik, mis vähegi võib.

Ta läks.

Aga mulle jäigi arusaamatuks, mis ta siin käis, mis ta ütles. — Ainult seda tean, et ta seesama oli, kellest mulle enne alam-võtmemehed ütlesid: „Kui ülemus tuppa tuleb, siis peate püsti tõusma ja vagusalt seisma!" — Niisugune komando käis harilikult tema ees. Ja kui ta kambrisse tuli, siis oli t. ka tõesti ülemus.

Aga täna oli ta siin hoopis teine... Ja see ei ole veel kõik. Tema käsualused, võtmemehed, ei ole ka enam need, mis enne. — Mul on vabadust märksa rohkem kui eile ja enne. Iga kord, kui ma ukse peale koputan, läheb see lahti. Ja kui ma koridoris käies naabri kongi ees peatun ja vahiakna läbi kellegagi sosistan, siis ei panda seda tähelegi. — Seda peetakse meie majas „metsikuks vabaduseks".

Peale lõunat teatati mulle, et eile minu nimele vangimaja kontorisse rahasaatmiskaart on tulnud. — Kohe kirjutasin ma kahe rubla eest kaupa välja, s. o. mina ütlesin ette, võtmemees kirjutas.

Kui kaup mulle kätte toodi, leidsin ma, et seda 75 kopika eest oli. — Jah. Aga selle eest läheb mu vabadus ikka suuremaks ja suuremaks. Ning kõik on mulle arusaadav, mis ma täna näinud olen.

Raha! Suur oled sina. Ei olegi vist müürisid, millest sinu mõju läbi tungida ei suudaks. Isegi ahelad näivad sulle sõnakuulelikud olevat... Kuid siiski kõlisevad nad kahtlaselt, nagu sinagi. — Ja kas sa mitte selle kergenduse eest, mis sa täna siin näitad, teises kohas kahevõrra ei pigista?

Veebruar 10.

Midagi ülisaatuslikku on tulemas...Täna käisin sandarmi ees. Ta andis mulle uue nime, ja sellega ühes ka uued süüd.

— Teie peate nägema, ütles ta, mis nimevõltsimine tähentab! Teie saate ära seletatud ja lähete kohtu ette...

Oo, saatus! Ise olen seletamata, süüd on seletamata... millal see kõik hargnes? — Teadmata on, kuidas nad mind nüüd seletama hakkavad. — Kuid tarvis on kõige peale valmis olla. Kes teab. Vast panevad nimesid ja süüdisid juurde... ning seletustel ei tulegi otsa.

Päevaraamat! Mitu kuud olen ma sinuga siin kambris istunud; olen nädalateviisi tapiteedel sõitnud, palju müürisid ja trellisid näinud, — kuid siiski ei ole ma veel tõsine vang; olen alles seletamata... Nüüd lahkume. Kus ja kuidas me pärast kokku saame, on teadmata. Kuid eestulevad päevad saavad meile mõlematele kirjud olema. Seda aiman ma tänasest uurimisloost, mis kaunis halvasti lõppes. — Mitte esimest korda ei olnud ma selle sandarmi ees. Meil oli ainult jällenägemine. Aga tema tegi, nagu ei tunneks ta mind, ja algas nii:

„Kuidas teie nimi on?"

„Juhan Kõiv."

„M-mh!" vastas ta usaldust avaldava häälega. Peale selle küsis ta veel ühte ja teist minu seisusest, ametist jne. Lühidalt öelda, rääkis minuga nagu inimesega, kelle tutvust tarvis on. — Viimaks juhtis ta jutukäigu minu tuttavate ning sugulaste peale, mille juures välja tuli, et tema neid paremini tundis kui mina, s. o. ta pakkus mulle võõraid isikuid tuttavateks. — Nii läks jutt. Minu vastused jäid ikka lühemaks ja lühemaks. Kuid tema lahkus aina kasvas ning küsimused venisid pikemaks. Viimaks küsis ta hea „jutu peal" nagu kogemata:

„Aga teie nimi?"

Ma nimetasin ennast.

„Ah nii!" lausus ta kahtlevalt ning vaatas laua peale aktide sisse. Sellepeale tegi ta näo, nagu seisaksid tema ees kirjad, mis ei valeta, ja seekord nimelt minu seletusi valeks tunnistavad.

„Gustav Toomingas on teie õige nimi!" lausus ta pealekäival toonil. „Salgamine on asjata. Meile jääb see üks kõik. Teie süüd on meile teada kui viis sõrme. Aga teie võiksite ülestunnistamisega oma karistust kergendada."

Veebruar 20.

Mitu päeva ei ole ma enam päevaraamatusse midagi kirjutanud. Tapil olin. — Oo, see oli tee! Ööd ja päevad vaevles mu vangirahu hädaohus. Ei seal mahti olnud söömaaja ega öömaja peale mõtelda. Väikestes tapijaamades, kus ma aegajalt mõne tunni peatusin, magamist ei olnud. Võis ainult seina najal tukkuda ja leiba närida, mis vangivedajad tõid. — Tapil olles on vast vangipõli täielik! Vangimajas ümbritsevad sind rauad, tapil — kolmekordsed rauad: ahelad, mõõgad ja püssid. Ja kuidas nad sind sealt tülitavad ning kui palju pahandavad nad endid sinu pärast! — Rahu ei käi raudus — seda sain vast viimasel tapil täielikult tunda. Vagunist vagunisse, kantseleist kantseleisse . . . Ja kui palju küsimusi ning vastuseid seal vahetada sai. Nendel ei ole aru ega otsa; nad on mind viimase võimaluseni ära väsitanud. — See on juba tõsine vangiõnn, et mu tapp sedapuhku seisma jäi.

Ja nüüd ei tule tapp mulle vist enam nii peagi: ma olen ära seletatud ning kohtuotsusegi kätte saanud. Ei tea, kas Toomingas on üles leitud või ei . . . kuid mind jäeti seekord ikkagi Juhan Kõivuks ning mõisteti kohutki kui niisuguse üle.

Veebruar 28.

. . . vangimaja tapikambris olen juba mitu päeva paigal olnud.

See on suur võlvitud tuba, mille lage mitmed sambad kannavad. Nurgatagustes ja soppides, mida sambad ja võlvlagi sünnitavad, virvendab saladuslik hämarus ja lagedatel seintel mustendavad suured kujud, joonistused.

Siin on ahelakandmise keskjaam ning vangide isamaja, kus nad aegajalt kokku tulevad, endi elukäikudest sumedat juttu puhuvad, — üksteisele ära ütlevad, mis ütelda on, ja siis jälle lähevad — kuhu tapp kedagi viib. Siin peatuvad vangid, keda ligemale või kaugemale kohtu ette viiakse või sealt tuuakse; siin on ka väljasaadetavate vahejaam; — peale selle on siin tihti nn. passivangisid, inimesi, keda elamistähe pärast tapitatakse. — Mõnikord õhtul on tapikamber vangireisijaid puupüsti täis; — niisugusel korral on ta täis kubisemist nagu voorimaja, kus palju kellelgi magamiseks mahti

ei ole. Teistest trellisaalidest läheb ta esiteks selle poolest lahku, et siin vangidel magamiseks harilikke voodeid ega kasarmu-lavasidki ei ole. Lavad on puudulikud ja neid on vähe. Ja nendel öömajalistel, kes siin ainult mõne tunni või ka ühe öö peatuvad, ei ole madratsit ega tekki. Kui siis niisugust tapilist uni või väsimus sunnib, magab ta palja põranda peal; kes seda ei taha, see tukub kusagil seina najal istudes või ajab kaaslastega juttu. Ja kellele see ega teine ei sünni, see siis kirjutab või joonistab midagi seina peale.

Öörahu, nagu teistes kambrites, siin palju kunagi ei ole. Tapid tulevad ja lähevad, selle järele, kuidas raudteerongid käivad.

Hommikul, kui leiba ja teevett antakse, on tapikamber ootajate hulgas kõige viimane. Tema kätte tuleb kord alles siis, kui kõik teised kambrid endi osad kätte on saanud. Nii tuuakse siia harilikult jahedat „keeva vett", millest teed teha ei saagi. Teekannudest on siin alati puudus, kuna teistest nõudest rääkidagi ei ole. Leivast antakse kah ülejäänud raasukesi, selle järele, kuidas vangivahid heaks arvavad, — sest „ega tapilised kaebama ei lähe; nad sõidavad varsti ära!"

Paljude vangikambrite hulgas, milledest ma läbi käinud olen, näib see kamber kõige vangilisem olevat. — Paljude puudustega, mida ma harilikkudes vangikambrites ei tundnud, on siin tegemist; aga sellevastu on siin palju vangiheadusi, mida mujal vangiruumides ei ole.

Siin on vangide omavalitsus kõige täielikum ning vabadused kõige suuremad, sest tapivahid on alatisest võtmetarvitamisest sedavõrd tüdinenud, et nad harva üle ukse sisse vaatavad ja järele uurivad, mis kambris tehakse.

Kuid keskpäevased varjud on mustad, ja külluse külje alla ehitab viletsus kõige kindlamad kantsid. — Tapikambril on halbusi, mis neidki inimesi kohutavad, kes endid kõige peale valmis on pannud.

Paljasjalgsetele, keda suurlinna uulitsatelt on korjatud, ei ole tapikambri põrand külm ega palav; ka murdvargad, röövmõrtsukad ning muud niisugused inimesed tunnevad endid siin kodus olevat. Ja mida rohkem nüüd siin neid või teisi on, seda sandim on siin „igapäisel" inimesel elada. — Töölised,

haritlased ja üleüldse niisugused inimesed, kes sedasinast kurja maailma tunnevad ning enamuse õigustest aru saavad, mõistavad korteriperemeestega kuidagiviisi läbi saada, aga heasüdamlikul talupojal läheb tapiöömaja mõnikord liiga kibedaks. Mõnda niisugust õnnetut, kes oma süütusest ja teiste kuritegudest palju rääkida teab, kantakse poolsurnult tapikambrist välja. — Huntidega peab uluma! See on vast enam kui harilik rahvasõna. Ta on nn. korrarikkujate esimene käsk ning paljasjalgsete vabariigi põhiseadus. — — —

Kuid niisugune kord ei ole tapikambris alaline. Teinekord saavad teistsugused inimesed enamuse, ja siis maksavad ka teised seadused. —

Tapikamber on vangimaja pealinn, kus erakondade võidud ja kaotused endid päevast-päeva vahetavad. Kuid sellejuures jääb ta ikka vangimaja poliitilise kui ka vaimlise elu keskkohaks. — Siit käivad kõik selle maja elanikud läbi, — võtavad siit tarvilisi juhatusi kaasa ning jätavad siia mitmesuguseid tähendusi ja märke maha. Siin tehakse ja toimetatakse palju, palju niisugust, mis teistes vangikambrites võimatu on.

Ja mitte ainult vangide kontoriks ja kabinetiks ei ole tapikamber — siin on vangimaja muuseum, kirjakogu ja pildigalerii.

Kuid selles ei seisa veel kõik tapikambri iseäraldused.

Tapikambris viibib vang ühe puhuga harilikult ühe öö ja päeva, kuna ta teinekord siin ainult paar tundi peatub. Ainult harukorral tuleb mõnel vangil tapikambris nädal aega elada.

„Üürikest aega elatakse kas või aiavitsul üle," ütleb rahvasõna. Ja see maksab ka vangirahva kohta. Tapilised vangiõigustest ei hooli. Nad ei kaeba külma pärast; nad ei nurise ka siis, kui tapikambris ruum nii kitsaks jääb, et öömajalised põrandal üksteise kõrval magama ei mahu. Üks tarvitab teise õlga padjana ning teine laenab oma saapa, et naabril oleks midagi pea alla panna.

Nii kannatlikud on tapilised. Ja ülemus jätab tapikambri vaestesaatuse hoolde. Nõnda, näiteks, jäetakse see kamber isegi külmemal päeval kütmata; ja sellel on jälle oma tähtsus. Söödikud, mis mõnes kambris vangi meeleheitele ajavad, on tapikambri külma ja rõske põranda peal võimetud. — Aga kui

see kamber ühel heal õhtul tublisti kütta saab, kui saja-aastased lutikad müüripragudest välja ruttavad, kui mustad ning valged putukad vilttekkide peal, lavadel, põrandal... igal pool liiguvad, — siis...

Ka siis magatakse siin. Põlised vangid magavad nähtavasti rahulikult ja, võib-olla, näevad head undki. — Aga kui niisugusel korral tapp siia palju „harjumata inimesi" toob, siis muutub tapikamber närvikliinikuks... Kambri karmune õhk teeb väsinud tapireisijad uimaseks ning nad heidavad lavadele, kus nad paari minuti pärast sonima ja loosklema hakkavad. See on midagi hirmsamat kui nõdrameelse või langetõbise loosklemine... Magajad oleksid nagu põleva puuvilla sisse mässitud. Pikkamisi, ilma leegita põlev puuvill... Väänlemine, inisemine, hammaste kiristamine...

Kui piinamised, mis üksikute poliitikasüüdlaste juures ette võetakse, välja arvata, siis ei olegi vangil kurjemat piinajat kui putukate-leegion.

Halb õhk ja putukad valitsevad kõigis nendes kambrites, kus nõndanimetatud kaelakohtulised hulgana koos on. Mõnikord läheb see valitsus nii valjuks, et ta vangisid otse pööraseks teeb.

Niisugune oli tapikamber eile öösel. — Ma kaitsesin ennast esiteks veega. Valasin tüki põrandat märjaks, ning sellest oli mulle küllalt. Kuid seistes ja istudes ei suutnud ma „verivaenlastega" kesköönigi võidelda. — Ma võtsin lambi, valasin ühe pingi petrooleumiga üle ja heitsin sinna peale. Aga poole tunniga võtsid nad sellegi kantsi ära. — Nüüd oli hea nõu kallis, aga ma leidsin ta siiski. Vahimehi vihastada püüdes põrutasin ukse pihta ja teatasin, et lambis õli ei ole.

Tapivaht tõi, mis tarvis oli.

Aga et ma enam lambi kallale ei läheks, viis ta minu külma kartserisse. — See oli vist karistus kroonu vara raiskamise eest? — See oli mulle ainuke pääsetee, suurem õnn!

*

Tapikambri seinakirjadest oleks palju rääkida.

Vangimaja ülemuse poolt see kamber kunagi iseäralist tähelepanemist ei leia, ning tema seinakirju ei pane ta mis-

kiks. — Seinad jäetakse lupjamata, uksed ja aknad värvimata. Sünniks lupjamine ja värvimine tapis nii tihti kui teistes vangiruumides, — siis oleks vangikirjandus väga väike.

Tapikambri seintel leidub kirju, mis siin aastate viisi on seisnud; niisama on siin ka vanu joonistusi olemas.

Kivine raamat, võiks ütelda, seisabki siin; üksikuid salme ja kirjatükke kantakse siit teistesse kambritesse. —

Siin on lugeda ja vaadata! Lagi ja seinad, sambad ja piidad — kõik on „vangikunstiga" kaetud. Vaevalt leidub siin ja seal mõni kämbla-laiune tühi koht, kuhu veel midagi kirjutada võiks. Siin järgneb kiri kirjale ja joonistuse kõrval seisab joonistus.

Tume vangimaailm oma sügava õudusega seisab poolkustunud kirjade ja joonistustena mu ees. Nagu roostetanud ringahel, mis päratute kivirullide peal pikkamisi liigub, virvendab tapielu nende seinte peal. — Kõik, mis siin kambris leidub, on ülivangilik. Nii ka seinakirjad.

„Kõiges on ülekohus!" räägivad tapikirjad: „Ja kõigile sünnib ülekohus, sest ahelatest ei ole puudu. Sellepärast, vennad, kui teid süüdlasteks tunnistatakse, siis vaikige või ütelge: aamen. Õiguseotsija kulutab oma jalad ära. — Ning süütus on häbi, hirmus häbi. Ole sa äraneetud oma vendade seas, kui sa teda taga ei kiusa!"

Päevaraamat! See kiri on pikk, kuid edasi lugedes ei saa ma tema mõtetest enam aru, — sellepärast ei saa ma neid sinulegi edasi anda. Küll tunnen ma selle kivikirja mõtetes ja tundmustes inimese ära, kuid... Põhjani külmanud tiigi jää sees võib ju rohelisi lehti näha. —

„Kuulge, ma räägin teile eluteest!" nii algab üks pikem seinakiri, mille tekst mitmesuguste joonistuste ja maalidega kaunistatud on.

„Elutee on tapitee; inimesed on vangid. Aga mõnigi vang räägib vabast liikumisest ning usub, et peale tapi ka veel mingisugust liikumist on. — Aga ta ei tee midagi, ei liigu paigastki, enne kui tapp tuleb. — Tapp ei tule ju igale ahelate näol, vaid paljudelegi purjena. Ükskõik. Kuid temata sa paigast ei liigu.

„Rauad, rauad, rauad — see on tapp. Tapp ei ole midagi

muud kui liikuvad vangid, vangide liikumine. Tapp on alati üks ja seesama; aga et ta oma kuju tihti muudab, siis lauldakse talle kord kiitust, kord äraneedmist.

„Ma mõõdan ahelatega vabaduse suurust ja räägin teile veel midagi vabast liikumisest: ükskord tuli tapp mulle õnne kujul. Oo! kuis ta siis mind liikuma pani. Ei läbenud tähelegi panna, missugune see õnn oli või kuidas ma tema leidsin. Muudkui käes ta mul oli ja ma jooksin hõisates mööda tänavaid, ning laulsin turu peal valju häälega: „See on minu õnn ja minu vabadus! Õnnis, kes selle väärt on!" — Siis käisid viletsad karjana mu järel ning õnnetud otsisid igal pool mu jälgi. Aga mina kergitasin kaastundmuse hinda ning pidasin ligimesearmastust teenistuseks. —

„Aga mina ei olnud vaba, vaid õnn; — ta läks minu juurest ära.

„Tapp, mis mulle siis tuli, pani mind kerjusena liikuma ja laulma: ligimesed lükkasid mind õnnetusse; takistused seovad mind kui ahelad!

„Oota, oota! trööstisin ma siis ennast: kannata, kannata, — tuleb vabadus, lähed kuhu tahad! — Kuid midagi niisugust ei tulnud. Tapp tuli.

„Mõnikord tuli ta ilusal, teinekord inetul kujul... Ja kui ta viimaks ahelatena tuli, siis tundsin ma ta ikkagi ära."

*

Joonistusi ja kujusid on tapikambri seintel veel enam kui kirju. Need on vangi keeles seinapildid: nad kujutavad tagaajamist... peale selle võllaid, riste ja timukaid.

Pilt, mis mulle praegu läbiloetud kirja all silma ette juhtub, kujutab Jeesuse kinnivõtmist. Kinnivõetav on selgesti maalitud. Ta seisab ja vaatab enese ette; näojoontest paistab põnevus: ta nagu ruttaks mõteldes mingisugust tähtsat otsust tegema. Juudas ligineb temale paremalt poolt ja eemalt, läbi hämaruse, mustab soldatisalk piike püsti hoides, — ning pildi all seisab selge kiri: „Kellele ma suud annan, see võtke kinni!"

Järgmisel pildil kannab Jeesus ristipakku; eemalt paistab Kolgata. —

Pildi all on kiri: „Viimane tapp."

Need ja sarnased on võrdlemisi väikesed seinapildid. Iseäranis suurelt ja selgelt ning hoole ja osavusega on ristilöömine üles maalitud, ning see kordub igal pool, iga seina ja samba peal.

Kõik surmamise-pildid ei kujuta Kolgatat, mõnedki näitavad lihtsalt vangide hukkamist. Nii seisab siin suur, kohutav pilt: Kusagil metsa ääres on hulk inimesi üles poodud. Nad on alles elus, võitlevad surmaga. Kõrvalt paistab vangimaja, mille aknast läbi trellide üks käsi välja on sirutatud.

Niisuguste ja sarnaste piltide vahel leidub siin ja seal pikemaid kirju.

„Võtke nüüd kõik vabadused!" nii algab üks pikem kiri, mis nähtavasti, meeleheitliku ägedusega on kirjutatud. Edasi käib ta nii: „Pange kõik liikmed raudu, kui teil seda tarvis! Siduge silmasõbad, et ma pilgutada ei saaks! Võtke nüüd kõik... aga andke mulle joovastust, joovastust andke — olgu see viin või tubakas! Andke joovastus või surm!"

Peale niisuguste ja sarnaste seisab seina peal palju kirju, mis kaebustest ja pisaratest nõretavad. Nad on enamasti lühikesed ohked, millest õieti aru ei saa — kas ohkajal valu on või hädaldab ta igavuse pärast, nõrkuse või armetuse pärast?

„Siin põranda peal..." nii algab üks ohkekiri, mis oma pikkuse ja algupärasuse poolest teistest lahku näib minevat. „Siin nurgas istus ja magas ööd Peeter Peetri poeg Sagorje külast oma poja Alekseiga. Kaks aastat, kui kinni võeti. Mitmes vangimajas olen istunud. Ei tea, kuhu jälle viiakse.

Kinni hoitakse — ei tea, mispärast, jumala eest, ei tea. Külas olid korratused. Maša, kallike, jäi Sagorjesse; küllap ta vist Ivani Luuka juurde korterisse sai? Mitu korda olen kirjutanud; vastust, jumal teab, ei tule. — Küll olen palunud... Terve öö põlvitasin paludes. Aga süda valutab veel... Vii tervist, hea inimene! Jumala pärast, vii! Tervita ja ütle, et ma siin nutsin ja tema peale mõtlesin."

„No-jah, vennas!" — algas teine seinakiri. „Aga nutta ei ole siin küll õieti midagi."

„Mis siin viga öömajal olla! See kamber on otsekui meie külakirik — kõrge laega, suurte akendega... Missugustest tapikambritest mina läbi käisin, enne kui siia sain! — On tapi-

ruume, kus sind mitu surma varitsevad. Külma ära või võta vingusurm..."

„Vennad! Kelle tapp siit õhtu poole, Vaia alevist läbi viib — valmistage endid surma vastu. Seal on tapikamber ühes lagunenud katusega keldris, mis mäekülje sisse on tehtud.

Sula ilm oli. Sadas lobjakat lund, kui ma sinna jõudsin; märg olin ja külmetanud. — Vangivedajad tõid mulle tapikambrisse sületäie laaste ja tikku. Küünalt ega lampi ei olnud. Panin tule ahju. — Oo, püha rist! See oli kamber, mis ma siis enda ümber nägin! Täis sõnnikut ja hallitust... virtsa! Aga sellest ei oleks veel suurt vigagi olnud. — Kuni ma kambrit vaatasin, olid laastud kõvasti põlema hakanud, ja lagunenud ahi hakkas igalt poolt suitsu kambrisse ajama. Korsten ei tõmmanud põrmugi. Umbne ahi. Kuni ma nõu pidasin, mattis suits mul hinge kinni. Surm oli silma ees, vennad, surm oli...

Ma kobasin akna juurde. See oli pisike auk müüri sees — pisem kui sauna aken ja nii tihedad trellid ees, et käsi läbi ei mahtunud. — Nüüd oli kõik mu nõu otsas. Ma vajusin põrandale.

Kobades juhtus mulle pingijalg pihku... Viimast jõudu kokku võttes murdsin selle katki. Ja see pingijalg päästiski minu. Ta mahtus trellidest läbi — ma lõin akna katki. Siis sain õhku.

Oh, see oli hirmus öö!"

Veebruar 28 (õhtul).

Tapikambri rohkearvulistest kirjadest olen ma ainult väikese osa läbi lugenud, ja ma tunnen, et ma enam nii peagi edasi lugeda ei suuda. Sest kiviraamat on hirmus lugeda. Ta väsitab ja vaimustab ühtlasi; pea tõotab ta sulle kõik, pea võtab ta sult viimase lootuse ära; pea laulab ta võidulugu, pea kisendab jälle kui meeleheitmine igavese pimeduse seest.

Need seinakirjad kisendavad ja ägavad, tuskavad ja rõõmustavad, nutavad ja naeravad ühtlasi. Kõik, mis piinatud ja vaevatud vangirahvas tunneb ja mõtleb, on nende seinte peale välja paisatud.

Seesinane rikkalik kirjandus langeb kolme liiki: hämarates nurkades, simsside varjus, üleüldse madalates kohtades, s. o. põrandast 4—5 jala kõrguseni — seisavad ohkamised, unista-

vad lootused, kannatused ja kõiksugu võimetusetunded. Keskseín, s. o. 5—7 jala kõrgused punktid, on pealiskaudse päevakirjanduse koht; see on vangi-ajakirjandus, kust teateid saab, kes ligemal ajal vangimajasse tulnud või siit lahkunud, kunas kinni võetud, kus ja mispärast...

Keskseinast laeni täidavad kõiki kohti revolutsioonilised laused ja salmid; neid on iseäranis rohkesti akende ümber.

Teiste sõnadega võiks seinakirjade ja joonistuste kohta umbes järgmist ütelda:

Üks osa vange — haiged ja nõrgad — kirjutab ja maalib põrandal roomates; põlvitades valab ta oma hinge kiviraamatusse.

Teised, kes endi kannatuste pärast ei nuta ega lootusetiibadel ei ratsuta, kirjutavad lihtsalt seistes. Need on inimesed, kes kätel raudu kandes umbes samasuguste ükskõiksete tundmustega elavad kui puid raiudes või süsi kaevates: „ilma tööta elatakse ju ka, aga mina pean töötama; ning kui ma puid ei raiuks, siis peaksin ma kingi õmblema... olgu siis pealegi — ma raiun puid."

Vangid, kes kannatuste pärast ei kannata ega lootuste pärast ei looda, kirjutavad kusagil lae all või akna peal rippudes ja nende kirjad näitavad, nagu oleksid need inimesed igal ajal valmis võllas rippuma või vastu kaljut lendama. „...Siin on raudad; mina neid murda ei jaksa; kuid tarvis on nende külge põrutada, roostet maha poetada, et neid uus rooste jõudsamalt sööks..." Ja ta põrkab vastu raudu. — Siin on vang vabaduse pärast. Siin elab vabaduse suurustamine ja valguse uhkus, siin läheb igapäevane inimese-sõnaraamat segi. Hauavaikus muutub piksemüristamiseks ja kus ainult pimedust tuntakse, — räägitakse valgusele valgusest.

Niipalju kirjandusest.

Maalikunst on vähem edenenud. Tõsiselt maalivad ja joonistavad ainult need vangid, kes lugeda ega kirjutada ei mõista, kus nad siis teisi endi piltide juurde teksti lasevad kirjutada. Niisugused maalikunstnikud võtavad, nagu näib, endi ained sellest, mis nad lapsepõlves vanematelt õppinud või kirikus kuulnud. Ajalugu ja kirjandus on nendele tundmata, ja sellepärast võetakse muinasjuttudest, mis vangile

sealt võtta kõlbab. Nii, näiteks, maalitakse väga tihti kuradit, tonti, pisuhända jne. —

See ei olegi vangikamber, mille seinu kuradid ei kaunista. Kord uhkustab vanasarvik hiiglasuuruses kesk seina, kord on ta kuhugi pimedasse nurka pugenud ja päkapikumeheks muutunud. Tema suurus ja avalikkus oleneb kambri korrast, ülemuse järelvaatusest. Kuid kambrist ei lahku ta kunagi.

See ei tähenda mitte, nagu oleks kurat vangide juures üleüldse austatud ja armastatud vaim. Kõik, mis talle vangipiltide seas esimese koha annab, seisab tema koledas, kohutavas kujus. Leiaksid vangid muinas- või ajaloost kuju, mis ennast veel kohutavamalt ette kujutada lubaks, siis kaotaks kurat nende juures peagi oma tähtsuse.

Ajaloolistest isikutest ja sündmustest teab maalikunstnik vähe. Stenka Razinist, Napoleonist ja Pugatšovist mõned üksikud kujud — see on kõik.

Siis kujutatakse veel vangivaguneid, aknatrelle, õues jalutavaid vange ja põgenejate tagaajamist.

Peale selle uhkustab laes või akna kohal mõni väljasirutatud tiibadega kaljukotkas.

Pildid on noa või naelaotsaga krohvi sisse tipitud või lihtsalt pliiatsi ja tindiga maalitud.

See on vangikunst. — Peale selle on vangimajal ka oma teadus, tehnika, grammatika jne. Kuid nende õppimiseks ega õpetamiseks ei kirjuta vangid aabitsaid ega tarvita mingisuguseid tähti. Ja sellest ei kirjutata ka seina peale.

Märts 12.

Päevad lähevad... Tapisõidud ja kõiksugu sekeldused ja rahutused. — Ei ole just valged päevad. Nende pärast võib küll päevaraamatus mõni leht valgeks jääda.

Täna olen juba üksinda väikeses vangikambris. Ta on umbes niisamasugune kui see kamber, kus ma päevaraamatu esimesed leheküljed kirjutasin: kambri pikkus on poolteist sülda, kõrgus niisama ja laius jalga kaheksa. Vist on kambri suurus ligi kaheksasada kantjalga. Kambris on mul praegu: voodi, pink ja laud.

Märts 19.

Seisan akna juures. See on vangimaja kolmandal korral. Mu akna vastas paari sülla kaugusel seisab kõrge tulemüür. — Ülevalt paistab purjesuurune tükike taevast ning üle tulemüüri nurga näen kaht puulatva. See on kõik mu loodus.

Praegu roomab puude tagant valkjashall pilvetomp välja; ta liigub, muudab oma kuju ning värvi — saab hõredaks ja läbipaistvaks, siis jälle tumedaks. Viimaks saab ta mustaks pilveks ja katab mu väikese taeva äärest ääreni kinni.

Kitsas, hämar õu haigutab nagu sügav kaevandus minu akna all. Tema põhjas kõlisevad rauad ja liiguvad hallid kujud, — tusaselt liiguvad nad seal. Nende sammud on rasked ja aeglased, nad nagu tõrguksid õuest välja minemast. Kui kehastatud sunnitöö liigub see hall salk edasi... Need on — eluajaks sunnitööle mõistetud. Nüüd lahkuvad nad meie vangimajast ja lähevad sinna, kuhu päike ei paista. — Pikkamisi liiguvad nad värava poole. — Äkisti kajavad kamandamissõnad. Salk jääb seisma. Soldatid teevad vangidest kaks korralikku rida ja kobavad nende taskud ja hõlmad hoolega läbi. Tubakat ja paberit leitakse taskutest — visatakse maha. — Nagu abi otsides vaatavad vangid ringi; nad heidavad lahkumispilkusid akendele...

Praegu lõpeb läbiotsimine. Vaadatakse veel rauad hoolega üle. Korras kõik. Kõigil ripuvad ustavad rauad küljes.

Värava raksatusele järgnevad soldatite hüüded. Tõuseb sammude müdin ja ahelate tärisemine. — Nagu kuulmata käsu järele pööravad lahkujad pead ja vaatavad tagasi. Üks nendest naeratab ja hüüab:

— Jumalaga!

— Ahelatega! vastatakse temale ligemast aknast.

Mai 14.

Täna loen seinakirju, mis vabadusest räägivad:

„Ma kuulsin inimesi laulvat. Vabadus — seda sõna tarvitasid nad salmimõõdu täitmiseks ja reaotste kokkukõlaks. Aga see kõla oli kole! Ta paukus nagu vasar ahelameistri käes, kus iga hoop uue lüli juurde toob. Mis peab küll nende käes vabadusest saama! Pärast räägivad nad vabadusest ja hüüdsid:

„Hävitagem ahelad!"

„Õndsad on need, kes raudade murdmisest palju laulavad, — sest kahisevaid õlekõrsi ei köideta kunagi ahelatega. Ja kui niisugused takistustega võitlemisest juttu teevad, siis tõendab see, et nende vabadus nendele igavaks on läinud; — aga niisugusel korral hakkavad nad jälle laulma, nagu tahaksid nad vabaduse pärast kas või tulle ja vette tormata."

Üks lühike kiri rääkis vabadusest nii: „Teie tänate jumalat, et teie vangid ei ole, ning rõõmustate endi vabadusest. Õnnetud! Teie ei ole siis inimese ideaalist ja vabaduse täiusest veel midagi kuulnud."

Mai 19.

Ärgates kuulen ma õuest imelikku kohinat; see on otsekui raua saagimine. — Silmapilk hüppan ma üles ja astun akna juurde: vangiroodude liikumine algab; ja täna on juhtum, kus palju roodusid korraga välja viiakse.

Nad astuvad — need hallid, ühesugused inimesed. Tumeda pilvena valguvad vangid värava poole. Ja ahelad — madudena sisisevad nad, ripuvad hõlmades ja looklevad raksatavate hüpetega inimeste hulgas edasi. Hiilgavate madudena looklevad nad seal. Rong vajub edasi... ahelamets kahiseb, mürtsub. — Äkki kajab rongi keskel vali raksatus — ees ja taga tõuseb tärisemine. — Rauahäälte sekka hajuvad üksikud sõnad... Tume naer... Lauluümin ja sammude müdin. — Raksatused, tärisemine, põrin... siis kahiseb ahelamets jälle ühel toonil edasi. — Ja kõrged võlvhooned vastavad iga raksatuse peale mitmekordselt, vastavad tärisemise peale õudse kõminaga. — Kui mürisev rahepilv kaljumägedes hoovab sunnitööliste rong võlvide alt läbi.

Kui viimane rood võlvi taha ära kadus, kuuldus veel õudset vihisemist, nagu puhuks kõle tuul pajuraagudesse. See vaikis varsti. Vangimaja haigutab kui äripäevane kirik ja sügav õu ümbritseb teda tühja kohana, mis surnuaiaks on määratud.

Kui ma akna juurest ära pöörasin, ei leidnud ma oma kambris enam midagi. Ta oli nii kahvatu, nii tühi; — seinakirjades ei ole mõtteid, salmid on tundevaesed. Kõiges, mis seina peal,

virvendab igavus. Seinte vahet täidab armetu õudus, nii väiklane, väiklane õudus.

Uhket ahelatehümni tahaksin kuulda.

Juuni 4.

Koridoris raugevad praegu vahimeeste sammud. Õuest ei tõuse vähematki häält. Vaikus. — Niisugust vaikust juhtub vangimajas tihti, kuid ta vältab ainult paar sekundit.

Kambrites kuulukse mingisugust ärevat kohinat; trellid hakkavad ümisema.

Kusagil tõuseb põnev sosistamine. Ma astun akna juurde.

Äkki puhkes õues vali naer; puhkes ja vaikis. See oli lühike vanginaer; ta kajas, nagu oleks keegi sületäie malmitükke kivide peale paisanud.

Sellega lõppes ahelate palvetund, selle lõpmata lugulaulu silmapilkne paus. — Siin ja seal kõlisevad rauad, koridorides hakkavad vahimeeste sammud kajama. Ja nendes sammudes kuuldub nagu midagi põnevat . . . kärsitust ja rahutust.

Juuli 22.

„Tuk-tuk-tuk!" kajab vaikne kloppimine seinakivides. Ma kuulatan. Midagi põnevat ja õudset heljub kambrist läbi. „Tuktuk, tuk, tuk-tuk!" kajab juba mitmel pool. — Ma saan sõnumeid. Vangimajas on midagi iseäralist liikumas.

Senini on ainult eelteated minu kambrisse jõudnud. (Vangide traadita telegraafis kulub iga sõna edasisaatmiseks paar minutit ära. Ja mõnes seinas ei ole seegi edasiandmine võimalik. Sellepärast antakse teated lühendatult edasi, kus teda siis sõnumisaaja ise endale ära seletab.)

Videvik. Ja mida hämaramaks õu läheb, seda enam elu tõuseb müürides. Vangimaja on elav maja. Kivid elavad ja räägivad alusmüüridest kuni räästani. „Tuk-tuk-tuk!" kajab siin ja seal, nagu peituksid kivides tõmbsooned, nagu voolaks seal rahutu veri. — Kõik elab. Aknarauad sosistavad, laed ja põrandad mõistavad üksteist ja külmad kivid annavad tuliseid tundmusi edasi ning jutustavad vangi muredest vangile.

Minu akna lähedal kuuldub tasast kabistamist. Ma vaatan. Läbi hämaruse mustab väike, korgisarnane asi. Ta ripub kui ämblik nägematu lõnga otsas, liigub allapoole ja kaob ühe

akna trellidesse ära... Ma ootan põnevusega. Igal pool heljub midagi rahutut, midagi kärsitut. — — — Juba ripub üks saadetis minu akna ees. Ruttu hakkan ma temast kinni ja mässin paberitükikese lahti. — Hirmus! Rasked päevad seisavad ees: vangimaja konstitutsioon on hädaohus ja meie peame teda kaitsma. Viimastel päevadel on üksikutes kambrites iseäralist liigategemist ette tulnud ja vangikarikas jookseb üle. — — — Pikk, hirmus... mitmepäevane nälgimine on ees. —

Ma panen saadetise kinni, sean lõnga otsa ja — ta hakkab alla, järgmise akna poole vajuma.

Ma vahin ja kuulan. Vangimaja telefon on täies tegevuses. Lõngad liiguvad ja trellid sosistavad. Peale selle liigub üks osa postisaadetisi lambikappides ja veetorudes, — nagu postirongid tunnelites, liiguvad nad seal.

Suur päev on täna elavas majas. Vangisõnumid liiguvad käest kätte ja mitmed teated, mis välisest maailmast vangimajasse tunginud, käivad kambrist kambrisse.

Vangimaja elab ja kuuleb, et väljaspool müürisid elatakse.

Juuli 29.

Minu kambris oli läbiotsimine... Ja vist oli ta enamasti kõigis kambrites. Midagi tähtsat, nagu näib, ei ole leitud; kuid midagi on siiski leitud: kartserid, noomitused ja kodused ülekuulamised hakkavad tulema.

Kuid see kõik on hilja. — Terve vangimaja on täna hommikust saadik vabatahtlik kartser, veel enam kui kartser. Ta ei võta sedagi moona vastu, mis kartserivangidel õigus saada oleks.

Vangimaja elavus on täna hoopis teine kui eile. See on kokkupressitud ärevus, tagasihoitud põnevus. Vahimehed on suuresti muutunud. Piinlikus ettevaatuses kaaluvad nad endi sammusid ja iga liigutust. Kivilõhkuja tähelepanelikkusega liiguvad nad halli maja õues ja koridoris. —

August 21.

Täna ilmub meie ajaleht. Ma ootan teda ju hommikust saadik. Aga post viibib. — Õues on palju liikumist. Suuremate ja vähemate salkadena tulevad ja lähevad tapid. Vahimehed kõlistavad võtmeid, rauduksed raksatavad ja põrisevad; hoo-

ned kajavad vastu — tume kõmin käib võlvide alt läbi. Üks salk läheb jalutuskohale, teine läheb koridori. Ja see kestab tunnist-tundi edasi. — Kus tulijad ja minejad vastastikku juhtuvad, seal pistetakse üksteisele midagi pihku... Vist ongi see ajaleht, mida seal edasi talitatakse. — Tarvis posti järele minna. — Ma lasen aknast lõnga alla ja tõmban ta varsti jälle üles. — Oligi paberirullike otsa hakanud.

„Trellid" — nii on ajalehe nimi — teatavad esiteks paberi puudusest, ja et täna mõned eksemplarid kollase pakkimispaberi peale on kirjutatud. Lugejatele tuletatakse muu seas ka toimetuse ja talituse kulusid meelde. — Selle järel tulevad osakonnad: Vangimaja sisemine elu. Tapp. Ajalehed ja erateated väljastpoolt. Kohtuotsused. Iseäralikud juhtumused...

Kuna ma sõnumeid loen, ripub juba lõng mu akna ees. Ma panen ajalehe kinni ja saadan ära.

Muu seas sain ma lehest ka selle teate, et praegusel toimetajal lootus — või kartus — on, veel kauaks ajaks meie majasse jääda ja lehte edasi toimetada.

Leht kirjutatakse vähestes eksemplarides: selle järele, kuidas paberit jatkub ja toimetajal kirjutamisvõimalust on. Tähtedeks on ladina trükitähed nii head, kui nad sule alt välja tulla võivad.

September 23.

Murelik päev on täna. Aga selles mures ei ole ohkamist ega leina. See on kerge ja virge vangimure, nagu selge talvine päev tühjade väljade peal. — Õues ei ole midagi kurba ega rõõmsat näha. Ja vangilauludes, mis ma täna loen, ei ole ohkamist ega suurustamist. — — —

„Mu elupäev on raudne öö,
mu taevas — kivivõlv;
mu vabadus on sunnitöö
ja priius — vangipõlv.

Ei kirgedest mul põle rind, —
ka soovid surnud ju;
head lootused ei peata mind;
ma pole õnnetu.

Mind ja mu raudseid lootusi
ei kista ühestkoost, —
neid kannan külgeneeditult
— see on mu vangitroost."

Selle all seisavad mitmed poolkustunud salmid, milledest ainult üksikuid sõnu lugeda võib. Aga nendele järgnevad selged read:

„Ma kirjutan rauaga vabaduslaule, vangimaja müürikividesse kirjutan ma neid."

Oktoober 12.

Kõlin... Tõuseb ja vaikib, ja jälle tõuseb, — ta nagu lainetab müüride vahel. Kauge võitluse kaja käib tumedatest õõnsustest läbi.

Õu jääb vaikseks. Hämarus katab mu kambri seinad nagu halli vaibaga kinni. Aken valendab veel. Ülevalt paistavad hõredad valged pilved, — nagu läbi lainete vilgub taevasina.

Õhtu.

Kitsas, pime õu minu akna all — vaikib nagu haud. Ma seisan tema peal kui püha haua kaldal. Mu kevade on siia maetud; ja mina ei käi tema kalmule katkutud õisi viimas. Ka suve matsin ma siin — ilma lauluta, ilma pisarateta.

Ja nüüd on sügis. Mitmekordne sügis. Noorus ja vabadus on ära lennanud nagu linnud soojale maale.

Detsember 7.

Tume müdin ja kobistamine kajab müürides. Nagu kohutav vari — heljub midagi arusaamatut vangimaja ümber. Hämaras õues kahiseb midagi saladuslikku, midagi põnevat.

Vilgub, virvendab ja müdiseb ... ja see on nagu etteteatatud õnnetuse ootamine, kus kõik õnnetuskohal liikumata seisavad, sest et nad seotud on.

„Tuk-tuk-tuk!"kajab äkki minu kambri seinas. Ma ruttan sõnumit vastu võtma: „Praegu viiakse neid välja. Surmaotsuse täidesaatmine."

Ma astun akna juurde. Midagi iseäralist ei ole õues kuulda. — Kusagil tõuseb ahelate kõlin ja kumiseb pühalikult vaiksetest kambritest läbi. Temale vastatakse tumeda tärisemisega, mis ühe korraga mitmes aknas tõuseb.

Äkitselt raksatab värav — vangimajas tekib surmavaikus. See kestab mõned silmapilgud. Värava raksatus kajab teist korda; siis jääb kõik vaikseks.

Nagu haavatud kahevõitleja seisab vangimaja — vaikselt, liikumata.

Trrr! kajab ühes aknas. Sellele järgnevad rauakõlinad ja mitmesugused hääled. — — —

Öö haigutab mu akna taga; nagu pime, põhjatu kuristik — mustab ta läbi trellide.

Ma vaatan üles. Minu väikeses taevas on kuus tähte; ja kui ma ennast hoopis trellide vastu surun, siis paistavad katuse nurga tagant veel seitsmes, kaheksas...

Õues jääb kõik vaikseks. — — —

Akna juurest ära tulles heidan voodi. — Uinuda, kõike unustada tahaksin ma. Unustada vangimaja ning saadud surmasõnumid, ja väravat, mis raksatas, ja pimedat ööd ning taevatähti — kõike tahaksin unustada.

Aga midagi ei saa unustada. Kõik, mis ma praegu nägin ja kuulsin, virvendab silme ees ja kumiseb kõrvus.

Ahelad kõlisevad, värav raksatab... See on surm! — Ja pimedus mustab nagu ääretu lagendik mu ümber. Aga värav raksatab ja kaks inimest tuleb nähtavale. Nende näod on hallid kui kivid. Vaikides ja pilkumata silmadega vahivad nad minu peale. Ma tahan põgeneda. Aga see vahtimine on mu liikmed ära tarretanud; ma olen kui kivitulp nende ees... Värav raksatab... inimesed sirutavad käed kahele poole ning seisavad nagu kaks risti. Nüüd tõuseb vaikne rauahelin. Ja need kaks — muudavad oma kuju. Üks laseb pahema, teine parema käe alla. Kumbki üht kätt üleval hoides — hakkavad nad liikuma. Nagu hallid varjud musta seina peal — tantsivad nemad mu ümber pimeduses. Ja see tants teeb vaikuse koledaks ning muudab pimeduse mu ümber hauapimeduseks. — Äkki tõuseb rauakõlin; kujud taganevad minust eemale, liginevad üksteisele ja sünnitavad kahest poolristist ühe risti. — Värav raksatab... kujud vangutavad päid ja liigutavad käsi üles-alla, keerlevad üksteise ümber ja jäävad viimaks — üksteisele liginedes — võlla kujul seisma.

Ääretu must väli halli võllaga. — — —

Ma tõusen voodis istukile, kuid väsimus ja rammetus suruvad mind jälle pikali. Aga viirastused ei piina mind enam. — Mulle on nüüd ükskõik, kas värav raksatab või ei raksata. Mul ei ole midagi tarvis ja — mul on rahu. Aga kui mul midagi tarvis on, siis ei ole see minu asi, — seda teavad nemad. — See on kord nii, et see raudustega kivimaja siin seisab. Mingisugune materjal on vihkudesse seotud ja siia majasse laotud. Ning see on juba nende asi, mis nad teevad. — Kui tahavad — viivad väljale ning hävitavad ära; kui tahavad — lasevad siin seista.

Ma mõtlen; uinun ja ärkan. Värav raksatab ja ahelad tärisevad. — — —

Ma olen tapil. Meie vagun seisab kusagil vaksali ees. Rääkimist ja kõiksugu suminat on kuulda. Aga mina olen vagunis ja ei liiguta ennast. — Minu juures on kaks tusast inimest. Meie vaikime; mitte ühte sõna ei räägi me üksteisega.

Rong — ühes meie vaguniga — hakkab liikuma. Aga varsti jääb ta jälle seisma.

Inimesed ruttavad vagunitest välja... Ma näen kõik, kuidas inimesed liiguvad. Nad tulevad vagunisse ja lähevad välja. Aga mina ei lähe, sest hea on liikumata olla; tusased inimesed ka ei lähe...

Jälle liigub rong, jälle seisab. — Ma kõnnin pimedal uulitsal... tusased inimesed ka minuga... Ja soldatid juhatavad meile teed. Üks nendest kannab ridva otsas tõrvaküünalt; see kahiseb ja ajab sädemeid... Õhk on sädemeid täis. Üleval on tähine taevas... Igal pool on taevas ja tähed ja sädemed.

Viimaks jõuavad soldatid sinna. Meie ees on suur must maja — tema seintes ei ole aknaid ega uksi näha. Soldat raputab küünalt ja meie ees on valgus... Mustas majas tuleb üks uks nähtavale; see läheb raksatades lahti. Meie seisame võlvi ees. — Küünal kustus ära, äkki kustus ta... Viimased sädemed keerlevad ja kiirgavad kohutavalt; keerlevad ja kaovad ära, nagu lumekübemed vette kukkudes. — Must öö haigutab igalt poolt — kõrgelt ja sügavalt, pahemalt ja paremalt poolt.

Vaikne pimedus... nagu ääretu, umbne võlv. — Ma ei näe enam tusaseid inimesi, ei näe taevast ega sädemeid, ei kuule värava raksatusi.

Täna viibin mõtetes väljaspool müüre, mälestan seda maailma, kus inimestel teised mured ja teised rõõmud on, ja võrdlen seda oma kivise ümbrusega, oma raudse maailmaga. — Mõtlen nende aegade peale, kus ma sellest majast vabalt mööda käisin ja mõnikord — nagu ajaviiteks — iseeneses mõtlesin: „Vangimaja. Oo, missugune imelik maja!"

Mustade akendega hall hoone seisab nagu sõjamehemuumia ammuvaikinud lahinguväljal. Helin, tume helin, nagu kivikupli alla peidetud kellad... nagu möödaläinud elu kaja kumiseb tühjas maailmas. —

Aga nüüd ei ole vangimaja mulle imelik.

Vangimaja! — sa oled linn pisikese saare peal, millel muu maailmaga harilikku läbikäimist ei ole; sul ei ole laevu ega lootsikuid. Aga künades ja lauatükkide peal ujutakse siit maale, otsitakse muu maailmaga ühendust.

Vangid on inimesed, kes kõik on kaotanud, mis inimesele omane on. Sellega pidi siis vangis ka inimene ise ära kaduma. Kuid seda ei võinud olla. Inimene, kellelt kõik ära rööviti, mis tal oli, sündis uuesti ja kasvas uueks — nende raamide järele, kuhu ta sisse suruti.

Vangidel on oma keel, kombed, iseloomud, oma kunst ja kirjandus, oma kultuur.

Vangid sünnitavad pimedate müüride varjus iseäralise maailma ning elavad seal oma ise-elu, nagu mõni väikerahvas kaljumägedes ja kuristikkudes, kus lagedamaalane mingisugust elamisvõimalust ei näe.

Vangimajal ei ole hariliku elumajaga mingit sarnadust. Tal ei ole harilikke aknaidki. Nagu kohutav tont seisab vangimaja oma kastluukidega — liikumiseta, hääleta. Möödaminejad vaatavad üle uulitsa vangimaja kui surnukoopa peale. Aga selles majas elatakse; seal on elamiseks vabadust. — Oma väikest vabadust kaitstes paneb vang sagedasti elu kaalule, sest viimase vabaduse kadumisega kaotab elu viimase väärtuse.

Niisugune on vangi-maailm, mis välisele maailmale mõnest küljest koguni tundmatuks jääb. Vangimajas on mõndagi, mis seal tekib, võrsub ja sinna müüride vahele ka igaveseks jääb.

Kuid vangimajal on muu maailmaga alati omapärane ühendus, mis teatud piirideni ulatub.

Tähtsamad uudised, mis juhtumustena ja sündmustena maailmas liiguvad, tungivad varsti ka vangimajasse. Aga põhjalikud läbiotsimised, missuguseid vangimaja nii tihti üle elab, ei too neid radasid, mis muud maailma vangimajaga ühendavad, päevavalgele. Seda ühendust ei jõuta kunagi täielikult lõpetada, nagu ta kunagi ka niikaugele ei jõua, et vangimaja harilikuks elumajaks muutuks.

Vangimaja jääb iseäraliseks maailmaks ja vangid mitteharilikkudeks inimesteks.

Paljud asutused seisavad vangimajale sarnaduse poolest kaunis lähedal. Ja mõnes harilikus elumajaski leidub midagi vangilist. Kuid siiski jääb vangimaja iseäraliseks maailmaks. Elu vangimajas on sedavõrd iseäralik, et harilik elu selle ees surmahirmu tunneb.

Tumedalt ja vaikselt nagu mõtetesse vajunud vanake seisab vangimaja päeval, kus elu tema ümber — tänavatel — rõkkab ja kihiseb. Seal seisab ta oma kaetud akende ja raudustega kui hall kaljuküngas, mille ümber lained keerlevad... kui tühi saar seisab ta seal.

Saladuslik ja kohutav on vangimaja õhtuhämaruses... Kui elumajades aknad kiirgavad ja valendavad, kui tänavad ja jalutuskohad tuledes säravad, — siis jääb vangimaja vaikseks kui surnuaed, hingab ümbrusesse õudust, äratab möödaminejates tumedaid mõtteid ja rusuvaid tundmusi.

Aga pimedal keskööl, kui maailm hauana vaikib, kui elumajades tuled kustuvad ja tänavatel liikumine raugeb, — siis ärkavad kivid vangimaja müürides, raputavad verepisaraid maha ning laulavad vabadusest inimestele, kes väljaspool vangimaja vangidena vaevlevad, — laulavad inimestest, kes müüride vahel vaikivad, kes ei hõiska ega nuta, ei kaeba ega palu.

1911

LINA

Kas kõneled sa, kaunis lõuend,
siin küllusest või kehvusest?
või hiilgad higist orjanurmil?
töö, vaeva võidust valendad?
jäi põllumehe rendimurest
läik kiudu kiirtejälgedel,
või vaevast saatuslikust suurest
töökojas terastelgedel? —
Oo, inimene, sinu elu
on lina peale kirjutud;
su lapserõõm ja vaeva-valu
ta kiududesse kasvanud.
Ju kätkis elukäigu algul —
kas hurtsikus või majas see,
kas mureöös või rõõmuvalgel —
seal lina nime kuuleme.
Nii kurval kui ka rõõmsal tunnil
me tahtmist, püüdu, tundeid, meelt
peab lehviv lina avaldama
me kõrgeilt lipuvarrastelt.
Nii kehvuses, kus sagedasti
nälg ise külaliseks käib,
kui seal, kus jõukus majasõbraks,
laudlina valendamas näib.
Ja mustas mures linarätik
loeb sinu leinapisaraid
ning kuulab põuesaladuses
su ohkamisi sügavaid.
Ning kui sa ükskord elust lahkud,
läed rahuvalda varjule —

truu lina saab sull' surmalinaks,
jääb pühaks katteks põrmuni.

*

Hall tasandik on vaikne, tühi;
seal pilvevarjud liuglevad
nii kuulmata kui mullavaimud,
kui õhuhaldjad hääletud,
kus elujumalate juhil
on põrmu pühitsemas maal,
mis surma-ülestõusmist kordab,
loob elu igaviku ra'al.
    Äkki eemalt tõuseb helin,
    hüüdmised ja kõnehääl —
    nagu vaidleks väljavaimud
    külviõue õnnistust.
    Kuule, külvimees,
    tähtis töö on ees!
    Püüad tulu omast vaevast,
    õpid tundma maad ja taevast?
Lõo lendab nagu külvja lootus
siin põrmu-pinnalt pilvini,
kui peaks ta külviloost ja põimust
vast laulma kõige ilmale.
    Ehk küll põllu puhtaks teeme
    kividest ja kändudest,
    ehk küll puhas külviseeme —
    ei veel tulu tunda sest,
    kui on rõske ilm,
    maapind alles külm:
    pinna varjul tasakesi
    imbub jahe põhjavesi!
Küll korrutavad kõnevormi
meil silmateenrid agaralt:
„Kui külid tuult, siis lõikad tormi!" —
kuid ise nad ei õpi talt.
Tuult külvates nad lootvad rahu;
nõu andvad õndsakstegevat,

mis iial ilmasse ei mahu,
kus viletsused heitlevad. —
Küll külvinurme kaunistavad
siin peenrad rohelusega,
kus võilill kullailul hiilgab
ja kimalased hõiskavad;
kuid ägades ja higistades
käib põlluori oma teed;
ei sulased näe suveilu,
saa troosti laulvas looduses.

    Läikiv linaseeme mulda
    viskub kullavihmana.
    Külvja valmistab ju kulda —
    vahetades vaevaga.
    Ülearu te
    ärge rutake!
    Ärge liialt looma sundke
    — iga koorma raskust tundke!

„Saaks vihma parajalt, ja sooja,
ning puhuks tuuled pehmemalt —
ei tõuseks ohtjas kahjutooja,
siis tõuseks lina tihedalt!"
Nii arveid tehes, lõikust lootes
käib külvinurmel peremees;
ta vaidleb kahtlusega ootes,
eestpalveid laulab põllu ees:
„Suur varandus on mulda pandud...
kes teab, mis loodus valmistab?
nurm vaba tuulte hoolde antud —
kas ikaldab või õnnestab?"

    Tuntud igal maal ja ajal,
    tuntud kaugel, ligidal:
    palju kahtlust kasvatajal,
    palju ohtlust harijal.
    Nõuab ilm ja maa:
    ainult hari sa! —
    Jõud, mis suutvad kasvatada,
    end ei lase juhatada!

Talurahvas ruttab tööga,
vaidleb valge suveööga.
Et võiks päeva pikaks teha —
muutkem mureks koit ja eha!
Vaevalt kesaväli küntud,
ristik rõukudesse pandud...
Raske maiseheina niiduks
vihmad suureks ajaviiduks!
Juba valmib rukkiväli,
õitsma hakkab linaväli!
Nägid õieajal selgel
pärlikastes päeva algul
niitu, nõmme, lilleaasa, —
laulsid lindudele kaasa,
ehk vast kiitsid taevasina? —
Tea, et kõigest õitsva lina
ilu üle käib: kui valla
aetud taeva küljest, alla —
sina! Tuule käes ta hõljub:
pea ta sinetab, pea haljab...
näitab mitmesugust värvi
õõtsutades õiejärvi!

Tõest ja tarbest targutaja
inime, sa eluaja
aina külvad küsimusi,
hingad ohkeid hädalisi:
elujumalad, kuis võite
selleks anda ilu õite,
et neid varsti varistada,
raskel murel mullastada!
Tõeks ja sihiks ilu ise
võtab oma olemise,
valitsedes igal ajal
põlveneval põrmurajal;
tema taipamata tujud
muutvad ajas elukujud,
ilma ümber ehitades
ilu täiust igatsedes.

Õied kaovad. Lina latva
murrab looka raske pää —
nagu nõuta noorus: maha
vahib muremõttega.
„Oo! siis valguski on vale!
tühi tühjus taevaruum,
mis nii troostiv väetimale,
kellel' usk on elu tuum.
Mullas, kus me häll ja algus,
eluohvriks oleme, —
seal ka pimedus ja valgus,
igavik ja elutee."
Las' langevad kui õielibled
kõik viirastused, pettused,
las' kaob usk ja lapselootus
ja unistused vagased;
kuid kõigi ette üles tõusku
uus, õige elu-ideaal,
kus orjariigist vabailma
käib rahvas võitlemise teel.

„Sirbid käest ja põlled ette!"
sunnib töölist peremees:
„et saaks lina varem vette;
sume sügis seisab ees.
Nii siis päev ja öö
kestab linatöö!
Lina ise talulooja,
tema truuim tulutooja!"

Käes on sügisesed ajad,
kurja ilma kuulutajad —
kured kurvalt kaagutades
sõudvad musta linikuna
udus halli pilvi piiril
parves üle põimunurme;
künka veerul vaikses reas
linakakjad kummarduvad;
ei siin siuksu sirp, ei vikat,
ei siin ole hangu, reha:

nagu jumalikke taimi —
lõikamata korjatakse,
vaikselt vihku köidetakse.
Kuid sugemiseks sarra-ase
on keset nurme valmistud,
kui oleks võimu võllaplatsil
vast väljakohus korraldud:
mees linapeo pingi külge
nöörpressi abil pigistab,
ja raudse harja raksatusel
siis linakuprad langevad.

Kas looduses on asu mõttel,
kes külvi, lõikust korraldaks?
kas looja käsul, ettevõttel
umbrohi vilja lämmatab!
Kes kasvatanud kihvtitaimed,
mis surma toovad loomale?
Miks inimene näljas ägab,
kus viljarikkust rohkesti!
Võim võhkur aegadest käib läbi —
nii pahur, põlastav ja must —
teeb elumõttelegi häbi
ja näitab ilmatõele ust.
Must, valge vahetanud nimed
ja päeva ehteid kannab öö.

„Mis ma kuulen, linakakjad!"
kajab peremehe hüüd:
„halval põllul ohtjad, takjad . . .
jutt ja laul on laisa püüd!
Vaata, kus on töö:
side loid kui vöö!
Kaku kahar linapeo,
kõvasti ta kinni seo!"

On kakutud ja seotud peod,
siis veetaks' luhamaale nad,
ja täidetakse linaleod,
kus kiud pehmeks urbuvad.
Nii raske kivikoorma alla

saab maetud lina hoolega,
et ta ei pääseks põhjast valla,
ei vaba vette ujuma.
Kuid lina liigub, lina luksub,
ei vaibu vette vaiksesti, —
ju hävitatav elu tuksub
ja tungib viimse pilguni.

„Kuulge, mehed! noh, mis lugu
linaleol nüüd näha saab!
Lina käärib, lina kerkib,
vajutuse üles a'ab!
Kive küllalt meil;
pange, kordan teil',
raskust leole veelgi lisaks —
kuival kiud jääb kõvaks, visaks."

Vajutus sai vääriline,
nõrkes lina käärimine;
ja kui kustub taimes elu —
hakkab tema kõdunema.
„Olgu ikka valvus visa!"
aru peab pereisa:
„Nõrgem jätkem kauaks likku, —
liigne leotus kiudu rikku
võiks vast poole päevaga!"

Mudajärve, linalikku
nagu kullapesijad
astvad mehed ridastikku,
tehes kiule kaldal maad.
Püüdes lina seest
nad ei hooli veest!
Pervelt varsti vankri peale
tõstvad märga lina jälle!

Käimas koorem koorma järel.
Tööd on tervel taluperel.
Linavihud nurmel pikku
loobitakse ridastikku,
seal neid linaleotajad
kaaridesse õrgutavad,

et nad kuivaks ühteviisi —
poleks triipe rohelisi.
Sügisene tuul ja päike
jättis kõvaduse, läike
kuivatades kiududele,
lisaks lina väärtusele;
nii ta pandi kubudesse,
viidi varju lakkadesse.
Talveöösel tuisu-tuhin
uludes käib üle maade,
matab kinni madalikud,
poolest saadik puud ja põõsad,
nurm, mis seemet idustanud,
kaunist kiudu kasvatanud,
puhkab suve väsimusest,
kasvatuse kurnatusest.
Aga talutööd ei tunne
väsimust, ei vaheaega.
Pimes tuisupilves pilgub
latern läbi lendva lume:
seal on taluinimesed
astmas läbi lumehange
suuri saapaid kangutades —
rehe poole ringutades.
Käib hobu tiislipuuga ringi
ja inimesed kobavad...
Näib, nagu poleks töö, vaid mingi
juhm nõiatants, mis teevad nad.
Rehe seinad värisevad,
rappub raske rulliraam,
kuivad kolkmed kärisevad,
vabisemas võlliraam!
„Hoidke ratta eest,
ära ringi seest!"
Võimsalt veereb võlliratas,
hoogu annab hammasratas!
Kesk rehealust ripub latern
ja selles vilgub hundisilm;

tolm, hämarus ja hallid kujud...
kui õudne tontlik varjuilm.
Rehes kolisevad parred,
linamasin müriseb,
kägisevad kistavarred,
tuul, see räästas vuriseb,
turnab hobune,
köhib inime...
Puune masin linatööga
kõlab kokku talveööga.
Needmiseks või õnnistuseks...
valdadele vaieluseks,
küladele kisklemiseks,
pühaks või ka pahanduseks
saavad kõik, kel kuigi kuulsust,
tähtsust, mõju meie ajal.
Lina, kallis rahavili,
kasukandev kullaküli,
kes sa oled ärivallas
nüüd ja ikka ülistatud —
sa end ükskord hiljukesi
ilmutasid Murumaalt,
kus sa tõusid imeliseks
Eesti ebajumaluseks,
kasvsid kiirelt kauniks, visaks
rahvusliseks risti-isaks.
Ei igaveseks orjaohud
või seisma jääda aja sees!
Ju saatus oma ülekohut
näis kahjatsevat rahva ees.
Kuid — vanult vabadusepäevilt
siis ülestõusnud igatsus
sai eksituleks lootusele,
sai viirastuseks rahvale. —
Ei mälestustes kuldsed ajad
too orjavalda vabadust.
Mis hävitanud aastasajad —
ei asemele annud aasta.

Ja ori lootis, ori ohkas;
kord palus priiust taeva käest,
kord ootas teda imeilmast,
kord tingis teda trooni väest. —
Ei saksapriius astnud alla,
ei orjasauna sammuga,
ei päästnud orjakütkest valla,
ei õigust annud ammugi.

Ajast imbuv algas lugu,
leidis lootust eesti sugu:
kodukollet vabastada,
viletsusi välja a'ada.
Lunastades kodu-pinda
lina tõstis põllu hinda
(isandate avituseks,
orjarüütli ravitsuseks) —
mil ta kümneid kodustanud,
sadandeidki seisustanud...
Hulgad jäänud halva hoolde,
mitu tuhat tuule peale.
Siiski nagu kodu aule
lauldi linal' kiidulaule.
Eks ta päästja nime kanna,
kuule õiglast hosianna:
lina võimus Võiskul, Vändras,
Kuremaal ja Kambjas, Väimras
vaigistanud vaeste valud,
ostnud orjalastel' talud! —
„Sinkst, sinkst!" käib rabajas, ja rabin
ja tolm ning takud lendlevad...
— Oh aeg, nüüd harivad ka lina,
kuid lina mõnitus on see!
Kae, ennevanast, nägin mina,
siis tehti hoopis teisiti.
Ei olnud masinaid, ei raisku,
ei joostud uisa üle pää...
seal inime vast targu töötas
ja kallist vilja kandis maa.

Kord (olin poisiks Rääsma talus)
sai küntud sööti, mäletan,
seal nõmme-kõnnu liivapalus,
tead, Saviserva niidu man.
Noh, kündsin, äestasin ja, lihtsalt,
sai turba peale külitud...
Kuid linad kasvasivad ehtsad,
kiud selge — nagu loetud!
Kaks kaalu vakamaalt... Kus raha:
tead, rublat neli punna eest!
Jah, vanast — kiita ma ei taha —
siis leidus lina, leidus meest!
Me nõu ja jõuga töötasime...
Va Ursi Saamu, mäletan, —
viis punda päevas puhtaks! Ime?
Mees ise laulis selle man...
Nüüd pole linu, pole mehi, —
ehk mis veel on, siis masinad
(see meie aja linarehi!)
neid takukoonlaks taovad!

— Eh, Rein! Su juttu ma ei taha.
See a'ab mul päris hinge täis:
„Nad saivad, möivad, tõivad raha..."
Kuid kuis su enda käsi käis?
Sa kiidad üles end'seid aegu,
ning mõelda mahti sa ei saa,
et end'ne ori oled praegu, —
kuid muutunud on töö ja maa...
Ei märkagi, et maa jäi lahjaks
ja lina kehvaks, karedaks
ning puudub odav tööjõud, kahjuks,
kes teeks ta puhtaks, paremaks!

— Jah, Juhan, veli, õnn ei sigi...
ei edasi saa sammugi!
Mul vanadus on juba ligi
ja tervis otsas ammugi.
Oh oleks oma maa ja maja...
aed, nurmed... kartul, herned, oad.

Noh, veidike ka otra vaja,
et omast aidast saaks kõik road...
Noh, külvan mõõdukese lina —
saab riiet, adrakaplu ja...
vast lehmalõõg... Noh, arvan mina,
paar punnakest saab müüa ka!
— Kas jälle? Võtaks sinu juttu,
mis tuhat korda kuulnud ma!
Su mõlked liiguvad küll ruttu,
kuid ringist välja nad ei saa.
„Saaks maad, saaks maad", see jääbki sooviks,
kui kuju, millel puudub hing,
ja kui sa popsielu prooviks —
ka seal sind vaevaks hädaving!
Ei ohkamine vaeva väära,
ei ilmu abi üle öö.
Siin suvel nurmetööl ei määra
talv otsa tüütav linatöö!
Ei korterit, ei küljeaset, —
ja sööki oota võõrast käest...
Kuis tooks küll päevad tulevased
siin abi ohkamise-väest!
Meid õpetanud ajalugu
ja elu ise annud nõu,
kuis lunastab end orjasugu,
teeb vabaks inimlise jõu...
„Mehed, küll te töö on visa!"
hüüab rehte pereisa,
„millal linad puhtaks saavad!"
Juba ilmub linakaupmees.
See on kena saks: ta kannab
uhket kasukat, head kuube...
Iga nööbi
küljes lipleb linasirdus.
Eks ju talu
linaostjast pea palju lugu!
„Oh, küll on maa peal halvad ajad!"
nii kurtev perenaise jutt:

„Kuis täitsid tööga aidad, majad
meil end'sed vokitüdrukud!
Võiks linad kõik vast ära müüa,
sest raha eest ka riiet saad.
Kuid siiski... sugemiseks siia
te jätke mõned leisikad.
Küll tütardele veimevakku
mul täidaks poeriiegi,
kuid kuidas saaks me otsket takku,
teeks sulastele särkisid?"

Lina, kallis kasukiudu,
orjanurmel võrsund võim,
küll sa kasvataja kätes,
harijate hoolde antult
vaevled vaeselapse viisil
mitmest vintsutusest läbi, —
satud kord vast suurde paika,
härrasrahva ruumidesse,
kus sa orjaohtu tundes
väevõimu vallatusel
oma ilget ümbrust teenid,
kuni koltund, plekiline,
vanaturu väärtusena
ilmauulitsale hulgud,
kus sind määrdind mässitakse,
pahna sisse paisatakse
nagu langend naisterahvas
kaldub kõrtsi laua alla.

Linaostjad
külast külla ringi sõitvad;
tuisuteedel tukerdavad
linakoormad —
linna poole läevad voorid
tõtates.

Kiudekimpe lina-aidas
katsutakse, kaalutakse —
uuest' teele saadetakse;
ja peagi pikad kaubarongid

on lina hulgal kokku viinud —
ta vabrikusse vaalutanud.
Töökoda müriseb kui kõue,
mis ilma muutust kuulutab,
mis noole pillub pilve põue
ja õhu-umbust tuulutab.

— — — — — — — — —

Siin pakil pingutamas pooli
raudmasin raugemata hoos;
vaev vanast, noorest siin ei hooli;
on lapsed, naised, mehed koos.
Tolm, kihvtiaur siin täidab õhku,
kus mõetud iga ruum ja arv,
ning näitab rasket vaevarähku
siin iga pilk ja juuksekarv!
Ons ajateel nii umbne ohtlus —
ei võimaldu meil vabam töö?
Ons igavene koormas kohtlus
ja otsatu see orjaöö?
Töökas masin võitu saanud
teoajast ammugi,
ürsist, vardast vabastanud
põlist põlluorjagi.
Kus on lina ja maa
inimestega.
Siiski . . . orjavaev on vana —
alles end'se ahelana.
Toob elu ette oma aja,
kus ikkeid heidab ilmamaa;
on langemata lunastaja
ning vabastaja võitmata.
Töö, mis on külad, linnad loonud,
sood, nõmmed muutnud viljamaaks . . .
kes loojailme uueks loonud —
see ise ilma lunastab.
Saanud lõimed lõuenditeks,
kude koetud kangasse —
viiaks' viibimata riie

tuliuuelt turule.
Ja need masinad
ikka veerlevad:
veel ja veel on kaupa vaja,
maa ja linn on tarvitaja.
Vaevalt valmistatud lina
lumivalge lõuendina
minnes hulgal ilma sisse,
linnast kauge küladesse
nagu aimus läbi aja,
tuleviku tunnistaja. —
Talu, mõisat ostes, lina,
rahvapäästja polnud sina;
aga mingi priius-ime
ehib siiski sinu nime.
Rahvakihti killutades,
põllupinnalt pillutades
aitsid tööstust tekitada,
ilma uuelt elustada, —
andes talul jõukus-läiki
kiirustasid edukäiki.
Ja vabrik müriseb ning huugab
ööd-päevad vältab raudne vaev.

— — — — — — — — — —

Siin õige ilmasaatus ise
nüüd endist orja õpetab ...
ta endist põllutöölist tööga
nii tõsisemalt tutvustab. —
Küll põllunurmel linakiude
vast koguti ja kanneti;
kord lahutati neid, kord seoti,
kuid kiududeks neid jäeti.
Nii teenijad ja teolised
ka talus, mõisas, kandimaal
ja tarehurtsikutes halvus —
ei leidnud sihti orjara'al.
Üks siin ja teine teisal ohkas,
vast vargsi õ n n e s t unistas,

kuid lunastusetud ei taiband,
ei päästjat ilma ilmumas. —
Kus mürisevad terasteljed
ja raudsed rattad veerlevad,
saab kiude kiirelt korraldatud
ja kauniks kangaks muudetud, —
siin töötav hulk ja vaevamõte
saab jumalikuks ilmajõuks,
kes avab uue ilma ukse
ja rajab tulevikku tee.

1913

RAHUSTAMINE

Viiksuvad võllad ja raksuvad rauad,
väljadel kerkivad kääpad ja hauad.
— — — — — —
Hiilgab maa pääl surmahigi,
ülestõusmine on ligi.

1906

Luuletuskogust „Sula", 1926

TÕETERA

Sirge selg ja kange kael —
nende päralt piits ja pael;
küüruta end, nagu kästi —
ilmas elada võid hästi.

1907

Luuletuskogust „Sula", 1926

RASKE . . .

Kui kuningas näeb kurja und,
ei tervis ette löö,
ja mõisal maksuvõtu tund
on liiga raske töö,
nad seda selgelt teavad,
hulk abilisi peavad.

— — — — — —

Kus rent ja töö käib üle jõu,
jääb järele üksainus nõu:
sääl orjad võtku appi ööd,
sääl tehku ületunnitööd.

„Sula", 1926

SÄDE

Vestab vana luulelugu:
Muiste matkas rahvasugu
pimes õruõudses külmas.
Sädetki ei olnud ilmas,
sest et pimedusejumal
oli peitnud tulekuma,
katnud kiired kaljudesse,
säde sammaldunud kivis.

*

Kangelased kartuseta
läksid valgust vabastama.
Ei neil kaasas kaitsekilpi,
ei neil teele terasmõõka
ega kaenlas raudakangi.
Kilbiks võtsid kindla meele,
terariistaks tahtejõudu,
raudavasaraks vapruse.

Käies pimet pikka teeda,
rändes raskeid radasida,
võites võhkraid varjutonte,
pimedusepäälikuida,
kangutades kaljurahne,
killutasid kivimurde; —
säde sähvas pilvepõue,
pani piksemürinalla
õhulained lahvatama,
kirjutades tulekiirtel
välgujoa joonedella
valendava võlvi pääle
kangelaste võidulugu.

*

Noorus — kangelasesugu,
tõesta ilmsi muinaslugu,
saates sädet sõõrudesse,
andes hoogu ääsidesse,
sula-ahju suurde leeki,
haamrid hulgal helisema,
tõustes üles terastiivul,
kinni püüdes piksenooli,
taltsutades taevatuuli.

„Sula", 1926

VEEBRUAR

Mis helgib nii heledalt
päikese ees nüüd?
Liig valguses valuvad silmad.
Kas langemas talvine
rõhulik rüü,
kas koitmas ju kevadeilmad?

Siin kevad vast tarduse
peeglisse kaeb:
jää läigib ja hiilgavad hanged.
Talv kogub veel kütkeid,
end valjuvalt vaeb —
ees tormised heitlused kanged.

„Sula", 1926

SIIS

Kui ärkavad su jõud ja tõusvad tujud —
kõu tormitseb ja meri vahutab,
end kiirelt vahetavad pilvekujud,
vihm põudset nurme joodab, jahutab,
puu kõrge püüdes pilvi pillutada
teeb ladvas liigutusi ägedaid
ja okstes kohistades tormilaulu
ta lehilt raputamas pisaraid —

siis armastan sind, maa, näen sinus võimu,
mis sinu orjakütkeid vapustab,
näen elu võitu siis ja elu ilu
ning tunnen vabaduse ligidust.

„Sula", 1926

KEVADEMÕTTED

Orjust ja vägivalda vihates,
kõrgemaid eesmärke ihates
tormasid vennad, õed
nagu kevadised jõed
vabadusevõitlusesse.

Lõkkena kiirgab ju kevadekoit,
äiksena heliseb vaprate võit.
Võitlusväljal verelilled,
kalmel tulekarva õilmed
vabadusetähtedena.

Õilmitse iluna, vabanev pind,
tõtta ja tihene, võitluserind.
Vii meid vaimustusevoole,
üleilmse võidu poole,
vabadusekevadele.

„Sula", 1926

ENAMLUS

Sa sündisid pimedas Põhjamaa ududekogus,
sa vangistud teadusel' tundmata hukkav komeet,
said leekivaks Neevala raua ja kivide segus
kui orjastud hulkade päevatäht, tuleplaneet.
Sind meeletult armastab Põhjala pind
ja ihkab ekvaator ja troopika rind.
Siin purustab inime põlise alandamise,
ei ohverda taeva-, ei maalise isanda ees,
siin riigiks on rahvas ja valitseb vabadus ise,
siin ahelas endine õigus ja seadusemees.
Mis valevõrk aastatuhandel lõi —
su lõke ju aastakümnega sõi.

Ju vaarumas kiskjate karjad ja taarumas troonid
ning hulvamas haavatud tiigrid ja kaarnate parv,
said tänavapühkmeteks isamaa tähed ja kroonid.
On täidetud karikas. Algab uus ajaloo arv.
Su hüüe on laava ja võitmatu taud,
on timukaperele kraater ja haud.

„Sula", 1926

18. MÄRTSIL

Miks vaatate murru, kus vajunud haud,
raudkujudes samblenud vallid.
Ju kiljatas kivi ja rabenes raud
ning vaarusid varemed hallid.
Ju tõustes ta purustas manala kalda,
läks Oktoober kotkana päikesevalda.

„Sula", 1926

DETSEMBER

(1. XII 24)

Me võitlus võrdlemata väerinnal
ekvaatorina valdamas planeeti.
Meil kangelasi kasvab igal pinnal.
Kes peab me arveid, korraldab ankeete!
Kas, Komintern, kõik sõjakutsed kuuled,
loed üleilmset lahingute sõudu?
Mopr[1], mõistad ahelate rasket luulet
ja raudse vaikimise kannatuse jõudu?

---

[1] МОПР — Международная организация помощи борцам революции — massiorganisatsioon, kelle ülesandeks on rahvahulkade ühendamine rahvastevahelise solidaarsuse vaimus fašismi reaktsiooni ja valge terrori vastu võitlemiseks. Toim.

Kui paljuid piinavad veel vangirauad,
kui paljuid kandvad meeleheite tiivad!
Mis Balkanitel pajatavad verehauad,
kui paljuid katvad Rahumäe liivad!
Las lõõmab võitluskirg, Detsembri julgus jõuab
ja meeletuste uragaan las tormab üle maade,
Oktoober peagi siis üle ilma sõuab,
maad pärib vapper kommunismi aade!

„Sula", 1926

MAI

Sinuga suurustab päike,
lõhnavad põõsad ja puud,
ülistab õilmete läike,
hõiskavad miljonid suud.
Hämaras orjuseilmas
ärkas su kevademeel,
vägivald pidas sind silmas,
mõõgad sind saatsivad teel.
Võredes vilkus su päike,
ahelas haljavad puud,
keelduna kevadeäike,
õilmed ja ööbikusuud.
Äike ei ähvardust kuule,
päike ei paranda meelt,
ahelail allu ei luule,
kevad ei komista teelt.
Võttes türannidelt troonid
jumalat julgelt sa lõid,
paisates kirikukroonid —
pühade pühaks meil' said.
Pimedas kaevandi põues
äiksena helises Mai,
tumedas tehaseõues
valgusekevadeks sai.

Kündja, sa küngastel kuuled,
päiline, põldudel näed
eluna aegadeluulet,
loojana töörahvaväed.
Tõkkeid ei tunne ta tõte,
kaljudki kaovad ta eel.
Tööliste üleilmne mõte —
ruttab ta rajatud teel.
Ajaloo kevade püha,
ülestõusmise hüüd,
metsas ja mägedel müha
maale ja linnale nüüd.
Aegade eelkäija olles
võitluspäevaks sa said.
Võitude võiduna tunneb
tulevik Esimest Maid.

„Sula", 1926

SEITSMENDAL NOVEMBRIL

Sel päeval vabadusepiigid
lõid vabisema ilmariigid.
Ilm võrdlemata pöörde eel
ja klassivõitlus uuel teel.
Me ainsa tõega võime leppi:
kõik ühe eest, üks kõigi eest.
Ei vaja valitsusekeppi,
ei hoolekandjat peremeest.
Ja tormikiirusega sõudes
maailmast läbi lendas ta,
lõi vägivallalt aru nõudes
kõik kannatused põlema.
Kommunism maailma veel ei valda —
on siin ja sääl tal tõkked ees.
Kuid juba jõudnud iga kalda
hüüd: „Maha vürst ja peremees!"

„Sula", 1926

VÕITLUSLAUL

Ilm hõiskab, võiduhüüded huultel
ja rüüstab orjaahelaid;
maalt lahkub udu tormituultel,
pilv noolib välke heledaid.
ÜKP
võitude
alguse
annud orjastuste ilmale.
Komintern,
meiega
ühenda
seisused, klassid ja liigid,
kõik põlised orjuseriigid.
Kõik võitlusesse! Edasi
me üleilmse võiduni!

Küll vaja vastset hiinamüüri
Euroopa orjakauplejail,
et hoida veel maailma tüüri
ja pidutseda katkumail.
KNI[1],
edasi,
otsani,
vabaduselõket õhuta,
linn ja maa
ühenda,
võimsaks saa!
Äiksena iga ilmakaare
hüüa mannermaale ja saarde:
Kõik võitlusesse! Edasi
me üleilmse võiduni!

Maalt kaovad vürstid, see on vähe,
nüüd usutroongi põrmusse!

---

[1] Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal. Toim.

Me enne lahingust ei lähe,
kui kodanluse hukkame!
Meie noor
pioneer,
sõjaleer
sinust kangelase kasvatab;
rahvaväel
raudsel käel
võidumäel
lõpetad sõdade ohtu,
mõistad viimaseil mõrtsukail kohtu.
Kõik valmis! Valmis alati
me üleilmse võiduni.

„Sula", 1926

PEREMEESTELE

Maad mõõdetud täpselt ja arvatud õhk,
on jagatud rahvad ja orjuserõhk.
Küll muidu kõik rajad ja osad on hääd,
kuid Nõukogude Liiduga murravad pääd:
„Kui enamlist Venemaad jätame nii,
siis sedamaid orjadest oleme priid!
Kus Aasia mässulist mõtet vast saab?
Mil põhjusel Aafrika vastu meil a'ab?"
Kui küüniks te küüned nii kaugel' kui suu,
te pimestaks päikse ja kustutaks kuu.
Päev-päevalt teil väheneb voli ja pind,
päev-päevaga laieneb võitluserind.
Teid jumal ei avita paganamaal,
ei kihvtised gaasidki kristlastera'al.
Aeg vaagib ja vabastab Niiluse veed,
säeb Siiami sillad ja India teed.
Saab lahti Kalkutta ja Kapimaa reid
ning vaba Gibraltar ei tunnegi teid.
Kuis võeti teilt Piiter ja Moskva, Tiflis —
nii võetakse Rooma ja London,
Pariis.

„Sula", 1926

RAHVAMAJA

Kroonlühtreid ei ole. Ka puudub parkett.
Uh! kuis me saaks ainsagi ahju.
Et kunstide kuning vaeb leiba ja vett —
me rõõmudel pole sest kahju.
    Oh! kui palju võitlust ja vaidlemist võis
    meil' tuua see seinadevare.
    Kuis puikles siin kulak ja kirikumõis.
    Nüüd siiski on vaba me tare!
Uks hingab. Veel akendest libiseb lund.
Mis sellest. Me oleme noored.
Näeb aukline eesriie iludest und.
Naer, kõmin ja seemned ja koored...
    Tst! Eesriie heitub (ta järsku ei saa —
    veel palju on sõlmi me traadis).
    Juht algabki. Jutuga esineb ta
    kui külamees lihtsamas laadis:
Me tänane tähtpäev. Me seisukord nii.
Teed võtsime varemevallas.
Eks hooled ja ühendus edasi vii.
Küll võidame. Paistab ju kallas.
    Noor pioneer näitab (siin sumisev saal
    teeb põneval vaikusel ruumi),
    kuis paljaste kätega leekidemaal
    võib segada süsi nii kuumi.
Küll laksudes tõusevad lained. Kuid veel
ei varise varjunud talad.
Siis vaheaeg. Mõõna ei märkagi meel.
Uus põnevus — võitluse alad.
    Meil grimmi ei ole. Kes osades noor,
    siis pääkate kukla ja — nudi;
    kes vana, sel pääkate ripub kui loor,
    käib küürus ja kongates — tudi.
Hütt raksub ja ruttab. Kuis hindame sind, —
külm, ümar ja lagunud maja!
Mis palju siit valgust ja soojust saab rind —
kuis väga on meile sind vaja.

„Sula", 1926

PARIISI KOMMUUN

Ma olen inimene.
Mul jumalat ei ole,
ei usku, isamaad,
ei häid, ei kurje vaime;
ei ole kodukohta, isamaja, —
ei tea ema hauaküngastki.
    Ma olen võitleja.
    Mis oleks mulle püha,
küll vähe kõiges ilmas leian ma.
Kuid võitlemise ajaloosse vaates —
kui mälestustes minevikuvarjud
ja mõtteis tulevikukujud kerkivad —
näen võitlemas Pariisi kangelasi.
Kommuuni kalmul pühanevad tunded.
Kommuuni lapsed, noorikud ja mehed
siin surmapõlgusega
tormasivad võitlustulle.
Nad surres kõigutasid tervet ilma,
lõid vabisema vallid, müürid, sambad,
mis seni vankumata seisnud ajaloos.
Me tuletorni kindluse kaljul,
me lipukirjadele andes elujõudu,
Kommuuni võitlusvannet
kuulutas:
    Sul olgu püha inimeseõigus,
    sa sure võitlejana,
    sa orjaikkes elada ei tohi.
Ma olen proletaar.
Mul kannatust on palju.
Ja teiste tuhandete keskel võideldes
ma ootan võitu. Nähes orjarauas
veel miljoneid, ja võidus julge olles —
ei kaota tasakaalu karges hinges.

Kuid nähes timukateperet
püha kalmu ümber
ja kuuldes nende
hooplemise ohtrust
mul katkeb kannatus,
mind võidab viha
ja meeletuse verelained
tõusvad üle pää, —
süüpinki saadan külmaverelise ajaloo,
ja hukka mõistan iseenese,
mis prassivad timukad me sõjakääpal,
mispärast vaba pole veel Pariis.

„Sula", 1926

OKTOOBER

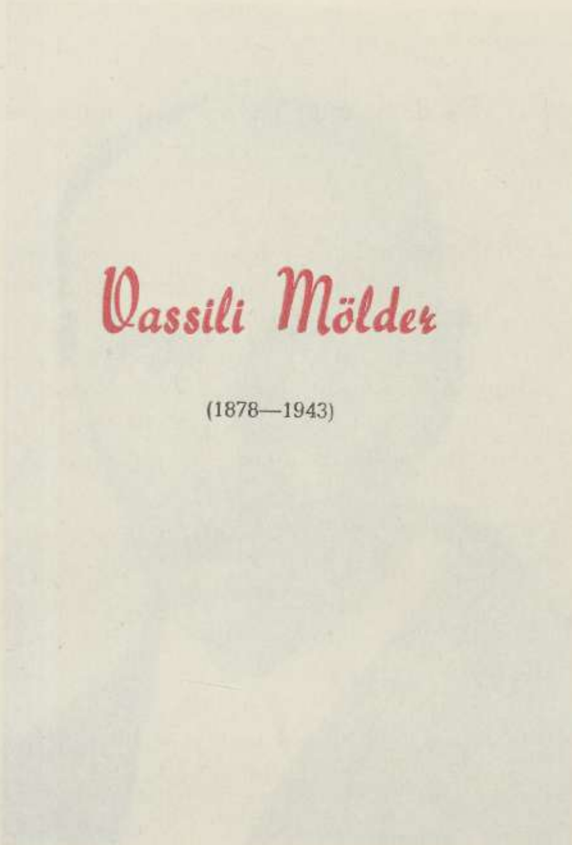
Käib äiksena ümber maailma me oktoobrimõte.
On kaotanud keskpunkti ajaloo raskustekaal.
Siin võitlus saab seaduseks. Häbeneb sundusevõte
ja looja läeb orjuseigavik ohetera'al.
On alanud tormihoog ajaloomerel,
ta kadumist kuulutab timukaperel'!
Suur algus viib varjule endised ajaloo nimed
ja võitlus maailmale uue ekvaatori loob,
teeb rusudeks rahva teel tõkked ja jumalaimed
ning aegades varjatud väärtusi esile toob.
Toob priiuse fata-morgaanale kadu
ja hävitab põliste valede madu.
Uut mõtet saab sõda ja rahu, uus
aine saab tõele ja aule
ja leekimas tundmused uued, uus rahvas, uus
tüüpus ja laad,
kes vabastas võitluseaadet ja võitluselaule —
ta saatuslist hümni on kuulamas rahvad ja maad.
On kustumas orjalik tõde ja valgus.
Siin rahvaste ajaloos hommik ja algus.

„Sula", 1926

PROLETAARNE REVOLUTSIOON

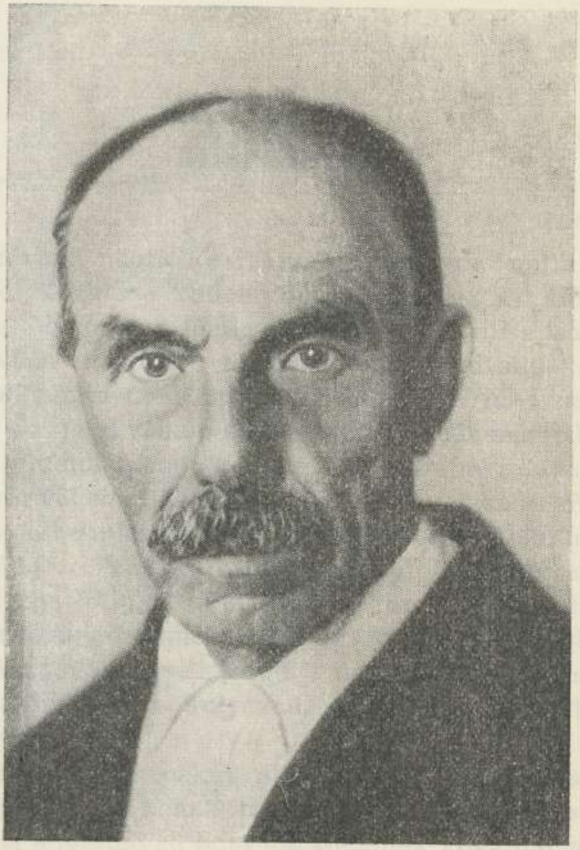
Sa tuiskasid tulemäe tormise jõuga
su võitmatu leegi
ja halvasid võllalist võimu, mis ilmamaad
ahelas pidas.
Su leegid ei rauge, ei jaksa neid piirata
keegi —
nad läitvad lämbunud Lääne, nad hõõguvad
orjunud Idas.
Nii äiksena müriseb kraater, ju taevani
tõusevad lõkked,
su kuma maailmale koiduks — ta vaimustab
vaevatud jõud.
Su laavades sulavad kindlamad kivised
tõkked,
su sädemeid ihkavad orjad, kõik rüüstatud
rahvad ja tõud.
Ei varandust valda su leegid, ei põle siin
metsad, ei majad —
leek mööda läeb õlekõrtestki õiglaste
põllul.
Siin põlevad kaagipuud, troonid ja
võllad,
altarid, templid ja hiied ja ristid ja
urnad,
mis kuhjanud maapinnal usu ja orjuse
omavad ajad.

„Sula", 1926

Vassili Mölder

(1878—1943)

MISPÄRAST?

See on vana näotu lossivajunud onnilogu, mille mullaks kõdunenud õlgkatuse kallal vihased põhja- ja loodetormid alati suure lõbuga oma jõudu proovivad. Põrgulise isuga piinavad nad vana raugakest: tõstavad tema kord siit, kord sealt nurgast kaltsupidi üles, raputavad mõne korra tugevasti ja paiskavad siis jälle vanale kohale tagasi, et lähemal silmapilgul sedasama jultunud mängu korrata. Vahetevahel rebivad nad tal suurema või vähema tüki küljest ja pillutavad selle kõrshaaval laiali, sellega hooplevalt näidata püüdes, et raugake nende ees tolm ja põrm on. Vanake vabiseb, vingub ja nutab oma piinajate käes, aga kalgid tormipojad ei tunne halastust. Ja kui südametud piinajad viimaks väsivad, siis on vanake jälle mitu uut valusat haava ihusse saanud ja ta vanad küljekondid, mida inimesed roovlattideks kutsuvad, on mitmest kohast inetult paljaks kistud.

Onni alumine jagu pakub niisama kurba pilti. Äramädanenud seinapalgid on kohati harilikust paigast kaugele välja nihkunud ja ähvardavad onni iga silmapilk kokkulangemisega. Üks nurk näib kord kindlasti otsuseks teinud olevat ennast ülekaela heita, kuid kavalad inimesed on ta nõu aegsasti märganud ja paari tugeva toe varal teda vägivaldselt oma ametisse paigale jääma sundinud. Onni sissekäigu avaust varjab madal praguline ja pleekinud luugitaoline lauatükike, mida väljastpoolt tugev puupöör kinni hoiab. Kaks tillukest neljaruuduga akent, tuhmid ja tumedad nagu surija silmad, on ainsaks tundemärgiks, et seespool mitte neljajalgsed loomad ei asu, vaid

kahejalgsed, kes võib-olla ise endid omas rumaluses vahest koguni inimestekski peavad.

„Maja" sisemus seisab välimusega täielikus kooskõlas. Kitsas, pime, haiseva õhuga täidetud ruum. Mudane, auke täis savipõrand, ämblikuvõrkudega ülekülvatud ja nõega läikiv süsimust lagi ja sedasama karva sein. Määratu suur paekivist tehtud kerisega ahi, mis nagu mõni vanaaja hiigelelukas välja näeb, matab tervelt kolmandiku muidugi kitsast toaruumist enda alla. Paar pinki, üks vigaste jalgadega ja määrdinud õlgpõhjaga tool, pisuke värvimata laud, koitanud riidekapp nurgas, lapsekiige ja voodi, naruse vaibaga kaetud — see on terve toakraam, mis võõrale sisseastujale silma puutub.

Ühe akna all, mille tahmaste ja roheliseks päevitanud ruutude läbi vaevane valgusehämarus tuppa hiilib, istub viletsas riides noor naine ja hoiab väikest mõne kuu vanust lapsukest põlvedel, kuna suuremad — neid on tükki neli — eemal mudase põranda peal käperdavad. Naise näojooned lasevad arvata, et ta kord vististi ilus on olnud, kuid praegu ei ole sellest ilust enam lõhnagi järel. Kõrged, kondised põsenukid, terav nina ja tuhmid, kurva vaatega silmad, mida sinakad ringid ümbritsevad; näovärv on kollakas-kahvatu ja otsaesisel, silmade ning suu ümber asuvad sügavad jooned, mida vali elukäsi sinna kriipsutanud. Ta näost ja kogu kõhnast kehast paistab haiglane väsimus.

Ta paneb lapsukese, kes vahepeal magama uinunud, ettevaatlikult kiigesse, manitseb teisi lapsi vagusi olla ja mitte kära teha, asub siis uuesti akna juurde ja vahib rahutul pilgul lumisesse kaugusse.

„Mu jumal, kuhu Jüri ometi nõnda kauaks jääb?" sosistab ta murelikul toonil.

Jüri on tema mees. Ta on ameti poolest mõisa moonamees, see on äraseletatult: mõisniku pärisori. Jüri algas selle elukutsega juba siis peale, kui ta vaevalt jalgu järele jaksas vedada. Seitsmeaastaselt pandi ta mõisa seakarjaseks, missugune amet aasta-aastalt raskema vastu ümber vahetati, kuni hobustepoisi ametini. See aeg oli nagu ettevalmistamiskooliks edaspidisele elule. Siin pidi ta oma tulevase isanda võimu ja autoriteeti tundma õppima ja juba aegsasti harjutama oma turja selle üle-

jõu ees painutama. Kolmeteistkümneaastase poisikesena käis ta juba kui mees kunagi isaga seltsis mõisas teol ja tegi igal nädalal oma kolm päeva ära. Ränk oli selline orjus noorukesele küll, aga parata polnud midagi, sest peenike pere oli neil kodus rohke. Väsitav raske, ülejõu käiv töö kurnas poisi liiaks ära, ja lasi ta pilguks ajaks musklid vähe lõdvemale, siis sai ta mõisasundija käest mõnegi hea võmaku kuklasse — „laiskuse eest", nagu need ütlesid.

Aegamööda sirgus Jüri meheks, võttis naise ja sai isaks. Sealtmaalt ei ole Jüri enam ühtegi vaba päeva näinud. Päev päeva kõrval, olgu see suvel või talvel, orjab ta väsimatu hoolega mõisat, et perele, kellega taevas teda nii rikkalikult õnnistanud, leiba ja kehakatet muretseda. Truult ja ennastsalgavalt on ta oma mehe- ja isakohuseid täitnud, kuid sellegipärast tikub puudus, nagu öeldakse, „uksest ja aknast" sisse tulema, sest moonamehe palk on nii rohkearvulise perekonna ülalpidamiseks liig kasin.

Jüri oli mõisaga alati heal jalal seisnud, kuid viimasel ajal muutus see vahekord märksa halvemaks. See oli sel ajal, kui terve suure Vene riigi sisemine elu keemas ja käärimas oli. Igal pool tõusid töölised üles, nõudsid tööpäeva lühendamist ja palgalisa. Ka mõisamoonakad, kellede seisukord iseäranis vilets oli, ärkasid unest ja hakkasid oma „ülemuselt" endile lahedamaid elutingimusi nõudma. Mõisas, kus Jüri teenis, tehti sedasama. Teomehed seadsid omavahel märgukirja kokku ja Jüri kui terasema vaimuga ja arukamat meest valiti ühel häälel kirja parunile ära andma. Jüri puikles küll esiotsa vastu, teades, missuguseid tuliseid süsi siis selle kohustuse täitmine tema pea peale koguda võib, andis aga siiski viimaks enamuse tungivale soovile alla.

Mehed käisid mõisas ära, aga nende käigul polnud loodetud tagajärgi. Parun ei lubanud ainustki meeste nõudmist täita, vaid austas mehi igasuguste kõlvatute aunimedega ja ähvardas lõpuks kõiki koerapiitsaga mõisaõuest välja kihutada. Kõige rohkem sõimata sai õnnetu Jüri, kes paruni ütluse järgi see „peamässaja" olevat. „Armuline" ähvardas teda jalamaid teenistusest lahti lasta, jättis aga pärast ometi, ei tea mis põhjusel, ähvarduse teoks tegemata. Sellest päevast saadik märkas

aga Jüri, et teda mõisasundijate poolt nüüd teravasti silmas peeti; kõik halvemad tööd, mis mõisakohas kunagi ette tulid, anti tema teha ning tõrelda sai ta üsna alati.

Täna hommikul oli Jüri haiguse pärast töölt koju jäänud. Teda oli eile paari teise teomehe seltsis linna saadetud, kust ta alles südaöösel tagasi jõudis. Teel oli ta ennast külmetanud ja selle tagajärg oli kange pea- ning kontide valu, mis teda voodisse maha murdis.

Võis umbes keskhommiku aeg olla, kui korraga mõisa vahimees ilmus ja käsu tõi: Jüri tulgu jalamaid mõisa juurde, parunihärra tahtvat temaga rääkida. Pikemat seletust selle nii rutulise käsu otstarbe kohta ei teadnud või ei tahtnud ta anda.

Kui Jüri ennast haigusega vabandas, tähendas käsutooja, et saksa käsku ikka peaks katsuma ära täita; mõisa ei olevat ju kus ilma taga ja ilm ei olevat ka väga külm.

Jüri ajas ennast suure vaevaga jalule, pani riidesse ja läks. Ta arvas, et saksaga jutuajamine vististi kaua ei kesta ja et ta tunni-poolteise pärast jälle kodus on.

Miina — nii oli naise nimi — ootas ja ootas. Tund läks tunni järel mööda, aga meest ei ilmunud. Isevärki rahutus asus naise südamesse. Kui Jürile vahest mingi õnnetus ei juhtunud! Ta oli ju nii haige, päris surnu nägu, kui toast välja läks — jumal teab! Ja mis asja pärast oli teda ülepea mõisa kutsutud?

Miina ohkas ja ta murelik pilk eksis lumisel lagendikul ümber, nagu ootaks ta sealt oma teadmatuse kohta seletust. Kuid külm, osavõtmatu lumeväli on vaikne ega anna mingisugust vastust.

— — — — — — — — — — — —

Ukse taga kolistati. Erutatult kargas Miina püsti, lootes, et tulija Jüri on. Kuid ta eksis: see oli vana lombak Mari, kes mööda küla armuande korjamas käis.

Miina näole asus uuesti kurbuse vari.

„Tere päevast, noorik!" sõnas tuppakomberdav vanaeit lõõtsutades ja laskis harjunud viisi järele silmad üle kitsa, pimeda toaruumi käia. Ta luurav pilk algas ukse juurest peale, reisis pikkamisi üle nõetanud lae ja seinte, hulkus mudasel

põrandal ümber ja jäi viimaks perenaise katkise seeliku peale peatuma. Sellejuures ei jäänud talle midagi majas nägematuks, vaid iga pisem asi, isegi iga roostetanud nael seinas ja lutikas seinaprao vahel olid tal peenelt läbi silmatud.

„Tere, jumalime!" kostis Miina tasa, käskis eidel istet võtta ja hakkas ise väikest, kes ukse liikumisest tekkinud kolina läbi üles virgunud, uuesti magama kussutama.

Lapsed kogunesid uudishimulikult võõra ümber ja jäid suud ammuli selle otsa vahtima.

Eit koputas lumiseid jalgu vähe puhtamaks, istus siis ahju kõrvale järi peale, köhis, nuuskas ning pühkis silmi ja avas viimaks oma kõneohtra, hammasteta suu, millele, kui see kord hoogu võtnud, raske oli tõket teha.

„Oh, minu südamekallis noorik," algas ta, „küll on aga nüüd kurjad ajad maailmas, sa taevake! Inimesed on püsti kurjust täis: ei karda enam jumalat ega taheta ülemate sõna kuulda? Sa taevake, kes sihukest asja enne kuulis või nägi? Enne ei julgetud mõisa kupjalegi sõna vastu hingata, kui kepp turjal tantsis — nüüd treegitakse kroonu ja ta ülemate vastu! Sa taevake! Jah, reagitagu küll kuda tahte, aga mina ütlen, kes meile ülemad seadnud muudku jumal — ja tema seadmistele julges üks nõder, patune inimene vastu hakata? Sa taevake! Aga jumal ei lase ennast pilgata, nagu meie kallis õpetaja seda ikka ütleb. Säh, eks nüüd olegi jumala nuhtlus kaelas: sakstele anti vana voli jälle kätte ja need muudku nuudivad ja tapavad inimesi, et kole kuulda! Sa taevake! Näe, eks meiegi mõisa sõitnud täna vägi kasakaid, nüüd käivad teised härraga seltsis mööda valda ringi ja nopivad aga inimesi kinni, sa taevake . . . !"

Eit oleks sellel toonil veel kaua edasi jahvatanud, aga kuiv köhahoog tuli peale ja mattis silmapilguks hääle kinni.

Noorel naisel oli tundmus, nagu oleks ta järsku kusagilt raske uimastava hoobi pähe saanud ja vahtis laia segase pilguga eide otsa ega saanud tükil ajal sõna suust.

„Kasakad mõisas?" kogeles ta viimaks suure vaevaga.

Eit oli vaheajal läkastustõvest jälle vähe toibunud.

„Sa taevake, kas sina veel ei teadnudki?" küsis ta uskumatul toonil.

Miina ei vastanud midagi. Ta aju töötas palavikuliselt, mõte mõtte järel vilksatas elektrikiirusel läbi pea. Nüüd oli temale korraga selge, miks Jüri mõisa kutsuti. Jüri oli teatavasti mõisaskäigust saadik härra vihaalune, ja nüüd tahtis ta temale vististi kätte maksta. Jumal hoidku, ega ta ometi? See ei või olla, juba mõte selle peale on liiga hirmus! Tema mehel ei olnud ju mingit süüd — mis põhjusel pidid nad teda siis nii hirmsal viisil karistama?

Lombak eit oli imestades naise surnukahvatut nägu silmitsenud. „Kulla noorik, mis sul viga on? Sa taevake, sa oled ju näost valge nagu lumetükk! Egas see kasakate tulemine sind nõnda ä'ä ehmatand? Ole aga mureta, noorik, ega nad meiesugustesse puutu: nad otsivad mässajaid."

Miina oli ikka veel tumm. Siis kahmas ta korraga pleekinud suurräti varna otsast pihku ja pöördus kärme liigutusega lombaka poole.

„Kuule, Mari," lausus ta isesuguse võõra, kurgu põhjast tuleva häälega, „sa ole nõnda hea ja jää väheks ajaks minu laste seltsi... ma ise lähen natukene välja... Eks?"

Ja ilma vastust ootamata tormas ta toast välja ja pani pooljoostes mõisa poole lippama. Vanaeit jäi temale pead raputades järele vahtima: ta arvas naise peast segase olevat.

Miina aga tõttas lendaval sammul edasi. Tee oli paksu, tuhkjat lund täis tuisanud, mis mõnes kohas kuni põlvini ulatus; tuul lõikas hammustavalt näkku ja tungis läbi kerge riide igalt poolt näpistades ihu kallale, — aga Miina ei märganud midagi tähele panna. Tema pead täitis praegu ainult üks mõte: Jüri!... Jüri!... Ta oli otsuseks teinud mõisa minna ja meest ähvardavast hädaohust päästa katsuda. Et Jürit nimelt hädaoht ähvardas, selles polnud enam kahtlust. Härra kandis Jüri vastu salaviha südames ja nüüd leidis ta paraja aja olevat oma viha välja valada. Ta on vihatujus hirmus mees, see härra — seda teab Miina. Aga ta tahab tema juurde minna, tema ette põlvili maha heita ja kõik oma palved ja pisarad, terve oma verise südame tema ette välja puistata. Härra on vali mees, aga ta on ometi i n i m e n e.

Ja kui ta inimene on, siis peab temal ka süda olema, mis teise inimese hingepiina nähes mitte kiviks jääda ei või. Ta ei

või ometi temalt ta ainust tuge ära võtta, teda leseks ja neid viit väetit kanapojukest abita vaeslasteks jätta! ... Ei, nii metsik ei või inimene olla, olgugi et ta saks on! ...

Nõnda arutas Miina teel iseeneses ja kiirustas sammu. Et see tee täna ka nii kole pikk on! Muidu ei ole seda mõisavahet enam kui hädasti verst maad, aga täna näitab kaugus otsatu olevat. Taevane jumal, kui ma viimaks veel hiljaks ei jää!

Miina ei malda enam kõndida, ta jookseb... Sellegipärast on ta meelest, kui jõuaks ta ainult tigusammul edasi. Kange tuul asub ka nagu kiuste just risti vastu ja takistab omaltpoolt jooksu. Oh, et tal nüüd tiivad oleksid!

Ometi viimaks on ta Kuusiku kääru tagant, mis saladusliku linikuna hirmupaika varjas, välja lagedale jõudnud. Nüüd võib ta juba mõisat ja selle ümbrust selgesti näha. Oo, küll on seal rahvast koos, nii et mõisaõu mustab aina! Selle mustava parve keskkohal arvab Miina iseäralist liikumist märkavat, aga ei saa maa kauguse pärast ometi aru, mis seal sünnib.

Korraga — mis see oli? Mõisa poolt kostis vali, kõrvulukustav kärgatus. Püha taevas, kas see ei olnud püssipaukude ragin?! Oh, Jeesus, Jeesus, halasta? ...

Miina silmade ees muutub kõik mustaks, ta komistab ja kukub maha. Aga üleloomuliku jõuga ajab ta ennast jälle jalule ja tormab edasi.

Ta pea kohiseb, mõistus kipub tal segi minema. Mõtted on tal iga järjekindluse kaotanud: need eksivad korratult ümber nagu ärahirmutatud hirvekari. Nad jooksevad heitunult laiali, põrkavad kokku, lagunevad uuesti, liginevad jälle üksteisele, liituvad ühte ja sünnitavad viimaks ühe ühise koleda pildi. Seal, mõisa õue peal lamavad tapetud inimeste surnukehad aurava vere sees hunnikus maas, ja teiste hulgas on, tumm ja tardunud, ka tema Jüri ... Uu! ... Uu! ...

Edasi, ikka kiiremalt jookseb Miina, hoolimata sellest, et tal hing kangest jooksust kinni tikub jääma. Soo, nüüd on ta juba üsna mõisa ligi ja võib mõndagi näha, mis seal sünnib. Ta näeb suurt hirmunud rahvakogu, kes poolringis mõisa talli ees seisab. Veidi kaugemal paistavad suurte karvaste mütsidega ja toorete metsikute nägudega sõjamehed, püssid käes. Ta näeb ka mõisahärrat, kes sõjameeste seas kärmesti edasi-

tagasi sõelub, vahetevahel ühe või teise juures sammu peatab ja midagi käte ning suu abil seletab. Ta silmab kasakate vahel ka mitut kinniseotud meest, kes temale tundmatud on. Tapaohvrid vististi muidugi! ... Jälkusevärin käib Miinal viimase mõtte juures läbi keha. Aga kus on siis Jüri? On ta juba maha lastud, külm, hangunud surnukeha? ...

Varsti peab Miinal selle kohta selgus käes olema. Veel mõni kümmekond sammu — siis näeb ja kuuleb ta kõik.

Mõisa talli tagant jookseb jõgi läbi. See on käreda jooksuga ja külmetab ainult südatalvel, kui pakane kõige valjem on, kinni. Et tänavu talv siiamaani pehme on olnud, siis on jõgi veel kattest vaba. Sellest jõest tuleb Miinal üle minna, siis on ta nuhtluspaiga juures.

Juba on ta kitsa purde peal, kustkaudu otsemat teed talli juurde pääseb, kui ta korraga sõjameeste hulgas, kuhu ta terve tähelepanu juhitud on, liikumist märkab. Kasakate salk taganeb kahele poole ja jätab keskele kitsa tänava, kustkaudu kahe püssimehe vahel keegi halli pintsaku ja siniste pükstega mees lagedale tuuakse ... Kõigevägevam jumal, see on ju ... Jüri!!!

Veri tarretab Miinal soontes, nagu kinninaelutatult jääb ta kesk purret seisma. Ta teeb kätega mõned masinlikud liigutused, avab suu, kuid keel ei kuule sõna.

Nüüd silmab ta vangi ees mõisahärra ähvardavat kogu ja vali käskiv hääl kostab temale kõrvu:

„Sinu lontrus minu töölised üles kihutama! Sinu olema üks mässaja ja saama oma palk!"

Enam ei näe ega kuule Miina midagi. Kõik vajub ta silmade ees paksu veripunase udu sisse.

Vaheajal on sõjamehed ettevalmistustega korrale jõudnud. Kuuldub komando ... püssid kerkivad ...

„Jeesus, Jeesus, tulge appi! ... ai, ai, ai!!! ..." kostab järsku talli poolt küljest kole luust ja üdist läbilõikav kisa. Nõdrameelne kisendaja teeb paar hüpet ettepoole, kaotab tasakaalu ja langeb alla mustavatesse voogudesse. Veel nõrk lämbunud hädakisa — siis sirutab saagihimuline vetevana isukalt oma külmad käed õnnetu keha ümber ja matab ta oma kaissu ...

Prauhh! — kuuldub samal pilgul vali, õhku vapustav rak-

satus, nagu oleks kõik pikkertaadi pillid ühel hoobil vallale pääsenud. Vana põline jalakas vabiseb; kõhn inimesekogu, keda tugevad köidikud kõvasti tema sammaldanud tüve küljes kinni hoiavad, vabaneb järsku nagu nägemata kätest ja kukub ilma häält tegemata alla mustavasse auku, kuna ta kehast väljapritsiv soe vedelik puutüve ja augu kalda tumepunaseks värvib ... See on moonamees Jüri, keda sõjakohus ässitamise pärast surma on mõistnud.

Selle laul on lauldud. Järgnevad teised.

Parun X silmitseb lõbuga sõjameeste tegevust pealt. Ta huultel lehvib võidurõõmus naeratus.

— — — — — — — — — — — —

Kui loojaveerev päike oma viimased kiired pilve vahelt veel nagu jumalagajätmiseks üle maa saatis, siis leidis ta siin ainult koledusi, verd, meeleheitmist ja pisaraid. Ta nägi abita jäänud vanade ja väetite laste piiritut ahastust, silmas emade ja leseks tehtud naiste nõdrameelseid pilkusid, kuulis nende haledaid oigamisi ja kramplikku nuttu ... Ja kohkudes peitis ta oma palge jälle pilve taha ära ja ta lahkuv pilk näis imestades küsivat: „Mispärast on see kõik nõnda? . . . mispärast?"

1906 Ajakiri „Töö", 1909

TÖÖLISED

Nii palavat suve ei mäletanud inimesed ammugi enam näinud olevat. Isegi kaks kuud aega ei olnud tilkagi vihma tulnud. Ilm oli iga päev selge ja vaikne; päike leegitses hommikust õhtuni nagu hiigelvulkaan ja saatis hävitavaid tuliseid laenguid alla, mis armuheitmatult loodusesse surma ja hukatust külvasid. Maapind oli kõrbenud ja praguline, õhk uimastava kuumusega täidetud. Kollakas põuaudu hõljus viljapõldudel, kus põllumehe lootus kõrvetava palavuse käes haledalt närtsis ja suri.

Sõitsin asjatoimetuse pärast linna. Palavus oli isegi vankril istudes väljakannatamatu; kuum, vastik higi jooksis ilma vaheta sorinal mööda keha alla, lagedal võis veel vähegi hinge tõmmata, aga metsa vahele jõudes tundus, nagu oleks korraga palavasse sauna sisse astunud. Pea sees kipitas, hingata oli raske. Taskurätik, millega nägu kuivatasin, oli paari-korrase pühkimise järel nii läbi ligunenud, et enam tarvitada ei kõlvanud. Hobune lõõtsutas ja liikus raskelt ja puiselt edasi.

Edasi sõites silmasin läbi uduse virvenduse enda ees maanteel liikuvaid kogusid. Ma olin kuulnud, et siin osa maanteed, mis liig madal ja sellepärast kevadel ja sügisel läbipääsemata porine oli, kõrgemaks pidavat tehtama; nii olid liikuvad kogud siis vististi teetegijad töölised.

„Mu jumal, selle küpsetava kuumuse käes peavad inimesed veel tööd tegema ja niisugust ränka tööd!“ liikus mul tahtmatult mõte läbi pea.

Ligemale jõudes nägin, et mu arvamine õige oli: need olid tõega töölised, kes määratute hobusevankri taoliste kärudega tee peale mulda vedasid. Neid oli tükki kümmekond meest,

nooremaid ja vanemaid. Nende näod, milledelt higi ojana maha voolas, olid kõhnad ja päikesest tõmmuks kõrbenud. Kehakatteks oli neil ainult määrdinud särk ja aluspüksid, mis üleni veest nõretasid; mütsid olid nad palavuse pärast peast ära pannud ja märjad juuksed seisid tortidena püsti nagu harjased. Uimaselt ja vaaruvatel jalgadel liikusid nad suure vaevaga oma määratute kandamite järel edasi, tõmbasid kohale jõudes korraga sügavasti hinge, heitsid ühe tuima, väsinud pilgu valmistehtud töö peale ja tõttasid siis jälle kärmesti tühjade kärudega tagasi.

Ma peatasin nende kohale jõudes hobuse, teretasin ja tegin meestega juttu. Nad seisatasid silmapilguks ja silmitsesid mind pooltusaste, umbusklikkude pilkudega.

„Kas niisugune raske töö selle palavaga teid ka ära ei tapa?" laususin ma ühe noorema mehe poole pöördudes, kes minule kõige lähemal seisis.

Töömees ohkas.

„No, ega ta vist sunnitöölisel ka rängem või olla," vastas ta mõru naeratusega, „aga või meiesugune aega või tööd valida võib. Muudkui rühi aga edasi, kui nälgida ei taha."

„Kui kaugelt teie selle mulla veate?"

Töömees näitas käega sinnapoole, kus mets lõppes. „Vaadake, sealt teiseltpoolt metsa nurka. Tuleb ligi pool versta maad ära sõita," seletas ta.

Minu imestusel ei olnud piiri.

„Aga kulla inimene, see on ju hirmus! See on hobuse, aga mitte inimese töö! Siin võib ju tervise eluks ajaks nahka panna!"

„Või ta nüüd tervisele head ütleb," kurtsid mehed, keda minu sõbralik toon jutukamaks tegi, „aga kes sellest võib hoolida. Õhtul oled kange nagu puuhobune, kõik kohad valutavad, ei taha süüagi. Mõnikord löövad veel krambid jalgade sisse ega saa kogu ööl silma kinni panna."

„Ja kui suured teil kärud on, need on ju arust väljas hoopis! Kas ei võiks ometi vähemaid tarvitada, niisuguseid, nagu mujal tööde juures näinud olen?"

Töölised kehitasid nukralt õlgu.

„Jah, vaadake, targad mehed on selle kõik väga kavalasti

välja mõtelnud. Meil on siin tükitöö ja maksu saame käru pealt, sellepärast laseb siis ka peremees hästi suured kärud teha."

„Kui palju ta teile siis selle hiigelvankri täie eest ära maksab?" küsisin ma järjest kasvava huviga. „Alla kümmet kopikat ometi mitte?"

„Võta näpust, kesse niipalju annab! Kaks kopikat saamegi kõigest."

„Kaks kopikat!" hüüdsin ma vaevalt oma kõrvu uskudes. „See ei või võimalik olla?"

„Päris tõsi jutt!" kinnitasid töölised ühest suust. „Sellegi saime suure punnimisega, ei tahtnud mees esiteks rohkem maksta, kui poolteist kopikat käru pealt."

„Jumaluke, sellega ei teeni ju leiva rahagi, riidest pole juttugi!"

„Noh, kui viimne välja panna, siis ikka oma viiskümmend kärutäit mehe peale päevas ära ajab. Aga seda tuleb harva ette. Mõni päev kolmkümmend, kolmkümmend viis, teinekord nelikümmend..."

„Siis on teie peremees vist töö liig odavalt ära kaubelnud, et nii vähe maksab?" pärisin ma edasi.

„Või odavalt!" lausus üks töömeestest põlastavalt. „Küllap sellel mehel tuleb raha sisse nagu raba. Mineval aastal oli teine kuus tuhat rubla puhaskasu tasku pistnud, tänavu on tal kahes kohas tööd ja mees loodab terve kümme tuhat võitu saavat. Ta on teetöödega mõne aasta sees rikkaks meheks läinud. Linnas on tal paar-kolm maja ja kümned tuhanded pangas raha seismas."

„Aga miks te siis temale nii odavalt tööd teete?" sõnasin ma etteheitvalt. „See on ju lausa rumalus. Jätke töö seisma ja nõudke hinda juurde. Küll ta juba juurde lisab, kus ta parata saab. Töö tahab teha ja uusi töölisi pole ometi igatahes kohe varna otsast võtta."

Paar meest naeratasid sellepeale kurbtusaselt.

„Oleme sellegi ära katsunud, aga sellest ei tule midagi välja. Mehed ei ole ühte vedu: üks treigib, teine teeb tööd edasi. Mõni mees joob oma palga laupäeva õhtul peol maha ja võtab pärast külast söögimaterjali peremehe käe peale võlgu.

Niisugused juba ei jaksagi treikida: hakka treikima, pole midagi enam suhu pista."

Sellele kurvale tõsiasjale oli võimatu vastu vaielda.

„Aga teie, kainemad ja arusaajamad mehed, võiksite ju ometi mujalt mõnd sündsamat tööd otsida," katsusin ma nõu anda. „Võiksite näiteks kuhugi ehitustööle minna, seal on töö kergem ja palka saab ka rohkem."

Mehed kõngutasid lootusetult päid.

„Jah, teil on kerge ütelda, — aga kuhu sa lähed? Ehitusi ei ole meie teada siin ümberkaudu kusagil, iga päev käivad siit töömeeste salgad mööda, kes ehitustööd otsivad. Ja peaviga on veel see, et suurem jagu meie seast ehitustööd ei oskagi. Mina siin ja mitu teist oleme oma noorpõlve vabrikutes ära elanud, kus midagi niisugust õppida pole saanud. Kevadel lasti meid „Dvigatelist" tööpuudusel lahti, hulk aega hulkusime ümber ja otsisime tööd, kuni viimaks selle teemeistriga linnas kokku juhtusime. Ja ega me poleks siia tulnud, kui hingest aimanud oleksime, et see niisugune siberi töö on; aga ta ei rääkinud meile õigust, ta pettis meid. Ta kiitis, et töö kerge olevat ja teenida võivat 2—3 rubla päevas; kärutamist ei olevat sugugi, vaid muld tulevat niisama labidaga tee kõrvalt tee peale loopida. Sedaviisi, pettuse kombel sai ta meid siia. Nüüd aga on igamehel rahakopikas otsas, raske on kuhugi kaugemale tööd otsima minna. Mõnel mehel on pealegi perekond linnas, kellega sedagi vaevast teenistust pooleks jagama peab. Niisiis ei ole midagi parata, muudkui orja aga edasi!"

Ma olin nende inimeste kurva saatuse üle südamepõhjani liigutatud, ja mu meel oli seda raskem, et ma neile mingit troostivat nõu anda ei teadnud. Ma pidin juba minekut tegema, kui üks töömeestest lausus:

„Võibolla ehk soovite ka meie meistrit näha, siis vaadake: ta puhkab seal tee kõrval liivahunniku otsas."

Ma pöörasin oma pilgu sinnapoole, kuhu töömees käega näitas. Liivakasti otsas, paksust sarapuupõõsast varjatud, pikutas umbes 35—40-aastane tüseda kasvuga mees. Nägu oli tal paks ja punane nagu puhastverd kodanlase oma kunagi; kael oli jäme nagu härjal, ja kõht — oi, sellest oleks julgesti kolmele mehele jatkunud. Seljas oli tal peenike hall ülikond ja

rinna peal rippus raske kullast uurikett alla. Ta norskas rahulikult nagu inimene, kelle südametunnistust pisemgi mustuseplekk ei rüveta. Isegi lugematu kärblaste parv, kes magaja higise näo peal ja pärani lahtioleva suu ümber käperdasid, ei suutnud ta magusat õiglaseund segada...

Vaheajal olid töölised jälle tööle asunud ja küürutasid väsinult oma hobusevankrite taga.

Ma jätsin jumalaga ja sõitsin rõhutud tundmustega edasi.

1909

SUGUVEND

Madal toauks avanes valjusti kääksudes ja tuppa astus — Marduse peremees.

„Tere lõunat ja jätku leivale!"

„Tere, tere! Jätku tarvis!"

Marduse peremehe toon oli, nagu ikka, jahe ja ärilik. Majaelanikud, kes parajasti leiva ja silguga keha kinnitasid, heitsid rutulise pilgu võõra poole ja nende näod muutusid väga tõsisteks. Peremehe ilmumine siia hurtsikusse, mis väga harvasti sündis, ei tähendanud juba midagi head. Sest kunagi ei tulnud see mees muidu kui „asja pärast", ja selle „asja" küljes rippus harilikult hurtsiku elanikkude edaspidine saatus. Ka täna arvasid nad ta näost lugeda võivat, et tal midagi niisugust „asja" südame peal on.

Võõrale pakuti istet.

„Ega ole aega istuda ühti," sõnas see vastu tõrjudes, istus aga siiski, kui palvet uuesti korrati, pakutud toolile.

Paar minutit valitses toas rõhuv vaikus. Marduse peremees silmitses aknast välja ja näppis sellejuures rahutult oma lühikeseks lõigatud habet. Lapsed asusid põrandale ja piilusid altkulmu kartlikult võõra poole.

„Noh, mis siis väljaspool uuemat ka kuuldub?" lõpetas viimaks lauas istuv mees, kellele nähtavasti söök enam hästi ei tahtnud mekkida, vaikuse.

Marduse peremees köhatas.

„Ei midagi," lausus ta kähku, ennast toolil kohendades. „Ma tulin asja pärast. Nagu teate, hakkab teie rendiaasta varsti täis saama."

Mees tundis rinnus valusat pistet ja naine ta kõrval ohkas tahtmatult.

„Mis sellest siis on?" sõnas esimene oma ärevust vaevaga maha surudes. „Saab see aasta täis, eks algame uut jälle. Halba ei ole ju, jumal tänatud, meie vahel midagi ette tulnud, sest ma olen alati püüdnud oma kohuseid teie vastu korralikult täita. Tänavuaastane rent on küll veel maksmata, aga selle tasun, nagu ikka, aasta lõpul ära."

„Ah, mis te tühjast hädaldate," rääkis Marduse peremees ja tegi käega tõrjuva liigutuse, „ega ma sellepärast tulnud. Vaadake, kuidas lugu on: mul on nõu tuleval aastal kohta ise pidama hakata. Sellepärast tulin teile seda aegsasti ette teatama, et endile uue koha teaksite kuulata."

Rentnikul jäi leivasuutäis kurku kinni. Totralt vahtis ta Marduse peremehele otsa.

„Peremees, te teete nalja!"

See kehitas naeratades õlanukke.

„Mispärast? Ei, ma räägin tõtt. Meil on kodus töötegijaid küllalt — mistarvis peaksin ma põllutüki võõra käes pidama?"

Mehe näol vaheldus kahvatus punaga. Ta suunurkades tuksus kramplik värin.

„See tähendab, teie tahate mind naise-lastega südatalvel majast välja ajada?" lausus ta kibedalt. „See ei lähe, kulla peremees. Siis oleksite pidanud mulle juba pool aastat ette ütlema, aga kus nüüd pool aastat enam on?"

Marduse peremees jäi rahulikuks.

„Pole õige, sõber," hakkas ta iseteadvalt seletama. „Seaduse järele peab siis pool aastat ette ütlema, kui poolte vahel kirjalik kontraht olemas on; et meil aga seda ei ole, siis on seaduslik etteütlemise tähtaeg kolm kuud. Sellega, nagu näete, ei ole minu teadaandmine sugugi hiline."

„Aga, peremees, kuhu siis teie lubamine jääb?" segas nüüd ka rentniku naine, kes esimesest ehmatusest vähe toibus, ennast vahele. „Meest peetakse sõnast, härga sarvest! Esimesel aastal lubasite meile, et niikaua siin koha peal elada võime, kui ise tahame. Miks tahate nüüd oma sõna murda?"

Marduse peremees vahtis lakke, kus ämbliku küüsi sattunud kärbes meeleheitlikult pirises, ja näppis habet.

„Ei mäleta, kas seda kunagi lubanud olen," sõnas ta ükskõikselt. „Ja paljugi, mis vahel ettemõtlemata lubatud saab," lisas ta nagu vabanduseks juurde. „Kui iga tühja lubamist pidama hakkad, siis võid kergesti sisse kukkuda. Teate, ma olen järele rehkendanud, et see koht mulle umbes nelikümmend rubla aastas sisse tooks, kui ta mu enese käes oleks. Aga mis ma tast nüüd saan? Kõigest see kuus ja pool rubla renti."

Rentnik hakkas sapiselt naerma.

„Lori ajada ei ole ju kunst!" hüüdis ta ägedalt ja tõusis laua tagant üles. „Ma hakkan juba teie manöövritest aru saama, peremees. Teie tahate renti jälle tõsta, muud mitte midagi!"

„Mis te nüüd tühja räägite?" tegi peremees imestava näo. „Ma pole rendi tõstmisest sõnagi lausunud."

„Aga see plaan teil on. Noh, ütelge ära, kui palju te õige renti nõuate?"

„Ma ütlesin juba, et ma kohta ise pidama tahan hakata."

„Saage ometi aru, et ma nii ruttu siit kolida ei saa," ahastas rentnik. „Nüüd tuleb just see kõige külmem aeg: kuhu ma lähen väikeste lastega? Ega see uus koht kohe varna otsast võtta ei ole."

„Võite ju kevadeni siia jääda, kui korteri eest üüri maksate."

Tuli vaheaeg. Marduse peremees näppis habet, rentnik seisatas kesk tuba ja näris tusaselt huuli.

„Kuulge, peremees, räägime nüüd tõsist mehe juttu," algas ta viimaks tüki aja pärast rõhutud häälega. „Mis häda teil seda kohta enda kätte võtta on? On teil piirist puudus või? Jätke koht minu kätte edasi. Palju te renti nõuate?"

Marduse peremees tõusis otsustava näoga üles.

„Olgu siis, kui just soovite," lausus ta nõusolevalt, „aga vähemaga ma ei lepi kui kakskümmend rubla aastas."

Rentnik ja ta naine ehmatasid puukangeks.

„Kakskümmend rubla?!" karjatasid mõlemad korraga. „Kakskümmend rubla kahe vakamaa põllu eest?"

Naine puhkes nutma.

„Mõtelge ikka jumala peale ka, peremees!" häälitses ta läbi pisarate. „See on ju päris röövimise kaup! Enne maksime

mõisnikule neli rubla aastas. Siis ostsite teie koha ära ja lubasite renti alandada, et ühed eesti vennad oleme — aga vale! Aasta pärast panite poolteist rubla juurde. Ja nüüd — nüüd nõuate korraga kakskümmend rubla! Nii südameta ei oleks parun ka mitte! Uhuhuu!"

Ta laskus nuuksudes laua najale kummuli ja peitis näo käte vahele.

Marduse peremehele oli niisuguse etenduse pealtvaatamine nähtavasti piinlik.

„Lõpetame lori," rääkis ta kärsitult. „Teil ei ole minule midagi ette heita. Kuidas ma teid röövin? Koht teeb, nagu ütlesin, aastas umbes nelikümmend rubla sisse. On see siis palju, kui te ta eest kakskümmend rubla renti maksate? See on veel sõbra kaup, mõne teise käest võtaksin igatahes rohkem. Ja siis on ju täiesti oma asi, kas kohta edasi pidada või ei. Minu otsus on teil nüüd teada; tehke, kuidas arvate."

Marduse peremees jättis jumalaga ja läks minema.

1909

MINU PÜÜDED

Ei ma taha „äiu! äiu!"
laulda sulle, kodumaa,
millega sind aastasajad
kussutati magama.

Mina tahan äratada
unemaalt sind ülesse,
tahan tagasi sind võita
elavale elule.

Une vastu, mille kaisus
suikusid sa varemalt,
kutsun ma sind mõõka tõstma
julgelt, võimsalt, vägevalt!

Purustame unekütked,
hävitame uduöö!
Alles siis võib vilja kanda
iga eduline töö.

„Sõnajalad", 1910

MINU LAPSEPÕLI

Paljud ülistavad
lapsepõlve nii,
tema mälestusi
tõstvad taevani.
Minu lapsepõli
hoopis teisiti —
äratab mu rinnas
õudseid tundmusi.
Hella ema armu
pole maitsnud ma;
teda kaotasin ma
tillukesena.

Kurnav töö ta hauda
enneaegu viis...
Rasked ajad mulle
algasivad siis.
Tige võõrasema
ilma armuta
jagas hoope selga,
piinas näljaga.
Varsti anti kodust
võõra juurde mind,
kus ma leinasin kui
pesast lahkund lind.

Pisarad ja ohked,
kannatus ja piin
olivad mu osa
alatasa siin.
Tühi kõht ja taplus,
ülearu sund;
magada ei lastud
kunagi täis und.

Teiste laste pilge
kodus, karjateel
tegi minu elu
sapisemaks veel.
Laulgu teised kiitust
lapsepõlvele,
minus äratab ta
õudse tundmuse!

„Sõnajalad", 1910

KIRJATUUM

„Armsad hinged, ärge püüdke
tühja ilmlist mammonat:
endid kuradile müüte,
teenides kaht isandat!

Nõudke taga taeva vara,
elumannat lõpmata,
mida koi, ei rooste riku
ega vargad kätte saa!"

Nõnda hüüdis kirikhärra
kantslist kogudusele;
toon, mis põrutav kui äike,
lõikas kuuljail üdini.

Mulle veidi võõras kõlas
jutlustaja loogika:
teadsin ma ju teda ennast
„mammona" sees ujuma.

Teadsin, kuidas moonakuhjad
kirikhärral' kantud said,
kuidas talle ümber aasta
voolas kokku tuhandeid.

Pikkamisi sain ma kätte
kirjatuuma ometi:
meid teeb õndsaks taevamanna,
mammon — kirikhärrasid . . .

„Sõnajalad", 1910

VAGA MEES

Baptistipapa jutustas,
et põrus talutuba:
ta ilma otsa kuulutas,
mis liginevat juba.

Maad mööda käivat möirgaja,
kel koletumad sarved,
ta järel' jooksvat hirmuga
siin suured rahvaparved.

Neid metsaline juhtivat,
kel Valekristus nimeks:
see suuri asju tegevat,
et rahvas paneb imeks.

Kõiksugu imemasinad
ja teised hullud värgid
sest tigedast kõik olevat
ja viimse aja märgid.

Kõik nüüdsed kirjad, raamatud —
need olla kurja võrgud:
neis saada „loojat" pilgatud
ja naerdud taevast, põrgut.

Siis edasi ta pajatas
veel kohtupäevahirmust,
ja ilmalapsi sajatas,
kes lahkund „talle" armust.

Ta kujutas, kuis vagasid
rõõm ootvat taevasaalis;
seal kõrval hirmsaid piltisid
ta põrgust ette maalis.

See mõjus. Polnud kuulda muud,
kui ulguv nutukaja...
Näis nii, kui oleks tekkinud
siin järsku — hullumaja.

Sai lõpetanud vaga mees
ja sammus pilguks õue,
siis eided, taadid ohates
käed libistasid põue,

ja oma higikopikad
nad usus ohvriks tõid;
ka lesenaiste veeringud
end aralt hulka lõid...

Et aeg ju oli hiline,
siis pererahvas palus,
et vaga mees öömajale
jääks nende kehvas talus.

Taat võttis vastu lahkuse,
veel pika palve luges;
siis kambris, pehme voodisse,
ta teki alla puges.

•

Kui teisel päeval koidikus
eit unekaisust ärkas,
siis oli suur ta imestus,
kui tühja voodit märkas.

Taat oli öösel salaja
ju talust plehku pannud...
Kas ingel nägematult ta
siit oli ära kannud?

Vist mõistatuseks kõigile
see lugu jäänud oleks,
kui peremehel äkisti
üks mõte tulnud poleks.

Neil seisis kambris riidekapp,
ja selles oli peidus
kõik rahatagavara napp,
mis kehval mehel leidus.

Ta avas kapi rutuga
ja — langes murtult maha:
läind ühes vaga mehega
ka oli *t e m a r a h a* !

„Sõnajalad", 1910

ORJA LAUL[1]

Ori ma olen ja orjaks ma jään,
kuni ma elan ja hauasse läen.
Orjuses ema mind ilmale kandis,
orja osa karm saatus mulle andis;
orjus mind ootab, ükskõik, kuhu läen.
Ori ma olen ja orjaks ma jään!

Väiksena juba, kui jalg veidi kandis,
isa mind mõisa seakarjaseks andis.
Tihti seal sõimati läbi mu keha,
tihti sain kepiga tutvustki teha.
Mõtlesin: kuhu ma ikkagi läen?
Ori ma olen ja orjaks ma jään!

Pärast, kui meheks ma sirgusin juba,
anti mull' korteriks moonaka tuba.
Suvel seal vihmaga uputus kange,

[1] Ühe kodanliku „isamaa-laulu" paroodia. Toim.

talvel kõik nurgad täis härma ja hange.
Aga kus minake paremat näen?
Ori ma olen ja orjaks ma jään!

Hommiku koidikust kuni öö ligi
pisarda mõisniku põllule higi,
kummarda saksa kui piirita võimu,
kannata sundjate toorust ja sõimu.
Ometi — kuhu ma hingega läen?
Ori ma olen ja orjaks ma jään!

Olgu, et orjan ma suved kui talved,
tühjad on siiski mu kotid ja salved,
pere on rohke ja alati mure,
et aga lapsuksed nälga ei sure.
Puudust ja häda nii tihtigi näen —
ori ma olen ja orjaks ma jään!

Küll on see orjade elu siin kibe,
tee on nii kivine, konarlik, libe,
kunagi pole sul vabamat tundi,
järjest kõrv kuulma peab vastikut sundi.
Vaevalt võin loota, et paremat näen —
ori ma olen ja selleks ka jään!

„Sõnajalad", 1910

TALUMEHE HÄDA

Raha, raha! anna raha!
seda kisa igal pool,
pööra sammud kuhu tahad —
päris häda sellel lool!

Juhtub nägema sind härra,
kohe kärgib kurjasti:
„Jüri, lontrus, rent sul võlgu,
millal ära maksma see?"

Lähed mööda vallamajast,
jälle süda vabiseb:
maksud võlgu — kes teab, kunas
haamrimees ju ligineb!

Isegi, kui pühakotta
astud sisse palvele,
kuuled: siingi vastik mammon
saanud sõnaõiguse . . .

Rahanorimisekisast
kõrvad aina huugavad;
jumal teab, kui kauaks nõnda
nad veel sõna kuulavad!

Kui ka vilets põllunäru
rublatükke kasvataks,
kahtlane, kas sellest veelgi
kõiki poole ulataks!

„Sõnajalad", 1910

„TÕE"-KUULUTAJATELE

„Armas vend ja armas õde,
küürutage, roomake!"
Umbes sellesarnast „tõde"
jutlustate rahvale.

Ei me sarnast „tõde" taha —
hapuks, läilaks läinud see,
sest see „tõde" salgab maha
inimese väärtuse.

Orjameelselt küürutada,
ükstapuha kelle ees, —
sellega ei valmis saada
suuda enam igamees.

Inimene pole mitte
mõni koerakutsikas:
tema mõistus — meel ja mõte —
seisab astme kõrgemas.

Mõistus — see peab vabanema
orjaaja kütketest,
vana ilm peab taganema
uue, võimukama eest!

Elu vabastavat tõde
kuulutage ilmale,
siis teil' iga „vend" ja „õde"
tuleb vastu lahkesti!

„Sõnajalad", 1910

MÄRGUSÕNA SURMALE

„Surm, kus nüüd sinu oda sai,
kus põrgu võim ja voli?"
Nii laulsid need, kel enne sind
nii väga tarvis oli.
Ja kurvalt pea sa longu lõid:
tööd oli tõesti vähe;
vast harva mõnel' ohvrile
said anda vopsu pähe.

Kui töötas inkvisitsioon,
kui loitsid tuleriidad, —
neid aegu sina vististi
küll mälestad ja kiidad.
Siis ülirohke oli saak,
sul oda tilkus verest,
ja hädakisa, needmine
pea kostsid igast perest.

Nüüd jälle on su oda töös
ja põrguvõimud lahti:
hulk kuradisi päevad, ööd
maailmas peavad jahti;
jõus jälle inkvisitsioon,
nii armutu, nii valju —
ja võiduröömul hõiskad sa,
sest tööd sul palju, palju!

Mil lõpeb sinu röövisõit,
mil nüriks läeb su oda?
Mil vabalt jälle hingab ilm
ja möödas oht ning häda?
Mil lõpeb kõik — ei karvapeal
me suuda ette näha,
kuid kindel on, et sinule
jäeb pidupäevi vähe!

„Sõnajalad", 1910

KODANLASE HÜMN[1]

Oh kapitalismus,
sind kummardan ma,
su jumalikku suurust
ma kiidan lauluga!

Mul hõbedat, kulda
task täis kuhjani —
mis läheb korda mulle,
et nälgib tööline?

Ei puudus, ei häda
mind tabada ei saa,
kui sinu pehme süli
mind varjab armuga.

Oh õitse veel kaua,
sa, suur kapital,
sa üksikute rikkus
ja vaimuvara salv!

Su poole ma hoian,
sull' truuiks ma jäen,
niikaua kuni ükskord
su — õnnist otsa näen!

„Sõnajalad", 1910

ELU-VARJUD

I

Vildakile vajund tare,
katus mäda, aukline.
Tares istub õhtulauas
perekond nii vaiksesti.

Isa, ema, neli väikest,
teeniv tüdruk, sulane.
Kõikidele maitseb hästi
leib ja silk, leem vesine.

Pereisa on nii vaikne,
tõsine ja mõtetes:
näib, kui lasuks raske koorem
vanamehel südames.

[1] Kuhlbarsi laulu „Mu isamaa, armas" paroodia. Toim.

Lõpetatud õhtueine,
lahkub pere lauasta.
Ohates käest paneb ära
pereisa lusika.

„Mis sul on?" talt küsib naine,
„miks sa mures seisad nii?"
„Mis mul on?" Mees heidab käega.
„Parem ära küsigi!

Käisin mõisas härra jutul,
oma häda kaebamas,
et on vili äpardanud,
puudus tuppa tikkumas.

Palusin, et ta mu peale
vähekegi halastaks,
kõrget renti kehval aastal
mõned rublad alandaks.

Härra naeris. „Tühi lori,
lontrused kõik olete!
Härra armust aga muidu
elada vist tahate?

Et te, nagu näen, mul juba
elate liig priskesti,
olen pannud renti juurde
kümme rubla kõigile!"

Palusin veel. „Ah, ei taha?
Hea, siis välja jalamaid.
Küllap juba mina leian
peremehi paremaid!" . . .

Nõnda kurdab ahastades
vaene rendiperemees.
Naine surnukahvatult
seisab, ohkab, silmad vees . . .

II

Maantee ääres, metsa serval
seisab vilets hütike,
nagu selge prügihunnik,
mutipesa sarnane.

Hütis istub voki taga
halli peaga eideke,
laseb, nii kui jõud veel lubab,
vänta käia kiiresti.

Siiski tihti veerlev ratas
nagu mõttes seisma jääb.
Eide kiirelt töötav aju
möödanikust pilte näeb.

Nooril päevil naiseks läinud
oli ta poolvägisi,
teiste keelust hoolimata
mõisa moonamehele.

Mees nii hea, nii karsk ja tubli,
truu ja ustav naisele;
mis sest lugu, kui ka oli
elukutse vaevane.

Noorusaastad nagu unes
olid kiirelt kadunud;
ainus puudus: lapsi polnud
elu neile kinkinud.

Aga puhas õnn ei asu
kuski venna — valuta:
viimne juhtus, nagu pikne,
õnnelapsi tabama.

Ühel päeval murtud käega
tuli koju teomees;

käe ta oli purustanud
auruveskil töötades...

Mis siis muud kui öeldi lahti
vigane mees sedamaid;
ega mõis ju jõua toita
kõiki sante, viletsaid!

Sellest päevast on nad asund
siia saunahütisse.
Mees see kerjab, naine töötab
küla perenaistele.

Viletsasti päevast päeva
on nad läbi ajand siin,
kindlas usus, kannatuses,
ehk küll elu selge piin. —

Täna ootab eidekene
pikisilmi vanameest,
mitu korda aknal käinud
on ta juba voki eest.

Väljas vinguv tormikisa,
möllav tuisk ja käre külm.
Eide süda tardub põues:
taat on teel — ja näe, mis ilm!

Videvikul sõidab õue
naabritalu peremees;
reel tal lamab kõver kogu...
Eit jääb tummaks — t e m a m e e s!

Võõras lausub: „Taevas kutsund
ära sinu vanameest;
leidsime ta linnast tulles
maantee äärest lume seest!" — —

— — — — — — — — — —

Nõnda oma elupäevad
pidi lõpetama see,
kes see mõisal' ohverdanud
nooruse ja tervise. —

III

Küla künkal kivist hoone
seisab uhke rüütlina,
üle lagund onnikeste
heidab pilgu pilkava.

Seestpoolt kostab kisa, kära,
toores vanne, needmine . . .
Siin on koht, kus rohkeid ohvreid
Bacchusele tuuakse.

Rikas paneb oma rublad,
vaene oma kopikad,
aga kõik nad ühteviisi
ühte paika sulavad.

Rikkal vahest tühiasi
mõned rublad raisata,
aga vaene — viimne kopik
läheb tal vett vedama!

Kuid mis sellest? . . . Jook siin klaasis
naeratab nii mahedalt;
pealegi on elu raske,
rõhub kukalt valusalt . . .

Siin on neid, kel naised kodus
pisarsilmil ohkavad;
jahu, tangu poest tooma
mehed välja läksivad.

Pühad lävel. Söögipoolist
mõndasugu vaja veel;

olgu rikas, olgu vaene —
pühad ikka kõikidel.

Aga näe: siin veereb praegu
viimne kopik letile . . .
„Hõissa, poisid! Lööme kokku!
Kas me nannid oleme?!"

IV

Külast väljas üksik maja
lõhkend kivikorstnaga,
pisukene saunahurtsik
paari suitsend aknaga.

Õues lumepallisadu
möllab sõjalises hoos;
siin on poisse, plikakesi
suurel hulgal üheskoos.

See on küla k o o l i m a j a,
hariduseallikas,
see on paik, kus nooresoole
teadusidud tärkamas.

Uksel' ilmub mehe nägu,
kahvatanud, haiglane.
„Lapsed, tuppa!" väsind häälel
komandab ta salgale.

Lapsekari tormab tuppa
rüseledes, vadinal.
Varsti algab rõkkav sumin
toavalgel hämaral.

Tuba pisike ja madal,
õhk kui keldris sügavas;
seinadel ei ainust pilti,
ainust kaarti rippumas.

Sein on vana, repetanud,
palgid niisked, rõsised;
põrand naksub igal sammul,
lauad mädand, auklised.

Laste jaoks viis väikest lauda
väriseva jalgega,
igal silmapilgul valmis
ülekaela kukkuma.

Iga lauda mahuks ritta
hädavaevalt neli last,
aga siin neid kiilutud
viis ja kuus on toredast'!

Kitsas toake ise täidab
ülipalju nõudmisi:
lapsele on õppeklassiks,
siin ta sööb ja — puhkabki. —

Selles tillukeses urkas,
hingematva õhu sees,
elu vastu kõvenema
vaimliselt peab väike mees.

Küllap ta siit lahkumisel
mõistab ikka mõndagi,
aga — tervis jääb tal siia
niiske seinte vahele . . .

„Sõnajalad", 1910

KILPLA KANGELASED

Eesti-Eesti Kilpla vägi —
vaat, kus vahvad poisid on,
vaat, kus leidub kangelasi,
geeniusi leegion!
Mis nad kõik ei tee ja ole —
surelik, ent imesta!
Ainult karv neil veidi tume...
kuid — mis sellest rääkida!

Kilpla mehed „teevad" karskust
suure suuga, sulega,
vemmeldavad joomavendi
„ülemaalse" koodiga.
Ise aga samal ajal
viinategijatega
Eesti-Eesti sõprust joovad...
kuid — mis sellest rääkida!

Kilpla mehed kirjutavad
lehte talurahvale,
selgest, puhtast armastusest
viimse vastu muidugi.
Kurjad keeled teavad aga
salakesi sõnuda:
leht neil olla lüpsilehmaks...
kuid — mis sellest rääkida!

Kilpla mehed uue „Linda"
loovad Eesti elule,
kes peab tooma mererüpest
varandused valgele.
Rannamehed aga kurtvad:
„Vees veel lasti elada,
nüüd nad sellegi meilt võtvad"...
kuid — mis sellest rääkida!

Kilpla „ilmatargad“ leidvad,
et liig kitsas Eestimaa:
vaja nõiakunsti abil
seda veidi venita',
et saaks popsidele ruumi,
muidu pistvad punuma,
ja — kust siis veel orje võtta . . .
kuid — mis sellest rääkida!

Kilpla leeris elutsevad
suremata kunstnikud,
kelle suurust kuulutavad
„Tuulte pöörises“ ja muud.
Kahju ainult, rumal „masse“
neid ei oska hinnata,
ainult „Suometar“ ja saksad . . .
kuid — mis sellest rääkida!

Palju, palju suuri asju
Kilpla leeris sünnib veel,
mida kirjeldades väsiks
minu nõdra sulg ja keel.
Sellepärast sedapuhku
võib see lugu lõppeda.
Jatkub elu, eks siis jälle
teinekord või jatkata.

„Sõnajalad“, 1910

NAD RÄÄGIVAD RAHUST . . .

Nad räägivad rahust, kuid seda
ei leia kusagil silm,
sest elu eest väsimatult
on võitlemas terve ilm.

Oh ärge sonige rahust —
see uni vana ja liht!
Meid vaimustab võitlus, sest selles
on elu mõte ning siht.

Meid vaimustab võitlus, sest uueks
kõik kõduneva ta loob
ja tardund üksluisusesse
uut värskust, vaheldust toob.

Ja kõrgete aadete tiivul
me tõttame edasi,
ses teadmises, et meie päralt
on tulevik kindlasti!

„Sõnajalad", 1910

NENDE SOOV

„Eesti! Eesti! Eesti! Eesti!"
ühed hõiskavad.
„Rahva kasu! Rahva kasu!"
teised karjuvad.

Südames neil aga kõigil
salasoovike:
„Oh, et rohkem kulda kukuks
minu kukrusse!"

„Sõnajalad", 1910

NEMAD ONGI . . .

Meil räägitaks', et kuradit
ei olla sugugi,
et rahvas muinasjuttusid
tõeks pidand tänini.

Kuis võin ma seda uskuda,
kui oma silmaga
ma kuradisi hulgana
näen ümber kolama.

Nad ahnelt välja imevad
kõik rahva üdi, verd,
nad viletsusi soetavad
ja pisaratemerd.

Nad maitsvad aina päevi häid —
las teised orjata;
nad on kui looma seljas täid,
nii jälgid, täitmata.

Kes nülib, nöörib orjasid,
et ise priisata —
kas hirmsamat veel kuradit
võib olla, küsin ma?

„Sõnajalad", 1910

KANDIMEHE KEVADELAUL

Oh kevade, nii karm ja valju,
mis head sa mulle kaasa tõid?
Vast ainult kannatusi palju
veel senistele lisaks lõid!

Kõik, mis mul üle jäänud talvest,
on: tühi kõht ja võlad ees.
Tuul tõmbab läbi viljasalvest,
kus terakestki pole sees.

Ei seemetki saa põllul' panna,
peatoidusest ä'ä räägigi;
ja kes see tahab laenu anda
küll naljalt kandimehele?

Ka järgnev aast' ei parem näita,
sest rukis põdur, kõhnake:
kuiv sõmerliiv ei suuda täita
ta peale pandud lootusi.

Siinjuures veel kui tondikuju
mul mõisaorjus seisab ees,
kus „armuliste" võim ja tuju
mu täieline peremees.

Mu pere vaatab vastu näljal',
mu naine haige, abita;
ma ise orjan mõisaväljal,
et „koharenti" tasuda.

See on kõik, mida mulle andsid,
oh südametu kevade;
kus teistel' lõbu sülle kandsid,
tõid ainult piina orjale!

„Sõnajalad", 1910

MA ARMASTAN MERD...

Ma armastan metsikult mässavat merd
ja tormide möirgavat kisa...
See nähtus kui karastaks, ergutaks verd,
tooks jõule uut värskust, uut lisa.

Ma vaatlen, kuis tormavad laineteread
kui hiiglased edasi vihas,
kuis uhkelt ja võimsalt nad tõstavad pead
nii tulises võitluseihas.

Kui palju energiat varjavad
nad endis sel sõjakal sõidul!
Kõik tõkked teel maha nad murravad
ja tõttavad edasi võidul.

Ja maru — see laulab vahvasti
neil' kaasa vägevat hümnust,
kui tahaks ta kuulut'a ilmale
üht suurepäralist sündmust.

Ma vaatlen... ja soontes tuksatab
täis tormilist kärsitust veri,
ja põues end midagi liigutab,
mis võimas kui kohisev meri.

„Sõnajalad", 1910

KÕHKLEJALE

Sa unistad valguse ilust,
kuid ise hirmuga
sa pigistad silmad kinni,
ei julge neid avada.

Kuid tea, kõhkleja vennas:
ei nõnda sihile saa,
sest kinnisilmadel valgust
on näha võimatu.

Kes tahab päikesepaiste
täit mõju maitseda,
sel olgu ka sedavõrd julgust,
et silmi avada.

„Sõnajalad", 1910

HOMMIK LÄHENEB...

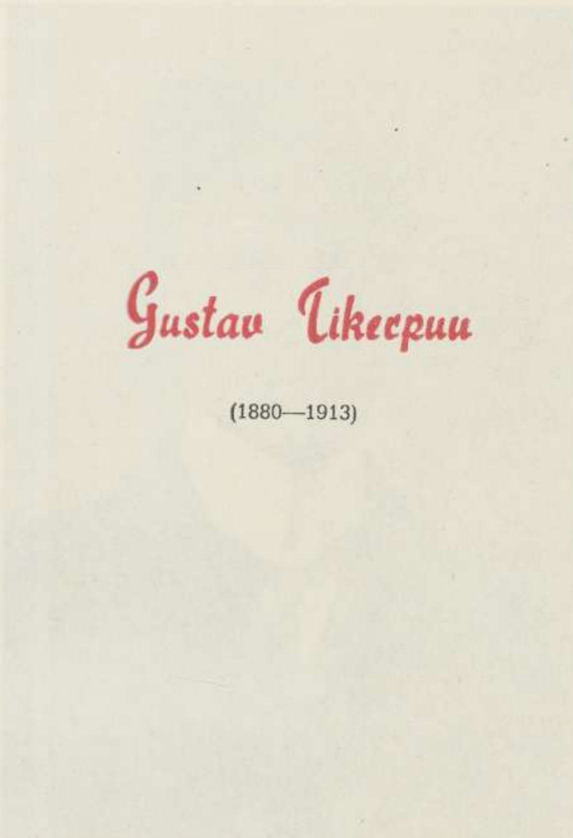
Läbi ääreta ududelina,
läbi põlise mõõtmatu öö
tungib võidukalt elustav sina —
valge päeva energialik töö!
    Hommik läheneb... vabastav hommik,
    eluvalguse kuninglik loit!

Hirmul kahvatab ududevari,
vihas võimetus põgeneb öö.
Juba valeneb mägedehari,
pilvi palistab kullane vöö!
Hommik läheneb ... vabastav hommik,
mõrsjapunal tal õhetab põsk!

All orus veel takistab võitu
musta vastase meeltheitlik püüd,
kuid ka sealgi ju armastataks' koitu,
sealgi rebeneb kütkestav rüüd.
Hommik läheneb ... vabastav hommik,
värske, sigitav kevadeõhk!

Juba vägeval värinal ärkab
aastasadasid suikunud pind;
säde uinunud hingedes tärkab,
lootvalt tuksatab väsinud rind.
Hommik läheneb ... vabastav hommik,
haudadel elu avaneb uus!

„Sõnajalad", 1910

Gustav Tikerpuu

(1880—1913)

VABADUSVÕITLEJA LOOTUSELAUL[1]

Las ma läen, las ma läen
sinna, kus nagaikat näen.
Minu hing siit ära jõuab,
vangikotta väga nõuab,
kuhu kõdunema jään.

Pimesta, pimesta,
võimus, õigust kaota.
Seda aega ootan väga,
millal teiste süütutega
vangimaja näen mu ees.

Ohkehääl, ohkehääl
kõlab minu vastu sääl.
Seal on rauad, seal on rauad,
seal on piinapingid, lauad,
mis ma kingituseks saan.

Vangitorn, vangitorn,
et su sees ju oleksin!
Sinu kitsais kongikestes,
sinu niiskeis kambrikestes
inimesi neaksin.

Otsas on mu elutöö,
kätte jõuab surma-öö.
Vangimaja müüri vilus
timukat näen täies ilus,
oh, kui õnnis olen siis.

1906

---

[1] Ühe kirikulaulu paroodia. Toim.

ISAMAA LAUL

Minge üles mägedele,
vaatke alla orusse:
Vaatke, kuidas viletsuses
õnnetumad ägavad,
kuidas rõõmus, prassimises
rikkad raha raiskavad,
ja siis hüüdke oru põhja:
:,: Ilus oled, isamaa! :,:

Vaatke, kuidas rahvapojad
võitlusväljal langevad,
vaatke, kuidas vereojad,
mullapinnal voolavad,
kuulge, kuidas kepp, nagaika
rahustades laksuvad,
ja siis hüüdke lõbutundel:
:,: Ilus oled, isamaa! :,:

Vaatke, kuidas vangikojad
kõikumata seisavad,
vaatke, kuidas võllasambad
uusi ohvreid ootavad,
vaatke, kuidas tuleleegid
taeva poole tõusevad,
ja siis hüüdke rõõmutujul:
:,: Ilus oled, isamaa! :,:

Vaatke, kuidas naised, lapsed
meeleheitel nutavad,
kuidas väsind vanakesed
kurvastades õhkavad,
kuidas vägevamad mehed
kärmest' taskuid täidavad,
ja siis hüüdke õnnelikult:
:,: Ilus oled, isamaa! :,:[1]

1906

[1] Paroodia all seisab autori märkus: Sisu tõsisest elust, vormi dr. Veskelt laenanud Mart Mõru (Tikerpuu pseudonüüm). Toim.

VABADUSVÕITLEJA MÕTTED

Varsti saan ehk türmituppa,
pea ehk veeren vangikotta!
Nuuskurid — kelmid — on osavad,
sandarmid — vaenlased — väledad;
politseimeestel on teravad kõrvad,
luurajad silmad ja nuuskijad ninad.
Nad mind tabavad toassa,
nabivad kinni kamberissa,
panevad püsside vahele,
tassivad kitsasse kongisse!
Pea ehk veeren vangikotta,
varsti saan ehk türmituppa!

1907

AJAKOHANE HÄLLILAUL

Kussu, kussu, mu pojuke,
uinu, väike, hällikeses,
kätkis võrsuja võsuke!
Laulan sulle äiu-äiu,
äiu-äiu kiigutades,
et ei võrsuks sa hundile,
ega kasvaks sa karule,
ei saaks ilvesele saagiks,
et sa sirguksid võllale,
tõuseksid kasaka nuudile,
timukale tapaloomaks.
Kussu, kussu, mu pojuke,
hällis võrsuja võsuke.

1907

SIISKI . . .

Kui murrab mühisev maru
maha tugevaid puid,
ja hävitades laastab

viljakaid põldusid, maad, —
siis kannab ta ühtlasi seemet,
mis tihti sigitab võimsamat tõugu
laiali üle maa...

1907

ELAVATE LAUL

Kuis kohisevad südame hiiepuud!
Nad märkavad elu loomise kuud!
Ja nagu tugevam tormihoog,
kui mässava mere vägevam voog
käib elavate laul üle ärkava maa,
sunnib mustavad mured vaikima.

Hinges aga tunnen leekimas tuld,
ja südame põhjas kui meeletult
käib kirgede mäss... Suur loomise vaim
teeb tööd, et võrsuda elutaim
võiks julgelt ja vabalt... Kaob sumbunud öö,
maailma ehib õnnestav kevadevöö.

Ja ärkab ja kangeneb elujõud
kui võitleja süda, kui teras, kui raud!
Elutööks ülesse tõusevad käed,
surma võidavad loomiseväed!
Algab, jah algab elavate päev!
Põrmusse kadugu häda ja vaev!

Ärgake üles, oh vaevatud!
Avage kiituselauluks suud!
Tunnete kiiremalt voolamas verd,
märkate hinges igatsusemerd?
Kevade hingesid uueks loob,
nõrkade soontesse jõudu toob!

Tasa aga kohavad kevadeveed
ja alguse vaim käib priiuseteed...
Loomise püha pühitseb ilm ja
kadunud õudne, rusuv ja külm
talvine öö... Hõisake nüüd,
kellel on rinnas elamisepüüd.

1909

LOOB...

Vaata, seltsimees! Näed seal valgust?
Loomisetööga tehakse algust.
Luuakse elu. Pilkasel ööl
tuleviku vaim on valguse tööl.
Loomisevõim kõik raskused võidab,
takistused teelt ta kõrvale heidab.
Mis nõrk — see uutelt radadelt kaob,
mis vana — see varemeks kokku vaob.
Vaata, ju võrsuma hakkab elu —
südikam töö toob kindlasti tulu!
Tasa ju kohavad kevadeveed.
Alguse vaim käib vabaduseteed.
Tahtmist ja jõudu märkavais mõtteis.
Noorus haljendab loovates kätes.
Algus on tehtud. Viletsuse soos
õitseb punane tuleviku roos.

— — — — — — — — — — — — —

I s e me oleme elu loojad,
i s e oma tuleviku toojad!
Töötab südisti m e i e vaim
siis võib võrsuda valguse taim!

1909

TULD PILDUDA TAHAKS!...

Tuld pilduda tahaks, valgustada ilma!
Kutsuksin välja kõue ja äikese,
asetaks ööde taevasse päikese!
Kaotaksin õudset, kalki ja külma
surnutepäeva!
Võrsuma paneksin elupuu juured!
Leekideks õhutaks kustuvaid sädemeid!
Sütitaks, vaimustaks kartlikke südameid!
Lõpetaks kõik need otsata suured
mured ja vaevad.
Kivi pealt kivigi kisuksin maha,
pehastanud mineviku purustaks varemeks!
Vahest ehk siis läheks põli meil paremaks,
võiksivad orjadki pidada püha,
algaks elutöö päev.

— — — — — — — — — — — —

Unistusi katavad elutõed karmid:
märki pole tuleviku algusest,
jälgegi ilmuvast valgusest!
Taeva all mässavad sügisetormid,
valjud ja vinged.

— — — — — — — — — — — —

Algust teeme tõsise tööga!
Küll siis hõõguma hakkavad sädemed,
purunevad mineviku köitvad sidemed!
Küll me suudame töötava käega
viletsust võita!
Ükskord siis ikkagi tulevad päevad,
kus saavad võitlejad loorberipärjad,
millal väsinud orjade karjad
võivad unustada mured ja vaevad.
Algab elavate päev.

1909

ÜLESTÕUSMISE PÜHA EEL

Aastasajad siin rõhutud ringis
oleme kannatand häda ja vaeva,
oodanud suurt ülestõusmise päeva...
... Vihasädemed hõõguvad hinges!...
Jõuetu, nälginud orjade sugu
igal pool siin viletsas ilmas
pöörleb põrmu ees, — pisarad silmas...
... Minevik — õudne orjuselugu...

— — — — — — — — — — — — —

Kes seda asja teiseks kord muudaks?
Kes tooks elu surevale soole,
juhiks kahtlejaid valguse poole?
Kes küll hauda avada suudaks?
Kes võiks ärata uinujaid üles,
ja kes suudaks tugeva käega
eemale tõrjuda orjuse aega?...
... Kumab kord taevas valguse tules?...

— — — — — — — — — — — — —

Küll need öödest mustemad päevad
ükskord ka kaovad!... Küll tulevad ajad,
millal hõiskavad orjade pojad!...
Küll ka muredki mööda kord läevad!
Ligi on ülestõusmise püha;
kevadepäike suudleb maapinda,
valab julgust argade rinda!...
— Täide on minemas orjade iha!

1909

VANEMUINE LAULUPIDUL

Hall laulujumal luges „Meie Elust",
et rahvas Narvas laulupidu peab,
et osa saama laulu, mängu ilust
end terve eesti rahvas valmis seab.
    Ja Vanemuine tõusis istmelt üles,
    et taevast ajutiselt lahkuda
    ning — kannel kaenlas — õhuvaimu süles
    maa peale tasa alla heljuda.
Sest laulujumal rahva laulupüha
aukartusega kaasa pühitseb.
Ta hääl kui leheehtes metsamüha
ka pidulauas kaasa kohiseb.
— — — — — — — — — — — —

Ta jõudis Narva. Pimeaia kohal
siin peatus, ringi vaatas, kuulatas,
kuis „Kalevis", „Parussinas" ja Joal
töömüra aina kõrvu lukutas.
    Turbiinid töötasid ja õhus tundis
    hall laulujumal higilõhna ka,
    mis vabrikute poolt tuul kaasa kandis,
    kui vähegi ta juhtus puhuma.
„Kus laulupidu?" Vanemuine küsis
siis viimaks ühelt möödaminejalt.
See aga vastata tall' vaevalt püsis —
„v sadu Sutova," sõnas pilkavalt.
    Ja sinnapoole Vanemuine seadis
    siis sammud õige suure rutuga,
    sest temagi ju seda häda teadis,
    et piletist võib ilma jääda ka.
Sai sinna, vaatles rõõmsaid pidulisi
ning kuulas vähe aega laulu pealt.
Siis jälle vaatles kõiki lustilisi
ja viimaks tasakesi tõstis häält:

„Kus on siis rahvas? Härrasid näen mina,
ning prouasid ja preilisidki veel...
Kas pime olen ma?... Taara, aita sina!
Miks puudub rahvas piduteel?"

Ei keegi vastand. Mõned saksad saatsid
ta peale pilgu õige pahase.
Ja teised kahtlaselt tall' otsa vaatasid:
„Loll vanamees, on's sinu asi see."

Ja kurvalt kuulas laulu laulujumal,
pead norus hoides hakkas mõtlema:
„Mis pidu see? Mispärast rahval omal
on võimatu siis siia ilmuda?"

Seal ilmus järsku Vanemuise ette
üks päevitanud, määrdind kuues mees:
„Aus laulujumal, rahvas ei saa mitte
tööpäeva mööda saata hõisates!

Sest alati meid sundimas on taga
nälg hirmutav. Meid tööle kutsub leib,
vast kodanlane omasugustega
siin täna rõõmsalt pidutseda võib.

Kas tead, et enne laulupidu andsid,
meil kodanlased õige kena nõu:
töö rohkenduse plaani ette panid,
justkui ei käikski ta meil üle jõu!

Meil anti nõu, et päevas töötaksime
me neli tundi peale kümne veel —
siis täna seisaks töö. Meil öeldi: poleks ime
see väike vaev teil laulupidu eel!

Ja et me seda kuidagi ei võinud,
siis peame täna ikka orjama.
Kes meie seast on piduplatsil käinud,
on teinud seda oma voliga."

— — — — — — — — — — — —

Ning laulujumal kuulas mehe juttu
ja mõtles endamisi vagusi.
Veel habet kohendas, siis ruttu, ruttu
ta pööras taeva poole tagasi.

1912

KIITUSELAUL VAESUSELE

Kiituselaulu tahan ma sulle laulda, mu elupõline seltsimees ja truu saatja meeleheitmise radadel.

Suur peaks olema see laul, mis ma sulle laulan; üle kurnatud maa, üle nälgivate külade ja linnade peaks kostma, pisarateojade kallastele peaks ta tungima.

Ja mina laulan... laulan nii palju kui suudan ja nii vägevasti kui võin!

Ma kisun oma rõhutud rinnast oma viimase varanduse, nõrga, väriseva lauluhääle välja ja ohverdan ta sinule, kes sa mult mustava mure teedelt kõik ära röövisid, mis mulle armas ja kallis oli!...

Suur oled sa, oh nälginud, lahja ja armetu vaesus! Üle maailma ulatab sinu võimus! Igal pool luuravad sinu õudsed silmad saagi järele, igal pool tabad sa ohvri oma pikkade, peenikeste kondiste kätega kinni!... Külatänavas nägin ma sind! Sa röövisid päevitanud näoga ja krobeliste kätega talumehelt ta viletsa hurtsiku ära, irvitades müüsid sa kehva vabadiku ainuma lehmamullika lihunikule, kiskusid haiglaselt sulasemehelt tema viimase kuue võlatasumiseks ära!...

Porisel ja mudasel aleviuulitsal sain ma sinuga kokku! Sa saatsid ausa töömehe vargile ja õitsva noore neiu häbiteele! Õnnetu tööta perekonnaisa sundisid sa end üles pooma, lesknaise viis väetit last surmasid sa külma ja nälja abil ära! Ausad inimesed tegid sa kelmideks ja petjateks, uhked saatsid sa kerjama! Lugupeetud mehed ja naised tallasid sa häbimudasse, kiskusid truude sõprade sõprussidemed katki, karskuse-aate eest võitlejad juhtisid sa monopoli- ja õllepoodidesse!...

Ja minu tuppa tungisid sa nagu jultunud röövel ja kurnasid minu ära, nagu verejanuline ämblik kärbse! Minu korralikud ihukatted vahetasid sa näruste kaltsude vastu ümber, mu toa tegid sa tühjaks nagu vangikongi, röövisid mult minu sugulased, sõbrad ja tuttavad ära ja tõukasid minu inimeste seltskonnast välja! . . .

Ja sellepärast mina sinule kiituselaulu laulan ja sinu tugevust, võimust ja vägevust tervele maailmale kuulutan! . . . Jõud oled sina, mis kõiki kinni hoiab, sina oled väsinud raukade, tööjõuliste meeste ja väetite laste ühine ja vägev valitseja, kuritegevuse tõukejõud ja alandava heategevuse juhtija. Sa oled raudriides, raudse südamega jumalanna! Sinu ees kummardame meie maani — ei mitte austuse, vaid kartuse pärast — ja pöörleme ussikestena põrmus!

*

Nii mina laulan ja kuulen oma laulu vastu kõlavat üle maa — näljastest linnadest ning küladest ja pisarate-ojade kallastelt! Kurb ja nõrk on minu laul ja vaevaline ning väsinud tema vastukaja, aga üle maailma nad heljuvad ja kuulutavad sinule kiitust! . . .

1907

KAKS OJA

Nad juhtusid kokku, need kaks oja, — üks läbipaistmatu punane, teine hõbeselge.

„Tere!" vulises üks.

„Tere, seltsimees!" häälitses teine.

„Kust sa tuled, kaasrändaja?" küsis punane oja.

„Häda ja viletsuse maalt!" vastas hõbeselge. „Sealt, kus inimesed üksteist vihkavad, kus tugevad nõrkadele liiga teevad. Minu kodumaal on õigus ja tõde maha surutud ja ülekohus ning vale valitsema pandud. Tugevamad on nõrgemad mudasse muljunud ja neilt kõik ära riisunud, mis neile püha oli. Mitte kaevatagi ei tohi nad, nende valu avaldab ennast tummades pisarates. Nendest pisaratest olen mina sündinud. Nüüd tõttan ma tõe ja õiguse riiki abi otsima. Ei pea minu liikumine seisma jääma ega minu vulin vaikima, enne kui kannatajad päästetud on. Suuremaks tahan ma paisuda, vägevamini voolata ja valjemini kohiseda, et mind ja minu soovisid enam tähele pandaks ja vaevatutele appi tuldaks! Aga kust tuled sina, seltsiline?"

„Ka mina tulen kurjuse maalt!" vastas punane oja: „Mina olen nende inimeste südameverest tekkinud, kes vabadust, sarnadust ja vennasust nõudsid. Nemad soovisid ja püüdsid õigust, aga neile tehti ülekohut. Nende püüded lämmatati ja neid endid lasti maha. Mina ruttan igavese kohtuniku ette kurjadele karistust nõudma. Ei taha ka mina enne puhata ja ei tohi minu püüded enne püsida, kui ma eesmärgile olen jõudnud!"

Ja ojad voolasid edasi — oma kaugete eesmärkide poole.

Millal jõuavad nad kohale, need südamevere ja pisarate ojad? Millal kaotavad nad kodumaa rajalt ülekohtu ja kurjuse, häda ja viletsuse?

1907

ALGUS

Selge, jahe septembrikuu hommik. Mereäärne linn ärkab, õudse orjuselauluga kuulutavad hüürgavad vabrikuviled uue päeva algust.

Linn vaatab üle lahe neeme poole, kust põline mets kerge härmatisega kaetud oksi painutades talle oma harilikke tervitusi saadab. Need on orja tervitused, sest inimeste ehitatud linn tunneb ennast metsa kui lihtsa looduslapse üle isand olevat. Ja mets arvab sedasama.

Metsa serval, kus lained tasakesi kohisedes kividega ülepillutud randa uhuvad, istuvad inimesed. Kaks vaba inimest. Ning nende hämarad pilgud jutustavad sellest, et vabal inimesel ei ole kohta, kuhu ta pea võiks panna.

„Päike on täna hommikul tõesti iseäralik! Kas sa ei märka, Eduard? ... Punane, punane, nagu veresse kastetud ... Vaata ometi! Punased jooned lähevad temast välja ja puutuvad neeme taga merega kokku! Verekarva helk käib üle taeva ja maa! ... Prr! ... Õudne on niisugune nähtus peale halli ja külma ööd! Oo, ka päike on üks nendest, kes ennast ehtides ja lõbustades teistele piina valmistavad! Aga mina ei karda teda ... hah-hah-hah ... ei karda!"

„Mitte päike, vaid sina oled iseäralik, Hans. Juba mitmendat päeva luuletujus, just nagu oleks kõht täis ja pehmed padjad külje all. Mis sa jampsid?! Parem katsume aru pidada, kuidas sellest neetud olukorrast välja pääseme!"

„Välja pääseme!? Ei, seltsimees, täna on meil teine ülesanne. Kas sa ei näe, kuidas punased jooned ikka linna poole heljuvad ja ühtelugu madalamale vajuvad? Kui täna sinna läheksime, siis eksime verekarva udusse ära ... Tänase päeva nõuab päike endale ja meie ei või selle vastu midagi parata."

„Jäta sonimine, kuradi päralt! Sonides pead nälga suremagi, vennas. Vaja on mõistlik olla. Täna peame tõsiselt otsima, kas endistest grupi liikmetest veel üksainuski linnas viibib, kes meid selle jälgi seltskonna needmise alt pääseda aitaks. Meile on tegevust vaja, süüa, peavarju! Siin pagana metsas kipub tõesti juba reumatism kallale!"

„Sa tahad peavarju! Seda pead päikeselt küsima. Ja kui tema ei anna, siis läheme vaat' selle suure laine harjale, mis merel praegu õhtu poole veereb. Sinna ehitame endile ise kindla hoone ei ühestki asjast. Kui hoone valmis, siis asume sinna elama, toidame endid sellega, mis väiksemad lained meile kätte kannavad, ja naerame, naerame!..."

„Inimene! Hans! Sa piinad oma ogarusega tüdimuseni! Nälja- ja külmasurm silme ees, tema aga luuletab! Kurat võtku, selle luule eest ei maksa sulle ju keegi krossigi!... Jäta juba, või ma hakkan arvama, et kõik haritlased sinusugused jaburad on... Tõepoolest, sandarmitel poleks vaja olnud sind vangimajast välja lastagi. Mine parem sinna tagasi ja kemple seal oma tundemaailmaga! Kamber number kolmteistkümmend on kaunis vastuvõtlik, ega ta sind sisse astumast ei keela!"

„Kamber number kolmteistkümmend!... Jah, üks punane juga heljub praegu just vangimaja kohal. Seltsimehed vist kardavad teda. Oo, nad ei tea, et see päästevaim on, keda nad rõõmuga tervitama peaksid... Eduard, kas sa ei märka, et meiegi alles nüüd tõsiselt vabad oleme?! Vabad!"

„Lõpeta ükskord, inimene!"

„Meie oleme vabad!... Ma tunnen vabadusejoovastust kogu kehas. Rinnas ainult mässab midagi. Mässab ja põleb... Rinnas ning peas."

„Aga kõhus ei mässa ega põle?"

„Kõhus?! Ei! Sest mina surmasin oma kõhu ära..."

„Liig rasvaste toitudega?"

„Vaiki!... Rahvaparved võitlevad selle eest, millega kõhtu võib täita. Nad kisendavad müüride taga ja siplevad silmustes. Aga mina loon uue õpetuse, kuidas kõhtu surmata võib, ja näitan näljastele uut pääseteed..."

„See on ju pappide õpetus."

„Ei ole! Mina õpetan, kuidas kõhtu ka mitte millegagi võib täita, sellega, mida kõige läbipaistvamates lainetes leidub. Mina..."

„... hakkan kõhtu keemilisel teel suretama."

„Rumal inimene! Kuidas sa ometi nii mõistmatu võid olla? Kas sa ei märganud täna öösel seda õudset saladuslikku tuulehoogu, mis mere poolt tulles üle meie peade tormas? Kas sa ei kuulnud, kuidas ta puude latvades iseäralikult mühises ja kuidas terve linn teisel pool lahte vähe aja pärast oigama hakkas, nagu rõhuksid teda tuhanded luupainajad? See tuulehoog oli ühe uue tõe vaim ja hävitas inimeste peadest niihästi usu kui teaduse ära. Inimsugu rajab oma olemasolemise ning võitluse sellesama olemasolemise eest nüüd uuele alusele. Ta peab seda tegema, sest nüüd seisab kapitalistki abitult oma kullakottide juures... Senise elu peenemadki põhijooned on katkenud. Inimeste seas ei tea keegi enam, mis söök ja jook tähendavad. Olemas on ainult tuim nälg, külm, verekarva päike ja punase helgiga meri... Ja peale nende asub maailmas veel suur valu, suur valude mäss... See valu on aga võit, sest just tema õpetab kõhtu viimaks ilma milletagi rahul olema. Seesama valude mäss möllabki nüüd minu rinnas ja peas. Sealt kisun ma tema välja ja annetan näljasele proletariaadile kui ainsa tõsise võitlusabinõu... Ja kui ma selle korda saadan, siis on see võidu algus!"

„Inimene, kas su kruvid peas kõik veel õigel kohal on?"

„Mina olen eesmärgile jõudnud. Ma kuulutan uut tõde ja mul on palju jüngreid ning käsilasi. Kes värvis täna hommikul päikese punaseks? Mina! Kes saatis need verekarva joad välja? Jällegi mina. Mõista, Eduard, täna on minu päev, minu võidurikka tegevuse algus! Aastate kaupa olen ma proletariaadi võitluse mõtte heaks tööd teinud, kõnesid pidanud, lendlehtesid kokku seadnud, trükkinud ja laiali laotanud. Kuid sellel meeleheitlikul tegevusel puudus kandev jõud.

Mul puudus subjektiivne tõde ja sellepärast ohverdasin ma asjata oma vaimu. Kuid tänase päevaga tasun ma oma võlad... Mõte, mis öösi saladusliku ja hävitava tuulehoo ajal minus elule tõusis, käib üle maailma, ja ei ole ühtegi jõudu, mis temale suudaks vastu panna... Näed sa merd, Eduard? Seal tormavad

lained, suured lained. Minu poole liiguvad nemad, minu poole! Tulge, tulge, verehelgiga ristitud kangelased, teie peale rajan ma oma uue ehituse! Vaata, ka päike ei tõuse kõrgemale, vaid vajub madalamale. Ta tahab käskusid saada ... Hei, taeva-alune, võta valu mu peast ja rinnast, saada ta maailma mööda laiali! Tundku ja tarvitagu kõik tema vägevust! ... Siis ei ole homme enam söönuid ega näljaseid ja meie pühitseme oma võidupüha! ... Mine, mine, mu käskjalg, astu kõrgemale ja hoia ennast pilvede eest!"

„Hans, kui sa mitte tõsiselt nõrgameelne ei ole, vaid ainult luuletad, siis lõpeta oma lori!"

„Nõrgameelne?! ... Lori?! ... Päike ja lained mõistavad mind ning kõik inimesed saavad minust aru, ainult sina mitte, kes sa mu lähem seltsimees oled; Eduard, kas sa ei näe võitja märki minu otsa ees? Vaata ometi, vaata!"

„Hans, sa oled tõesti haige!"

„Haige?! Millal on see haige, kes võiduteed käib! Minu valu kannatavad kõik ja nõrkuse-silmapilkudel tõttab igaüks mind toetama. Vaata, sealt tulevad hulgana meie seltsimehed, meie kaasvõitlejad, ja igaüks võtab natukese minu rinnast ja paneb oma südamesse. Aga ..."

„Hans, Hans, mis sul on?"

„Verekarva joad tulevad ja lähevad ... Nad teretavad mind ning kummardavad ka sinu poole ... Hahaha! Nad pühitsevad mind, piserdavad punast udu mu peale! ... Õudne! ... Huu, külm — ei, soe! ... Veri! ... Eduard, kas sa hirmu ei tunne?! Eduard, kas sa ei karda neid?! Aita siis! Aja nad ära! Kaugele! Ma ei salli neid, ma värisen nende ees! ... Nad tahavad mind esimeseks ohvriks saada! ... Oo, ma nean teid, minu enese kehaks saanud mõtted ... näljamõtted! ... Minge ära, minge ära! ... Ei! Ärge minge! Elage, elage ja sünnitage valu, mis rinda ja pead põletab! ... Sest teie teete päästmistööd ... Võitlus algab, raske võitlus ... Oh piina, piina! ... Oo! ..."

Hirmu ja ahastusega ühendatud nõrgameelsuse kirg helkis sonija palavikus leekivatest silmadest seltsimehele vastu. Ja mees, kes ühegi eluraskuse ees ei kohkunud, kahvatus seisukorra tõsidust märgates.

„Tule, Hans! Jäta nad siia! Nad teavad isegi, mis neil teha on. Meid oodatakse linnas. Kõik on korras. Meie saame tööd, korterit ja elamisraha. Läheme!"

„Ei, ei, ei! Ma lähen merele! Kas sa kuuled, ma lähen merele! Mulle ei ole korterit ega raha vaja, sest minu mõtted on kehaks saanud ja minu loodud tõde valitseb maailma üle! Tule ühes minuga lainete harjale, või ma viin sind vägisi! Läheme ja elame loodusjõududega! Kui tahame, siis kannavad meie käsilased meid punases pilves endiste seltsimeeste juurde. Tule, läheme merele, vabale merele!"

„Ei, Hans! Meie tee viib kõigepealt linna. Sa tead ju, meil on seal palju tegemist. Kui sellega valmis saame, tõttame siia tagasi. Ole mõistlik, Hans!"

„Sa tuled minuga!!"

Lühike rabelemine. Endise töölise lihased olid tugevamad kui haritlase omad: nõrgameelne jäi alla. Meeleheitel purustas seltsimees seltsimehe kehakatted ja sidus need köidikutena nende omaniku käte ja jalgade ümber. Nõrgameelne oigas, ta silmades aga sätendas kirglik tuluke . . .

Eduard mõtles silmapilgu, vaatas üle lahe linna poole ja kummardas siis kinniseotud kaaslase kohale:

„Küllap ehk nüüd antakse sulle jällegi peavarju, ja sinu pärast ei tarvitsegi enam seltsimehi otsida. Lühike oli su vabadus, aga vabal inimesel ei ole ju kohta, kuhu ta oma pea võiks panna . . ."

„Veripunased joad tulevad ja kuulutavad uue töö algust . . . Lained laulavad kohisedes minu võitluslaulu . . . Võit . . . Nälgijate võit . . . Valu, oh valu sügaval rinnas!"

1913

Luuletusi ja lühipalu

PROLETAARSE AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

REVOLUTSIOON JA REAKTSIOON

„Koidu ja Hämariku" järele

Kas sa tunned vabaduspäikest rahvaste isa Ajaloo taeva küljes? Praegu on ta looja läinud, ja seal, kus ta looja läks, auravad verised jooned, ja juba tungib valguskuma idasse, kus ta sedamaid täie iluga kõiki meie riigi rahvaid peab teretama... Kas sa tunned kätt, mis vabaduspäikese vastu võtab ja puhkama saadab, kui ta oma teekäigu lõpetas? Kas sa tunned kätt, mis kustunud vabaduspäikese jälle põlema süütab ja teda uut teed käima paneb?

Ajalool oli kaks ustavat orja, kellele määratu jõud oli kingitud. Kui vabaduslamp esimesel õhtul oma teekäigu oli lõpetanud, ütles vanataat Ajalugu Reaktsioonile:

„Sinu hooleks annan ma loojaläinud päikese. Kustuta ta ära ja hoia teda hoolega, et ta kahju ei teeks."

Ja kui teisel hommikul vabaduspäike jälle oma uut teekäiku pidi algama, ütles Ajalugu Revolutsioonile:

„Sinu amet olgu lampi põlema süüdata, uue teekäigu vastu valmistada."

Ustavalt täitsid mõlemad oma kohust ja vabastasid ja peitsid kordamööda vabaduspäikest, seda teineteise käest ära kiskudes. Mõnel ajal kustub vabaduspäike varakult ära ja tõuseb hilja üles, ja talvetarretus katab maad. Kevade ajal kaob ta aga lühikeseks ajaks, kuna Revolutsioon teda jälle Reaktsiooni käest ära kisub ja sedamaid uuele elule sütitab.

Pika pimeda öö järel ilmus vabaduspäike meie taevasse. Meie tervitasime võitjat koitu rõõmuhõiskega ja laulsime tõusvale vabadusele kiidulaule.

Kuid lühike oli see võidurõõm.

Reaktsioonil läks korda kohe tõusvat vabaduspäikest taevast maha kiskuda ja jalge alla tallata. Ajutiselt äravõidetud Revolutsioon aga ei mõtlegi allaandmise peale.

Meeleheitlik võitlus ...

Ajaloo silm ei uinu. Ta pidas oma lapsi silmas. Ta õnnistas neid ja ütles:

„Ma olen teie tegevusega täiesti rahul. Pidage edaspidigi oma ametit nii mehiselt, ja see võitku, kes kangem on. Teie endi käsivarred olgu teie vahel kohtumõistjaks ..."

Ja vastased heitsid välkuva pilgu teineteise peale, kiristasid hambaid, pigistasid käed kõvemini rusikasse ja langesid uue jõuga teineteise kallale.

Ja maa ägas, ja püssirohusuits tõusis taeva poole, ja väljad nõretasid verest. Ja ööbikud laulsid: „Too piits! Too piits! Öö pikk!"

„Tiiu Tasane" nr. 2, 1906

AGA ÕUES TÄHED PAISTVAD...

Hinge ette tõusvad tihti
kujud mineviku-maalt,
sajad pildid, juhtumused
kõik nii värskelt elavalt...
Sajab pehmet lund ja valgeks
muudab põllud, heinamaad;
nagu elavamaks, rõõmsaks
raagus puudki muutuvad.
Haige ema sängi juures
istun kambris pimedas.
Läbi akna õhu-sinas
silman tähti säramas.
Õhk on raske. Katkist kuube
keha ümber tõmban ma,
taskutesse külma pärast
katsun käsi suruda.
Viimaks tühja kõhu pärast
hakkan tasa nuuksuma.
Nõnda ema sängiserval
uinun nuttes magama. —
Aga õues tähed paistvad
pehmelt, nagu vaigist'es,
võimetut ja haiget elu
kestvusele meelit'es...

1905

J. Kreek

1906. AASTA

Ei jõuetusepisaraid sa nutnud pole,
kes kangelasena ju sündisid;
sind äratasid võitlejate sammud,
kes uhkelt lahingusse tõttasid.

Sul barrikaadid pehmeks hälliks olid,
mis kurnajate kuulirahe ees
meeltheitev rahvas verel kokku jootis,
ja võitles, suri, suri võideldes.

Ei sulle ema magust laulu laulnud,
et väetikene uinuks magama;
su hälli juures laul kui äike kärkis
ja terve ilma pani ärkama.

Sind, õige viha-, õige armastuse-aasta,
me tervitame rõõmuhõiskega:
ehk nüüd kord läinud aege verekülvist
sel aastal priiust saame lõigata.

Jaanuaris 1906

J. Kreek

MEIE KÄIK

Käed rusikas, hambad pigistan kokku.
Pea valutab tuimalt kui tardudes.
Tee libe ja porine. Jalad on nõrgad.
Õhk raske, rind tõrgub hingates.

Maa-aluse keldri kitsast käigust
kui tungiks, roomaks me ülespool',
kus nagu valgem ja nagu vabam,
kust tuleks kui värskema õhu vool.

Siin mõned karjuvad, hüüavad appi,
ja needvad ning oigavad udu sees,
kuid aitajat pole ja päästjat ei tule.
Ma komistan — surnukehad on ees . . .

Käed rusikas, hambad pigistan kokku.
Pea valutab tuimalt kui tardudes.
Tee libe ja porine. Jalad on nõrgad.
Õhk raske, rind tõrgub hingates.

1906

J. Kreek

TARGA JUURES

Poolkülmanud, näljas ja surmani väsind,
me läksime targa käest küsima:
mis tulevik meiega tahab teha,
kui kaua me veel peame nälgima?
„Nii kaua te peate veel käsku kuulma,
kui käsuta teha kõik oskate,
nii kaua peate rõõmuta olema,
kuni te sööma õpite.
Nii kaua tehakse teile seadust,
kui ise te endile seadust ei tee,
nii kaua olete pereme' orjad,
kui sellele ülesse ütlete!
Te võite veel kaua nälgida, nutta
ja ohata, kurta ning kaevata, —
nii kaua kui tahate . . . Kauem mitte!
Sest kes teid suudaks seks sundida! . . ."

1906

J. Kreek

ÄRGE LAULGE!

Ärge laulge! Seda viisi
ma ei suuda kuulata.
Hinge põhjas sedaviisi
hakkab valu hõõguma.
Ärge laulge armastusest,
õrnusest ja õndsusest!
Laulge vihast, pimedusest,
rõhumisest, raskusest . . .

1907

J. Kreek

LOOTUS

Usu, ükskord tõuseb ajatiib,
mis ka väljakohtud ära viib:
siis on luba jälle köhida,
liikuda ja asju ajada.

1907

P. Fr. Kõiv

ENNE JA NÜÜD

Enne lauldi äiu, äiu
väikestele lastele,
kui ei uni ruttu tulnud
nende silmile . . .
Nüüd ka sedasama viisi
lauldaks' vahvasti
mitmesugu erakonde
valijatele . . .

Enne põletasid maja,
raha riisusid, —
enne kui veel näha võisid
kauget Siberit.
    Nüüd siit külmal' maale saada,
    üsna hõlpus see —
    selleks rusikat pead näitama
    linnavahile.
Olid enne elust väsind,
ihkas rahu rind,
ei siis Liiva-Annus tulnud
naljalt vaatma sind...
    Nüüd on aga hoopis lähem
    meile taevariik, —
    laula marseljeesi, kuni
    tehtaks — kaelakiik.

1906/07

K. Sinep

MUST HERMANN

Must Hermann, surmarüütel, ringi ratsutab
ja verejanus ratsapiitsa plaksutab.
Ta tormab tuhatnelja talust talusse,
a'ab mööda saunu, tungib metsasalusse.
    Ei ole enam aega pühi pidada,
    ei kange külm, ei möllav maru takista;
    kas olgu päisel päeval või kas südaööl:
    must ratsanik on ikka hoolsalt oma tööl.
Kui raisakull, kes aimand raipe haisu eel
ja kuulikiirusel siis lendab õhuteel, —
nii Hermann — rüütel, tormab ratsa sadulas,
a'ab taga „saadikute haisu" Lihulas.

1907

J. Kanarpik

TORM MÖLLAB

Torm möllab; tugevasti
lained laksuvad;
tuul puhub, vesi uhub
kallast tugevat.
Mõni ootab lootusega
tulevikust head,
suurte rõõmumõtetega
murrab oma pead.
Aga tuul võib alatasa
valjult puhuda;
torm niisama lõppemata
jõudsalt möllata.
Vihmake võib eluaja
maha sadada;
vesi peatamata kallast
ära uhtuda.
Ei see kunagi too meile
headust, paremust,
vaid me alatasa peame
maitsma viletsust.
Ainult siis, kui meie ise
sirutame kätt,
võime juhatada tormi,
tuult ja laintevett,
ise oma võimsa käega
saatust juhime —
siis me ainult võidu peale
loota tohime.
Aga kui me ikka nõnda
tegevuseta
seisame, siis igavesti
jääme võiduta.

J. Vermontus

ÖÖ-TÖÖL

Paistavad suitsevad korstnad,
rinnus mul mure ja piin . . .
Tervis ja noorusepäevad,
kurbuses kaovad siin!

Vabrikumüüride vahel
töötamas tuhanded käed;
köidab neid puuduseahel,
sundijaks mammonaväed . . .

Masinad, sõbrad ja kaimud,
kõrvuti tormavad töös —
mõned kui kahvatand vaimud
ilmuvad pimedas öös.

Kaua veel valame higi?
Valgeks lööb laotuseviir,
varsti on hommik ju ligi,
loitma lööb päikesekiir.

„Kiir", 1913

ÜLES

Üles, vennad-seltsimehed,
vaevalapsed, proletaar'!
Üles, tööde-ööde orjad —
koidul kumab idakaar.
Öö on lõppend, tõusev päike
kutsub võitlusesse meid,
määrimata ausa, puhta
verekarva lipu all.
Üles, vennad, ühinegem,
kõigi maade töölised —
idas, läänes, külmas põhjas,
kuuma lõuna taeva all!
Ühine meil sõjahüüe,
üks on vaev ja üks on piin,
ühine meil tee ja püüe,
üks meil eesmärk kõigil siin.

1917

J. Teinmann

ASJATA

Kurat ja jumal,
tark ja rumal,
Miljukov ja Holveg,
sulemees ja strateeg,
kodanlane ja kooliats,
mõisnik ja kiltrimats
vassivad asjata,
sest lihtsa keelepeksmisega
võitu ei saa.

1917 Soldat

ÄRANEETUD KROON

Ühel kurval päeval,
kurval, valusal,
tekkisivad kalmud
künkal liivakal.
Kalmudele pandi
ristid ülesse,
viimast tänu anti
langenutele.
Vabaduselootus
sinna maeti.
Kas ta iial enam
ärkab uuesti.

*

Palju aastaid kadund
ajameresse . . .
Riste niisutanud
vihmapiisake.
Rändaja on puhand
kalmul väsimust,
ikka kurvalt korrand
seda küsimust.

Vahel ehtis hauda
mõni lillega,
luges nimelauda,
puistas pisara.

*

Rahvas piina tundis
vägivalla all,
kättemaksmist kandis
rinnas salajal . . .
Kas ei jõua murda
rahvas orjaööd?
Kas ei kanna vilja
kangelaste tööd?
Kas on püha vanne
hoopis unustud,
elu kõrge aade
hingest kustunud?
Ja ta tuli! — kohus
vägivallale,
kõlisedes langes
ahel mullale.

Rahvavihal langes
äraneetud kroon,
mille ajalugu
hukka mõistnud on.

Vabadusepäike
tõusis säraga,
puistas kuldse läike:
aeg on ärgata!

Ta ees elutõde
avas õnnemaid . . .
Vaba vend ja õde
nutsid pisaraid.

1917

A. Johanson

MÕISAVÄRSID

Nüüd lõppenud on orjapõlv,
nüüd langeb mõisa võimuvõlv.
Nad röövinud on meie maid,
nad kulda, hõbedat meilt said.
Nüüd nõutaks' seda tagasi,
mis võtnud nad meilt vägisi.

Sa, iganenud rüütlisalk,
mis oleks sulle paras palk!
Kes oma töö sul ohvriks tõi,
see lossikeldris surma sai.
Kas nii siis ilmaotsata
võid ikka ilmas prassida!

Ei olnud ainult mõisamaal
sa valitsejaks omal a'al;
ka kirik oli sinu käes,
papp jutlustas su vaimus, väes . . .
Te patt, mis tõusnud taevani,
teid matab alla viimati!

1918

J. Jürgenthal

RAHVAPOEG

Kus kurbusekodu ja muredemaa,
seal madalas hurtsikus sündisin ma;
seal viletsus haavu mu hingesse lõi,
sest iialgi rahvast ei lahkuda või.
Ja kuigi mure tuleb võõraks mulle —
    ma olen võitlev rahvapoeg
    ja selleks jään!

All sügavas orus käis ikka mu tee,
ei mägedeharjale ulatand see,
sest toredust põlgan ja lihtsaks ma jään,
kui teisi küll säravais autähis näen;
ja kuhu elulaev mind iial kannab —
    ma olen võitlev rahvapoeg
    ja selleks jään!

Kui kustuvad silmad ja algab mul öö,
mind kannate kalmu, kus otsas on töö,
paar pärjakest haljast mu hauale siis
ja ehteta kivi te seadke, kuis viis;
ja kivi peale kirjutage sõnad:
    Ta oli võitlev rahvapoeg
    ja selleks jäi.

„Tapper", 1917

READ VABADUSELE

1. Sügisesel teel

Sammun pikka sügiseteel, porisel. Sajab vihma ja taevas on otsatu hall. Ees on mägi ja vesine vall, mille taha kaob mu tee, tagakodu, mu kallis. Ja läbi vee viib tee — sihile...

Jalge all tunnen pori, ja ülevalt vihma, kuis valab see alla. Seal, keset teed puistatud oksad valla — kuused — — nüüd tean, vaene ori:

Enne, kui paistis veel päikese-silm, iludust täis oli ilm, viidi siit teed mööda vendade kehad — rahusse... Langesid nemad küll veriselt, vabadust kaitsedes. Olgu, siit sihile läksite vabadust maitsedes! Miks mitte minagi sihile ei saa — sest natuke ronida veel üle mäe, ja siis — näe! Sealt paistab Vabadusmaa!

Sammun sügiseteel — porisel. Maha jäid vendade orjuserauad ja timukad vägivallal verisel...

Ees — seal meid ootavad vendade hauad — —

Kuid minu tee — läbi sügise pori ja vee — viib vabadusele! Näen viimaks siis Vabadusranda, näen vabadust endale anda, mis ammugi tahtsin nõuda... ja sirutan käe —

Ah, suudaksin ainult veel jõuda üle otsatu muredemäe!

2. Mu vabadus

Mu vabadus! Ju ammu ma ootasin sind kui päästjat ja paleust alatist!

Ma arvasin, et ainult sina võid olla mu hing ja päikesesina ning sätendav kuld. — — Ma arvasin: kadugu minust kõik

paha ja ving, kui tuled sina, mu vabadus! Ei muud ma nõudagi taha, kui sind, kes tood hingesse elutuld!

Ma ootasin sind... Ja pakitses rind nii rahutult, haigelt... Sa tõotasid aidata mind, mu vabadus!

— — — — — — — — — — — —

Sel ööl nägin kohutavat und, et olid kõik kohad nii valged kui sadanud lund, jäälilled, need hiilgasid klaasil kui ilustus peeniksel vaasil...

Ja keset surma ja külmust siis juhtusin nägema sind — kelle pärast elavalt pakitses rind, mu vabadus!

Kui kooljas, nii hirmus sa olid: vööl vikat, kui kondine surm, keda kartis kõik nurm... Su hävitav samm — ja kadus kõik ramm — — —

Ei, ei! Ma ärkasin viimati üles ja märkasin ennast kesk vangikoda pimedat... Veel seisis meeles see terav vikat ja oda, mis kandis mu vabadus kaasas.

Ei, ei! Sind ei ihaldanud ma, sind, vabadust, selliselt oodata... Veel hüüan ja nutan, veel püüan ja ruttan ja otsin õiget päästjat — õiget vabadust!

Veel mäletan karmi vabadust, veel mäletan petvat vabadust — —

V a b a d u s t, k e s t e g i k ö i d i k u d v a l l a e n e s e e e l, j a t u l i k u i h ä v i t a v h a l l s ü g i s e ö ö l!

3. *Hümn*

Kui maad veel kattis pime orjaöö, ja eemalt vähe paistis koiduvöö...

Siis sind, oh Püha Vabadus, me igatsesime ja ootsime, me vabaks saada püüdsime ja lootsime.

Kui orjaöö... Siis paistis helkiv koit, ja punetas ju taevakaarel hele loit.

Kui algas orjahommik — kõlisesid rauad, ja nagu avanesid häbihauad.

Meil voolas palju kallist vennaverd, meis kohas palju igatsusemerd —

Ei asjata! Sa tulid viimaks ikka, oh Vabadus, kaotama orjust pikka! — —

Meil pole annetada sulle loorberpärga, ei palju varandust, ei orja ega härga:

Meilt võta kestvat vastu tänu: ei iialgi kao vabadusejanu.

Oh Vabadus, me valvame, et sina meilt ei kao, ei iial silmapiiri taha enam looja vao!

„Tapper", 1917

H. Sõmer

Järelsõna

Pärast pärisorjuse kaotamist hakkas Venemaal kiiresti arenema tööstuskapitalism. 25 aasta jooksul (1865—1890) tõusis tööliste arv üksnes suurtööstustes rohkem kui kaks korda. Kapitalistlik suurtööstus hakkas eriti arenema 90-ndail aastail. 90-ndate aastate lõpul ulatus tööliste arv Venemaal tunduvalt üle kahe ja poole miljoni. „See oli kaasaegne tööstusproletariaat, kes pärisorjuseaegseist vabrikutöölistest, samuti väike- ning käsitööstuse ja igasuguse muu tööstuse töölistest põhjalikult erines nii selles, et ta oli koondatud suurtesse kapitalistlikesse ettevõtetesse, kui ka oma revolutsiooniliselt võitlusvõimelt" (ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn, 1951, lk. 7).

Juba möödunud sajandi 70-ndail ja 80-ndail aastail hakkas Venemaa töölisklass ärkama ning alustas võitlust kapitalistide vastu, sest tööliste olukord oli tsaari-Venemaal erakordselt raske. Töölised, sealhulgas ka eesti töölised, hakkasid oma olukorra parandamiseks organiseerima streike. Eduka võitluse läbiviimiseks kapitalistide vastu organiseeriti töölisühingud. Hiljem hakkavad Venemaal töölisliikumise kasvu alusel tekkima esimesed marksistlikud organisatsioonid. Esimeseks selliseks organisatsiooniks oli Plehhanovi „Töö Vabastuse" rühm.

Tiheda sideme töölishulkadega ja töölisliikumisega lõi siiski alles Lenini asutatud „Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit" 1895. a. „Võitlusliidu" ülesandeks sai töölisliikumise poliitiline juhtimine. Peterburi „Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit" hakkas Lenini juhtimisel Venemaal esmakordselt teostama sotsialismi ühendamist töölisliikumisega. „Võitlusliit" oli töölisliikumisele toetuva revolutsioonilise partei algidu. Peterburi „Võitlusliidu" järel tekkis marksistide organisatsioone kõigis peamistes tööstuskeskustes, samuti ka ääremaadel. Selleks, et ühendada laialipillatud marksistlikud organisatsioonid üheks parteiks ja luua nende vahel side, esitas ja teostas Lenin esimese ülevenemaalise revolutsioonilise marksistide ajalehe „Iskra" asutamise kava. „Iskra" esimeste numbrite ilmumine aastail 1900—1901 oli üleminek uude ajajärku, killustatud rühmadest ja ringidest ühtse Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei tegeliku moodustamise ajajärku.

Vene eesrindlik kirjandus on alati kajastanud ja toetanud ühiskonnas toimunud revolutsioonilisi muutusi ja progressiivseid ideesid. Et nüüd oli ühiskonna areenile asunud niisugune ainuke järjekindlalt revolutsiooni-

line klass, nagu seda on proletariaat, siis pidid ka kirjanduses kajastuma selle klassi taotlused ja ideed, pidi kajastuma töölisklassi võitlus kapitalistide vastu. Töölisklassi hääl hakkab 90-ndail aastail kõlama arenevas proletaarses kirjanduses, eriti luules.

Sotsialismi ideed valdasid vene luulet õieti juba sotsialismi töölisliikumisega ühendamise algul. On teateid, et juba 1885. a. oli kavas „Töölaulude"-nimelise kogumiku väljaandmine propaganda eesmärgil tööliste keskel. Kogumik aga ei saanud ilmuda. On säilinud ainult mõningad korrektuurpoognad ja Plehhanovi kirjutatud eessõna. Pöördudes tööliste-lugejate poole, Plehhanov kirjutas kogumiku eessõnas, et igal ühiskondlikul klassil on oma kirjandus, „millesse ta paneb o m a erilise sisu" ja et töölisklassilgi „peavad olema o m a laulud, o m a luuletused", milles töölised peavad otsima „oma mure, o m a lootuste ja püüdluste" väljendust.

Juba 80-ndail aastail hakkas oma töid trükis avaldama töölispoeet Netšajev, üks vene proletaarse luule rajajaid. Netšajev oli klaasitööline. Ta hakkas varsti kirjutama luuletusi klaasitehase administratsiooni vastu. Töölistemaatika, tööliskeskkond kajastusid juba Netšajevi loomingulise tee algul, kuid kandsid veel osalt väikekodanliku mõju pitserit. Kuid kasvades koos töölisklassi revolutsioonilise kasvuga asendus see proletaarse teadlikkusega. 1890. a. loodud pikemas luuletuses „Töötatööline" poeet lausub:

Под игом вековых скорбей,
Обвеян вихрями невзгоды,
Я жаждал лишь одной свободы
Для всех униженных людей,
Чтоб сквозь завесы черных туч
И нам блеснул отрады луч.

(Sajandeid kestnud kurbuse ikke all viibides,
kannatuste tuulte keerises,
janunesin üksnes vabadust
kõigile alandatud inimestele,
et läbi mustade pilvede katte
helgiks ka meile rõõmukiir.)

Uus etapp vene revolutsioonilise luule ajaloos algab seoses massilise agitatsiooni arendamisega töölisklassi hulgas. Gorki loob „Laulu Jahikullist" (1895), saavad tuttavaks „Varšavjanka", „Julgesti, vennad, nüüd tööle" jt. Kržižanovski, tuntud laulu „Varšavjanka" autor, ütleb: „Minu revolutsioonilised laulud olid, mõistagi, seotud revolutsioonilise sotsiaaldemokraatiaga, sooviga sisendada proletariaadi ridadesse lauluga võitlusideed." Ta märgib veel, et „... need laulud olid seotud meie vaadetega massilisele agitatsioonile".

Kržižanovski laulud on loodud vanglas, kus autor oli leninliku „Võitlusliidu" tööst osavõtu pärast.

Lenin tutvus nende revolutsiooniliste lauludega asumisel olles. Samuti mäletavad Kureika küla talupojad, et seltsimees Stalini seal asumisel olles olid need tema lemmiklaulud ja neid olevat ta ka ise sageli laulnud.

Nii oli vormunud uue sajandi alguseks vene eesrindlikus kirjanduses arenguliin, töölisluule, mis oli vastandiks narodnikute ja dekadentide kirjandusele.

Juba XIX sajandi lõpul algas Euroopas ja Venemaal tööstuskriis. Et streikides kättevõidetud järeleandmisi hakati kapitalistide poolt tagasi võtma, omandas tööliste võitlus üha revolutsioonilisemat iseloomu. Töölisliikumine avaldas oma mõju ka talurahvale. Tsaari-Venemaa ääremaadel arenes rõhutud rahvaste rahvuslik vabastusliikumine. Venemaa proletariaat kujundas oma revolutsioonilise partei, kes oli võimeline asuma töölisklassi vabastusvõitluse etteotsa. „Tööliste ja talupoegade revolutsioonilised väljaastumised näitasid, et Venemaal valmib ning läheneb revolutsioon" (ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk. 27).

Revolutsioonilise liikumise hoog ja poliitiline ja ideoloogiline kasv kajastus kirjanduses. Kirjanduses asus revolutsioonilise võitluse etteotsa just neil aastail massiliselt arenema hakanud proletaarne kirjandus, mida iseloomustab Maksim Gorki suur nimi.

Sajandi algul pühendas kirjandusküsimustele palju tähelepanu leninlik „Iskra". 1901. a. septembris ilmuma hakanud „Brdzola" arendas laialdast propagandat revolutsioonilisele, rahva püüdlustega seotud luulele. Ajalehes oli rubriik pealkirjaga „Kirjandus". Seltsimees Stalin oma artiklis „Venemaa sotsiaaldemokraatlik partei ja selle lähimad ülesanded" kõneles revolutsioonilise luule tähtsusest töölisklassi massilises liikumises. Seltsimees Stalin käsitleb revolutsioonilist luulet kui rahvahulkade võitlusele äratajat.

Töölisklassi astumine võitlusareenile oli andnud ka kirjandusele juhtideed. Tööliskirjandusel oli otsene seos revolutsioonilise sotsiaaldemokraatiaga. Stalinlik ajaleht „Gudok" kirjutas, et töölislaul joonistas proletariaadile tema helget tulevikku. „Brdzola" avaldas juba oma esimeses numbris luuletuse, milles öeldakse:

Смело, друзья, не теряйте
Бодрость в неравном бою!
Родину-мать защищайте,
Честь и свободу свою...

(Julgesti, sõbrad, ärge kaotage
vaprust ebavõrdses võitluses!
Kodumaad-ema kaitske,
oma au ja vabadust...)

„Brdzola" 2. ja 3. numbris, kus ilmus seltsimees Stalini artikkel „Venemaa sotsiaaldemokraatlik partei ja selle lähimad ülesanded", avaldati Metehhi kindluse vangide luuletused „Brdzolale" ja „Seltsimeestele".

Мы — глашатами свободы,
Мы бороться не устанем
До тех пор, покамест сердце
Биться в нас не перестанет

(Me oleme vabadusekuulutajad,
me võitlemast ei väsi
senikaua, kui süda
meis pole lakanud löömast)

ütleb poeet-vang oma üleskutselises luuletuses „Seltsimeestele". Ta kutsub seltsimehi võitlusele, sest

Вижу — прошлое разбито,
Близок, близок день рассвета.

(Ma näen, et minevik on purustatud,
lähedal, lähedal on koidupäev.)

Nagu vene töötav rahvas oli loonud oma tööliskirjanduse alged, nii hakkas sajandi algul oma proletaarne kirjandus kujunema ka teistel Venemaa rahvastel. Eesti proletaarne kirjanik Juhan Lilienbach loob oma esimesed võitlevad luuletused. Proletaarse kirjanduse poole hakkab suunduma Otto Münther. Hakkab muutuma Vassili Möldri luuletuste temaatika.

1904. aastal algas Vene-Jaapani sõda. „Tsaar tahtis sõjaga lämmatada revolutsiooni. Ta saavutas vastupidist. Vene-Jaapani sõda kiirendas revolutsiooni" (ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk. 51). Toimusid määratu suured streigid Bakuus, Putilovi tehases Peterburis. Revolutsioon algas Venemaal 9. jaanuari sündmustega, tööliste rongkäigu tulistamisega tsaari poolt. Revolutsioon haaras 1905. a. jooksul kogu maa, kulmineerudes detsembris relvastatud ülestõusu näol Moskvas. Revolutsiooniline liikumine kestis ka 1906. aastal.

Revolutsioon andis suure hoo proletaarse kirjanduse arenemisele. Bolševike partei hakkas juhtima revolutsioonilise kirjanduse väljaandmist. Parteiorganisatsioonid andsid välja rea revolutsiooniliste laulude kogumikke (Tiflisis jm.). Revolutsiooniline kirjandus läks massidesse. Revolutsioonilisi laule ja luuletusi tundsid sellal lapsedki, märgitakse leninlikus ajalehes „Proletari".

1905. a. novembris avaldab revolutsioonigeenius Lenin oma kuulsa artikli „Parteiorganisatsioon ja parteiline kirjandus", kus ta esitab oma tuntud teesi parteilisest kirjandusest. Ta kirjutab: „Kirjandus peab muutuma parteiliseks. Vastukaaluks kodanlikele tavadele, vastukaaluks kodanlikule äritsevale, kaubitsevale kirjandusele, vastukaaluks kodanlikule kirjanduslikule karjerismile ja individualismile, „härras-anarhismile" ja kasu tagaajamisele peab sotsialistlik proletariaat esile tõstma parteilise kirjan-

duse põhimõtte, arendama seda põhimõtet ja selle võimalikult täielikul ning terviklikul kujul ellu viima."

Koos Leniniga võitleb parteilisuse printsiibi eest kirjanduses seltsimees Stalin. Ta annab kirjandusele suure tähtsuse revolutsioonilises võitluses. Seltsimees Stalini juhtimisel annab Tiflisi komitee välja proklamatsiooni tsaaritimukate arveteõiendamise puhul talupoegadega. Proklamatsioon algab sõnadega: „Elukutselt sepp, tagus ta õnne oma rahvale." 25. dets. 1906. a. stalinlik ajaleht „Ahhali Drojeba" avaldas luuletuse „Me sepad oleme". Siit läks sepa-õnnetaguja rahvalik kuju proletaarsesse kirjandusse.

Omakorda Lenin ja Stalin viisid revolutsioonilise poeesia oma artikleisse, lendlehtedesse, proklamatsioonidesse. Lenin ja Stalin kasutavad eriti Gorki „Tormikotka" (1901) revolutsioonilist kuju.

Revolutsioonipäevil pääseb ka eesti proletaarne kirjandus tõkkest.

Esimeseks proletaarse kirjanduse kogumikuks Eestis on J. Lilienbachi poolt toimetatud ja välja antud töölisalbum „Edasi" 1905. a. Selles albumis ilmunud artiklis „Karl Marx" ütleb toimetaja muu hulgas, märkides, et eesti proletariaadil puudus seni oma kirjandus: „Kui seda juba vene ja teiste Vene riigi rahvaste kohta öelda võib, kel oma keelatud kirjandus oli, mis siis veel meie ettevaatlikkudest ustavatest eestlastest rääkida, kel teiste riigi rahvaste seas vist küll üksipäini see au on, et tal tsensori võimu kadumiseni vaba kirjavara puudus, sotsiaaldemokraatide sellekohased hektografeeritud katsed ning lendlehed ja õnnetu „Edu" maha arvatud. Rahva väikese arvuga ei või seda mitte seletada, sest isegi leedu keeles oli oma sotsiaaldemokraatline salakirjandus olemas." Ja Lilienbach ütleb: „Kes maha on jäänud, peab seda enam ruttama."

Ja siitpeale algaski eesti proletaarses kirjanduses pidev tõus ja seda peamiselt just Lilienbachi enda organisaatorliku tegevuse tulemusena.

Proletaarsete kirjanike avaldamiskohaks kujunesid ka 1905. a. revolutsioonipäevil loodud eestikeelsed töölisajalehed.

Üks sellistest ajalehtedest oli Berliinis ilmunud ajaleht „Edu", mida Lilienbachki nimetas oma artiklis. Seda ajalehte sai aga ilmuda ainult paar numbrit.

Esimene bolševistliku joonega ajaleht eesti keeles oli Peterburi VSDTP eesti organisatsiooni poolt välja antud „Edasi", mille esimene number ilmus 3. detsembril 1905. a. Juhtkirjas oli öeldud, et „Edasi" ilmub VSDTP Peterburi komitee lähemal juhtimisel ja kaasabil, ning märgitakse, et üheks lehe kaastööliseks on ka V. I. Lenin. Ajalehe esimeses numbris kirjutati: „Edasi, töölised! Eesti proletariaat! Suur Vene revolutsioon kutsub meid. Ta hüüded lähevad ikka valjemaks, ta jõud kangemaks. Meie kõige suurem vaenlane, kahepeaga elukas, lamab surmavalt haavatuna meie ees maas. Tamm, mis rahva elu laineid aastasadasid on kinni pidanud, on purustatud ja need lained löövad ikka kõrgemalt kokku, nende tõuked lähevad ikka tugevamaks. Ei ole enam jõudu, mis neid laineid jõuaks tagasi suruda, maru lähenemist takistada suudaks." Ja ajaleht lõpetab gorkilikult: „Mühise vägevamalt, maru! Tõuka tugevamalt, torm!"

1906. a. hakkas ilmuma ka Eestimaa kubermangu piirides oma bolševistlik ajaleht, VSDTP Tallinna komitee häälekandja „Sotsialdemokrat". Ajalehe juhtkirjas öeldakse: „Nüüd ei või rahvas muidu enam edasi saada, kui et ta senise korra, mis edenemisel takistuseks ees on, kõrvale tõrjub."

Pärast Peterburis ilmunud „Edasi" sulgemist hakkab sealsamas ilmuma ajaleht „Kiir", mis pühendab palju tähelepanu kirjandusküsimustele.

Jätkavad ilmumist Lilienbachi perioodilised töölisalbumid.

Esimese Vene revolutsiooni aegses luules on kõige tähelepanuväärsemad Jevgeni Tarassovi luuletused, mis olid täielikult seotud proletariaadi võitlusega. Tarassov ise võitles barrikaadidel Moskvas. Barrikaadide võitluse veres ja tules on sündinud tema järgmised kuulsad värsid:

. . . Собираются с оставшимися силами,
Раскрыли окровавленную пасть —
Клянитесь же над свежими могилами
Все вынести, все выдержать иль пасть.
Дни празднества, дни битвы приближаются —
Не плачьте же над павшими в борьбе,
Следите лишь, как зори разгораются,
Храните лишь уверенность в себе.

(. . . Koguvad kokku viimsed jõud,
on avanud verise lõusta —
tõotage siis värskete haudade kohal,
et talute kõike, peate kõigele vastu või langete.
Pidupäevad, lahingupäevad lähenevad —
ärge nutke siis võitluses langenute pärast,
jälgige vaid, kuidas hakkab lõõmama koit,
säilitage vaid enesekindlust.)

Eesti kirjanduses kutsuvad sellal võitlusse Lilienbachi värsid. Ta õhutab eesti töölisi aktiivsemalt osa võtma töölisklassi ülevenemaalisest võitlusest:

Kas ootate, et küpse vili
peaks murenema põllule . . .
või ootate, et ainult teised
töö peaksid ära tegema,
ja tahate siis rahulikult
töövilja pärast maitseda.

Eesti proletaarne kirjandus õppis tollal palju vene revolutsiooniliselt kirjanduselt. Vene ja eesti proletaarsed poeedid näitasid, et töölisklassi tõeline luule võib olla ainult võitlusluule. Just sellepärast leidiski taoline luule tulist poolehoidu ja toetust laiadelt töölishulkadelt.

Esimene Vene revolutsioon lõppes lüüasaamisega. Algas verine Stolõpini reaktsioon. Kodanlik kirjandus uppus reeturluse ja renegaatluse rappa („Vessõ", „Zolotoje runo" vene kirjanduses, „Noor-Eesti" eesti kirjanduses). Kindlaks jäi ainult proletaarne kirjandus, pidades vääramatult oma võitlusprogrammi.

Reaktsiooniaastail hakkas õitsema eriti revolutsiooniline pilkekirjandus. Vene satiiriliste ajakirjade eeskujud kutsusid välja pilkekirjanduse kasvu näit. ukraina, poola, juudi, gruusia keeles, hoolimata nende ajakirjade sagedastest konfiskeerimistest. Eestikeelse pilkekirjanduse rajajaks sai J. Lilienbach. Poliitiline pilkekirjandus oli tõhus relv tsaari ja kodanluse mahhinatsioonide paljastamiseks. Need pidasid ägedat võitlust ka kodanliku ideoloogiaga ja kodanliku kirjandusega.

Revolutsioonilises liikumises algas tõus 1912. a. Bolševike partei asus töölisliikumise etteotsa ja viis ta bolševistlike loosungite all vastu uuele revolutsioonile. Partei oskas teostada illegaalse töö ühendamist legaalse tööga.

Üheks legaalseks organiks oli bolševistlik ajakirjandus. Bolševistlikud ajalehed „Zvezda" ja „Pravda" kujunesid ka proletaarsete kirjanike tribüüniks. Väljapaistvaimaks töölispoeediks „Zvezda" ja „Pravda" veergudel oli Demjan Bednõi. „Zvezdas" ja „Pravdas" ilmunud proletaarse kirjanduse mõju oli suur, haarates laiu töölishulki. See luule oli võimas hoovus vene kirjanduses. Siin kajastus revolutsioonilise vabastusliikumise paatos, siin kujunesid proletaarse kirjanduse sügavad traditsioonid. „Pravda" toetusel anti 1914. a. välja proletaarsete kirjanike koguteos. Selle eessõna kirjutas Gorki. Ta pöördus tööliskirjanike poole järgmiste sõnadega:

„Kui ajalugu kord jutustab kogu maailma proletariaadile sellest, mis teie olete läbi elanud ja korda saatnud kaheksa reaktsiooniaasta jooksul — töötav maailm saab imetlema teie elujõudu, teie hinge vaprust, teie heroismi... Vene tööliste järeltulevad põlved ja kogu meie planeedi proletaarne maailm kahtlemata ammutab teie eeskujust suurt jõudu võitluses uue kultuuri eest."

Sellal Lilienbach jätkas oma töölisalbumite väljaandmist. Gorki sõnad on maksvad ka nendes albumites oma loomingut avaldanud eesti proletaarsete kirjanike kohta.

„Pravda"-aegne luule — see oli kutse uuele revolutsioonile, mis aitas parteil äratada töölishulki.

Nendel aastatel (alates 1910. a.) saab täie hoo ka eesti proletaarne kirjandus. Ilmuvad Lilienbachi ja Möldri luuletuskogud, Buki jutustused, Müntheri ja Tikerpuu parimad kirjanduskriitilised artiklid.

Eesti proletaarne kirjandus leiab endale avaldamiskoha ka bolševistliku „Kiire" näol, mis alustas ilmumist 1912. a. ja mida juhtis eesti töörahva ustav poeg Viktor Kingissepp. Artiklis „Oma ajakirjanduse ja sõnavabaduse kaitseks" näitab Kingissepp, milliste raskustega tuli töölisajakirjandusel tsaari ajal võidelda: „Terve musta laagri rasked suurtükid, mitte ideed, on administratiivne mehhanism liikuma pannud, et töörahva ajakirjandust ära lämmatada, purustada ja teda vaikima sundida. Kuid töölis-

hulkade teadvus on sedavõrd arenenud, et vastasel see ei ole korda läinud. Hulgalise toetuse tõttu on töölislehed kõigest üle saanud. Massid on temale elamiseks jõudu andnud." Olgu märgitud, et „Kiirt" trahviti sageli just selle veergudel ilmunud revolutsiooniliste luuletuste pärast. Kirjandusküsimuste kohta võtab sageli sõna V. Kingissepp, eriti kaitstes kirjanduse parteilisuse printsiipi, näiteks artiklis „Ilukirjandus kihutusabinõuna".

Sel ajal kui dekadendid igati püüdsid lahutada kirjandust ja kunsti ühiskonna huvidest, võitles proletaarne kirjandus just rahva vabastamise ja õnne eest. Mõiste „rahvalikkus" aga täideti nüüd sotsialistliku sisuga. Proletaarne kirjandus jätkas nüüdsest alates oma pidevat võidukäiku, dekadentlik kirjandus aga mandus täiesti. Proletaarne kirjandus tugevnes just võitluses dekadentismiga.

1914. a. algas esimene maailmasõda. Ka sel perioodil oli proletaarsel kirjandusel täita vastutusrikas ülesanne: paljastada sõja tõeline imperialistlik olemus. Selle ülesande täitsid proletaarsed kirjanikud auga, asudes bolševistliku parteijoone seisukohal, et „sõda ei alustatud isamaa kaitsmiseks, vaid võõraste maade vallutamiseks ja võõraste rahvaste riisumiseks mõisnike ning kapitalistide huvides, et töölistel tuleb selle sõja vastu otsustavalt sõda pidada" (ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk. 148). Eesti proletaarses kirjanduses paistavad sõja hukkamõistmises silma eriti Lilienbachi luuletused ja Müntheri artiklid.

Tsaariväed said rindel lüüa. Tsarism elas üle surmakriisi. Saabus 1917. aasta, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aasta. Töölised kukutasid tsaari, kuid võimu haarasid kodanlased. Algas töötava rahva võitlus kodanliku Ajutise Valitsusega.

Sellest võitlusest võtsid osa ka proletaarsed kirjanikud. Menševistlikud kirjanikud kisasid juba kohe „vabaduse helgest pidust", revolutsioonilised kirjanikud asusid aga teravalt ründama Ajutist Valitsust. Proletaarsed kirjanikud näitasid, et otsustav rünnak seisab veel ees. „Pravda" väljaandel ilmus sel ajal revolutsiooniliste laulude kogumik „Võitluslaulud".

12. märtsil pöördus asumiselt tagasi seltsimees Stalin ja rida teisi juhtivaid bolševikke. Samal päeval ilmus „Pravdas" luuletus „Tervitus seltsimeestele", mis oli pühendatud tagasipöörduvaile bolševikele. Luuletuses öeldakse:

> Вы вновь средь нас, вы снова с нами...
> Опять за дело, снова в бой...
>
> (Te olete jälle meie keskel, te uuesti meiega...
> jälle heitlusse, uuesti lahingusse...)

Kodanliku Ajutise Valitsuse vastu astuvad bolševistlikus ajalehes „Kiir", Lilienbachi albumites ja ajakirjas „Tapper" välja ka eesti proletaarsed kirjanikud. Lilienbach näitab, et võitlus jätkub „võidurikka lõpu püüdel". Ajutise Valitsuse sõjapoliitika jätkamise vastu on suunatud terve rida artikleid ja luuletusi. Ühes sellises lausutakse:

Verekoerad hauguvad
ühtejärge ikka,
et toob sõda sõjale
lõpu võidurikka.

— — —

Sõjakurat teritab
ikka vaenupiiki;
ainult revolutsioon
viib meid rahuriiki.

(„Tapper" nr. 1, 1917)

Ja otsustav võitlus ei jäänud tulemata. See toimus Suures Oktoobris. Nendel päevadel oli proletaarne kirjandus tõeline tornikell, mis kutsus rahvast revolutsioonile. Neid innustasid Lenini ja Stalini suured ideed. Ei ole „kõik need 10—11 aasta muutused ja pöörded nii sügavad kui need, mis nüüd „Tapri" 6. ja 7. nr-i ilmumise vaheajal, mõne nädala vältusel, sündisivad..." iseloomustab seda suurt murrangut rahvaste elus Lilienbach.

Joo rõõmu! Laula!
Soontes lainetab kevad.
Süda, helista lahinguks!
Meie rind on litauride vask!

hüüab Majakovski pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu.

On alanud tormihoog ajaloomerel,
ta kadumist kuulutab timukaperel',

kirjutab Suurest Oktoobrist eesti proletaarne kirjanik Villem Buk.

Esmakordselt oli töötav rahvas ise enda üle peremeheks saanud. Võitlustee aga oli olnud küllaltki pikk ja raske. Selle võitlustee kajastus on säilinud proletariaadi revolutsioonilises kirjanduses, kes on sidunud oma arengu rahva saatusega.

Koos vene tööliskirjandusega on ka eesti proletaarne kirjandus läbi käinud küllaltki tähelepanuväärse võitlustee.

Eesti proletaarse kirjanduse sünniajaks sai käesoleva sajandi esimene kümnend, sest sajandi alguseks oli Eestis kujunenud juba oma suurearvuline proletariaat. 1900. aastal oli juba Tallinnas üksi ligi 8000 töölist, kes olid koondunud suurettevõtetesse. Tallinna töölistest moodustasid enamiku metalli- ja tekstiiltöölised, kes olid kõikjal revolutsiooniliste väljaastumiste juhtijaiks. Töölisliikumine Eestis arenes käsikäes töölisliikumisega kogu Venemaal. Revolutsiooniline marksism saabus eesti töölisklassi hulka Peterburist, kus 90-ndate aastate kestel tegutses Lenin. Tema poolt asutatud „Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit" hakkas esimesena Venemaal teostama sotsialismi ühendamist töölisliikumisega. Eestis hakkas esimesena sotsialismi töölisliikumisega liitma Lenini ja Stalini ustav

õpilane Mihhail Ivanovitš Kalinin, kes viibis revolutsioonilise tegevuse pärast 1901.—1904. a. Tallinnas asumisel.

Kalinin oli see, kes pani Eestis aluse bolševistlikule organisatsioonile, kes kasvatas üles põlvkonna võitlejaid saabuva revolutsiooni päeviks.

Selline revolutsiooniline situatsioon kutsuski ellu eesti proletaarse, töörahvahulkade huve kaitsva ja selle eest võitleva kirjanduse. Juba 1905. a. märgib eesti proletaarse kirjanduse üks rajajaid J. Lilienbach sellise kirjanduse hädavajalikkust töölisklassi kasvatamisel revolutsioonilisele võitlusele. Hiljem, 1913. a., märgib bolševistlik „Narva Kiir": „Ilma oma kirjanduseta, raamatute ja ajalehtedeta ei ole organiseeritud, järjekindel tööliste liikumine mõeldav."

Eesti ja vene proletaarse kirjanduse arengutee on revolutsioonilises võitluses sotsialismi eest kulgenud ühesugustes tingimustes. Mõlema rahva revolutsioonilises kirjanduses leidub palju ühiseid jooni, mis on ka täiesti seaduspärane: nagu töölisklassi vabastusvõitluses eesti töölisklass toetus vene proletariaadi revolutsioonilisele liikumisele, nii ka töölisklassi kirjandus selle klassi ühe ideoloogilise vormina seisis vene proletaarse kirjanduse kõrval, mida eriti iseloomustab võitlev humanism, mis kutsus üles halastamatule võitlusele vaenlastega, kes seisid ees rahva teel õnnelikule ja vabale elule, ja rahvalikkus, mis seisis selle kirjanduse lähendamises bolševike parteile, kes ainsa järjekindlalt revolutsioonilise parteina seisis rahva vabastusvõitluse eesotsas.

Eesti varasema proletaarse kirjanduse peamised esindajad on Lilienbach, Münther, Mölder, Buk ja Tikerpuu, kellele lisandub aga veel terve rida vähemtuntud tööliskirjanikke-poeete ja proletaarseid kirjanduskriitikuid.

Nii pühendas Juhan Lilienbach kogu oma elu töölisklassi kirjanduse loomisele, kogu ta töö ja tegevus oli suunatud võitlusele töölisklassi parema tuleviku eest, sotsialismi eest. Juhan Lilienbach oli terava sulega revolutsioonilaulik, ta oli oskuslik, julge ja murdumatu proletariaadile määratud väljaannete toimetaja ja kirjastaja tsaarirežiimi ränkades tingimustes, ta oli eesti proletaarse kirjanduse organisaator ja initsiaator.

Tõelise proletaarse luuletajana kuulub Lilienbach meie vabaduslaulikute esiritta.

Juhan L i l i e n b a c h sündis 24. okt. 1870 Rakvere lähedal Paatna külas. Tema isa oli vaene rentnik paljulapselise perekonnaga, kes ei suutnud oma lastele peale külakooli mingisugust haridust anda. Ka Juhan Lilienbach pidi leppima ainult külakooli haridusega. Seda innukamalt ja visamalt asus noor Lilienbach hiljem iseseisva õppimise teel oma teadmisi täiendama, mida ta tegi järjekindlalt kogu oma elu jooksul. Muidugi pidi ta juba varakult endale ise ülalpidamist teenima. Raske oli edasipüüdliku nooruki elutee kapitalistlikus ühiskonnas. Küllap tema enda kohta käivadki järgmised hilisemad värsiread:

Kallist isa-ema kodust
juba vara pandi ta

suveks võõra juurde karja
oma leiba teenima.

Lilienbach siirdus varsti väljapoole koduküla piire tööd otsima. Ta töötas värvali juures Rakveres, oli kirjakandjaks, töötas Narvas ja Jõhvis. Sajandi vahetusel asus ta Tallinna.

Iseseisval teadmiste täiendamisel puutus Lilienbach varsti kokku ka kirjandusküsimustega. Alates 1896. aastast leiame ta luuletusi juba ajaleheveergudel. Ärksa noorukina oli ta ka aktiivne rahvaluulekoguja. Tema kirjapanekuid on hiljem kasutatud paljudes rahvaluule publikatsioonides.

Kirjanduslikku kaastööd ajalehtedele jätkas Lilienbach ka Tallinnas. Kui Lilienbachi luules seni oli sageli esikohal olnud küll elu viletsuse kujutamine, mille põhjusi ta aga ei näinud, siis Tallinnas hakkab ta luuletuste toon muutuma juba palju realistlikumaks. Juba teritub ta pilk nägema kaasaegse luule kehvust, juba hakkab ta nägema kapitalistliku ühiskonna klassivahesid. Põhiliselt on Lilienbachi luule muutunud 1904. aastaks. Ta värsid on tihedamad, ta laulud ja epigrammid löövamad, ta hakkab üha enam kasutama piitsutavat satiiri. Satiirilise elemendiga lühiluuletus muutub siit alates ta kasutatavaimaks loominguvormiks, milles ta on andnud oma parima ja mis tõepoolest on kõige tabavam vorm kapitalistliku ühiskonna pahede paljastamise ja revolutsioonilise võitluse teenistusse rakendatud luules. Ühes 1904. a. avaldatud luuletuses ütleb Lilienbach:

Müür, mis hakkab pragunema,
kipub ära lagunema,
seda tuleb rõhkuda,
maani maha lõhkuda.

See müür, mis tuleb „maani maha lõhkuda", on muidugi pehkinud tsaarirežiim.

Mis põhjustas siis Lilienbachi luules sellise põhilise muudatuse? Selle põhjustas tulevase revolutsioonilauliku osavõtt marksistlike ringide tööst, kus ta tutvus teadusliku sotsialismi küsimustega. Ta maailmavaates toimus sügav murrang, mis omakorda põhjustas murrangu Lilienbachi luules.

1904. aastaks eksisteeris Tallinnas juba mitu M. I. Kalinini loodud põrandaalust sotsiaaldemokraatlikku ringi. Nende tööst võttiski osa Juhan Lilienbach. Need ringid kasvatasid Lilienbachist 1905. a. revolutsioonipäeviks veendunud sotsiaaldemokraadi-bolševiku.

1905. a. esimene Vene revolutsioon tõstis terava vajadusena esile proletariaadi ideoloogiast kantud revolutsioonilise kirjanduse küsimused. Oma kuulsas artiklis „Parteiorganisatsioon ja parteiline kirjandus" püstitas Lenin teesi parteilisest kirjandusest.

Eesti proletaarse kirjanduse loomisele, Lenini nõude täitmisele, asus Lilienbach. Tallinnas ilmus 1905. a. lõpul J. Lilienbachi toimetusel töölisalbum „Edasi". See album on eesti revolutsioonilise kirjanduse esimene pääsuke. Album nägi päevavalgust bolševike initsiatiivil. Tihedas koostöös

bolševike partei organisatsiooniga ilmus Lilienbachi väljaandel järgnevate aastate jooksul veel suur hulk proletaarset kirjandust.

Lilienbach ise mõistis sügavalt sellise kirjanduse tähtsust töölisklassile tema vabastusvõitluses. „Edasi" I albumis ta näitab, et eesti proletaarne kirjandus on alles väikesearvuline, on maha jäänud näiteks vene vastavast kirjandusest. Lilienbach nõuab sellise mahajäämuse kiiret likvideerimist.

„Edasi" I albumile järgnes 1906. a. „Edasi" II. Albumite sisuks oli otseselt revolutsioonilist võitlust kajastavad artiklid, jutustused ja luuletused, siin kajastuvad ilmekalt töötava rahva vabaduspüüded.

Kuid varsti algas tsaarivalitsus pealetungi revolutsioonile, „algas pööre revolutsiooni järkjärgulisele taandumisele" (ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus, lk. 76). Tsaarivalitsus kõvendas veel enam repressioone rahva vastu, üle kogu maa tegid karistussalgad oma rüüstamistööd. Tsaarivalitsus muutus ilmselt jultunuks. Ta ei kartnud enam revolutsiooni, nähes selle mõõna. Nüüd oli tarvis osata õigesti taganeda, vastavalt muutunud olukorrale taktikat muutes, taganeda — mitte korratult, vaid organiseeritult, rahulikult, paanikata, kasutades ära vähimaidki võimalusi, et kaadreid päästa vaenlase löögi alt, korraldada oma read ümber, koguda jõudu ja valmistuda uueks rünnakuks vaenlasele, õpetasid Lenin ja Stalin.

Suurepäraseks illustratsiooniks sellele Lenini ja Stalini taktikale on Lilienbachi toimetatud album „Tagasi", mis ilmus 1907. aastal. Kõik artiklid ja luuletused selles albumis näitavad, et on õige aeg organiseeritult ajutiselt taganeda. Juhtkirja asemel on Lilienbachi sulest luuletus „Tagasi", kus ta näitab, et töölisklassi põhiliseks juhtlauseks on küll „edasi", kuid et nüüd,

> Kui aga selgesti näed,
> et tugevamad on vastaste väed,
> et tingimata alla sa jääksid,
> kui otsekohe lahingusse läeksid,
> ja et jõudu ja elu alal hoida,
> siis — muidugi — ajuti
> tagasi!

Revolutsiooni ajutise järkjärgulise taandumise olukorras tõi revolutsiooniline ajakirjandus välja uue terava võitlusrelva — poliitilise pilkekirjanduse. Nii vene kui eesti revolutsiooniline ajakirjandus kasutas seda vahedat relva. Venekeelseid satiirilisi pilkelehti endale eeskujuks seades, alustas Lilienbach nende väljaandmist, nagu seda hakkas tegema ka Vilde oma „Kaagi" näol. Lilienbachi väljaandel ilmus neid, algul Peterburis, hiljem Tallinnas, mitukümmend eritiitliga numbrit. Nimetagem neist revolutsioonilistest ajakirjadest näiteks „Tiiu Tasast", „Taprit", „Lendlehe"-nimelise seeriaväljaande pilkenumbreid. Kõik pilkelehed ilmusid ajavahemikul 1906—1908.

Esikohal neis ajakirjades on karistussalkade hirmutegude kinninaelutamine. Eriti hoogsalt ja tabavalt piitsutab neid häbitegusid Lilienbach ise. Tammsaare, kes oli Lilienbachi ajakirjade kaastööline, kirjutab: „Tungi-

vad, vabadusele, inimsoo ideaalide poole püüdvad südamed on tuksumise järele jätnud. Nad on igavesti külmad. Üle mustjaspunase vere viib ihaldatud tee..." Samuti oli Lilienbachi väljaannete kaastööliseks Vilde. Vilde satiir on terav ja lööv.

Teravalt paljastatakse neil aastail ilmunud satiirilistes pilkelehtedes kokkuleplasi, kes tahtsid rahvast petta 17. oktoobri manifestiga. Võltskate kisutakse ka tsaari Riigiduumalt, mis oli samuti mõeldud rahva petmiseks.

Pidevalt on satiiriliste pilkelehtede rünnakuobjektiks kadetid ja nende truu liitlane Eestis, nimelt J. Tõnissoni „eduerakond" („kaduerakond", nagu nimetavad pilkelehed).

Tallinnas esimesena ilmunud pilkeajakirjas „Kuulipilduja" märgitakse: „1906 — sa olid halastamatum, sa olid ülekohtusem, sa olid verisem kui sinu eelkäija..: 1907 — ainult ühte nõuame sinult: too meile vabadust!... Kui sina seda meile mitte ei too, siis üks sinu järeltulijatest peab meile seda ikkagi tooma..." Siin nähakse selgesti ette töölisliikumise uut tõusu, millal tsaarivalitsus ikkagi kukutatakse ja riiki hakkavad valitsema töölised ise. Luuletuses „Kodanlusepäike" ütleb Lilienbach: „... Varsti pead sa lõpetama käike, / looja minema."

Järgmine käsitletavas sarjas ilmunud pilkeleht „Valinali" on terveni sihitud Tõnissoni ja tema reaktsioonilise, mustasajalise erakonna vastu. Siin on näidatud Tõnissoni koostöö mõisnikega (võrreldakse kahe otsaga vorstiga). Tabavad on „Kuulutus" ja „eduerakonna" häälekandja vastu sihitud „Uue aasta kuulutused": „Määrdekauplus „Postimees" soovitab alla oma hinna kõlblusekootisid, pakkides sõimamist ja mudapildumise õpetust. Hinnad kokkuleppimise teel. Abikauplused Tallinnas ja Pärnus."

„Soolaleiba" annab piitsahoope rahvast petvale Riigiduumale.

Sellest numbrist alates hakkab ajakirjale kaastööd tegema ka Vilde. Ilmneb kohe, et näiteks võrreldes Tammsaarega, kes ainult tagasihoidlikult käsitleb oma lühipalades revolutsioonilist liikumist, seisab Vilde n. ö. kahe jalaga keset poliitilist võitlust. Ta on ägedaim balti parunite ja kodanluse ründaja.

Äärmise sarkasmiga käsitleb Vilde kadette: „Kadett. Molluskite ehk tümaelukate tõugu lihav loom. Ilma selgroota. Päratusuure suuga... Ajab aastas mitu korda karva, mis looma vananemisega ikka mustjamaks muutub... Roojastab tihti iseenda pesa ära. Eduerakondlane. Ülemalkirjeldatud looma Põhja-Baltimaal elutsev haru-tõug."

„Lendlehe" veergudel on avaldatud M. Gorki revolutsiooniline „Tormilind" („Tormikotkas").

Lilienbach avaldas ka rea eritiitlilisi pilkelehti, kus samuti langeb kõigele reaktsioonilisele valusaid hoope.

Iseloomustav selliste pilkelehtede väljaandmise tingimuste kohta on järgmine „kuulutus": „Otsitakse vastutavat toimetajat ja väljaandjat. Soovitav niisugune, kes juba enne on istunud."

„Edu" motoks on: „Meie ja mõisnikud". See number on jällegi terveni sihitud „edu"-erakonna pihta, seda nii värsis kui proosas.

Kodanliku reaktsioonilise ajakirjanduse satiiriline suurepärane iseloomustus on antud „Ajakirjanduslikus kokkuvõttes": „Ristirahva püha Päevaleht Postimees on Meie Matsi Kodu- ja Isamaa Nooruse Koidu aeg ja Elu Valgus", millega näidatakse nende ajalehtede ja ajakirjade ühte rahvavastasesse leeri kuulumist.

Sellise osa intelligentsi kohta, keda häbimärgistab Gorki, on ilmselt sihitud järgmised värsid: „Tasapisikesti / Oma pead toitkem, / Armsad suguvennad, / Aga nahka hoidkem."

1908. a. valitses juba täielik reaktsioon: „Enne tõmbas maa / selga valge kasuka; / sellel talvel, mis on nüüd, / süsimust on seljas rüüd." Ent siingi näidatakse väljapääsu, uut revolutsiooni: kevad tuleb ometi.

Lilienbach on oma pilkeväljaannetega kõige energilisemalt võidelnud tagurluse vastu ja õhutanud töötavat rahvast revolutsioonilisele võitlusele.

Oma satiiriliste pilkelehtede pärast tuli Lilienbachil palju kannatada tsaarivõimu repressioonide all. Ta oli mõnda aega vangistatud. Ajakirja „Tapper" väljaandmise kohta kirjutas Lilienbach ise hiljem: „Esimese numbri saime korjamisest ja kohtust sel kombel ära päästa, et enne kui vormiliselt aresti alla panemise paberi kätte saime, tsensorikomiteele süüdistuse all olevate piltide kohta teatasime, et oleme otsustanud need välja jätta. Nr. 3 langes hiljem kohtu alla, mis vastutaja kinniistumisega lõppes, ja ka selle kaasaanne „Esimese mai unenägu" korjati ära. Nr. 5 pandi valitsusvõimul kinni. Sellele järgnevad katsed „Kirves", „Puss", „Sügis" ei pääsenud trükikojast väljagi. Eesti tsensoriks oli sel ajal Harry Jannsen."

Pilkeleht „Kogupauk" („Lendleht" nr. 15) pandi aresti alla. Osa lehti oli Lilienbach juba laiali saatnud (Pärnu, Tartusse, Riiga, isegi Moskvasse), mille tagajärjeks oli, et Lilienbach saadeti „Ajutise Baltimaa kindralkuberneri määrusega 13. juunist 1907. a." Baltimaadelt välja. Satiiriline ajakiri „Pilkenali" konfiskeeriti ja hävitati. Aresti all oli veel mitu teist numbrit „Lendlehte".

Kui Lilienbach lõppeks asumiselt pääses, hakkas ta jälle töölisalbumeid toimetama. Ajavahemikul 1909—1918 ilmusid albumid „Edasi" III—XI, „Mõtted" I—II, „Eeva" I—III, „Maa elu ja töö" I—II, album-kalendrid „Aasta" jt. 1909. a. asus Lilienbach ka progressiivsete ilukirjanduslike teoste kirjastamisele. Nimetagem näiteks rida Vilde teoseid („Jutustused", „Muiged" (1914), kus olid avaldatud Vilde Ameerikat paljastavad jutustused), V. Möldri võitlevat luuletuskogu „Sõnajalad" jt.

Oma peamiselt 1905. a. revolutsiooni temaatikaga luuletused ja epigrammid on Lilienbach koondanud kogusse „Ommikulaulud" (1909), mis varsti muutus töötava rahva hulgas väga populaarseks. „Ommikulaulud" on eredaks näiteks eesti kirjanduse revolutsioonilistest traditsioonidest.

Lilienbach ise kirjutas luuletuskogu väljaandmise kohta: „Sandid ilmad venitasid „Ommikulaulude" trükkimise õige pikale ja avaldasid raamatu sisu peale mõndapidi halba mõju. Pilved muutuvad ikka mustemaks, udu paisub paksemaks, nii et raske on jalaette näha. Poolelitrükitud laulud sattusid vaheajal pitseri alla, kuna ise raudvõrede taga uute tegemiseks tooni käisin toomas."

Lilienbachi luuletused on tööliste reaktsiooniaegsete kannatuste, võitluste ja lootuste kajastus. Lilienbach ise seisab eesti töölisklassi võitlejate avangardis; ta õhutab ja julgustab kõhklejaid, õpetab töölisi, kisub maski töörahva vaenlaste näolt.

Oma luuletustes annab Lilienbach kõigepealt reaktsiooniaja üldise olukorra iseloomustuse. Ta ütleb, et „värskeid lihamägesid / ja sooje verejõgesid / on igaüks meist näinud", mõeldes siin karistussalkade tegevust. Ta võrdleb reaktsiooni vikatiga, mis laastab õitsvad lilled (luuletus „Hävitavad jõud"). Südamesselõikav on luuletus „Looduspilt", kus taas näidatakse karistussalkade „töö" tagajärgi:

Päike tõuseb säravalt
kuldselt koiduväravalt
pühalikult ilma ees.
Kaste hiilgab rohu sees.
Ilm on ilul, elul, aul.
Lillelõhn ja linnulaul.
Kaarnad söövad isukalt
värsket liha võlla alt.

Lilienbach mõistab oma luuletustes karmilt hukka revolutsiooni reetjaid ja nahahoidjaid, orjameelseid ja kahe leeri vahel kõikujaid.

Siit jõuab Lilienbach töörahva eelseisvate ülesannete juurde. Ta näitab, et olukorra muutumine ei toimu iseenesest, vaid reaktsioon tuleb just oma jõuga murda, kusjuures paratamatult „vabaduselampi verd / peab õliks valama".

Mitmes luuletuses näitab Lilienbach, kuivõrd lahkuminevad on eesti kodanluse ja eesti töörahva püüded. Luuletaja võitleb kõigi tsaari tugede, nagu igasuguste kokkuleplaste, Riigiduuma ja kiriku ja muude igast kaliibrist töötava rahva vaenlaste vastu. Paljude luuletuste ja epigrammide teravik on sihitud just eesti kodanluse, tema „isamaa", tema natsionalistliku suuna paljastamisele („Visanisakisamaa" jt.).

Lilienbach ei piirdu mitte ainult ekspluataatorliku korra paljastamise ja piitsutamisega, ta näitab ka väljapääsu: väljapääs on võitluses rõhujate vastu. Ainult oma jõuga võidab töölisklass vabaduse. Ta näitab, et revolutsioonilised jõud on Venemaal kasvamas. Luuletaja igatseb tuult ja tormi, s. o. revolutsiooni (luuletus „Meie püüe"). Luuletuskogu põhiideeks ongi veendumus revolutsiooni tõusu paratamatusse. Ta toonitab kindlalt sotsialismi võitu, töörahva võitu kodanluse üle. Ta tunnetab ajaloolise arengu seaduspärast protsessi:

Talv päästis meid porise sügise käest,
kuid tagus meil' ahelad lumest ja jääst.
Nii kapitalism kord ka uuendust lõi:
viis feodaalsed kütked — kuldahelad tõi.
Kord sotsialismi-kevade väest
me pääseme kulla- ja hõbedajääst.

Paljudes luuletustes on Lilienbach edukalt kasutanud temale juba vanavarakorjamisest tuttavaks saanud rahvaluulevormi. Paljud ta vanasõnalaadilised mõttesalmid kõlavad väga tundeehtsatena. Nii rakendab Lilienbach oskuslikult isegi vana rahvalaulu revolutsiooni teenistusse. Üks luuletus kannabki pealkirja „Rahvalaul":

„Puhka, puhka, pojuke,
maga, maga, marjuke,
uku, uvakaunake,
leba, lehesõrvake!"
„Tapelda mina tahaksin,
võidelda vähe võiksin,
nuga tupessa terava
alla hõlma haljas mõõka."

Oma luulega on Juhan Lilienbach andnud tõhusa panuse eesti proletaarse kirjanduse varasalve. Peamine tähtsus sel luuletuskogul on, et see viis lugeja veendumusele uue revolutsiooni paratamatuses, et see sisendas laiadesse töötavatesse rahvamassidesse revolutsioonilise töö vajadust.

Olgu märgitud, et Lilienbachil tuli oma „Ommikulaulude" pärast kaks kuud tsaarivanglas istuda. Kirjavahetus tsaaririigi tsensuuri (Tallinna üksiktsensoriks oli sel ajal Harry Jannsen, eesti kodanluse „parem poeg"!) ja mitmesuguste politseiorganite vahel selle luuletuskogu kohta kestis tervenisti viis aastat! Eesti kodanlik seltskond võttis Lilienbachi luuletuskogu vastu algul vaikimisega (üks kodanluse võitlusvorme progressiivse kirjanduse vastu), hiljem aga mahategeva arvustusega (E. Hubel, A. Kallas).

Oma hilisemad luuletused ja epigrammid on Lilienbach avaldanud peamiselt töölisalbumeis ja -lehtedes, kus ta jätkab energilist võitlust tsarismi ja eesti kodanluse, eriti kodanliku natsionalismi avalduste vastu.

Kaasaegsete „Noor-Eesti" esteetide ja dekadentide vastu on sihitud luuletus „Kunstnikule", kus ta näitab, kui kaugel seisavad need „kunstnikud" rahvast:

Moodsalt, kunstiliselt püüab
kirjutada ta;
lihtsalt mõtteid avaldada —
seda katsun ma.
Nõndaviisi põhjalikult
lahku lähevad
meie kirjad, meie püüded,
meie lugejad.

1911. a. ilmus töölisalbum „Mõtted" II. Tähelepanu väärib see album aga eriti seetõttu, et siin on avaldatud mitu kunstiküsimusi käsitlevat artiklit: A. Finn-Jenotajevski „Marxi märkused kunsti kohta", AG „Klassivahed ja „Noor-Eesti" kunst" ja J. Lilienbachi enda lühike sõnavõtt selles küsimuses — „Piltide juurde". Lilienbach kirjutab siin, kirjanduse partei-

lisuse printsiipi kaitstes, „Noor-Eesti" esteetide-dekadentide kohta muu seas järgmist: „Meie „noored" esteedid salgavad aga sisu maha ja on ka tehnikas nii madalal ja lohakal järjel, et nende töödel sisu ja ilu ühtlasi ei ole... Ja üks nooreestlaste peameestest ning parematest jõududest küsis hiljuti ajalehes, kunstisihti kangekaelselt eitades, kuulmata lapsikusega: mispärast ei kõneldavat siis mitte ka sihilikust muusikast ja arhitektuurist. Nagu oleks ükski ehitus, kõrbe araablase telgist selle kirikuni, kus Gustav Suitsu papi tütrega paari laulatatakse, ehk selle majani, kus Tuglas Pariisis korteris on, ehk jälle väravapostist võllasambani ja lihtsast surnuristist Eiffeli tornini ja vabaduse monumendini, ilma sihita. Kas ei ole Господи помилуй, Ave Maria või marsellaise sihilised, ehk ei tunne Noor-Eesti kunstnikud ja kunstiarvustajad näit. kiriku ja kasarmu muusika vahel mingisugust sihilist vahet? Tähendab, et iga karjalaps kunstitundmises nendest targem on..." Märkinud, et koguteoses on mitu korda peatatud „Noor-Eesti" juures, kirjutab Lilienbach edasi: „Selleks korraks on aga juba ülearu ruumi kulutatud sellele õõnsale kunst-noor-eesti-jandile, mis sellepärast nii laiaks on saadud puhuda, et Postimehe kiidetud „vabad olud" selleks vaba ruumi on muretsenud. Noor-Eesti tutu, Postimehe ja Eesti Kirjanduse lutu ning Päevalehe nobe uuuu sinna juurde, iseenesest nii nõrk ja alaväärtusline muusika, kostab sellepärast nii selgesti üle maa, et meie maa nii väike ja seegi rahustatud on. Ja sellest kui avalikust aja nähtusest ei saa siis ka vaikides mööda minna."

Seoses töölisliikumises alanud uue tõusuga 1912. a. kirjutab Lilienbach, et see „...õelad pühib kõrvale, / viib õiged uude elusse". Imperialistliku maailmasõja ajal näitab Lilienbach selle tõelist mõtet: kapitalistidele on sõda „isamaalik äri" („Tõsiisamaalastele").

Lilienbach hindas kõrgelt eestikeelsete bolševistlike ajalehtede tähtsust. Ta avaldas ka ise neis luuletusi. Aastail 1912—1914 propageeris ta tööliste hulgas Narvas ilmuva „Kiire" tellimist ja lugemist. Tallinna lugemistuppa tellis ta näiteks omal kulul bolševistlikku „Kiirt". Kui „Kiir" Ajutise Valitsuse ametnike poolt suleti ja ilmuma hakkas ajaleht „Tööline", kirjutas Lilienbach selle avanumbris:

Enneaegu:
V õ i t l u s praegu
vältab ikka
võidurikka
lõpu püüdel
sõjahüüdel:
Meie k i i r ei kustu,
ideaal ei mustu!
T ö ö l i n e ei väsi!

Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni tervitas Lilienbach vaimustusega. Oli ta ju ise kogu oma elu pühendanud uue, parema ühiskonnakorra kättevõitmisele. Nüüd rakendub ta aktiivselt noore Nõukogude riigi ülesehitustöösse. Lilienbach leiab aga siiski aega ka kirjanduslikuks tegevu-

seks. Ta annab välja ajakirja „Tapper" ja võitleb oma luules otsustavalt noore Nõukogude riigi vaenlaste vastu. Ühes luuletuses ta sõnastab näiteks:

> Ja jälle välgub revolutsiooni tapper...
> Puuraiuja, nüüd ole otsustavalt vapper:
> känd saagu hävitatud kõigi juurtega,
> nii pisikeste kui ka suurtega.

Verise saksa okupatsiooni eest 1918. a. siirdus Lilienbach Leningradi, kus ta elas ja töötas 1928. aastani, millal ta revolutsioonilises võitluses murdunud tervis üles ütles. Juhan Lilienbach suri 9. mail 1928. a. ja on maetud Leningradi.

Lilienbachi juures me hindame kõrgelt tema kirjastuslikku tegevust töölisklassi kirjanduse loomisel, tema oma võitlevat, bolševike partei poliitikat järjekindlalt toetavat ja ellurakendavat värsiloomingut ja tema organisaatorlikku tegevust proletariaadi hulgast pärinevate sulemeeste koondamisel oma väljaannete ning kirjastuse ümber võitluseks tsaarirežiimi, balti parunite ja eesti kodanluse ning selle natsionalistliku ideoloogia vastu.

Lilienbachi kogu tegevuse eesmärgiks oli näidata töölisklassile tema jõudu, tõsta tema eneseteadvust, õhutada töölisklassi bolševike partei juhtimisel võitlusele vabaduse eest, oma riigi, ilma ekspluateerijateta riigi loomisele.

Selle teenistusse on rakendatud Lilienbachi kogu elu ja kirjanduslik tegevus.

Oma ealt on kõige vanemaks eesti proletaarseks kirjanikuks Otto Münther.

Otto (Otto Heinrich) M ü n t h e r sündis 6. augustil 1864. a. Järvamaal Kuksema mõisas möldri pojana. Alghariduse omandas ta a. 1879—1881 Ambla kihelkonnakoolis, mida tollal juhatas tubli koolimees ja C. R. Jakobsoni lähedasi sõpru A. F. Raudkepp, kel hiljem tuli mõisnike survel Eestist lahkuda ja endale Krimmis teenistust otsida. Lahedamaid töövõimalusi otsides siirdus Müntheri Krimmi, kus töötas kuni oma 25. eluaastani põllutöölisena ja maalrina. Neil rännuaastatel alustas ta ühtlasi kaastööd eesti ajalehtedele, saates neile reisikirjeldusi ja muud.

Tundes oma teadmiste puudulikkust, astus Münther 1889. a. Tartus H. Treffneri gümnaasiumi, mille ta lõpetas 1894. a. Kõrgema hariduse omandas ta Saksamaal, lõpetades 1897. a. Berliini põllundusülikooli. 1901. a. sooritas ta Venemaal agronoomia kandidaadi eksami. Üliõpilaspõlves algas ka Müntheri kujunemine sotsialistliku maailmavaatega võitlejaks.

Et Eestis ei olnud sajandi algul agronoomilise haridusega õieti midagi peale hakata (mõisnike teenistusse ta ei astunud), tegutses Münther keskkooliõpetajana Tartus ja a. 1901—1906 ajakirjanikuna „Teataja" toimetuses Tallinnas. „Teataja" sulgemise järel pärast 1905. a. revolutsiooni mahasurumist töötas ta kuni 1910. aastani Samaara põllutöö-keskkoolis, hiljem samalaadilises koolis Umanis. Veebruarirevolutsiooni eel Eestisse tagasi

saabunud, töötas Münther 1917. a. Tallinnas bolševistlike ajalehtede „Kiir" ja „Tööline" toimetuses. Bolševike fraktsiooni kandidaadina valiti ta 1917. a. Tallinna linnavolikogusse. Saksa okupatsiooni ajal 1918. a. vahistati ta kui bolševistlik ajakirjanik ja saadeti Vindavi vangilaagrisse. Sealt alles okupatsiooni lõpul vabanenud, asus Münther taas koolipõllule, olles õpetajaks Rakvere keskkoolis ja Kõljala põllutöökoolis. Kodanliku valitsuse poolt jälitatuna veetis ta oma vanaduspäevad Vajangu vallas Alupere külas, kus ta suri 19. veebruaril 1929. a.

„Minu elu pole muud olnud kui võitlus vaesusega, raskustega ja kõiksuguste takistustega," ütleb kirjanik ühes autobiograafilises visandis. Niisama avalikult tunnistas ta end ka marksistliku ideoloogia pooldajaks. Seepärast kuulub juba Müntheri esimestes ilukirjanduslikes palades, mis ilmusid „Teataja" joone all, autori sümpaatia täiel määral vaestele ning rõhutud inimestele, kelle viletsat ja kurnavat elu, neile tehtavat sotsiaalset ülekohut ta eelistab kirjeldada hiljemgi.

Paremiku oma jutustustest koondas autor ühiseks koguks „Sulejoonistused", mis ilmus 1906. a.

Kogusse koondatud jutustused on kirjutatud alates 1900. aastast. Nii on jutustus „Aega küll!" esmakordselt ilmunud „Rahva Lõbulehes" 1900. a., enamik teisi aga „Teataja" joone all a. 1901—1904. Oma esimestes jutustustes („Öömaja onu juures", „Aega küll!" jt.) on Münther veel täiesti kriitilise realismi pinnal. Nii näitab kirjanik jutustuses „Aega küll!", et inimese, nagu seda on Siilimäe Rein, on muutnud selliseks ükskõikseks ümbritseva elu ja töö vastu ainult rängad elutingimused mõisniku ikke all. Töö ei paku rentnikule huvi, sest see on ainult mõisniku rikastamiseks. Lõpuks ärkab aga ka pikatoimelises Reinuski protestivaim, kui mõisnik teda võlguoleva rendi pärast ähvardab oksjoniga. Rein sõnab seda teadet toovale vallavanemale: „Ma olen juba kümme aastat neid Siilimäe põldusid kui seda igavest kurjavaimu kerist torkinud, ja mis olen ma sealt saanud? Hädavaevalt süüa, aga ikka olen maksud ära maksnud, ja nüüd tahab tema mulle oksjoni kaela ajada. Oodaku!" Ja Rein ähvardab kohast loobuda, tehku siis mõisnik sellega mis tahes.

Oma hilisemates jutustustes on Münther astunud tunduva sammu proletaarse kirjanduse poole. Jutustus „Keldris", mis on ilmselt autobiograafiline, on tekkinud autori rännukogemuste põhjal Venemaal, kokkupuudetest vene töölisklassi eluga. See on suurepärane tsaari isevalitsuslikku korda piitsutav jutustus.

Jutustus „Keldris" on õieti esimesi eesti kirjanduses, mis käsitleb proletariaadi rõhutud ja alandatud elu tsaari isevalitsuse tingimustes. Ilmne on siin proletariaadi suurima kirjaniku Maksim Gorki draama „Põhjas" (1902) mõju sellele jutustusele. Autor näitab, et tööinimesed on säilitanud oma väärtuslikud inimlikud omadused ka julmas rõhumise olukorras. Aga nad hakkavad ka selgesti tunnetama tööinimeste kurnamist kapitalistide poolt: „Meie olime „kooljakeldri" elanikud, aga meie olime inimesed, ja nüüd tundsime seda, mida meie sagedasti mitte ei tundnud: meid rõhuti! ... Olime prügi, millega teesid sillutati, et paremal seltskonnal kergem sõita

oleks! . . " Ja pärast läbiotsimist: „Meie olime põhja langenud ja hauasarnasesse keldrisse maetud, aga meie elasime . . ."

Samuti on „Siina" esimene jutustus eesti kirjanduses, mis käsitleb naise õigusetut olukorda kodanlikus ühiskonnas, eriti aga just tsaari-Venemaal. Kirjanik näitab, milliste raskustega tuli edasipüüdlikul naisel võidelda hariduse saamiseks tsaari isevalitsuse tingimustes. Naise elu — see oli mehe omast veel tüki maad õigusetum, näitab autor tsaari-Venemaal valitsenud tegelikku olukorda.

Oma jutustustes Münther paljastab töötava rahva rõhutud elu kogu Venemaal võrdlemise teel. Elutingimused Musta mere ääres (jutustus „Keldris") olid niisamasugused kui Eestis (jutustus „Öömaja onu juures").

Terve rida Müntheri jutustusi selles kogus on kirjutatud klassivastuolude paljastamiseks eesti külas. Hinnatavamad neist on „Tervitajad", „Üks nendest" ja „Juubilar".

„Tervitajad" piitsutab sarkastiliselt neid üksikuid kohalikke tegelinskeid, nn. koorekihti, kes tahtsid mõisniku juures kannuseid teenida.

„Üks nendest" on jutustus eesti rahva jagunemisest kahte leeri — ekspluateerijaiks ja ekspluateeritavaiks, Kahlideks ja Ambergideks ühelt poolt ja Reinu Mihkliteks teiselt poolt. Kahl — see on „üks nendest" — „paremlastest". Ta võis kaua seista buršide grupiülesvõtte ees ja imetleda: tema on „üks nendest". Nüüd on temast saanud südametu ja kalk arst oma sugurahva keskel ja temast saab rikka rahajõmmi Ambergi väimees. Ainult heas tujus olles on ta kasvõi kehvikule Luua Mihklile valmis ütlema: „Meie oleme kõik ühesugused eestlased, vennad, ja meid ei lahuta ükski vahesein ega org." Tegelikkus selgub aga täie halastamatusega jutustuse lõpus, millal see „armas suguvend" unustab oma algelisegi kutse-eetika.

Tüüpiline selles jutustuses on tõusik-vabrikandi Ambergi kuju, tema tõusmine eestlasest mõisnikuks. Autor näitab, kuidas keskmisest ettevõtjast on kujunenud nii suurejooneline kurnaja, et ta võis kokku osta saunikute ja kandimeeste kohti. „Vedasid talupojad talle palke ja jätsid kelgu palgiotsa alla panemata, nii et lumi palgi püksivärvli kohalt paljaks nühkis, kohe tõmbas Amberg koorma pealt viis kopikat maha. Tõi teine puid ja ladus süllad natuke koredasti, jälle vähendas Amberg viis kopikat sülla hinda. Lõhkus keegi puid ja jättis mõned halud jämedaks, kohe langes lõhkuja palga kurss viis protsenti. Maksis ta kellelegi palka, siis jättis ta rubla või poole maksmata. Alati leidis ta põhjusi, miks ta seda nii teeb. Iga vaese inimese higist jäi ikka midagi ta sõrmede külge."

Ambergi kohta lausub autor õigesti: „Ta oli eesti mõisnik ja rahamees . . . Ta oli eestlane, aga ainult nime järele."

Suure sümpaatiaga on autor kujutanud vaese Reinu Mihkli perekonda ja selle elu. Autori sümpaatia kuulub täielikult rõhutuile, keda ta kujutab nii suure südamesoojusega.

Jutustus „Üks nendest" on parimaid „Sulejoonistustes". Aga eriti just selle jutustuse juures ei saa kuidagi märkimata jätta, kuidas suhtusid sellesse kodanlikud ringkonnad. Kodanluse palgasulane Jürgenstein kirjutab ajakirjas „Eesti Kirjandus" 1907. aastal, et see jutustus on „meie arvates

kõige kehvem jutt terves kogus". Täiesti mõistetav. Paljastas see ju kõige teravamini just neid ringkondi, kelle teenistuses Jürgenstein oli. Kuulakem aga, mispärast see jutustus ei ole vastuvõetav Jürgensteini-taolistele. „Hra Müntherile ei meeldi see mees (Amberg) põrmugi ja ta on teda nii halvaks püüdnud kujutada, kui ta iial mõistis. Ambergile pannakse süüks, et ta mitte edasi kiratsema ei jäänud ... vaid enesele suure hulga seda va mammunat korjas ... Münther püüab temale kõik need omadused külge kliisterdada, mis roomajate ajakirjandus harilikult „Eesti aristokraatidele", s. o. enesest lugupidavatele eestlastele, külge kliisterdab ..."

Ja nii edasi püüab see palgasulane Müntheri poolt esile toodud tõde ümber lükata, mis tal aga ei õnnestunud. Eesti töörahvas mõistis selle teose puhul veel palju selgemini ekspluateerijate ja ekspluateeritavate võitlust eesti külas sajandi algul.

Jutustus „Juubilar" kujutab külas tekkinud uute ekspluataatorite — kulakute — liidu otsimist mõisnikega kui suuremate kogemustega rahva kurnajatega. Münther näitab omaaegsete progressiivsete põllumeesteseltside siirdumist reaktsionääride leeri, kui nendesse seltsidesse kapitalismi arenedes ja küla diferentseerumise tagajärjel on hakanud tungima kulakud, oma rahvusest ekspluataatorid.

Proosapala „Üksinda" on kajastus alanud esimesest Vene revolutsioonist. Tsaarivanglasse on suletud parimad revolutsioonilised võitlejad. Ühest jutustab autor: „Siis toodi noor, tugev ja uhke mees siia. Raudse jõuga oli ta pimedusvõimuga võidelnud ja võimuvalitsusele ning vägivallale vastu pannud. Oli vabaduse ja kõrge aate tungalt kõrgel hoidnud ja seda oma rahvale paista tahtnud lasta, kes pimeduses ja viletsuses lämbuvad. Ta astus ennastsalgavalt rahva õiguste eest välja ja seletas seda ülekohut, mis salk võimumehi miljonitele inimestele teeb. Ta langes võitluses, aga ta ei pidanud ennast võidetuks ja ootas pilku, et pääseda ..."

Müntheri jutustuste ilmumise ajal püüdsid kodanlikud ringkonnad mööduda neist vaikides või võltsiti nende ideed. Kui Müntheri jutustusi mainiti kodanliku vabariigi päevil, siis samuti nende ideede võltsimise ja vassimisega.

Pärast „Sulejoonistuste" ilmumist oli Müntheril kavatsus kirjutada veel terve rida taolisi jutustusi, mis pidid käsitlema eesti esimeste naisharitlaste elu (sellest pidi tulema romaan pealkirjaga „Esimesed pääsukesed"), karistussalkade tegevust, eesti kodanluse reeturlikku osa Stolõpini reaktsiooni päevil, pastorite reaktsioonilist tegevust jne., kuid just peamiselt halbade kirjastustingimuste tõttu Eestis (suuremad kirjastused olid kodanlaste käes) jäid need kirjutamata või pooleli.

Silmapaistvat tegevust on Münther arendanud ka publitsistina. Tema sulest on ilmunud suur arv pikemaid ja lühemaid artikleid ühiskondlik-poliitiliselt elualalt, majanduslikest küsimustest, välispoliitika alalt (eriti 1917. a. „Kiires" ja „Töölises"). Tuleb märkida tema ameerika imperialismi paljastavaid artikleid, nagu „Ameerika militarismus" („Kiir" 1917, nr. 19) ja „Ühisriikide suurriiklus" („Kiir" 1917, nr. 34).

Erilist kohta Müntheri publitsistlikus tegevuses omavad aga tema kir-

janduskriitilised artiklid. Münther on meie esimesi marksistlikke kirjanduskriitikuid. Selgelt ja tabavalt analüüsib Münther kõiki kirjandusküsimusi. Tähtsamate selle-alaste artiklitena tuleb märkida 1910. a. ilmunud pikemat esseed „Uusromantismus ja „Noor-Eesti"", mis on eesti varasema proletaarse kirjanduskriitika tähelepandavaim saavutus, J. Lilienbachi toimetatud „Edasi" VIII albumis ilmunud kirjutust „Eesti noorematest kirjanikkudest" jt.

Artikkel „Uusromantismus ja „Noor-Eesti"" on põhiliselt sihitud nimetatud reaktsioonilise kirjandusliku rühmituse vastu. Autor analüüsib siin pikemalt uusromantismi kirjanduslikku voolu ja toob selgesti esile selle reaktsioonilise olemuse. Kriitik näitab, et uusromantism on manduva kapitalistliku ühiskonna hingeelu peegelpilt, uusromantismi kirjandusvool on ekspluateerijate-ühiskonna aktiivne toetaja. Ta ütleb: „Üheksateistkümnes aastasada töötas suurepärase sotsialistlise ideaali välja, mis kõikidest senistest ideaalidest üle käib. Me näeme, kuidas uusromantikute töödes selle liikumise peale vaadatakse. Uusromantismuse poolehoidjatel ei ole mingisugust kaastundmust selle võitluse vastu, mis inimesesugu paremale tulevikule viib. Nad tarvitavad kõike oma jõudu selleks, et inimesesugu vana korra mülkasse tassida ja ehivad seal juures oma tagurlisi püüdeid hiilgava ja saladuslise mantliga. Kui aga see mantel nende pealt maha tõmmatakse, siis paistab nende tõsine iseloom tõevalguses välja. Kõigist uusromantikute peenikestest sofismustest ja väljamõtelustest vahib kirgline püüd välja, kõigi abinõudega kurnajaid toetada."

„Noor-Eesti" rühmituses kui uusromantismi esindajas meie oludes nägi Münther kurja vaenlast, kes on oma loominguga asunud ekspluateerivate klasside toetamisele. Münther on oma artikli eesmärgiks seadnud „Noor-Eesti" reaktsioonilisuse paljastamise ja selle kirjandusliku loomingu tühisuse ja rahvavaenulikkuse esiletoomise laiemate lugejaringkondade ees.

Münther näitab, et eespoolkäsitletud reaktsioonilise uusromantismi „idud paistavad igalt poolt" noor-eestlaste juures välja, nimetagu nad ise seda „modernismuseks, esteetikaks või uue kunsti aluseks, millest tulevane kunst välja kasvab, see ei muuda asja sugugi".

Kriitik ütleb, et „rahvas, kes ta edenemist takistavate jõudude all kannatab, võitleb oma inimlikkude õiguste, vabaduse, oma kultuuri ja oma parema tuleviku pärast" ja et seda „võitlust nähes ei või luuletaja, kellel õigluse tunne ja ligimese armastus rinnus loidab, külmaks pealtvaatajaks jääda. Ta kujutab seda võitlust kas luules või proosas, sest et ta võitleva rahva ideaalide avaldaja on." Dekadentlikud noor-eestlased aga seda võitlust ei tunneta. „Meie rahvas võitleb ka oma olemasolemise õiguse eest, aga tema häda, kurbust ja vaeva ei näe meie noored mitte", sest nad „unistavad iludusest, kultiveerivad sisuta vormi, kujutavad hingeelu, kuidas see mitte ei ole ja talutavad eesti kirjandust, mis kui „kerjus ühest ulualusest teise on rännanud", uusromantismuse- või modernismuse-ilma, et ta seal õitsema hakkaks ja tast „uus kunst" välja kasvaks". Noor-eestlaste kirjandusel puudub uudsus ja rahvuslik originaalsus. Ja ka teiste rahvuste kirjandust jäljendades võtavad nad sellest ainult antidemokraat-

liku osa. „Ruthi" — nooreestlaste tähelepandavaimat „õit" nimetab Münther uusromantismi uduga läbiimbunud peaaju-unistuseks ja paljastab selle „teose" kui prantsuse dekadentide kõige kaugemaleminevama jäljenduse.

„Noor-Eesti" ringkonna kirjanduse kohta jõuab Münther otsusele, et see „ei ole eesti kirjandus, vaid eestikeelne kirjandus". Töötaval rahval ei ole sellise kirjandusega midagi tegemist.

Noor-eestlaste „loomingu" kohta ütleb Münther, et tulevastele põlvedele see ei paku mitte midagi. Münther näitab selle „loomingu" edaspidise saatuse: „Elu läheb edasi ja viskab esteedid, kui nad endid elu järele ei painuta, nagu veevool laastud kõrvale ja sünnitab uusi jõudusid, kes elu sügavamalt tähele panevad, ta edenemise põhjuseid mõistavad, ilukirjanduse tähtsusest elu kohta aru saavad ja ilukirjandust elust väljaspoole ei taha viia."

Sellise eluvõimetu kirjanduse kritiseerimise juurde tuleb Münther tagasi veel paljudes oma artiklites. 1914. a. kirjutab Münther: „Eesti nooremad kirjanikud ei pane kõrgemate ühiskondliste aadete peale rõhku ja ei armasta laiemaid, sügavamaid, põlevamaid eluküsimusi. Nad hoiavad poliitikaliste, sotsiaalsete ja tõsisemate ülesannete eest kõrvale. Neil ei ole lähemaid ega kaugemaid eesmärkisid." („Eesti noorematest kirjanikkudest".)

Sellisele rahvavaenulikule kirjandusele seab Münther vastu areneva tööliskiassi kirjanduse. Artiklis „Töölised-kirjanikud" („Töö Hääl" 1913, nr. 78) märgib Münther näiteks Gorki suurt osa vene proletaarse kirjanduse arendamisel ja vene tööliskirjanike koondamisel, näidates sealjuures edasi, et igal rahval on juba tekkimas eluterve töölisklassi oma kirjandus:

„...Inimesed, kes ainult algkooli on lõpetanud, kes rasketesse elutingimustesse on surutud, kelledel suured perekonnad toita on, leiavad vaba aega ja energiat, et ajutiselt luuleilmas oma tundmusi, üleelamisi ja vaatlusi kunstivormidesse valada... Kui armetud ja naeruväärsed ei ole seda lugedes mitmete kodanliste luuletajate ja esteetide kartused, et töölised oma rakkuskätega kõik iluasjad ja kultuuri ära hävitavad ja Apollo ning Veenuse kujud puruks peksavad."

Arenevast proletaarsest kirjandusest kõneleb Münther veel reas artikleis („Eesti kirjanikkudest ja kunstnikkudest"; „Aasta" album 1917, jm.).

Münther oli eesti proletaarseist kirjanikest kõige rohkem tuttav vene eesrindliku kirjandusega. Ta on tõlkinud vene kirjandusteoseid, nimetagem neist näiteks Gorki jutustust „Hävitamine", 1903. Vene kirjandus on avaldanud Müntherile suurt mõju. Kirjanduskriitika alal on Münther palju õppinud vene revolutsioonilistelt demokraatidelt, eelkõige Belinskilt, kelle nõuet, et kirjandus kajastagu elu, on pidevalt järginud ka Münther. Ta kirjutas juba 1907. a.: „Tahame meie õieti elu tunda, peame ajaloo edenemist, ajaloolist materialismust ja mõttetarkust tundma õppima. Tahame kirjandusvoolusid tunda, peame endid Belinski, Tšernõševski, Dobroljubovi ja teiste arvustustöödega tutvustama ja proletariaadi seisukohalt välja minema, siis saame enam-vähem õige väljaminemise punkti kätte ja saame kõigist keerdülesannetest enam-vähem jagu..." Müntheri märkmetes pro-

letaarse kirjanduse kohta on ilmseid jooni V. I. Lenini kirjandusalastest seisukohavõttudest („Parteiorganisatsioon ja parteiline kirjandus" jt. Lenini artiklid). Marksistliku kirjanduskriitikuna on Müntheril meie kirjandusloos tähelepandav koht.

Oma rohkearvulise loominguga kuulub eesti proletaarse kirjanduse rajajate hulka Buk.

Villem Buk (kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini kirjutab ta ise Buck) on sündinud 25. märtsil 1879. aastal Kambja vallas sepa pojana. Koolihariduse sai ta Kambja külakoolis ja Maaritsa kihelkonnakoolis. Ta täiendas end hiljem pidevalt iseõppimise teel. Ta omandas õpetajakutse, misjärel töötas kooliõpetajana Kambjas, Luunjas ja Põlvas. Viimases kohas tutvub ta juba mõni aasta enne 1905. a. revolutsiooni marksistliku kirjandusega.

Esimesest Vene revolutsioonist võttis Buk aktiivselt osa, alustades sel aastal ka oma kirjanduslikku tegevust. 1905. a. organiseeris Buk rea rahvakoosolekuid ja tegi igati rahva hulgas selgitustööd revolutsioonilise mõtte arendamiseks. Ühte sellist Buki organiseeritud rahvakoosolekut (Põlvas 6. detsembril 1905) kujutab kirjaniku kaasaeglane Vahtra järgmiselt:

„Rõhuva häälteenamusega valiti koosoleku juhatajaks Villem Buck, tolleaegne Karilatsi kooliõpetaja. Asus Buck juhataja kohale, eht lihtmehe moodi riides, läki-läki peas. Kuna Buck oli juba siis väljaarenenud vaadetega pahempoolne, juhtis ta kogu koosoleku järsult pahemale poole. Pidas väga terava sissejuhatuskõne, kus andis valusasti pihta „eduerakondlastele" ja näitas, et rahvavaenlased pole mitte üksnes mõisnikud, papid ja sandarmid, vaid ka igasorti suurnikud, kes töölisi ja talurahvast kurnavad. Pean ütlema, et see oli juba läbi ja läbi klassiteadlik kõne."

Revolutsioonilise tegevuse pärast vallandasid tsaarivõimud ta õpetajaametist, talle mõisteti ka vanglakaristus. Viimase eest siirdub Buk salaja Tartusse, kus ta hakkab osa võtma illegaalsete töölisringide tööst. 1906. a. tutvub Buk J. Lilienbachiga; Bukist saab siit alates Lilienbachi väljaannete pidev kaastööline. 1907. a. tabas tsaaripolitsei siiski Buki ja tal tuli kolm kuud istuda Võnnu vanglas. Seejärel saadeti ta Baltimaalt välja. Tagasi pääses ta alles 1908. a. lõpul. Ta alustab nüüd ajakirjanduslikku tegevust, töötades Viljandi ajalehe „Maleva" toimetuses. A. 1911 siirdub Buk Narva.

Seoses töölisliikumise uue tõusuga hakkas Narvas ilmuma töölisajaleht „Kiir", mille initsiaatoriks oli eesti proletariaadi juht V. Kingissepp. Täie innu ja vaimustusega rakendub toimetustöösse ka V. Buk. Kui kirjanik selle ajani oli sunnitud oma loomingut osalt avaldama ka kodanlikus ajakirjanduses („Maleva" jt.), kus kirjanik ei saanud aga muidugi kõike südamelt ära öelda, pööras Buk nüüd kodanlikule ajakirjandusele täielikult selja.

Kui töölisleht „Kiir" tsaarivõimude poolt suleti, asus Buk elama Tallinna, kus tegutses tolleaegses Krulli masinaehitusvabrikus tööliste kindlustuskassa sekretärina, võttes sealjuures aktiivselt osa ka töölisliikumise organiseerimisest. Lendlehtede väljaandmise pärast saadab tsaarivalitsus Buki Siberisse asumisele.

Asumiselt pääses kirjanik 1917. a. Ta tuleb tööle taas ilmuma hakanud bolševistliku töölislehe „Kiir" toimetusse, kus töötas ka O. Münther. Oma artiklites õhutab Buk töölisklassi edasisele võitlusele revolutsiooni eest, äraandliku Ajutise Valitsuse vastu.

Verise saksa okupatsiooni eest siirdus Buk nagu Lilienbachki Peterburi. Ta töötab mõnda aega bolševike partei eesti organisatsiooni häälekandja toimetuses, siirdub aga varsti rindele, võitlusse Denikini valgete vägede vastu.

Pärast valgete vägede purustamist, pärast lääne interventide väljakihutamist Nõukogudemaalt jätkab Buk oma kunagist pedagoogilist tegevust. Ta töötab õpetajana mitmes Nõukogude Liidu eesti koolis, võtab energiliselt osa esimeste kolhooside loomisest, jätkab oma kirjanduslikku tegevust.

Lühikest aega elas Buk 1941. a. vabas Nõukogude Eestis. Buk suri Suure Isamaasõja päevil.

Villem Buki kirjanduslik looming on rohkearvuline ja mitmekülgne. Ta on kirjutanud jutustusi, luuletusi, näidendeid, ühiskondlik-poliitilisi artikleid, kirjanduskriitilisi artikleid.

Nagu märgitud, algas Buk oma kirjanduslikku teed 1905. a. revolutsiooni päevil. Üheks esimeseks luuletuseks on satiiriline „Laul kodumaale". Satiiriline element on domineeriv ka Lilienbachi pilkelehtedes avaldatud kaastöös. Koostöös Lilienbachiga valmib Bukil pamflett „Härrad seltsimehed riigimoonakateks" (1907), mis on sihitud Tõnissoni kodanlik-natsionalistliku erakonna vastu. Siin naeruvääristavad autorid kogu kodanlikku ideoloogiat, selle rahvavaenulisust ja idealismi. Muuhulgas tulevad siin sarjamisele kodanlikud reaktsioonilised ajalehed, Kitzbergi revolutsiooni vääralt kujutav draama „Tuulte pöörises" ja K. A. Hermanni „keeleuuenduslikud" veiderdused.

Samal aastal ilmub Buki esimesi jutustusi — „Enne rukkilõikust", milles kajastub maaproletariaadi vilets elu.

Eri raamatuna ilmub Bukilt 1909. a. „Kolm suurt muret", mis sisaldab kolm lühipala. Raamatus leiduvas jutustuses „Abi" on eredalt kujutatud vallavaese elu, kapitalistliku ühiskonna poolt väljakurnatud inimese elu. Kirjanik on näidanud siin kujukalt vallavaese Lesk-Maie kannatusi ja surma kapitalistlikus ühiskonnas. „Vallaisad" — kulakud —, kelle keskele on nagu ära eksinud Pops-Jaak, annavad küll suuri summasid vallamaja ehtimiseks ja klaastrepi tegemiseks, aga mõnda rubla vaestele nad toetuseks ei anna, sest „vald olevat isegi vaene". Südametult keeldub lootusetuse piiril olevat Maie abistamast ka tema „hingekarjane" — kohalik pastor. „Jummal esi tiiäb kõik, tema om kõik häste tennu!" lausub õpetaja Maie surivoodi juures. Jutustusest kõlab hukkamõistev süüdistus sellise ebainimliku ühiskonna alustugede ja nende kandjate vastu. Kurnajaid endid, maakodanlasi paljastab Buk „Malevas" ilmunud lühijutus „Rahvamees".

Mitmed lühijutud ilmuvad J. Lilienbachi kirjastusel ja väljaannetes, nagu „Juku elulugu", „Kraav" jt. Viimases kujutab Buk tõetruult küla-

kehvistu laostumise protsessi: kui kehvik on jõudnud üles harida tüki sood, omastab selle kulak. Popsist-inimesed on sunnitud linna tööliseks siirduma. Teravalt on autor paljastanud küla ekspluateerija — kulaku — tõelise näo. Jutustuses kajastub terav klassivõitlus eesti külas käesoleva sajandi esimesel kümnendil. Ses suhtes tuletab „Kraav" eriti meelde V. Möldri jutustust „Suguvend", mis samuti kajastab võitlust maal ühest eesti rahvusest kurnajate ja kurnatavate vahel, kel pole ega saagi olla ühist teed. Jutustusest ilmneb maaproletariaadi klassiteadvuse kasv neil aastail; nende hulgast tõuseb teadlikemana esile popsipoeg Juhan, kes oskab õigesti näha ümbritseva elu olemust ja kellest saab vabrikutööline, töötava rahva vabastusarmee üks liikmeid.

Parimaks Buki jutustuseks on „Kivine raamat" (1911). Raamat kannab alapealkirja „Väljavõtteid vangi päevaraamatust" ja on kirjutatud autori isiklike elamuste põhjal tema enda vanglapäevist. Selle „kivise raamatu" trükiread on tsaarivangla seintele sissekraabitud laused, mõtted ja tunded, joonistused, mida sellisel kombel on jäädvustanud seal vaevelnud revolutsionäärid. Nendes „kivisesse raamatusse" jäädvustatud lausetes, millised kirjanik on meisterlikult lülitanud oma teosesse, sisaldub kogusummas mõte: kogu kodanlik maailm on suur vangla; ainult tööliste poolt kättevõidetud uues ühiskonnas on inimene vaba, enne seda on ta aga kõikjal vang. Sellise uue, ekspluateerijatest vaba ühiskondliku korra kättevõitmisele on suunatud kõigi poliitiliste vangide püüdlused. Kirjanik märgib: „Vangid, kes kannatuste pärast ei kannata ega lootuste pärast ei looda, kirjutavad kusagil lae all või akna peal rippudes ja nende kirjad näitavad, nagu oleksid need inimesed igal ajal valmis võllas rippuma või vastu kaljut lendama." Uhkusega tsiteerib kirjanik tulihingelise revolutsionääri sügavaid, võitluselekutsuvaid sõnu: „. . . Siin on rauad; mina neid murda ei jaksa; kuid tarvis on nende külge põrutada, roostet maha poetada, et neid uus rooste jõudsamalt sööks . . ." Omalt poolt märgib kirjanik: „Ja ta põrkab vastu raudu. — Siin on vang vabaduse pärast. Siin elab vabaduse suurustamine ja valguse uhkus, siin läheb igapäevane inimese-sõnaraamat segi. Hauavaikus muutub piksemüristamiseks ja kus ainult pimedust tuntakse, — räägitakse valgusele valgusest."

Samal aastal ilmunud jutustuses „Jumala rahvas" pöördub kirjanik tagasi vaestemaja elu-olu kujutamisele. Buk näitab siin kujukalt kapitalistliku ühiskonna poolt väljakurnatud ja seejärel kõrvaleheidetud „tarbetute inimeste" ebainimlikku elu: talveti on inimestest täiskiilutud tubades lumehanged, tubadel puuduvad põrandad jne. Jutustuses „Jumala rahvas" on tunda ilmset Gorki draama „Põhjas" mõju.

Samal 1911. a. ilmus Lilienbachi töölisalbumis „Mõtted" Buki paroodia „Saul" Randvere (J. Aaviku) läilale ja idealistlikule „Ruthile".

Üldse on Buk O. Müntheri kõrval suurimaid „Noor-Eesti" ringkonna reaktsioonilise ideoloogia paljastajaid ja piitsutajaid, eriti sel perioodil, kui ta töötas „Kiire" toimetuses Narvas. Buk näitab, et „Noor-Eesti" „puhta kunsti" katte alt ilmuvad selgelt esile kodanlik-natsionalistlikud tendentsid. Artiklis „„Noor-Eesti" rahvaraamatud ja kirjanduslikud ristlemised" näitab

Buk, kui kaugel on need „Noor-Eesti" rahvaraamatud töötavast rahvast ja tema võitlusest. Kriitik näitab, kui tühjad on tegelikult näiteks Suitsu „Elutule" luuletused, kus puudub igasugune arusaamine tõelisest tööllisklassi võitlusest. Kuigi seal on räägitud tuhistamisest ja vuhistamisest, puudub neil konkreetsem sisu. Töötavale rahvale ei ütle Suitsu värsid mitte midagi, teeb Buk õige järelduse. Niisamasugusele otsusele jõuab oma artiklites proletaarne kriitik ka teiste „rahvaraamatute" ja kogu „Noor-Eesti" kirjanduse kohta, mille eesmärgiks on kirjanduse kõrvalekallutamine tõeliselt rahvalikult teelt.

Buk on kirjutanud ka rea ühiskondlik-poliitilisi teoseid, näiteks „Petseri eestlased", „Rahvas ja maa", „Üks unustatud Eesti linn" jt., kus on antud selgepilguline marksistlik käsitlus eesti ühiskonna arenemise mitmetest küsimustest. Erilist tähelepanu on neis pööratud klassivõitluse analüüsimisele ühe rahvuse — eestlaste — piirides. Buk esitab näitena rahva ütluse eesti soost mõisniku kohta: „Jumal hoidku eesti mõisniku eest! Ega saks ei tule su aia taha nuhkima, missugused su haoroikad on või kust sa nad said, või mitu elajalooma sul on", aga „eesti mõisnik — ta tuleb loeb su seapõrsad ja kanapojad ja viljavakad ära — tõstab renti kohe, kui näeb, et sul midagi süüa on!" („Rahvas ja maa", 1909). „Üks unustatud Eesti linn" on sihitud kodanlike laulupidude vastu, millele kodanlus püüdis anda üldrahvalikku ilmet. Sellal kui töölistel lasus kõige rängem surve, ajal „kus proletaarline liikumine hingetuks rusutakse — „protesteerivad" eesti kodanlased laulupidudega", ütleb Buk. Ta näitab, et töötaval rahval ei ole selliste laulupidudega midagi ühist. „Tõsi küll: töölised laulavad paljugi. Ja tulevikus saavad nad ka kontsertisid toime panema ja tarvitama. Kuid mis on nendel teie laulupidudega."

Rida Buki artikleid (ilmunud peamiselt Lilienbachi albumites „Eeva") käsitlevad naisküsimust. Ta näitab veenvalt, et kodanlikus ühiskonnas on naisliikumine piiratud; tõeliselt vabaneb naine alles proletaarse revolutsiooni tagajärjel.

„Kiirt" toimetades ei unustanud Buk ka ilukirjanduslikku loomingut. Sel perioodil kirjutatud lühijutt „Miina" kujutab maaproletariaadi hulgast pärineva tütarlapse kujunemist teadlikuks vabrikutööliseks.

V. Buki poeem „Lina" (1913) annab lina kasvu- ja töötlemisprotsessi taustal suurepärase kujutuse maaelanikkonna diferentseerumisest klassideks möödunud sajandi 60-ndate aastate reformidele järgnenud ajajärgul. Kirjanik seob linaga, selle Lõuna-Eesti tähtsaima põllumajandusartikliga möödunud sajandil, meisterlikult rikkuse ja vaesuse tekkimise probleemi külas. Poeemis on näidatud, kuidas peremehed püüavad sulastelt, oma orjadelt, välja pressida nende viimase tööjõu. Lina kaudu annab kirjanik läbilõike kapitalistliku ühiskonna kujunemisest, kapitalistliku orjuse tekkimisest. Väljapääsu sellest näeb kirjanik õigesti ainult tööliste endi võitluses, võitluses, kus juhtijaks on suurtööstuse proletariaat, mille tulemusena töölisklass saab „jumalikuks ilmajõuks, kes avab uue ilma ukse ja rajab tuleviku tee."

Kirjanduslikku tegevust jätkas Buk ka pärast Suurt Sotsialistlikku

Oktoobrirevolutsiooni Nõukogude Liidus. Ilmuvad sellised teosed, nagu näidend „Kodukäija", noorsoojutustus „Kasvandik Linda" jt.

1926. a. ilmus ta luuletuskogu „Sula", millesse on paigutatud luuletusi aastailt 1905—1926. Alles selle kogu põhjal saame ülevaate ka Buki luuletoodangust (tsaari-Venemaa tingimustes ei olnud tal õnnestunud oma luuletusi eri koguna avaldada). Siin kajastub töölisklassi revolutsiooniline võitlus oma parema tuleviku eest. Suur arv luuletusi kajastab Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja sellele järgnenud pingsat ülesehitustööd. Luuletuste autoris tunneme selgesti järjekindlalt võitlejat sotsialismi eest.

Väärika ja õige hinnangu annab luuletaja bolševike parteile, kes „võitude / alguse / annud orjatute ilmale" („Võitluslaul").

Buki luuletuste tugevus seisneb peamiselt tema oskuses kujutada proletaarset revolutsiooni, Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja selle maailmaajaloolist tähtsust, mis

> teeb rusudeks rahva teel tõkked ja jumalaimed
> ning aegades varjatud väärtusi esile toob.

Luuletaja näitab, et Oktoobrirevolutsiooniga on alanud „rahvaste ajaloos hommik ja algus" („Oktoober").

Teisalgi ütleb luuletaja:

> Su leegid ei rauge, ei jaksa neid piirata keegi —
> nad läitvad lämbunud Lääne, nad hõõguvad orjunud Idas...
> ...su kuma maailmale koiduks — ta vaimustab vaevatud jõud.

Nendes sõnades avalduv tõde on eriti tajutav ka tänapäeval, millal kogu progressiivne inimkond oma võitluses reaktsiooni vastu toetub Nõukogude Liidule, kelle olemasolu sai võimalikuks aga Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga.

Elav reageering eesti töörahva võitlusele kodanlikus Eestis on luuletus „Detsember (1. XII 24)".

Ja lõpuks selle kõige põhjal ennustab luuletaja, et Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena vabanevad orjusest ka kõik teised Euroopa rahvad (luuletus „Peremeestele").

Villem Buki looming on nagu teistegi proletaarsete kirjanike looming eesti nõukogude kirjanduse otsene eelkäija. Kui Lilienbach ja Mölder on eesti proletaarse luule väljapaistvamaid esindajaid, on Münther ja Buk seda proosa ja marksistliku kirjanduskriitika alal.

Tulihingeline ja väsimatu võitleja töölisklassi ürituse eest on Vassili Mölder.

Vassili M ö l d e r sündis 25. detsembril 1878. a. Saaremaal Laimjala vallas kehva naistöölise pojana. Samuti nagu Lilienbachilgi tuli Möldril juba maast-madalast hakata ise endale karjasena leiba teenima. Kooli pääses ta seetõttu ainult paaril talvel, suutes oma püüdlikkuse tõttu lõpetada Kahtla 3-klassilise külakooli. Edasiõppimine ei saanud aga kõne alla tullagi. Ühes luuletuses ütleb Mölder:

Kes must hoolis?
Siiski koolis
veedetud sai talvet paar.
Koolist väljas
teadusnäljas
ümber eksles silmapaar.

Samuti nagu Lilienbachilgi tuli tal end täiendada iseõppimise teel. Tema noorpõlve ränkadest elutingimustest räägib kõige paremini luuletus „Minu lapsepõli".

Pärast kooli järgnesid tööpoisiaastad taludes, seejärel katsed otsida tasuvamaid töötingimusi mandril ja Riias. Hiljem hakkas Mölder rändraamatukaupmeheks, milline elukutse võimaldas ka rohkem tegelemist kirjandusega.

1913. a. sai V. Mölder töökoha Kuressaares „Hääle" toimetuses, kus ta töötas 1915. aastani, millal ajaleht suleti. Nüüd asus Mölder elama Pöide valda Kärneri külasse Tooma popsitallu.

Proletariaadi rängad elutingimused suunasid Möldri töölisklassi võitluse teele. Suurt mõju avaldas ta maailmavaate arengule 1905. a. kodanlik-demokraatlik revolutsioon. Suure vaimustusega tervitas Mölder Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Välismaiste tääkide abiga õnnestus aga eesti kodanlusel meil revolutsiooni saavutused purustada. Kohe kodanliku valitsuse algul arreteeriti Mölder oma poliitiliste vaadete pärast. Pärast nn. eeluurimist ta selleks korraks siiski vabanes, ent mitte kauaks.

Alates 1922. a. laienes Möldri kodukohas Pöides võimas töölisliikumine. Sellest võttis Mölder aktiivselt osa, tehes maatööliste ja kehvikute, samuti ka töötavate maanoorte organiseerimiseks suurt tööd. Ta kandideeris ka „Töörahva Ühise Väerinna" nimekirjas II Riigikogusse. Kui aga 1924. a. 1. detsembri kangelasliku ülestõusu järel eesti kodanlus asus kõigi töölisorganisatsioonidega arveid õiendama, arreteeriti ka Mölder. Tal tuli seitse ja pool aastat vaevelda kodanluse vanglas.

Suure vaimustusega lülitus V. Mölder pärast 1940. a. ajaloolist juunipööret Nõukogude Eesti ülesehitustöösse. Suure Isamaasõja ajal elas Mölder Nõukogude Liidu tagalas. Kodanluse vangla oli söönud luuletaja-võitleja tervise. Ta suri 5. juulil 1943. a. Tšeljabinski oblastis.

Möldri esimesed värsiread ilmusid Kuressaares ilmuvas ajalehes „Saarlane" alates 1895. a.

Põhiline muutus Möldri loomingus toimub 1905. aastal. Juba 1906. a. asub ta täielikult kaitsma proletariaadi positsioone.

Eesti proletaarse kirjanduse pioneeri Lilienbachi väljaannetes kohtame V. Möldri nime esmakordselt Peterburis ilmunud „Tapri" numbrites (V. Proletarlase pseudonüümiga, mida Mölder üldse kõige enam on kasutanud).

1910. a. ilmus Tallinnas J. Lilienbachi kirjastusel V. Proletarlase (Möldri) luuletuskogu „Sõnajalad". Juba raamatu avaluuletuses kutsub

autor purustama unekütkeid ja uduööd. Siit kõlab ilmne kutse revolutsioonilisele võitlusele.

Möldri-Proletarlase värsid selles kogus jutustavad maatameestest, moonakatest, kehvadest lesknaistest ja teistest kodanlikus ühiskonnas allasurutud ja ekspluateeritavatest inimestest, nende viletsatest elutingimustest, kogu maa proletariaadi ekspluateerimisest kulakute poolt. Ta paljastab kurnajate tõelise palge („Nemad ongi" jt.). Ta näitab ülepääsmatuid klassivahesid eesti külas, rõhutades klassivõitluse vajadust:

Nad räägivad rahust, kuid seda
ei leia kusagil silm,
sest elu eest väsimatult
on võitlemas terve ilm.

Igati taunib Mölder vaimupimedust ja religioonikammitsais olemist kui tsaaririigi ustavaid abimehi. Ta värsistab: nagu vana maailm peab taganema uue, võimukama eest, nii peab ka mõistus vabanema orjastavaist usukütkeist.

„Eesti, Eesti" ja „rahva kasu" karjuvate kodanlike natsionalistide tõelise olemuse paljastab Mölder luuletuses „Nende soov".

Südames neil aga kõigil
salasoovike:
„Oh, et rohkem kulda kukuks
minu kukrusse!"

Kontrastset võtet kasutab Mölder luuletuses „Eesti keele tähtsus" — mitmel suguvennal on häbi rääkida eesti keelt, seda on tähtsaks hakanud pidama aga mõisnikud:

Juba nende häälekandjad
eesti keeles ilmuvad.
Kes ei tunneks sakste lehti
„Noorust", „Vaadet", „Isamaad"?

Sellega tahab autor muidugi näidata eesti kodanlike ajalehtede balti parunite sõiduvees olemist.

Nagu teisedki proletaarsed kirjanikud, ei jäta ka Mölder taunimata revolutsiooni vääralt käsitlevat näidendit „Tuulte pöörises" (epigramm „Kilpla kangelased").

Nagu Lilienbach oma värssides, usub ka Mölder kindlalt uue revolutsiooni saabumist, mida ta kujutab saabuva hommikuna:

Läbi ääreta ududelina,
läbi põlise mõõtmatu öö
tungib võidukalt elustav sina —
valge päeva energialik töö!
Hommik läheneb... vabastav hommik,
eluvalguse kuninglik loit.

Ta näitab, et „meelsus tulipunane / nüüd võtab võimust vägisi", sest „Ei taha enam tööline / siin olla sunnitööline."

Proletaarne kirjanik on sunnitud kasutama allegooriat. Seda põhjustas tsensor, sest luuletuskogu lõpul lausub kirjastaja Lilienbach: „Autor vabandagu, et — skorpionide pärast — selle kogu jaoks määratud lauludest muist välja peab jääma ja et mõned „ajakohaste" muudatustega ilmuvad, olgugi, et nad juba ennemalt trükis „lubatud" olivad."

Paljudes Möldri luuletustes leidub ka satiirilist elementi, kuid oma löövuselt see Lilienbachi tasemele ei küüni. Ka on ta satiirilised luuletused selleks liiga pikad.

Oma luuletuskoguga „Sõnajalad" on Mölder õhutanud töötavat rahvast võitlusele parema tuleviku eest, tsaarirežiimi ja selle alustugede, mõisnike, kulakute ja eesti kodanlike natsionalistide ning pappide vastu. Ta luuletuskogul oli suuri töölishulki võitlusele üleskutsuv ja õhutav võime, kui pidada silmas, et see luuletuskogu ilmus Stolõpini reaktsiooni rängal surveajal. Nõukogude ühiskonnas on luuletuskogul väärikas koht. Nii avaldati juba 1922. a. Leningradis ilmunud luulevalimikus „Ilulugemised" I neli Möldri luuletust.

Raske on Möldri luuleloomingust ülevaadet saada järgnevaist perioodidest, sest enamiku oma käsikirjalistest luuletustest ta hävitas enne enda vangistamist kodanliku Eesti politsei poolt. Trükis on ta luuletusi esimese maailmasõja, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja klassisõja perioodil vähe ilmunud, need jäid enamikus käsikirjadesse. Käsikirja jäi ka kodanliku valitsuse algaastail tõlgitud M. Lermontovi poeem „Mtsõri".

Oma võitleva luule vajadust nägi Mölder ka vanglas olles. Kodanliku vangla ebainimlikule režiimile vaatamata on luuletaja looming neil aastail üsna arvukas. Muidugi tuli siin kasutada samasugust allegooriat ja mõistuütlemist, nagu seda tuli teha ka Stolõpini reaktsiooni päevil. Siiski oli selle luule kaudu võimalik julgustada oma seltsimehi, teisi poliitvange, ja karastada neis vastupanujõudu. Luuletaja ei kaota usku töötava rahva võidusse:

> Jääb usk, mis meid ka paelub, köidab,
> mis üle elama me peaks, —
> kord tõde tõuseb, õigus võidab —
> ja kõik veel muutub, pöördub heaks.

Ta tunneb, et nagu endisel tsaari-Venemaal hakkab kord ka Eestis maksma töörahva võim:

> ... murtud väljas talve õelus, murtud meilgi saab,
> ussihamba, mis meid nõelas, õigus purustab.

Ja see oodatud päev saabuski juunipöördega:

> Ah see päev, kuis ta hõiskab mu meeltes,
> päev, mis uuestisünni meil tõi!
> Tahaks laulda sest tuhandeis keeltes,
> tahaks naerda, nutta ning kõik.

Kuigi Mölder rakendus 1940. a. aktiivsesse ühiskondlikku töösse, jätkus tal siiski aega luuletamisekski. Ta luuletusi ilmus ajalehtedes „Meie Maa", „Saarte Hääl", „Rahva Hääl". Põhimiseks motiiviks neis luuletustes on kõiki haaranud töörõõm uues, äsja kättevõidetud ühiskonnas:

Töö nüüd meid haaranud käsist ja jalust,
kõigile jatkub, ei puhkust siin saa:
tõrjuda viletsus linnast ja talust,
õitsele viia me kannatand maa.

Ka Nõukogude Liidu tagalas jätkub V. Möldri luuletegevus. Ta loob rea suurepäraseid epigramme hitlerlike röövlite vastu. Ta näeb kindlalt ette sünnimaa peatset vabastamist Nõukogude Armee poolt. Viimast personifitseerib ta Kalevina, kes vabastab maa röövrüütlitest. Ta luuletused on täidetud tulisest patriotismist meie Nõukogude kodumaa vastu.

Vassili Möldri võitleva luule kõrval väärib võrdset tähelepanu tema proosalooming. Ta on avaldanud kümmekond ühiskondlik-poliitilist artiklit ajakirjanduses ja aastail 1906—1910 rea jutustusi. Tema proosapaladest väärivad esiletõstmist jutustused „Mispärast?", „Sauna-Anne jõulud", „Töölised", „Suguvend" ja „Heina ajal", mis kuuluvad eesti proletaarse kirjanduse põhifondi. Mölder pöörab neis erilist tähelepanu eesti töötava rahva võitluse kujutamisele 1905. a. revolutsiooni päevil, tööliste väljakannatamatute elutingimuste põhjuste ja ekspluateerimise paljastamisele kodanlikus ühiskonnas, siinjuures korduvalt eriti esile tõstes klassivõitluse teravust eesti külas.

Revolutsiooniainelise jutustuse „Mispärast?" on Mölder kirjutanud 1906. aastal, siis, kui esimeses Vene revolutsioonis oli alanud mõõn, kui kogu maal olid juba oma koletut mõrtsukatööd alustanud karistussalgad. „Mispärast?" on kiire reageering karistussalkade hirmutegude hukkamõistmiseks ja põhineb kirjaniku poolt isiklikult nähtud-kogetud faktidel. Nii sammusid 1905. a. revolutsiooni päevil Saaremaal võitluse eesotsas just kirjaniku kodukihelkonna Pöide mehed. 1905. a. detsembris esinesid pöidelased Kuressaares juba resoluutsete nõudmistega: mõisamaad talupoegade omandiks, rendi tasumine kohe katkestada, kalastamine kõigile vabaks, töölistele kindel palk ja normeeritud tööaeg. Hiljem ühel järgmisel koosolekul, millest Mölder osa võttis, võeti vastu veel rida otsuseid, milles nõuti politsei ja piirivalve boikoti alla panemist, sõjakohtute ja surmanuhtluse kaotamist. Kuid varsti saabus Saaremaale rüütelkonna peamehe von Ekesparre nõudmisel üle 200-meheline karistussalk ja hakkasid kõlama esimesed kogupaugud. Sõjakohtu otsusel hukati suur hulk Saaremaa revolutsioonilisi võitlejaid, inimesi, kes olid julgenud endile nõuda inimlikumaid elamistingimusi. Üht sellist episoodi karistussalga tegutsemispäevist kujutabki Mölder oma jutustuses „Mispärast?". Kirjanikul endal oli ainult vaevu õnnestunud sellest saatusest, mis tabas paljusid energilisemaid Saaremaa tööinimesi, pääseda. Siit alates sai kirjanikust järjekindel võitleja töölisklassi vabastamise eest rõhujaist ja timukaist. Tema üheks

esimeseks panuseks selles võitluses oli kogu taarivalitsuslikku korda häbimärgistav jutustus „Mispärast?".

1907. a. kirjutas Mölder jutustuse „Sauna-Anne jõulud". Selle teravik on jäägitult suunatud kodanliku pehkinud ja võltsi perekonnamoraali vastu.

Jutustuses „Töölised", mis ilmus 1909. aastal, näitab kirjanik tööliste väljakannatamatuid töö- ja elutingimusi kapitalistlikus ühiskonnas, ta näitab kõige metsikumat tööliste rõhumist igasuguste kapitalistlike ettevõtjate poolt. Kapitalistlik ettevõtja — see on südametu tööliste kurnaja, kes oma kasu tagaajamisel ei peatu millegi ees. Ta kasutab odavat tööjõudu vabrikuvärava taha heidetud töötatööliste näol, ise sellest kiiresti rikastudes. Pilt on tüüpiline eesti kodanluse rikastumise vahenditest. Selliseid rõhutud töölisi kohtas proletaarne kirjanik, kes just tollal tegutses rändraamatukaupmehena, ise oma rännakuil tuhandeid ja tuhandeid kogu maal.

Oma järgmistes jutustustes pööras kirjanik peatähelepanu klassivahede kujutamisele külas, rõhutades nende teravust ja klassivõitluse vajadust.

Nii kisub jutustus „Suguvend", mis on ilmunud 1909. aastal, viimasegi maski juba tollal eesti kodanlike natsionalistide poolt leierdatud väitelt rahvusühtsusest. Kirjanik näitab, et oma rahvusest kurnaja võib osutada võimaluse saabudes julmemakski rõhujaks kui seda oli mõisnik, sest rõhutaval ja rõhujal pole iialgi vähimatki ühist teed, olgu see rõhuja siis oma rahvusest või mitte.

Teises taolises jutustuses „Heina ajal" (ilmunud 1910. aastal) joonistab Mölder meeldesööbiva pildi vanast 70-aastasest kulaku ohvrist Mätta Märdist. Kapitalistlik hai eesti külas — hallparun — sel ei ole oma kasude tagaajamisel mingeid piire ega inimlikke tundmusi, rõhutab kirjanik oma jutustuses.

Möldri jutustused on eesti varasemas proletaarses proosaloomingus hinnatavaks saavutuseks: need aitasid lugejal selgesti mõista klassivõitluse olemust külas ja selle vajadust. Eesti proletaarse kirjanduse ühe esindaja — Vassili Möldri loomingul on palju sarnasust vene talurahvakirjanike Podjatševi, Volkovi ja Neverovi teostega, kes tõid kirjandusse varjamata elutõe, jutustades kannatustest, mida talurahvas pidi üle elama. Nende loominguga tutvudes hakkas lugeja mõistma, et nii edasi elada on võimatu, et niisugune elu tuleb murda.

Vassili Möldrile kuulub J. Lilienbachi ja V. Buki kõrval väärikas koht meie proletaarse kirjanduse ajaloos. Tuleb kõrgelt hinnata seda visadust ja püsivust, mis ta omas, luues võitlevaid kirjandusteoseid füüsilise töö kõrval, poliitilise jälitamise olukorras, sunnitöövanglas.

Olgu veel märgitud, et V. Mölder on tõlkinud rohkesti Lermontovi, Koltsovi, Tšehhovi jt. vene progressiivsete kirjanike loomingut, neilt õppinud. See on veelkordseks näiteks suure vene kirjanduse viljastavast mõjust eesti kirjanduse arenemisele.

Suhteliselt kõige lühem loominguiga on olnud proletaarsel kirjanikul ja kirjanduskriitikul Tikerpuul.

Teadlikuks võitlejaks töölisklassi vabastamise eest kurnajate ikkest sai Tikerpuu 1905. a. revolutsiooni päevil. Oma lühikesest elueast hoolimata suutis Tikerpuu anda eesti võitlevasse revolutsioonilisse kirjandusse küllaltki tähelepanuväärse panuse, kuigi mitmesuguste välistegurite tõttu ta ei saanud anda oma parimat.

Gustav Tikerpuu sündis 25. veebruaril 1880. a. Hiiumaal Kärdla töölisalevi lähedal, kus ta isa oli metsnikuks. Hariduse omandas Tikerpuu Kuri õigeusu kihelkonnakoolis ja Haapsalu linnakoolis, mida ta aga ei saanud lõpetada. Selle põhjuseks oli osavõtt põrandaaluste töölisringide tööst, mispärast ta ilmselt sunniti koolist lahkuma (1905. a. kevadel). Tikerpuu osavõtt töölisringidest revolutsiooni eelõhtul oli arusaadav eriti seetõttu, et ta oli juba varakult oma kodukohas tutvunud töölisklassi (Kärdlas oli suur kalevivabrik) viletsa ja tsaarivalitsuse poolt rõhutud elujärjega.

Pärast Haapsalu linnakoolist lahkumist siirdus Tikerpuu tagasi kodukohta, kus jätkas tööd Kärdla kalevivabriku tööliste hulgas, tegutsedes eriti illegaalse kirjanduse levitajana kohapeal. Peale selle juhtis ta Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei Kärdla osakonda, mille ta oli asutanud varsti pärast Kärdlasse saabumist. Varsti Tikerpuu arreteeriti tsaarivõimude poolt. „Omal ajal (1906. aastal) istus ta poliitilistel põhjustel ligi aasta otsa vangihoones." („Narva Kiir" 1913, 25. sept., nr. 4.) Alguses peeti teda kinni Kärdlas, hiljem Tallinnas. Vangla ebainimlik režiim põhjustas algava tuberkuloosi, mis seitsme aasta pärast viis lootustandva proletaarse kirjaniku ning marksistliku kirjanduskriitiku enneaegselt hauda.

Pärast vanglast vabanemist elas Tikerpuu jälle kodus, olles politsei pideva valve all. Kuid kirjanik ei lahkunud kord alustatud teelt — võitluse teelt töölisklassi parema tuleviku eest. Ta jätkas põrandaalust tegevust, olles seega alatises arreteerimisohus.

Varsti saan ehk türmituppa,
pea ehk veeren vangikotta,

värsistab ta ise sel ajal.

Arreteerimist siiski ei järgnenud. 1908. a. siirdus Tikerpuu Tallinna, kus hakkas tegutsema ajakirjanikuna. 1910. a. läks ta Viljandisse „Maleva" toimetusse tööle, millise ajalehe toimetuses töötas ka teine proletaarne kirjanik Villem Buk. Kahe marksistliku maailmavaatega toimetaja töö andis ajalehele ka vastava ilme, selle üldine joon kaldus selgesti töölisklassi võitluse soosimisele, hoolimata väljaandja Ado Peedi vastuseisust. Ajalehes ilmus nii Tikerpuult kui Bukilt rida tähelepanuväärseid kirjutusi.

1911. aastal siirdus Tikerpuu Tallinna tagasi, kus ta jätkas ajakirjanduslikku tegevust. Äärmiselt raske majanduslik olukord ja üha halvenenud tervis kiirendasid selle juba lugejaskonnas tuntukssaanud proletaarse kirjaniku lõppu. Ta suri 2. oktoobril 1913. aastal. Kuigi Tikerpuu oli tuntumatest eesti proletaarsetest kirjanikest noorim, lõppes ta loominguline teekond palju aastaid neist varem, jättes seega eesti töölisklassile veel palju ütlemata.

Kirjanduslikku loomingut alustas Tikerpuu juba Haapsalu linnakooli õpilasena. Tema loomingulist teekonda iseloomustab Narvas ilmunud bolševistlik ajaleht „Narva Kiir", kes Tikerpuu nekroloogis 25. sept. (vkj.) 1913 kirjutab muu seas:

„Juba noorestpõlvest oli Tikerpuu ajalehtede kaastööline (ta oli alles 25-aastane)... Puudus, isegi nälg ei suutnud Tikerpuud oma ilmavaadet leiva vastu ära vahetama, kuigi tal olude sunnil tuli kodanluse ajakirjanduse juures teenistust otsida, oma ilmavaate vastu ei läinud ta oma kirjatöödes mitte. Muu seas tegi ta töölistelehele Kiirele võimalust mööda kaastööd, ja iseäranis Tallinna linnaisadel tuli mõnigi pipratera Mart Mõru följetonide kujul alla neelata. Aga ajakirjaniku, iseäranis proletaarlise ajakirjaniku töö ei toida. Puuduse kõrval piinas Tikerpuud pealegi pikaline tiisikusehaigus, mis tema viimaks murdis ja meie töörahva ühest oma ajakirjanduslikust jõust ilma jättis."

Algul tegutses Tikerpuu ajalehtede sõnumisaatjana, kuid pärast kontakti saavutamist 1906. a. tollal revolutsioonilisi pilkelehti väljaandva Lilienbachiga hakkab Tikerpuu avaldama satiirilisi luuletusi. Esimene selline — „Vabadusvõitleja lootuselaul" — ilmus Lilienbachi pilkelehes „Tiiu Tasane" nr. 3. See on äärmiselt terav paroodia tuntud kirikulaulule.

Las ma läen, las ma läen,
sinna, kus nagaikat näen,

nii algab see paroodia. „Tiiu Tasase" toimetus märgib joone all selle ilmumise puhul: „„Vaatleja" toimetuse poolt, kuhu see laul avaldamiseks on saadetud ja kes kohaliste kangete põhjuste pärast seda tarvitada ei julge, meile lahkesti tarvitada antud."

On teada, et laul muutus rahva hulgas varsti väga populaarseks.

Lilienbachi pilkelehtedes Peterburis ilmub Tikerpuult samal aastal veel mitu satiirilist laulu, kõik peamiselt mõne üldtuntud laulu paroodiad, millesse aga on valatud revolutsiooniline sisu, näiteks:

Minge üles mägedele,
vaatke alla orusse!
Vaatke, kuidas viletsuses
õnnetumad ägavad,
kuidas rõõmus, prassimises
rikkad raha raiskavad!
— — — — — — — —
Vaatke, kuidas vangikojad
kõikumata seisavad,
vaatke, kuidas võllasambad
uusi ohvreid ootavad...

Tikerpuu värsilooming on juba algusest peale tihedalt seotud revolutsioonilise võitlusega ekspluateerijate vastu. Revolutsiooni-teemalistest luule-

tustest võiks vahest üheks paremaks pidada rahvalaulu jäljendavat „Ajakohast hällilaulu" (1907):

> ... äiu-äiu kiigutades,
> et ei võrsuks sa hundile
> ega kasvaks sa karule, ...
> et sa sirguksid võllale,
> tõuseksid kasaka nuudile ...

Paralleelselt värsiloominguga alustas Tikerpuu varsti ka lühiproosa avaldamist. Neist näiteks revolutsiooniaineline „Kaks oja" tuletab elavalt meelde Gorki lühipala „Punane ja Must" („Hallist"), mis ilmus Lilienbachi albumis „Tagasi" 1907. a. Lühijutt „Kohtusse", kuigi iseendast väheütlev, näitab kapitalistliku küla sumbunud õhkkonda. Revolutsiooniaastail ilmuvad veel lühipalad „Töölise unenägu", „Mure mees", „Peninukid".

Jutustus „Algus" käsitleb esimese Vene revolutsiooni lüüasaamisele järgnenud ajajärku ja näitab revolutsioonist osa võtnud intelligentide kohkumist ja tagasitõmbumist sellest. Jutustuse üks tegelane on tüüpiline sel ajal Gorki poolt häbimärgistatud intelligentsi esindaja. Jutustuse teine tegelane, tööline, vaevalt pääsenud tsaarivanglast, asub kohkumata taas revolutsioonilisele tööle.

1908. ja 1909. a. avaldab Tikerpuu rohkesti oma luuletusi ajakirjas „Töö". Luuletuses „Tööle!" ta õhutab purustama rõhuvat minevikku ja looma tõsist tulevikku. Luuletuses „Loob" näitab ta, et „i s e me oleme elu loojad, / i s e oma tuleviku toojad!" Ka paljudes teistes ajakirjas „Töö" avaldatud luuletustes ennustab kirjanik „väsinud orjadele" paremat tulevikku.

Ei saa siiski öelda, et nimetatud ajakirjas ilmunud luuletused oleksid Tikerpuu parimad. Neis on tunda juba sügavalt pessimistlikke noote, mis oli tingitud luuletaja isiklikust elusaatusest, ta üha rohkem hääbuvast tervisest. Pealegi on mõneti neis tunda isegi reaktsioonilise „Noor-Eesti" mõju, seda eriti luule vormi alal. Iseendast on see Tikerpuu juures suur vastuoksus, eriti, kui loeme ta kirjanduskriitilisi artikleid, milles ta suurima teravusega ründab „Noor-Eesti" dekadente.

Tikerpuu kirjandusalastest artiklitest on tähtsamad „Eesti elu edendajad" ja „Kunst ja eesti kodanlus" (1910). Esimeses artiklis ta taunib kodanluse poolt asutatud mitmesuguseid seltse, mis, nagu autor näitab, on ainult kodanluse klassihuvide teenistuses. Oma pikemas artiklis „Kunst ja eesti kodanlus" (ilmunud ka eri raamatuna) käsitleb Tikerpuu marksistlikust seisukohast kunstielu, sealhulgas pikemalt peatudes kirjandusküsimustel. Tikerpuu näitab, et kunst ja kirjandus kodanlikus ühiskonnas ei saa olla parteitud, pole olemas „sihitut kunsti". Kuivõrd selged olid Tikerpuule parteilise kunsti ja kirjanduse küsimused, seda illustreerigu mõned autori märkmed Kitzbergi draama „Tuulte pöörises" kohta:

„Ma ei kahtle hra Kitzbergi kirjanikuande juures. Sõnu tal ju on ja — mis siis kodanlisel kirjanikul muud vaja läheb. Pealegi on „Tuulte pöörises" „stiili", pildirikkuse ja näitelavalise tehnika poolest kaunis hästi välja töö-

tatud. Siht, noh, see on juba igaühele tuttav, et kuulus draama E. R. E. vastaseid õige mõjuvalt mustata püüab.

Ja kodanlaste häälekandja, kelle „repertuaaris" ka kunstiedendamine seisab, kiidab ja kiidab, aga poole sõnagagi ei tähenda, et tükk sihilik on. — — — „Tuulte póörises" on kodanlises maitses liialdatud tükk, mis kodanlaste sihtidega täiesti ühte läheb."

Tikerpuu elu lõpupoole loomingust paistavad silma „Kaks ajaloolist kõnet", milles ta näitab puriškevitšite ja tõnissonide ühetaolisi mustasajalisi taotlusi, ja pikem luuletus „Vanemuine laulupidul". Viimane on sihitud 1912. a. Narvas toimunud „asunduste laulupeo" vastu (Bukilt on selle laulupeo tõelise olemuse näitamiseks ilmunud teos „Üks unustatud Eesti linn"). Luuletaja näitab, et töölisklassil ei ole selliste laulupidudega midagi tegemist — need on ainult rikaste härrade jaoks oma ühiste klassihuvide tugevdamiseks.

„Aus laulujumal, rahvas ei saa mitte / tööpäeva mööda saata hõisates!" — ütleb luuletuses üks tööline, sest

„. . . alati meid sundimas on taga / nälg hirmutav. Meid tööle kutsub leib. / vast kodanlane omasugustega / siin täna pidutseda võib."

Gustav Tikerpuu on eesti proletaarses kirjanduses tähelepandav kuju. Ainult kodanlike natsionalistide ja reaktsiooniliste kirjandusloolaste tõttu on selle proletaarse kirjaniku, luuletaja ja kirjanduskriitiku elu ja looming, nagu teistegi proletaarsete kirjanike looming, jäänud käsitlemata.

Eesti proletaarse kirjanduse ajalugu ei piirdu siiski ainult viie nimega. Need on ainult peamised esindajad eesti proletaarses kirjanduses. Peale nende on oma loomingut avaldanud töölisajakirjanduse veergudel veel kümned tundmatud töölispoeedid, kirjanikud ja kirjanduskriitikud, seda juba alates 1905. a. revolutsioonist. Nende loomingukatsed ilmusid töölisajalehtedes esimese Vene revolutsiooni perioodil („Kiir", „Edasi" jt.), bolševistlikus „Kiires" ja selle järglastes 1912. a., „Kiires" ja „Töölises" 1917.—1918. a., Lilienbachi väljaannetes ja mujal.

Nii jutustab 1913. a. „Kiires" tundmatu töölispoeet orjastavast tööst vabrikus:

> Masinad, sõbrad ja kaimud,
> tormavad kõrvuti töös. — — —
> Köidab meid puuduse ahel,
> sundijaks mammona väed. — — —
> Tervis ja nooruse päevad
> kurbuses kaovad siin.

Proletaarne laulik aga lõpetab lootusrikkalt:

> Kaua veel valame higi?
> Valgeks lööb laotuse viir —
> varsti on hommiku ligi,
> lõkkel' lööb päikese kiir.

Selle luuletuse avaldamise pärast karistati „Kiirt" 100-rublase rahatrahviga.

Rohkesti on „Kiires" avaldatud ka vähetuntud tööliskirjanike proosapalu. „Kiir" oli töölisliikumise uue tõusu perioodil niisamasuguseks tribüüniks eesti tööliskirjanikele, nagu seda oli vene proletaarsetele kirjanikele „Zvezda" ja „Pravda". Ka „Kiire" ülesandeks oli literaatide väljakujundamine tööliste endi hulgast, nagu seda märkis seltsimees Stalin „Pravda" puhul.

1905. a. revolutsiooni päevil ei tekkinud tööliskirjandus mitte ainult suuremates keskustes, vaid ka provintsis. On põhjust lühidalt märkida näiteks „Edu" kalendrite ilukirjanduslikke lisasid. „Edu" kalendrid ilmusid Valgas ja tõid väljaandjale kaela muu seas suure kohtuprotsessi.

Peale kalendaariumi on neis väljaannetes, „Edu" kalendrites, üsnagi rikkalik ilukirjanduslik ja populaarteaduslik osa. Siin on luuletusi, jutustusi, tõlkeid, näiteks lühitõlkeid Korolenko ja Gorki loomingust, sotsiaalpoliitilisi artikleid jne.

Esimeselgi lehitsemisel paistab silma, et kõigi aastate kalendrite ilukirjanduslik osa on rakendatud revolutsiooni teenimisele.

Siin kajastub selgesti revolutsiooni tõusumeeleolu ja võitlushoog (kalender ilmus 1905. a. lõpupoolel). Luuletustes on antud õhutav üleskutse revolutsiooniks.

> Vang, vabasta ennast,
> ju väriseb maa —
> löö ahelad puruks,
> saa vabaks sa!

Luuletus „Talveõhtul" on kajastus Vene-Jaapani sõjast: toas ketrab Leenikene ja nukrutseb — tema naabripere Peeter on langenud ida väljadel.

Satiiriline proosapala „Vembla koguduse patud" piitsutab mustakuuemeeste ahnust ja saamahimu: misjonär Ronk tahab balti mõisnike eeskujul vägevaks vürstiks tõusta. Kuidas aga rahva käest raha kätte saada? Raha hakatakse annetama oreli ostmiseks. Nüüd Rongal mõisad-masinad rohkenevad. Viimaks tuleb siiski vana orel ära parandada, millega kauges tulevikus uut vastu võtta saaks.

„Edu" kalendris 1907. a. on avaldatud luuletus „Teelt kõrvale!", mis algab:

> Teelt kõrvale! Me käime oma rada,
> meid edasi viib edu tee...

kusjuures on allegooriliselt näidatud, et võib-olla veel „murrab torm ehk mõne tamme", kuid siiski kord saabub koit.

Sealsamas on artikleid poliitilistest parteidest, klassivõitluse vajadusest jne. Ühe tõlkeartikli puhul tutvustatakse eesti töötavat rahvast joonealuses märkuses Tšernõševskiga.

1908. a. kalendri puhul tuleks märkida luuletust „Kord koidab päev",

kus ei kaotata lootust revolutsiooni kunagisse võidusse (oli alanud juba reaktsioon), artiklit Soomes toimuvast suurest streigist jne.

Terve rida tundmatuid töölisautoreid on oma loomingut, proosat ja luuletusi, kuigi sageli konarlikke, avaldanud Lilienbachi väljaannetes. Esileküündivamad on J. Kreek, J. Kruberg (pseudonüüm Vermontus) jt.

Käesolevas kogus on avaldatud väike valimik ka vähemtuntud proletaarsete autorite töödest.

Eesti proletaarse kirjanduse tekkimise ja arenemise ajajärk langeb kokku imperialismi vastuolude teravnemise, suurte klassilahingute ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärguga, mis haarab kaks kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni ja sotsialistliku revolutsiooni. Eesti proletaarne kirjandus on selle perioodi eesti kirjanduses ainuke järjekindel sotsialistlike ideede kaitsja.

Proletaarse kirjanduse tekkimine sai võimalikuks töölisklassi organiseeritult, poliitiliste loosungite all võitlusseastumisega.

Proletaarsete kirjanike looming on uus kvaliteet eesti kirjanduses. Kuhu kriitiline realism peatuma jäi, sealt läks proletaarne kirjandus edasi. Seni kriitiline realism ainult paljastas kapitalistliku ühiskonna väärnähtusi, proletaarne kirjandus aga näitab, et ainuõige tee ekspluateerijatest vabanemiseks, kõigist kapitalistliku ühiskonna väärnähtustest vabanemiseks on võitlus selle korra vastu, töötava rahva oma järjekindel võitlus kapitalistliku ühiskonnakorra purustamiseks ja parema ühiskonnakorra sisseseadmiseks.

Proletaarne kirjandus, sealhulgas ka eesti proletaarne kirjandus, mille parimad esindajad on Lilienbach, Münther, Buk, Mölder ja Tikerpuu, on sotsialistliku realismi otsene eelkäija, olles seega kirjandusajaloo tähtsaks koostisosaks.

Proletaarne kirjandus on olnud kõige tihedamalt seotud ajaloo arenguetappidega. Massiliselt arenema hakanud esimese Vene revolutsiooni päevil, saavutas ta sel perioodil oma kulminatsiooni 1906. aastal. Töölisklassi kirjanduse hääl ei vaibu ka reaktsiooniaastail, millal ta peab ägedat võitlust nii tsaari isevalitsuse kui ka eesti kodanluse kui tsaari truu liitlase vastu. Alles 1908. aastaks sunnib tsaarivalitsus kõiki vahendeid (tsensuur, konfiskeerimised, kirjanike ja toimetajate vangistamine ja maalt väljasaatmine) tarvitusele võttes proletaarset kirjandust mõneks ajaks vaikima.

Tähelepandavaimaks saavutuseks proletaarse kirjanduse arengu esimesel etapil on Lilienbachi väljaanded ja Müntheri „Sulejoonistused".

Proletaarse kirjanduse kõigi etappide iseloomustavaks jooneks on olnud võitlus kõige reaktsioonilise, kõige tagasikiskuva vastu, kõige selle vastu, mis takistas töötava rahva võitlust oma õiguste eest ja tema vaba arengut. Proletaarne kirjandus on töötavale rahvale selgeks teinud kõigi reaktsiooniliste nähtuste tõelise olemuse, olgu need siis avalikud või pei-

detud või isegi töölisklassi võitlust näiliselt soosivad. 1905. a. kutsub proletaarne kirjandus üles võitlusele tsaarirežiimi purustamiseks, õhutab töölisi võitlusele. Ta näitab, et selles võitluses ei saa minna koos kodanlusega, kes taotleb ainult reforme, kuna töölisklass nõuab aga põhjalikku elu ümberkorraldamist. Kui aga esimene Vene revolutsioon lõppes lüüasaamisega, asub proletaarne kirjandus bolševike juhtimisel pärast ajutist tagasitõmbumist uue tõusu ettevalmistamisele. Proletaarne kirjandus annab sel perioodil hinnangu valitsevale verisele reaktsiooniajale, paljastades tsaari riigiorganite rahvast petvat iseloomu (Riigiduuma), eesti kodanlike natsionalistide reeturlikku tegevust („eduerakond") ja igasuguste kokkuleplaste tõelist olemust. Teravalt kujutatakse klassivõitlust eesti külas. Seejärel näitab eesti proletaarne kirjandus, kes sammub kõrvuti vene revolutsioonilise kirjandusega, töölisklassile tema ülesande, milleks on suundumine uue revolutisooni ettevalmistamisele.

Kui aga reaktsioon pisutki järele andis, algas eesti tööliskirjanduses uus tõus. Ilmuvad Lilienbachi „Ommikulaulud", Möldri jutustused ja luuletuskogu „Sõnajalad". Seoses uue tõusuga revolutsioonilises töölisliikumises ilmuvad Buki jutustused, poeem „Lina" jt. Hakkavad pärast mitmeaastast vaheaega ilmuma Lilienbachi töölisalbumid. Algajate proletaarsete kirjanike arv suureneb tunduvalt. Peale Lilienbachi albumite leitakse avaldamiskoht bolševistliku „Kiire" näol. Sel perioodil algab pidev ja äge võitlus kodanlike reaktsiooniliste kirjanduslike rühmitustega („Noor-Eesti").

Iseloomustavaks jooneks sel etapil on võitlus eesti kodanlike natsionalistidega ideoloogilistes küsimustes, eriti kunsti- ja kirjandusküsimustes (artiklitega esinevad Kingissepp, Münther, Buk, Tikerpuu). Võitlus toimub peamiselt rahvavastase „Noor-Eesti" rühmitusega ja jätkub ka järgneval etapil.

Just töölisliikumise uue tõusu perioodil on kõige selgem eesti kirjanduse kahe pooluse olemasolu: rahvalik kirjandus (proletaarne kirjandus ja kriitiline realism) ühelt poolt ja rahvavastane (noor-eestlaste jt. kodanluse palgasulaste) kirjandus teiselt poolt. Ilmneb ka, et proletaarne kirjandus on elujõuline ja arenev kirjandus, rahvavastane aga manduv, paratamatule hääbumisele määratud kirjandus.

Elujõulise proletaarse kirjanduse peamiseks organisaatoriks on Lilienbach ja bolševistlikud ajalehed. Proletaarse kirjanduse eesmärgiks oli teise kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ettevalmistamine, kusjuures ta ise arenes bolševike partei juhtiva ja suunava mõju all. A. 1914—16 on proletaarse kirjanduse paljastamisobjektiks just imperialistlik sõda. Võitlus käib aga ka teisel rindel, nimelt marksismi kodanlike „revideerijatega" ja „rahva sõpradega", kodanlike natsionalistidega, kes, et aga töölisklassile lähemale pääseda, olid valmis isegi marksismiga koketeerima töötava rahva ees, kuigi ainult „väikeste paranduste" tegemisega marksismis. Bolševistlik ajakirjandus Viktor Kingissepa juhtimisel ja proletaarne kirjandus lõid need võltsid „rahva sõbrad" pihuks ja põrmuks.

Esimese maailmasõja ajal peatub revolutsioonilise kirjanduse arenemise hoog tsaarivalitsuse poolt tarvitusele võetud abinõude tõttu. Püsima jäävad aga Lilienbachi väljaanded.

Tõkked proletaarse kirjanduse arenguteelt viib Veebruarirevolutsioon 1917. a. Algab otsustav võitlus kodanliku Ajutise Valitsusega. Iseloomustav sellele arenguetapile on see, et proletaarsed kirjanikud võtavad ise vahetult osa võitlusest Ajutise Valitsuse reaktsioonilise poliitika vastu. Koostöös bolševike parteiga annab Lilienbach välja revolutsioonilist kirjandust. Münther ja Buk töötavad bolševistlikus ajakirjanduses. Lilienbach ja Münther valitakse bolševike poolt Tallinna linnavolikogusse. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimisest võtavad nad aktiivselt osa, mistõttu neil jääb vähe mahti kirjanduslikuks loominguks.

Proletaarse kirjanduse viimane võitlus enne suurt võitu toimus 1917. a. suvel. Töölisklassi küllaldase revolutsioonilise kirjaoskuse ja bolševike partei targa juhtimise tulemusena said rahvavaenlased siingi lüüa, millises otsustavas võitluses oli ka proletaarsel kirjandusel oma osa täita. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit avas nüüd ka proletaarsele kirjandusele uued avarad arenguperspektiivid.

Lenin ja Stalin õpetavad, et igas rahvuslikus kultuuris on kaks kultuuri, sest igas rahvuses on töötav ja ekspluateeritav mass, kelle elutingimused paratamatult sünnitavad demokraatlikku ja sotsialistlikku ideoloogiat.

Eesti rahvuslikus kultuuris on just proletaarne kirjandus olnud meie rahvusliku kultuuri kõige rahvalikumate, järjekindlalt demokraatlike, sotsialistlike elementide kandjaks, kes bolševike partei juhtimisel ja selle ustava liitlasena on seisnud rahva vabastusvõitluse avangardis.

TOIMETAJA

SISUKORD

Juhan Lilienbach

Otto Münther

Villem Buk

Vassili Mölder

Gustav Tikerpuu

Luuletusi ja lühipalu proletaarse ajakirjanduse veergudelt